

Vojvodinská mozaika
- úlomky z kultúry národnostných spoločenstiev Vojvodiny -
Prvé vydanie

© Autori:
Aleksandra Popović
Argyelán Zoltán

© Vydavateľ:
Pokrajinský sekretariát pre vzdelávanie, predpisy, správu a národnostné menšiny – národnostné spoločenstvá

© Spoluvydavateľ:
Vydavateľský ústav „Forum“, Nový Sad

Recenzent:
Prof. Dr. Lázár Zsolt

Redaktor vydania:
Bojan Gregurić

Grafické spracovanie a tlačová príprava:
Správa spoločných úkonov Pokrajinských orgánov

Obálka a design:
Správa spoločných úkonov Pokrajinských orgánov

Prekladateľka do slovenského jazyka:
Svetlana Zolňanová

Lektorka vydania v slovenskom jazyku:
Milinka Chrtánová

Ilustrácie:
Léphaft Pál

Fotografie sprístupnené z archívov:
- Pokrajinského ústavu pre ochranu kultúrnych pamiatok
- Múzea Vojvodiny
- Múzea Mesta Nový Sad
- Mestského múzea v Subotici
- Ivana Kukurova
- Nedeljku Markovića

PEPUBLIKA SRBSKO – AUTONÓMNA POKRAJINA VOJVODINA
Pokrajinský sekretariát pre vzdelávanie, predpisy, správu a národnostné menšiny – národnostné spoločenstvá
Projekt

AFIRMÁCIA MULTIKULTÚRNOSTI A TOLERANCIE VO VOJVODINE
SUBPROJEKT „KOĽKO SA POZNÁME“

Náklad: 150 výtlačkov

Nový Sad
2019

PREDSLOV AUTOROV

Povedať príbeh o Vojvodine nie je ľahká úloha. Ak chcete zdôrazniť a zachytiť všetko, čo robí tento priestor jedinečným, rozpoznateľným a špecifickým, je to takmer nemožné. Kým sa oboznamujete s tými osobitosťami, ktoré inšpirovali jej obyvateľov po celé stáročia, a dielami významných ľudí, ktorí odtiaľto pochádzajú, otvárajú sa a vetvia nové cesty skúmania, myslenia a pochopenia podstaty vojvodinskej nížiny.

Práve preto ani autori tejto knihy neboli pretenciózní v úmysle zobrazíť všetko to, čím bola a čím je Vojvodina. V prvom rade toto nie je kniha o dejinách Vojvodiny a ani podrobný opis búrlivej histórie tejto časti Panónskej nížiny. Historické segmenty v knihe slúžia len ako nevyhnutný rámec pre lepšie pochopenie kontextu a života národov na tomto území, a preto sa netrvá na komplexnom prehľade historických udalostí a ich interpretácii.

Autori pri skladaní mozaiky rôznych tvárí Vojvodiny použili všetku dostupnú literatúru a snažili sa ju vkomponovať tak, aby sa kniha sprístupnila predovšetkým mladým generáciám, ktoré vyrastajú v tejto oblasti spoločne alebo vedľa seba a pritom sa navzájom nedostatočne poznajú. Preto sú v tejto knihe ľudia, národy, tvorivosť, kultúra, život - v popredí. Všetko to, čím Vojvodina bola a čím je. Všetko to, čo nás spája a nerozdeľuje.

Kniha o Vojvodine pred Vami je smerovníkom ako treba uvažovať v snahe podstatne spoznať nuansy života na týchto územiach. Niekomu bude pripomienkou, inému užitočnou informačnou príručkou a ďalším povzbudením k výskumu a vzdelávaniu.

Ak nám táto kniha skutočne pomôže lepšie sa spoznať a porozumieť, obohatiť sa o nové skúsenosti a vedomosti, zadiviť sa opäť krásam Vojvodiny a byť hrdými na to, že stadiaľ pochádzame a že z krásy rozmanitostí utvárame jedinečný obraz našej roviny, najdôležitejší cieľ autorov bude naplnený.

ÚVOD

VOJVODINA

Vojvodina sa nachádza v juhovýchodnej časti Panónskej panvy, v severnej časti Republiky Srbsko. Zemepisná poloha odjakživa vplývala na osudy národov na týchto priestoroch. Nachádza sa v sútoku rieky Dunaj, hlavnej tepny Európy, ktorá spája strednú Európu s Balkánskym polostrovom.

Špecifikum tohto územia je v tom, že časti, ale aj samotný celok územia dnešnej Vojvodiny, keď sa stali súčasťou nejakého štátu, boli jeho perifériou, pohraničným územným, bez jasne definovaného statusu. Aj v administratívnom zmysle existovali rozličné územné jednotky, od vojenskej hranice, žúp, korunných oblastí, slobodných kráľovských miest, oblastí a bánovín. Často sa tu odohrávali dramatické procesy - demografické, sociálne – ekonomické, kultúrne a politické. Migrácie, osídľovanie, sťahovanie sa stali súčasťou dejín tohto územia. Početné vojny často drancovali obyvateľstvo, ostávali pusté polia a majetky, ľud hľadal záchranu vo vzdialenejších a bezpečnejších krajoch. Na uvoľnené priestory prichádzali nové, iné národy, postupne sa vytváral konglomerát jazykov, kultúr, obyčajov, čo zostalo charakteristikou Vojvodiny dodnes. Pojem Vojvodina časom menil zmysel, obsah a územie. Od prvého vyhlásenia Vojvodiny v roku 1848, jej súčasťou čiastočne, alebo v úplnosti sa postupne stávali Báčka, Banát, Baranja a Srijem.

Pomenovanie Báčka pochádza z opevneného mesta Báč, názov Srijemu pochádza z mena antického mesta Sirmium (dnešná Srijemska Mitrovica), a Banát dostal pomenovanie na základe titulu bán, vlastne na základe historického názvu územia Tamišský Banát, t.j. Temešvársky Banát.

PÔVOD NÁZVU VOJVODINA

Názov Vojvodina pomenúva územie, ktoré spravuje vojvoda. Meno oblasti pochádza z roku 1848, keď bola na priestore dnešnej Vojvodiny vyhlásená Srbská Vojvodina (1848-1849) a potom Vojvodstvo Srbsko a Tamišský Banát (1849-1860). Od roku 1945 sa úradne používa názov Vojvodina. Hoci bola po prvýkrát formovaná v polovici XIX. storočia, idea o autonómnej srbskej oblasti v rámci Habsburskej monarchie existovala už od konca XVII. storočia, od obdobia organizovaného osídľovania tohto územia Srbmi, vedenými patriarchom Arsenijom III. Černojevičom. Táto požiadavka bola po prvý krát verejne formulovaná na Cirkevno-národnom sneme v Baji v roku 1694, stala sa hlavným politickým cieľom Srbov na týchto priestoroch a znova bude vytýčená na sneme v Temešváre v roku 1790. S nádejou, že účasť v revolúcii roku 1848 na strane Viedne a preukázaná vernosť Dvoru, privedie k uskutočneniu požadovanej autonómie, predstavitelia srbského národa na Májovom zhromaždení uskutočnenom od 1/13. do 3/15. mája roku 1848 v Srijemských Karlovciach, vyhlásili Srbskú Vojvodinu.

Medzitým, po ukončení revolúcie, viedenský dvor v úplnosti zmenil koncepciu Srbskej Vojvodiny a 18.11.1849, namiesto nej formuje oblasť, ktorá iba podľa mena bude srbská. Do zloženia novovyhlásenej oblasti – Vojvodstva Srbska a Tamišského Banátu boli priradené dovtedajšie župy Báčsko-bodrožská, Torontalská, Tamišská a Krašovská (Banát a Báčka) ako i Rumský a Ilocký okres. Novovytvorená oblasť nebola to, čo si Srbi želali a za čo bojovali. Srbi na tom území boli tretím národom podľa početnosti, po Rumunoch a Nemcoch, stredisko Vojvodiny bolo v Temešváre, titul "veľkého vojvodu Vojvodstva Srbska" nosil samotný cisár a úradným jazykom bola nemčina. Idea Srbskej Vojvodiny bola v úplnosti zo strany Viedne zmarená.

Takáto Vojvodina bola zrušená 27.12.1860. Hoci Srbi nemali za čím smútiť, toto gesto vyvolalo dodatočné rozčarovanie. Pri tejto príležitosti v januári roku 1861 Svetozar Miletić v "Srbskom denníku" publikoval známy "Tucindanský" článok, ktorý sa stáva politickým programom vojvodinských Srbov v nasledujúcom období. Zdôrazňujúc nevyhnutnosť prerušenia vzťahov s Viedňou a nastolenia spolupráce s demokratickými silami Uhorska a iných národov v boji o autonómiu v ústavných rámci, Miletić písal, že je "Vojvodstvo vo Viedni a v Pešti pochované" no nie aj „v srdciach počestných Srbov“, že netreba smútiť nad zánikom „Bachovho Vojvodstva“, ani niet dôvodov na radosť pre jeho zrušenie: „Vojvodstvo je pochované – ale my sme mu „nezavreli oči a nešťastný by bol Srb, ktorý by nevernou nohou pristúpil k rakve Vojvodstva, trebárs iba preto, aby ho uctil, či jasal“. (Dejan Mikavica, *Miletićovci na ceste formovania strany 1860-1869*, Nový Sad 2011, str. 3)

Svetozar Miletić

V nasledujúcich desaťročiach, v rozličných zložitých historických podmienkach, boj o realizáciu Vojvodiny bude pokračovať.

VOJVODINA DNES

Po rozpade Rakúsko-Uhorska, po ukončení Prvej svetovej vojny roku 1918 sa Srijem, Banát, Bácska a Baranja stali súčasťou Srbska a Kráľovstva SHS (od roku 1929 Juhoslovanského kráľovstva). Veľké zhromaždenie Srbov, Bunjevcev a ďalších Slovanov sa uskutočnilo 25.11.1918 v Novom Sade, na ktorom rozhodli o pripojení sa Báčky, Banátu a Baranje Srbskému kráľovstvu. Deň predtým, 24. 11. 1918 sa rovnaké rozhodnutie vynieslo na Veľkom národnom zbore v Rume o pripojení sa Srijemu. Trianonskou mierovou zmluvou, 4. apríla 1920, sa aj úradne spresnili novoutvorené hranice s Maďarskom. Po Druhej svetovej vojne bola definovaná Autonómna pokrajina Vojvodina, ako časť Republiky Srbsko, do územia ktorej patrili časti Srijemu, Banátu a Báčky. Komisia Politbyra Ústredného komitétu Komunistickej strany Juhoslávie, ktorá určovala hranice medzi Chorvátskom a Srbskom, Baranju a západný Srijem ustúpila Chorvátsku. Administratívna hranica Pokrajiny voči centrálnemu Srbsku bola určená tak, že obce Zemun a Nový Belehrad v juhozápadnom Srijeme a časť obce Palilula v juhozápadnom Banáte boli pripojené mestu Belehrad a ako náhrada, šesť dedín z Mačvy bolo pridané k Vojvodine.

V súčasnosti sa Vojvodina definuje ako autonómna pokrajina občanov a občianok, ktorí v nej žijú, v zložení Republiky Srbsko. Počet obyvateľstva na tomto území je 1.931.809, čo vynáša 26,88% z celkového počtu obyvateľstva Srbska. Pestrosť Vojvodiny určuje aj 27 etnických spoločenských skupín, z ktorých sú najpočetnejší Srbi, Maďari, Rumuni, Bunjevci, Slováci, Chorváti a Rusíni.

Úradne sa v pokrajinskej administrácii používajú srbský, maďarský, rumunský, slovenský, chorvátsky a rusínsky jazyk.

Hlavné hospodárske odvetvia sú: poľnohospodárstvo, spracovateľský priemysel, veľkoobchod a maloobchod, stavebníctvo, energetika, preprava a komunikácie, textilný priemysel, elektromechanický a sprievodný automobilový priemysel, podnikateľské služby, logistika a turizmus. Prioritnou oblasťou vo Vojvodine je poľnohospodárstvo, vzhľadom na to, že úrodnú poľnohospodársku pôdu zaberá 84% územia Vojvodiny.

Názov Autonómnej pokrajiny Vojvodiny v jazykoch v úradnom použití:

- *Vajdaság Autonóm Tartomány* *maďarský*
- *Autonómna pokrajina Vojvodina* *slovenský*

- *Provincia Autonomă Voivodina* rumunský
- *Автономна Покраїна Войводина* rusínsky
- *Autonomna Pokrajina Vojvodina* chorvátsky

Na území Vojvodiny je 45 obcí a miest, ako jednotiek lokálnej samosprávy, rozdelených do siedmych obvodov so sídlami v mestách: Subotica, Zreňanin, Kikinda, Pančevo, Sombor, Nový Sad a Sremska Mitrovica

1. Severobanátsky obvod (sídlo v Kikinde)
2. Stredobanátsky obvod (sídlo v Zreňanine)
3. Juhobanátsky obvod (sídlo v Pančeve)
4. Západobáčsky obvod (sídlo v Sombore)
5. Juhobáčsky obvod (sídlo v Novom Sade)
6. Severobáčsky obvod (sídlo v Subotici)
7. Sremský obvod (sídlo v Sremskej Mitrovici)

ZEMEPISNÉ CHARAKTERISTIKY A KLÍMA VOJVODINY

Vojvodina sa nachádza v poriečí Dunaja, riečnej tepny Európy, ktorá spája Strednú Európu s Balkánskym polostrovom. Zaberá plochu 21.506 kilometrov štvorcových, vlastne 24,9% povrchu Srbska. V Banáte sa nachádza najvyšší bod, Gudurický vrch, 641m nadmorskej výšky, ako aj najnižšia časť Vojvodiny - ústie Nery do Dunaja, na 66 metrov nadmorskej výšky. Územie Banátu hraničí tokmi riek Tisa na západe, Dunaja na juhu, srbsko-maďarskou hranicou na severe a srbsko-rumunskou hranicou na východe. Báčka zahŕňa priestor medzi Dunajom, Tisou a hranicou smerom k Maďarsku a Srieť sa nachádza medzi Dunajom na severe a východe, Sávou na juhu a hranicou s Chorvátskom na západe. Územie Vojvodiny je nížinaté, má výšku 70 až 200 metrov, a charakteristiku reliéfu činia údolné nivy, sprašové plošiny, piesočiny a nízke pohoria (Frušská hora a Vršacké vrchy).

Vršacké vrchy sa v našej krajine rozprestierajú na 14 km dĺžky, z celkovej dĺžky 19 km, ktoré patria Rumunsku. Vyššie časti sú obrastené lesom, a na južných svahoch sa nachádzajú vinohrady. Okrem Gudurického vrchu, sú tu i vrchy Líščia hlava (590 m), Đakov vrch (449 m) a Vršacká kula (399 m).

Národný park **Frušská hora** sa nachádza v severnej časti Srieťu a rozprestiera sa smerom k pravému pobrežiu Dunaja, v smere východ –západ, v dĺžke 78 km. Maximálna jej šírka je 15 km. V ústrednej časti sa nachádza najvyšší vrch Crveni čot (539 m).

Názov Národného parku pramení z názvu rovnomenného pohoria a Frušská hora má pôvod zo slova Frug vo

význame "Roman", a tak tieto pohoria zachovávajú pamiatku na národ, ktorý dávno vymizol z týchto priestorov. Tieto pohoria patria k ostrovným pohoriam, lebo v niektorých obdobiach geologického rozvoja predstavovali ostrovy niekdajšiemu Panónskemu moru.

Špecifickosťou vojvodinského priestoru sú aj piesočiny, ktoré vznikli eolskou akumuláciou piesku a prachu. Subotická piesočina sa nachádza na severe Báčky a je súčasťou Bajskej piesočiny v Maďarsku. V niektorých častiach je prikrýta vrstvami pórovitej steny, a piesok je kalný, lebo pochádza z najstarších jazerných vrstiev Dunaja a Tisy. Severná časť piesočiny je zarastená agátovým lesom, a južná časť je vysadená ovocnými sadičkami a vinohradmi.

Deliblatká piesočina zaberá ústrednú časť Banátskej lesnej roviny, rozprestiera sa na povrchu asi 300 kilometrov štvorcových. Pre silnú košavu, ktorá roznáša piesok, jednotlivé duny sú dlhé do 700 m, a vysoké od 10 do 60 m. V najväčšej miere je pod lesnou a trávnatou vegetáciou. Na území Vojvodiny sa nachádza niekoľko prírodných jazier: Obedská bara v Srijeme, Paličské, Ludošské, Slané, Krvavé v Báčke, Biele a Rusanda v Banáte. Okrem prírodných, vo Vojvodine sú početné umelé jazerá, ako čo sú sedem v Belej Crkve a Vršacké jazero. Na Frušskej hore sa nachádza šesťnásť umelých jazier, väčšinou vybudovaných plánovanou akumuláciou pre potreby zavlažovania a znemožňovania záplav obrábacích plôch.

Prameňom života na území Vojvodiny bola odjakživa pôda. Od rímskej doby dodnes, ona je jej najväčšie bohatstvo. Vďaka úrodnej černoziemi, darí sa priemyselným rastlinám, zelenine, dobytkárenskému krmivu, kukurici, pšenici, cukrovej repe, slnečnici a repke olejnej.

Hory zaberajú iba 4% z celkového povrchu Vojvodiny. Najviac sú zastúpené v Srijeme a najmenej v Banáte. Z drevín je to dub a agát, buk, vrbica a topoľ. Z rudného bohatstva sa tu nachádza cementný slieň, z ktorého sa robí cement. Náleziská sú na ťahu od Beočína po Hopovo. Vápenec sa nachádza pri Irigu, Kamenici a Ledinciach, pri Vrdniku je biely kremeň, uhlie (lignit) sa nachádza na celej Frušskej hore, ale v tenkých vrstvách (1-2 metre). Banát a Báčka sú výrazné nížiny, v menšej miere sú aj Baranja a Srijem s Frušskou horou. Na území Vojvodiny sú odhalené zásoby ropy a zemného plynu, ktoré tvoria asi 97% celkovo odhalených rezerv Srbska. Uhlie sa nachádza pri Kovíne. Takýto reliéf sa vytváral počas stoviek tisíc rokov. Kedysi bolo územie Vojvodiny pokryté vodou, ktorá odtiekla smerom k Čiernemu moru. Na začiatku doby ľadovej pred asi 800.000 rokmi, zostal priestor Vojvodiny s dnešnými riekami a niektorými menšími jazerami. Veľa rokov neskôr, udialo sa usádzanie piesku (sprašovej plošiny), ktorý prekryl časť Srijemu, veľkú časť Frušskej hory, Telečskú a Titelskú sprašovú plošinu v Báčke a v Banáte Banátsku piesočinu. Vrstvy v Srijeme a Báčke dosahujú niekedy hrúbku od 30 do 50 metrov a v Banáte aj viac ako 100 metrov. Keďže Panónske more odtieklo, na tomto území zostal živý piesok, naviaty na tieto priestory, nachádza sa v Báčke, v oblasti medzi Suboticou, Stanišićom, Horgošom a Kanjižou, a v Banáte na území medzi Vladimirovcem, Alibunárom, Nikolincami, Dubovcami, Kajtasovcami a Deliblatom. To je jedna z najväčších vrstiev živého piesku v Európe. Charakteristikou rastlinného sveta Vojvodiny sú stepné trávy a obilniny. Vojvodina leží v miernom pásme, severne od 45 stupňov severnej zemepisnej šírky, patrí panónsko-kontinentálnemu pásmu. Priemerné rozdiely v teplote sú značné, ročné aj denné. V zime teplota klesá aj do -20°C, a v lete stúpa na +35°C, ba aj +40°C. Ročná výška dažďov je 550-740 mm. Z vetrov je predovšetkým zastúpený severák, vlastne košava.

VODY VOJVODINY

Cez Vojvodinu pretekajú medzinárodné rieky Dunaj, Sáva a Tisa. Okrem týchto veľkých, Vojvodinou pretekajú aj menšie riečky - Zlatica, Begej, Tamiš, Brzava, Karaš, Čik, Jegrička, Nera, Bosut.

Dunaj ako hlavná rieka strednej Európy, preteká cez Vojvodinu alebo na jej okrajoch v dĺžke 362 km. Šírka koryta je rozdielna: od 380-760 metrov pri Batine, 1100 pri Novom Sade, od Zemuna po Banátsku Palanku varíruje od 420 do 2000 metrov. Do Srbska sa Dunaj vlieva proti prúdu od Bezdanu, na trojmedzí Maďarska, Chorvátska a Srbska a vyteká pri ústí Timoku, na trojmedzí Srbska, Rumunska a Bulharska. Hĺbka Dunaja kolíše od 3 do 20 metrov.

Rozvoj života na týchto priestoroch odjakživa závisel od vôd a ich vrtochov. Regulovanie tokov riek, preto bude mať veľký význam pre Vojvodinu po dnešné dni. Regulovaním riečnych koryt a výstavbou hrádze a kanálov, tento problém je v značnej miere vyriešený.

HYDROMELIORAČNÉ PRÁCE NA ÚZEMÍ VOJVODINY

Do začiatku XVIII. storočia asi 50% povrchu Vojvodiny bolo ohrozené vodou. Nebezpečenstvo predstavovalo vylietanie riek, ako i podzemné vody. Regulovaním tokov riek, obranou od záplav a odvodňovaním, je umožnená ich premena v úrodné polia, tak, že sa dnes pre potreby poľnohospodárstva vo Vojvodine môže

používať asi 92 % celkového územia.

Za začiatok zriaďovania vodného režimu vo Vojvodine, považuje sa rok 1728, keď bol vybudovaný prvý odvodný a splavný Begejský kanál.

Avšak dodnes sa zachovali, a sú rekonštruované pre rovnaké potreby kanály vykopané v čase rímskeho cisára Probusa (III. storočie), keď boli vykonávané práce na obrane od povrchových vôd zo širšieho okolia Sirmia.

Veľké práce boli vykonané na začiatku XVIII. storočia v Banáte, keď sa pristúpilo ku kopaniu kanála a umelého koryta rieky Begej.

Na území Báčky, prvé významné hydro-melioračné práce začali realizáciou plánu výstavby Veľkého báčskeho kanálu od Báčskeho Monoštora na Dunaji, po Bačko Gradište na Tise. Koncom sedemdesiatych rokov XVIII. storočia z Budínu do Báčky prišiel József Kiss, ako hlavný inžinier komorskej administrácie pre Báčku, tu zostal až do svojej smrti v roku 1813. Riešil početné problémy na teréne, prišiel aj na možnosť nadviazania Tisy a Dunaja. So svojim mladším bratom Gáborom, ako ideový tvorca ukončil v roku 1791 Elaborát o základných technických a ekonomických charakteristikách Projektu na výstavbe plavného kanálu Dunaj- Tisa-Dunaj. Výstavba splavného kanálu od Báčskeho Monoštora po Bačko Gradište začala v júni 1793 a bola zakončená v júni 1801. Po všetkých kontrolách v roku 1802 začína exploatácia kanálu, ktorý je aj dnes najdôležitejším hydrosystémom vo Vojvodine.

Súčasne s vykopávaním kanálu, prebiehali aj práce na výstavbe hrádzí na pobrežiach riek, ako aj systému pre odvodňovanie.

Aj v nasledovných rokoch bola venovaná veľká pozornosť údržbe a zdokonaľovaniu kanálu a dôležitejšie práce na jeho rekonštrukcii a rozšírení, boli realizované v rokoch 1955 až 1977. Dnes je jeho dĺžka asi 929 km a spája asi 80 vojvodinských miest.

Tisa vyviera pod Karpatmi, v Ukrajine, preteká cez Rumunsko, Slovensko a Maďarsko, do našej krajiny vchádza na šiestom kilometri po prúde od Segedínu. Cez našu krajinu preteká v dĺžke 164 km a vlieva sa do Dunaja dolu prúdom od Titelu pri Starom Slankamene.

Begej do našej krajiny vteká z Rumunska a pre potreby plavby je vykopaný aj kanál Nový Begej, v dĺžke 114 km, od Temešváru v Rumunsku po Zreňanin.

Tamiš taktiež vteká do Srbska z Rumunska a vlieva sa do Dunaja, niekde na stoosemnaťom kilometri.

Sáva je najvýznamnejšou prítokom Dunaja po množstve vody. Vyviera v Slovinsku, a cez Srbsko preteká v dĺžke 206,5 km. Ako typická nížinatá rieka, buduje meandre a stojaté vody. Krajinu dopĺňajú mnohé močiare a ríty. Po bohatstve vtáčieho kráľovstva osobitne vyniká Obedská bara. Povrchom 7 kilometrov štvorcových ona predstavuje najväčšiu stojatú vodu v našej krajine. Podkovovitého je tvaru, vznikla v opustenom meandry rieky Sávy. Známa je vďaka sťahovavým vtákom a močariskám. Pre špecifické charakteristiky ešte v roku 1874 bola chránená a na listine svetového kultúrneho dedičstva UNESCO sa nachádza od roku 1977. Okrem Obedskej bary špecifická prírodná rezervácia na týchto priestoroch je Cárska bara, Zasavica, Titelsky breg, Karađorđevo.

Okrem močarísk, nachádzajú sa tu aj početné slatiny (pôdy, ktoré zostali slané po vyparovaní slatiných vôd), predovšetkým v Banáte a v južnej Báčke. Takých povrchov je asi 180.000.

VÝZNAM VEĽKÉHO BÁČSKEHO KANÁLU

Veľký projekt bratov Kiss – Józsefa (1748–1812) a Gábora (1751–1800), výstavba Veľkého báčskeho (Francovho) kanálu prináša úplný prevrat v živote na týchto priestoroch. Výnimoční inžinieri boli aj významní podnikatelia, ktorí postrehli, že priekop kanálu bude mať veľký vplyv na rozvoj obchodu, továrni manufaktúry a poľnohospodárstva.

O význame prác na regulácii tokov riek ukazujú aj údaje, že územie Báčky a Banátu z konca 17. storočia – pre močaristé územie, nepriajných klimatických podmienok a častých vojen – bolo výnimočne zriedkavo osídlené. V južnej Báčke močiare pokrývali viac ako 54% celkovej plochy a v severnej– okolo 35%. Okolo roku 1720 stojaté vody a močiare prekrývajú okolo 35% plochy celej Vojvodiny.

Územie, ktorým tiahla rieka Tisa bolo široké okolo 60–70 km, kým v Banáte bolo okolo 500.000 katastrálnych jutár pod vodou. Vojvodinu kryla trstina, roje hmyzu, voda bola nezdravá a nákazy – veľmi časté. Maďarský historik Rajsic uvádza, že v roku 1720 v Báčke bolo iba okolo 30.000 obyvateľov.

Historici uvádzajú súvislosť výstavby kanálu s vlnou kolonizácie v 18. storočí a charakterom viacnárodnej štruktúry obyvateľstva Vojvodiny. Vtedy sa začalo systematicky osídľovať nemecké obyvateľstvo na území Apatinu, Somboru, Crvenky, Kuly, Vrbasu, Srbobranu a Bečeja, lebo bola nevyhnutná pracovná sila pre jeho údržbu, lebo srbskí obyvatelia slúžili cisárovi len ako pohraničné vojsko. Výstavba kanálu v mnohom obľahčuje život obyvateľstvu a podnecuje ďalší vývoj týchto oblastí.

OBVATEĽSTVO VOJVODINY

Najdôležitejší znak Vojvodiny – to, čím sa pozná v Európe – je jej etnická rôznorodosť.

Vojvodina, pri sčítaní obyvateľstva v roku 2011 mala 1.931.809 obyvateľov. V nej žijú rozličné národnosti a etnické spoločenstvá, v duchu vzájomného rešpektovania rozličností, tradícií a obyčají.

Zloženie etnickej štruktúry vojvodinského obyvateľstva je následok búrlivých historických diania pred a najmä počas XVIII. storočia, čo zapríčinilo sťahovanie srbského obyvateľstva počas Veľkého sťahovania v roku 1690, ako aj kolonizácie iných národov, ktorú konala rakúska moc. Migrácie po prvej a druhej svetovej vojne, ako i po rozpade Juhoslávie, menili štruktúru obyvateľstva Vojvodiny, ale aj napriek tomu si zachovala svoj multietnický charakter.

Územie, na ktorom sa teraz rozprestiera Vojvodina, poznačené je rôznymi špecifikami. Pritom sa musia brať do úvahy dôvody vzájomných vzťahov a podmieneností národov na týchto priestoroch. Vojvodina sa podieľala na historickom osude celého otvoreného panónskeho a potom severobalkánskeho územia, čo prispelo k jej pestrej etnickej a národnostnej štruktúre.

Podľa oficiálnych údajov, na základe sčítania obyvateľstva z roku 2011, počet obyvateľov vo Vojvodine je 1.931.809 a štruktúra obyvateľstva Vojvodiny je nasledovná:

Sčítanie obyvateľov z roku 2011		
Národnostné spoločenstvo	Celkový počet 1.931.809 obyvateľov	
	Počet príslušníkov	%
SRBI	1.289.635	66,76
MAĎARI	251.136	13,00
SLOVÁCI	50.321	2,60
CHORVÁTI	47.033	2,43
RÓMOVIA	42.391	2,19
RUMUNI	25.410	1,32
ČIERNOHORCI	22.141	1,15
BUNJEVCI ¹	16.469	0,85
RUSÍNI ²	13.928	0,72
JUHOSLOVANIA	12.176	0,63
MACEDÓNCI	10.392	0,54
UKRAJINCI	4202	0,22
MOSLIMOVI	3360	0,17
NEMCI	3272	0,17
ALBÁNCI	2251	0,12
SLOVINCI	1815	0,09
BULHARI	1489	0,08
GRÉCI	1179	0,06
RUSI	1173	0,06
BOSNIACI	780	0,04
VLASI	170	0,01
OSTATNÍ	6710	0,35
NEVYJADRILI SA	81.018	4,19
REGIONÁLNA PRÍSLUŠNOSŤ	28.567	1,48
NEZNÁME	14.791	0,77

¹ Až po sčítanie v roku 1991 Bunjevci (ako aj Šokci) boli považovaní za Chorvátov

² Až po sčítanie v roku 1971 sa spoločne spočítavali Rusíni a Ukrajinci

NÁBOŽENSKÉ SPOLOČENSTVÁ

Podľa údajov zo sčítania roku 2011, z 1.931.809 obyvateľov v pokrajine najviac je pravoslávnych kresťanov 1.357.137 (70,25%), kým ďalšie početnejšie vierovyznania sú katolícke - 336.691 (17,43%) a protestantské - 64.029 (3,31%). Príslušníkov islamského náboženstva v pokrajine je 14.206 (0,74%). V pokrajine je, podľa posledného sčítania, evidovaných 254 Židov, čo tvorí 0,01% z celkového počtu obyvateľov AP Vojvodiny. Väčšina občanov maďarskej národnosti sú rímskokatolíckeho vierovyznania a len v menšom počte sa vyjadrujú ako reformovaní alebo evanjelici. Rímskokatolíckeho vierovyznania sú prevažne aj príslušníci chorvátskeho národa. Občania slovenskej národnosti sú príslušníci Slovenskej evanjelickej a.v. cirkvi alebo katolíci, Rusíni sú gréckokatolíckeho vierovyznania. Medzi občanmi Vojvodiny jestvujú aj tí, ktorí sa nevyjadrili o svojej náboženskej príslušnosti (106.740), alebo sú ateisti (25.906). Srbská pravoslávna cirkev vo Vojvodine má tri eparchie: Báčsku so sídlom v Novom Sade, Banátsku so sídlom vo Vršci a Srijemsku so sídlom v Srijemských Karlovciach. Rumunská pravoslávna cirkev je organizovaná v rámci Vikariátu Rumunskej pravoslávnej cirkvi v Banáte so sídlom vo Vršci, rímskokatolícka je rozdelená na Subotické, Zreňaninské a Srijemské biskupstvo. Gréckokatolícka cirkev je organizovaná v rámci Apoštolského exzarchátu so sídlom v Ruskom Kerestúre.

NÁRODNOSTNÉ RADY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

Na území Autonómnej pokrajiny Vojvodiny má svoje sídlo 17 národnostných rád národnostných menšín.

pč	Národnostná rada	Sídlo
1	Národnostná rada maďarskej národnostnej menšiny	Subotica
2	Národnostná rada chorvátskej národnostnej menšiny	Subotica
3	Národnostná rada slovenskej národnostnej menšiny	Nový Sad
4	Národnostná rada rumunskej národnostnej menšiny	Nový Sad
5	Národnostná rada rusínskej národnostnej menšiny	Ruský Kerestúr
6	Národnostná rada ukrajinskej národnostnej menšiny	Kula
7	Národnostná rada bunjevskej národnostnej menšiny	Subotica
8	Národnostná rada rómskej národnostnej menšiny	Pančevo
9	Národnostná rada čiernohorskej národnostnej menšiny	Vrbas
10	Národnostná rada nemeckej národnostnej menšiny	Sombor
11	Národnostná rada macedónskej národnostnej menšiny	Pančevo
12	Národnostná rada českej národnostnej menšiny	Bela Crkva
13	Národnostná rada aškalijskej národnostnej menšiny	Nový Sad
14	Národnostná rada egyptskej národnostnej menšiny	Nový Sad
15	Národnostná rada gréckej národnostnej menšiny	Nový Sad
16	Národnostná rada ruskej národnostnej menšiny	Srijemska Kamenica
17	Národnostná rada poľskej národnostnej menšiny	Ostojićevo

KRÁTKY PREHĽAD VOJVODINSKÝCH DEJÍN - RÁMEC POROZUMENIA ŠPECIFICKOSTI SPOLUNAŽÍVANIA NA ÚZEMÍ VOJVODINY-

DÁVNA MINULOSŤ - NAJSTARŠIE OSÍDLENIA NA ÚZEMÍ VOJVODINY

Vedci sú tej mienky, že geologická minulosť Vojvodiny bola búrlivejšia ako jej politická história. Počas miliónov rokov udiali sa drastické zmeny v teplote, reliéfe, rozdelení vody a pevniny, flóry a fauny. Kedysi dávno sa na týchto nížinatých priestoroch rozprestierali pohoria podobné Rodopom, a potom sa tadiaľ vyliala voda známa ako Panónske more. Keď cez Đerdapský priesmyk našla cestu do Čierneho mora vytvoril sa dnešný reliéf. V tom čase obyvatelia týchto priestorov boli živočíchy ako je mamut, nosorožec srstnatý a soby. Mamut zmizol pred asi 20.000-30.000 rokmi, jeho pozostatky boli nájdené v korytách Dunaja a Tisy a na Fruškej hore. To sú pozostatky najstaršieho obyvateľa, ktorý žil na území Vojvodiny. Praveké spoločenstvá sú tesne naviazané na spoločenstvá, ktoré vznikli v rámcoch Karpatskej panvy, ktorej súčasťou je aj Vojvodina zo zemepisného hľadiska.

Pravek na týchto priestoroch začína zjavením prvých ľudí. Ich pozostatkov na týchto priestoroch niet, život prvých paleologických spoločenstiev sa vedci pokúšajú rekonštruovať na základe pozostatkov hmotnej kultúry. Detaily chýbajú, máme iba rámcové, do ktorých zaraďujeme rekonštruované typy domov, výzor osídlenia, typy hrnčiarstva, kamenné, kostné a kovové náčinie a zbrane, umelecké predmety a spôsob pochovávaní. Stopy paleolitu boli nájdené v lesných usadeninách v severnej Báčke a Banáte. Od roku 8000 až 3500 pred n. l. Karpatská nížina vstúpila do fázy mezolitu, a tým aj územie Vojvodiny. Časom sa podnebie zmenilo a tieto priestory sa stali vhodnejšie pre život. Deje sa "neolitická revolúcia", počas ktorej praveké obyvatelia dochádzajú k objavom, ktoré v základoch menia štýl a spôsob života najstarších spoločenstiev. Dej sa revolučné zmeny vo všetkých sférach života, ktoré neolitickú kultúru na týchto priestoroch robia veľmi bohatou. Objavujú sa prvé roľnícke usadlícke kultúry, medzi rokmi 6000 až 3200 pred n. l., ktoré sa hlavne nachádzajú na pobrežiach riek. Podľa spôsobu hrnčiarskej výroby rozlišujeme výdobytky starčevskej, butmirskej a srbskokrsturskej kultúry. Okolo roku 3500 pred n.l. objavili sa spoločenstvá patriace ku *Kőröskej kultúre*, ktorej predstavitelia sa zaoberali rybolovom, roľníctvom a dobytkárstvom. Starčevská kultúra sa rozprestierala na takmer celom území Vojvodiny, zastúpené sú tu aj Vinčanská, Potiská a Lengyelská skupina.

Objav medi (eneolit, okolo rokov 2600 až 1900. pred n.l.) uvádza nás do vyššieho štádia rozvoja pravekého človeka. Z toho obdobia na týchto priestoroch sa zachovali artefakty vučedolskej kultúry, čokanskej a kultúry dvojstranných sekeromlatov a objavujú sa aj nové etnické elementy z oblasti severnej Panónie a Sedmohradska, so špecifickým spôsobom pochovávaní v mohylách (Vojlovica pri Pančeve, Batka). Mieni sa, že sú toto prvé stopy Indoeurópanov na tomto priestore.

V dobe bronzovej (asi v rokoch 1900 až 900 pred n. l.) prišlo k veľkému pokroku. Objavujú sa noví obyvatelia, budujú sa domy z tvrdého materiálu, osídlenia sa opevňujú, objavujú sa začiatky obchodovania, remesiel, radlo pre obrábanie pôdy. Najvýznamnejšia kultúra tejto doby je Toszeg. Výdobytky tejto kultúry sú osobitne viditeľné na území Banátu (Batin, Vršac, Dubovac). Majstrovské dielo Dubovačko-žutobrdskej skupiny je voz z Dupljaje, nájdený v rovnomennej dedine medzi Vršcom a Belou Crkvou. Rozvoj hutníctva je viditeľný na náleziskách ako čo sú Gomolava, Feudvar, Gradina.

Objav železa a zvládnutie techniky jeho spracovania, uvádzajú dejiny tejto oblasti do novej doby. Doba železná je zastúpená na území Vojvodiny cez halštatskú kultúru (od 1000 do 500 roku pred n. l.) a laténsku (od roku 500. pred n.l. približne po začiatok nového letopočtu) kultúru, ktorej nositeľmi boli Kelti, vtedy prítomní v značnej časti Európy, ba aj na Balkánskom polostrove. Počas tohto obdobia došlo k odhaleniu hrnčiarskeho kolesa, začalo sa kovať železo a používať peniaze v obchodovaní. Stavajú sa aj opevnenia zo zeme. Významné pozostatky z tej doby sú Krčedin, Gomolava, Obreža, Vrba a iné.

NÁRODY NA ÚZEMÍ VOJVODINY PO RÍMSKU DOBU

Pred príchodom Rimanov Vojvodinu osídľovali početné kmene - Ilýri, Tráčania, Kelti. Zo VI. storočia pred n.l. existujú údaje o Agathyrsoch, ktorý osídľovali Báčku a Sriem. Údaje o nich sa strácajú v II. storočí pred n. l.

O mnoho viacej údajov máme o Ilýroch, ktorí žili medzi Jadranským morom, stredným Dunajom a Epirom. Rímska provincia na tých priestoroch dostala podľa nich aj meno Ilyricum. Zaoberali sa dobytkárstvom a baníctvom, kde to bolo možné. Na východ od Ilýrov žili Tráčania. Dákovia dali meno rímskej provincii Dácii, ktorú v II. storočí nášho letopočtu založil rímsky cisár Traján, na priestore dnešného Rumunska a Banátu po niekoľkých vojnách s týmto bojovným kmeňom.

V polovici VI. storočia pred n.l. Panónsku nížinu osídľili Skýti, ktorí potom splynuli so starousadlíkmi. Sťahujúc sa zo svojej vlasti Gálie, Kelti prenikli na Balkán v prvej polovici III. storočia pred n.l. Ich prisťahovanie zapríčinilo obrovské zmeny. Mali veľmi vyvinutú kultúru, ktorú charakterizovalo používanie železného náčinia a zbraní a obchodovanie. Jeden z ich kmeňov, Scordiskovia sa osídľili na priestore dnešného Srbska a zmiešali s

ilýrskymi a tráckymi kmeňmi. Scordiscovia sa najdlhšie zdržali v Srieme a okolí. Podľa kmeňa Panónov (boli ilýrskeho pôvodu, alebo príbuzní Ilýrom) rímska provincia na týchto priestoroch dostala meno Panónia.

VOJVODINA POD RÍMSKOU NADVLÁDOU

Rímske dobývanie týchto častí provincie Panónia, začalo koncom I. storočia starého a na začiatku nového letopočtu. K časti obranného pásma, limesu, v rámci Vojvodiny patrili aj opevnené osídlenia: Zemun, Slankamen, Surduk, Čortanovce, Banoštor, opevnenie pri Begeči, Petrovaradín.

Pozostatky antického opevnenia s prístavom (Castellum Onagrinum) sa nachádzajú na ľavom brehu Dunaja, v sídlisku Begeč. Vybudované bolo koncom III. storočia, ako časť opevneného kontra limesu, oproti opevneniu Vonia (Banoštor). Menšie archeologické výskumy boli vykonané v roku 1902, kým počas výskumov v rokoch 1967 a 1974-75 boli odhalené časti južnej hradby, veže a základné stopy prístavu na pobreží Dunaja. Na južnej strane komplexu sa nachádza neskorostredoveká nekropola a hroby z doby sťahovania národov, na predpokladanej severnej hradbe sarmatskej nekropoly.

Rimanom sa nepodarilo nastoliť svoju moc nad celým územím dnešnej Vojvodiny. Najdlhšie a to v úplnosti, pod ich nadvládou bol Srieť a podmanené oblasti boli súčasťou rímskej provincie Panónia. Na priestore Srieťu sa viedli ostré boje medzi pretendentmi na rímsku korunu počas II. a III. storočia. Rímsky spisovateľ Ammianus Marcellinus písal o týchto konfliktoch, ako aj o vojnách proti barbarským kmeňom, ktoré viedli rímski cisári, dislokovaný so svojimi jednotkami, práve tuná v pohraničných častiach Cisárstva. Rimania v Srieťe, pozdĺž Dunaja, držali svoje pohraničné oddiely, ako aj riečne posádky. Pre potreby cisárstva, boli vybudované cesty, jedna pozdĺž Sávy, smerom k Sirmiu (Mitrovica) a Cibalae (Vinkovce) a druhá pozdĺž Dunaja k Murse (Osijek) a ďalej. Početné vojenské udalosti odohrávali sa okolo najdôležitejšieho rímskeho osídlenia v Srieťe, bol to Sirmium. V rímskej dobe Srieť bol pokrokovou oblasťou, s rozvinutým mestským životom. Okrem Sirmia, dôležitými mestami boli aj Taurunum (Zemun), Bononia (pri Banoštore), Acumincum (pri Slankamene), Rittium (pri Surduku). Na začiatku II. storočia nášho letopočtu, v čase cisára Trajána, Rimania pokorili kmeň Dákov, potom do rámcov novej provincie Dácie, sa dostáva aj územie Banátu. Následne ako Rimania stratili Dáciu (v roku 271), kmeň Alanov sa objavuje na tom území. Dákov, ktorí žili severne od dolného toku Dunaja, považujú za predkov rumunského národa. Územie Báčky Rimania nezapojili do svojho štátu, lebo im zodpovedalo, aby hranicou cisárstva bola silná rieka Dunaj, takže okrem sporadických vpádov na územie z ľavej strany Dunaja, vážnych snáh podmaniť si tieto priestory nebolo.

Rímska hranica voči Sarmatským kmeňom, ktoré žili na území dnešnej Báčky bola rieka Dunaj, vlastne jeho pravý breh s opevneniami, v ktorých boli rímske vojenské jednotky. Jedno opevnenie sa nachádzalo na mieste dnešnej Petrovaradínskej pevnosti a volalo sa Cuzum. Rimania nežili na území medzi Sávou a Dunajom, ale občasne si podmaňovali južnú Báčku a kontrolovali túto oblasť vo funkcii „kontralimesu“.

Príchodom Rimanov vykonával sa proces romanizácie starousadlíckeho a novoosídleného obyvateľstva zo všetkých častí Cisárstva. Na začiatku I. storočia nášho letopočtu objavujú sa kmene Sarmatov a Jazygov, národy iránskeho pôvodu. Súčasne nátlak germánskych kmeňov na hranice Cisárstva je čoraz silnejší a obrana hraníc od ich vpádov jedna z hlavných úloh rímskych cisárov od II. storočia nášho letopočtu. Začiatok Sťahovania národov v druhej polovici 4. storočia privedie k pádu Západnej rímskej ríše v roku 476 a sťahovanie nových národov na tieto priestory.

ÚLOMKY Z OBDOBIA STREDOVEKU

Národy, ktoré žili na priestore dnešnej Vojvodiny boli ovplyvnené búrlivými historickými udalosťami aj počas stredoveku. Slovania toto územie obývali počas VI. a VII. storočia. Srbi a Chorváti sa na územie Balkánu osídľujú vďaka povoleniu byzantského cisára Hérakleiosa v roku 630. Počas IX. storočia sem prichádzajú aj Maďari, ktorí po niekoľkých vpádoch na západ, zostávajú v Panónii a vytvárajú svoj štát. Tak vzniká Uhorské kráľovstvo (latinsky Regnum Hungaria, maďarsky - Magyar Királyság, nemecky - Königreich Ungarn, taktiež Kráľovstvo koruny Svätého Štefana, Maďarské kráľovstvo (v srbskej historiografii je zaužívané pre dejiny tohto štátu do roku 1918 používanie názvu Uhorsko a po ukončení prvej svetovej vojny – Maďarsko). Uhorské kráľovstvo ako samostatný štát existuje do roku 1526, keď po porážke od Turkov v bitke pri Moháči dôjde k rozpadu a rozdeleniu krajiny.

Počas panovania dynastie Nemanjićovcov v Srbsku (1166-1371), dynastie Arpádovcov (997-1301) a Anjouovcov (1301-1387) v Uhorsku, srbské a uhorské kráľovstvo bolo spojené početnými manželskými, politickými a vojenskými zväzkami. V niektorých historických udalostiach boli aj na strane súperov. Avšak nebezpečenstvo zo strany Turkov Osmanov ich donútilo k spolupráci a spoločnému pokusu o odpor.

ŠÍRENIE OSMANOV – SPOLOČNÉ NEBEZPEČENSTVO A POKUS O ODPOR

Rýchly prienik Osmanov do Európy, ktorý sa začína v polovici XIV. storočia, uľahčila nejednotnosť kresťanského sveta. Početní panovníci prijali vazalský vzťah voči sultánovi a povinnosť posilať pomocné vojenské oddiely a platiť ročnú daň. V roku 1459, po viac ako desaťročnom boji o záchranu krajiny, Srbské despotstvo stráca nezávislosť. V bojoch proti Osmanom v prvej polovici XV. storočia spoločne účinkovali uhorskí králi (Žigmund Luxemburský a Vladislav Jagelonec) ako i srbskí despotovia (Stefan Lazarević a Đurađ Branković). Osobitne v tých bojoch hrdinskosťou vynikal Ján Huňady (1387-1456), ktorý je v historickej tradícii medzi srbským národom známy ako Janko Sibinjanin a u Rumunov ako lancu de Hunedoara.

Príslušníci srbského národa sa už od konca XIV. storočia v menších a väčších skupinách na pozvanie uhorských úradov osídľovali severne od Sávy a Dunaja, s povinnosťou ochraňovať južnú hranicu Uhorska. Po páde despotoviny osídľovanie Srbov na priestore južného Uhorska bolo intenzívnejšie. Srbi na úteku boli dôležitým kolieskom v uhorskom obrannom systéme. Dostávali pôdu s povinnosťou bojovať proti Turkom. Vo vojsku účinkovali ako husári (ľahká jazda a šajkaši (bojovníci na riečnych člnoch v dunajskej flotile). V mestách vzdialených od hranice, Srbi sa zaoberali remeslami a obchodom. Mnohí známejší Srbi, vznešenejšieho pôvodu, boli medzi utečencami, a od uhorského kráľa dostávali veľké majetky a tituly, postupne však splyvali s uhorskou šľachtou. Vnuk despota Đurađa Brankovića, Vuk Grgurević prešiel do Uhorska v roku 1464 na pozvanie uhorského kráľa Mateja Korvína a od neho okrem majetku Slankamen a Kupinovo dostal aj titul despota (Despotus Rasciae).

V posledných desaťročiach XV. a na začiatku XVI. storočia sa dejú neustále pohraničné konflikty medzi Maďarmi a Turkami. V niekoľkých pokusoch sa Osmani dobýjali až ku Viedni. V týchto ťažkých rokoch v rámci kresťanského vojska, pod velením maďarských vojvodcov bojovali národy z týchto priestorov. Územia, na ktorých sa bojovalo, hlavne v pohraničí, v južnej časti Uhorska boli spustošené, obyvateľstvo bolo vysídlené alebo porazené v bojoch. Dôsledkom týchto zrážok je sťahovanie obyvateľstva na sever, do bezpečnejších krajov.

Veľké nebezpečenstvo pre európske krajiny nastalo, keď na turecký trón prišiel sultán Sulejman Zákonodarca, neskôr aj nazvaný Vznešený (1520-1566). Jeho plány predvídali podmanenie Uhorska, ktoré by bolo bázou pre ďalšie výboje na západ. V čele Uhorska bol vtedy Ladislav II. (1516-1526) z dynastie Jagelovcov. Po dôkladných a niekoľkoročných prípravách, veľký pochod na Uhorsko sa začal podmanením Belehradu a Šabca v roku 1521, čím Osmani získali základňu pre ďalšie útoky. Oblasť Sriemu bola úplne spustošená, kronikári opisovali turecké ničenie a uvádzali, že všetky dôležitejšie mestá od Mitrovice po Petrovaradín a Slankamen prehrali boj. Bol to iba náznak veľkej ofenzívy na uhorské krajiny, ktorá sa udiala o niekoľko rokov neskôr. Po prieniku do Sriemu, v júli 1526, podmanením si Petrovaradína, Iloku a Osijeku, turecké vojsko 26. 08. prešlo po pontónovom moste

rieku Drávu a priblížilo sa k Moháču. Dve vojská sa stretli na Moháčskom poli 26.08.1526. V bitke zahynul uhorský kráľ Ladislav II. a srbské vojsko, ktoré aktívne účinkovalo v boji pod velením Pavla Bakiča a Radiča Božića neznemožnilo veľkú uhorskú katastrofu. Touto porážkou bol spečatený osud uhorského kráľovstva. Bol to koniec jeho stredovekých dejín a začiatok viacročného konfliktu, ktorý spoločne s tureckými vpádmi v idúcich rokoch prispeje k rozdeleniu krajiny. Oblasti, cez ktoré pred a po bitke prešlo turecké vojsko, boli spustošené. Osídlenia vypálené, obyvateľstvo zavraždené alebo odvedené do otroctva. Ako maďarské, tak aj turecké pramene sa zhodujú v tom, že život v kedysi mnohoľudných a pokrokových oblastiach úplne zanikol. Južné obranné pásmo Uhorska bolo zničené a mnohé významné osobnosti z radov vládnucich tried zahynuli, čo paralyzovalo fungovanie štátnych inštitúcií.

Výsledkom tureckých dobývaní bolo podmanenie si Budína v roku 1541, ako aj rozdelenie Maďarska na tri časti: na západe a severe niekdajšieho štátu sa nachádzalo tzv. Maďarské kráľovstvo pod nepriamou Habsburskou nadvládou s administratívnym centrom v slobodnom kráľovskom meste Pozsony (Bratislava); ústredná časť krajiny bola okupovaná Turkami a administratívne centrum tejto oblasti bolo v Budíne; vo východných častiach niekdajšieho kráľovstva sa nachádzalo Sedmohradsko (Erdély), ktoré v rokoch 1526-1556 fungovalo ako osobitný štát pod tureckou najvyššou mocou. Centrum tejto časti krajiny bolo v Alba Iulii v dnešnom Rumunsku (v tomto meste je aj hrob Jána Huňadyho, známeho ako Sibirjanin Janko). Od tej doby Rakúsko, ktorým vládnu Habsburgovci, dostáva osobitné postavenie v ohrozenej Európe. Snaha Ferdinanda Habsburského získať uhorskú a českú korunu, dostala ospravedlnenie v tomto historickom období, keď bolo nevyhnutné zoskupiť všetky sily a zjednotiť ich v odpore proti Turkom.

Dlhoročné boje v úplnosti vyčerpali obyvateľstvo vystavené vojnovým operáciám. Mnohé osídlenia a dediny boli zničené, obyvateľstvo preriedené. Všetko to podnietilo habsburské úrady aby – po ústupe Osmanov južne od Sávy a Dunaja - iniciovali osídľovanie a oživovanie tohto územia.

Medzníkom v dejinách územia dnešnej Vojvodiny je veľká Viedenská vojna (1683- 1699). Bol to posledný pokus Osmanov o prienik na Západ, prvý náznak veľkých zmien v pomere síl medzi nimi a západnými silami. Osmaní boli porazení v konflikte so zväzom kresťanských štátov – Svätou ligou, Rakúsko sa dostalo do pozície vykonať protiútok a prevziať kontrolu nad udalosťami na Balkáne. Počas vojny, víťazstvom pri Sente (1697) vynikol vojvodca Eugen Savojský, ktorý aj v budúcich vojnách bude úspešne viesť rakúske vojsko. Veľká viedenská vojna bola ukončená mierom v Srijemských Karlovcich 26.01. 1699. Karlovský mier označil začiatok úpadku Osmanskej ríše. Habsburská monarchia získala celé Uhorsko so Sedmohradskom, Báčku a juhovýchodný Srijem. [Turci prišli o časť územia v Bosne a v Dalmácii.](#)

V nasledovnom období, pozdĺž hranice s Osmanmi, habsburská vláda rozšíri obranné pásmo, známe ako Vojenská hranica, ktorá už existovala na priestore Chorvátska a Slavónska a na začiatku XVIII. storočia bude zahŕňať aj priestor južného Uhorska. Vojenská hranica sa nachádzala pod priamou správou Dvornej vojenskej rady vo Viedni. Zloženie obyvateľstva na tomto území bolo z vojakov, hraničiarov a v úzadi v mestách a trhoviskách sa rozvíjala meštiacka trieda. Po mnohých reorganizáciách a reformách a po ochabnutí nebezpečenstva a útokov Osmanov, začal sa proces demilitarizácie Vojenskej hranice, ktorý bude konečne ukončený v roku 1881. Územie niekdajšej vojenskej hranice a jej obyvateľstvo sa dostane pod správu civilných úradov.

KOLONIZÁCIA A MIGRÁCIE

Ešte koncom XVII. a na začiatku XVIII. storočia, ako dôsledok vojnových previeraní, boli ojedinelé časti Vojvodiny veľmi slabo osídlené, takže zanechávali dojem "pustatín" ako ich vtedy nazývali a zaznamenávali na vtedajších mapách. Počas XVIII. storočia sa etnicky Vojvodina významne zmenila, vďaka predovšetkým plánovanej a organizovanej kolonizácii. Cieľom vlády Habsburgovcov bolo posilniť ekonomickú a obrannú silu krajiny. Národ, ktorý najviac zodpovedal týmto nárokom boli Nemci, vynikajúci roľníci, spoľahliví v bojoch proti Turkom a zároveň aj protiváha Maďarom. Cisár Leopold I. v roku 1689 vydal prvý kolonizačný patent, ktorým sa začala vlna kolonizácie. Osídľovanie bolo vykonávané s veľkou hmotnou pomocou štátu. Báčka sa v tom čase najviac kolonizuje Maďarmi, Banát Nemcami. Pod vplyvom plánovaného sťahovania národov, pod vedením patriarcha, počet Srbov, ktorí žijú severne od Sávy a Dunaja vzrastá. Posúvanie Maďarov zo severných žúp k juhu osobitne je zvýraznené po roku 1730. Prví nemeckí kolonisti boli prisťahovalci zo Švábska, domáce obyvateľstvo ich preto nazývalo Švábmi.

Do konca XVIII. storočia sa na tieto priestory prisťahovalo asi 150.000 Nemcov, predovšetkým zo Západného Nemecka ale aj z ojedinelých oblastí Rakúska. Okrem Nemcov a Maďarov, na územie dnešnej Vojvodiny prichádzajú Rusíni, Rumuni, Slováci, Chorváti, Rómovia, Židia, Jermeni a iné národy, ktoré sa tu dlhšie

nezdržovali, alebo sa časom asimilovali (Francúzi, Taliani, Katalónci). Pristáhovalci dostávali kúsok pôdy a nevyhnutné náčinie, určený bol spôsob výstavby a typy domov.

Od polovice XVIII. storočia primát preberá tzv. súkromná kolonizácia, ktorú vykonávajú najväčší veľkostatkári, hľadajúc nové pracovné sily. Tak v druhej polovici XVIII. storočia bola vytvorená nacionálna, jazyková a náboženská pestrosť dnešného vojvodinského priestoru, čo bude jeho charakteristikou dodnes.

Národy, ktoré sa tu zdržali vo väčšom počte na začiatku XIX. storočia prejdú cez fázu prebúdzania národného povedomia a začnú aj boj o zachovanie nacionálnej identity a materinského jazyka. Veľký prínos tomu dali slabé vrstvy inteligencie, podnietené ideami osvietenstva a nacionálneho romantizmu, medzi nimi vynikli kňazi a učitelia. Takéto snahy privádzali k vytváraniu blízkych vzťahov medzi predstaviteľmi národného obrodenia rozličných národov, zrodili sa idey panslavizmu a ilyriizmu. Boj o identitu, znamenal aj boj o jazyk, ktorý v tomto čase ešte nebol štandardizovaný, preto k významným zmenám dôjde aj v tejto oblasti.

SŤAHOVANIE JEDNOTLIVÝCH NÁRODOV

RUSÍNI

Na tieto priestory, Rusíni sa pristáhovali zo severovýchodných žúp vtedajšieho Uhorska, zo Zakarpatska. Osobitne významným dátumom v procese ich osídľovania je 17.01.1751, keď administrátor komorských majetkov Habsburskej monarchie v Báčke, Francz Josef de Redl, podpísal zmluvu o osídľovaní komorskej pustatiny Veľký Kerestúr. Bol to úradný začiatok dnešného Ruského Kerestúra, najstaršieho, najväčšieho a najznámejšieho osídlenia Rusínov vo Vojvodine, v Srbsku. Slobodný sedliak Mihajlo Munkači z dediny Červenové v beregskej župe si prebral zodpovednosť, že na základe zmluvných podmienok sťahovania naverbuje a nasťahuje 200 rusínskych rodín gréckokatolíckeho vierovyznania z horného Uhorska na tieto priestory. Avšak prvé ojedinelé sťahovanie rusínskych rodín začalo aj skôr, takže sa v roku 1746 v Kule spomínajú prví traja Rusíni, potom aj 11 rodín, o ktorých sa uvádza, že prišli z okolia Miškolca. Do konca XVIII. storočia je zaznamenané asi 2000 Rusínov v Kerestúre.

Rusíni prichádzajú ako slobodní ľudia, sedliaci, nasťahovaní ako poddanstvo Komory, od ktorej dostali pozemky na osídlenie a pôdu na obrábanie a používanie. Prví kňazi, ktorí so sebou prinášali aj náboženské knihy, prichádzajú prevažne z gréckokatolíckej Mukačevskej eparchie. Zmluva o osídľovaní Ruského Kerestúra vznikla v roku 1751. Podľa nej novopristáhovalci by mali byť oslobodení platby daní na štyri roky a po vypršaní tejto lehoty, Rusíni začali platiť daň na pôdu, ktorú dostali od Komory na použitie, v hodnote 300 forintov na ročnej úrovni a siedmu čiastku z vyrobených poľnohospodárskych výrobkov.

Prvá farnosť bola založená v Ruskom Kerestúre už v roku 1751. Kolonizačná vlna pokračovala aj v nasledujúcich rokoch. Rusínske obyvateľstvo prichádzalo zo Zemplínskej, Boršodskej, Šarišskej a iných žúp, vlastne zo 14 žúp z územia severovýchodného Uhorska, nad ktorými mala právomoci Mukačevská eparchia nad gréckokatolíckmi.

Druhým významným mestom osídlenom Rusínmi je Kucura. V kontrakte (zmluve) o osídľovaní Kucury rusínskym obyvateľstvom, ktorá pochádza z roku 1763, sa jasne píše, že toto sídlisko môžu osídľovať výlučne Rusíni gréckokatolíckeho vierovyznania, s právom slobodného presťahovania. Vzhľadom na to, že Komora bola spokojná s osídľovaním Rusínov, v roku 1763 poslala Petra Kiša z Kerestúra, aby verboval rusínske obyvateľstvo zo žúp na severe Uhorska, pre osídlenie tejto osady, čo on aj vykonal. Košovi sa nepodarilo priviesť 150 rodín, koľko bolo zmluvou určené, ale v roku 1763 do Kocury prišlo okolo 80 rodín a v osídľovaní sa pokračovalo v ďalších rokoch. Aby Kocura zostala iba Rusínska osada, Srbi sa z tejto osady museli v roku 1777 presťahovať do Šovy a Obrovca a Rusíni z Obrovca sa presťahovali do Kucury. Škola v tejto dedine bola založená v roku 1765 a gréckokatolícka farnosť v roku 1766. Za menej ako 30 rokov, počet Rusínov v Kocure sa strojnásobil, takže už v roku 1792 v nej žilo 258 rusínskych rodín. Hľadajúc prácu, Rusíni osídľujú aj iné mestá vo Vojvodine. Tak sa v osemdesiatych rokoch XVIII. storočia zaznamenáva veľký počet Rusínov v Novom Sade, v roku 1781 sa pre nich otvára gréckokatolícka farnosť, výstavba kostola začala v roku 1820. Do prvého desaťročia XIX. storočia, menšie skupiny Rusínov sa nasťahovali vo Futogu, v Kysáči, v Petrovaradíne, v Kamenici, v Karlovciach a v Temeríne.

V polovici XIX. storočia z priestoru severovýchodného Uhorska (dnešného Slovenska), prichádza k novej vlne osídľovania Rusínov do Srijemskej Mitrovice a jej okolia. Koncom XIX. storočia z priestora Galície a severovýchodného Uhorska sa osídlia Rusíni v Bikiči a Privinej Glave. Migrácia Rusínov aj na týchto priestoroch pokračovali počas XIX. storočia, následkom čoho príslušníci tohto národa osídlili mnohé dediny Šajkaša a v sedemdesiatych rokoch vo väčšom počte aj Đurđevo, o niečo menej aj Gospođince.

Revolúcia v rokoch 1848/49 prináša vytýčenie aj rusínskych nacionálnych požiadaviek zo strany rusínskych kňazov, ktorí požadujú zachovanie materinského jazyka Rusínov a školenie v národnom jazyku. Rusínske spoločenstvá boli veľmi úspešné v zachovávaní svojej identity, k čomu prispeli početné konfesijné školy, ale aj kontakty s Ukrajincami v Galícii, odkiaľ prichádzali v sedemdesiatych rokoch devätnásteho storočia noviny, časopisy a knihy. Strediská rusínskej kultúry boli v Ruskom Kerestúre a v Kucure, kde boli zakladané prvé čítárne. Osobitný význam pre dejiny Rusínov mala práca ukrajinského etnografa Volodymyra Hnatjuka, ktorý v roku 1897 zozbieral etnografické zápisy o Rusínoch a ich ústnej ľudovej literatúre, vydal päť kníh svojich výskumov, vďaka čomu boli dejiny a kultúra tohto národa vo veľkej miere spracované a zachránené pred zabudnutím.

Podľa pôvodu Rusíni patria k východným Slovanom a píšú cyrilikou. Nacionálna príslušnosť Rusínov a ich vzťahy s Ukrajincami aj dnes sú predmetom sporov medzi vedcami. Považuje sa, že je názov Rusín staré pomenovanie pre Ukrajinca, ktorý sa udržal v častiach Habsburskej monarchie (Galícii, Bukovine, Zakarpatsku), odkiaľ do Vojvodiny aj prišli príslušníci tohto národa. Habsburské úrady Rusínov nazývali Ruténmi, aby znemožnili stotožňovanie príslušníkov tohto národa s Ukrajincami. Predsa väčšina Rusínov koncom XIX a na začiatku XX. storočia sa vyjadrovala ako Ukrajinci. Pre vzdialenosť od materskej krajiny, jazyk vojvodinských Rusínov sa rozlišuje od ukrajinského spisovného jazyka.

Počet Rusínov na týchto priestoroch vzrastal, čo je možné uzavrieť na základe údajov, že ich v roku 1765 bolo 2200, v roku 1910 - 13.457 a v roku 1921 - 13.664. Na základe výsledkov súpisu z roku 1971, Rusínov vo Vojvodine bolo 20.109. K zmenšeniu počtu príslušníkov tohto národa došlo koncom dvadsiateho storočia a tak ich v roku 2011 bolo zaznamenaných 13.928 (k rozdielu v počte prichádza aj preto, že v roku 1971 bol predstavovaný spoločný počet Rusínov a Ukrajincov).

Podľa vierovyznania Rusíni sú gréckokatolíci (uniati), pestujú východný obrad a za duchovného pohlavára uznávajú rímskeho pápeža. Od roku 1751 boli pod právomocou rímskokatolíckeho Kaločského arcibiskupstva a od roku 1777 patrili Križovskému biskupstvu. 28.08.2003 roku bol založený osobitný apoštolský exarchát pre Srbsko a Čiernu Horu a od roku 2013, právomoc tohto exarchátu je určená iba Srbsku. Ústredie exarchátu je v Ruskom Kerestúre.

SLOVÁCI

Migrácie slovenského národa zo severných slovenských regiónov na juh k tzv. Dolnej zeme, ako nazývali územie dnešnej Vojvodiny, začínajú sa koncom XVII. storočia a vykonávajú sa v niekoľkých etapách. V období rokov 1740 - 1790 Slováci prichádzajú na priestor dnešnej Vojvodiny z Hornej zeme, ako sa vtedy nazývalo Slovensko, ktoré bolo súčasťou Monarchie. Prvý doklad o tom datuje z roku 1745, keď slobodník Martin (Matej) Čáni priviedol 128 slovenských rodín (2000 ľudí) do Petrovca, na vtedajšie futocké panstvo. Toto osídľovanie bolo uskutočnené na základe dohody s majiteľom futockého panstva Mihajlom Černojevičom. Pristáňované obyvateľstvo pochádzalo z Novohradu, Oravy, Liptova, Hontu, Zvolena a Turca. Z týchto priestorov okolo roku 1755 osídlenci prichádzajú do Kulpína na majetok veľkostatkárov tzv. „spahiov“, bratov Stratimirovičovcov, slovenské obyvateľstvo vtedy osídľuje aj Bajšu, potom Hložany a Selenču, ktorá je protestantskou a katolíckou osadou. Hľadajúc lepšie podmienky pre život, Slováci osídľujú aj iné priestory vo Vojvodine, kde zakladajú svoje osady, alebo sa osídľujú už v existujúcich osídleniach, v ktorých žijú Srbi, Nemci, Maďari, Rumuni a iné národy. Určité percento Slovákov je rímskokatolíckeho vierovyznania, ale viacej ako 90 % pristáňovalcov sú evanjelici augsburského vierovyznania. 26.09.1769 cisár Jozef II. povolil Slovákom protestantom osídliť aj pustatinu Pazovy, na území Vojenskej hranice, kde prichádzajú najprv v roku 1770.

Kysáč slovenskí pristáňovalci založili v roku 1773, o dvadsať rokov neskôr Pivnicu a Laliť. Zo Selenče, osady v Báčke, bolo vyhnané v roku 1770, 98 slovenských protestantských rodín, ktoré sa tu na základe špeciálneho povolenia cisára Jozefa II osídlili predtým.

Slovenské obyvateľstvo v roku 1782 osídľuje majetok Krištofa Naka v Banáte a zakladá osadu Nový Komláš. Veľkú úlohu v ich osídľovaní mali učiteľ Samuel Gerškovič a farár Matej Baráni, ktorý časť pristáňovalcov priviedol aj do dediny Pardán, odkiaľ potom prišli do Aradáča, pri Veľkom Bečkereku. Farár Ján Bosidelerský viedol v roku 1802 slovenské rodiny, ktoré prešli z Ečky do Kovačice. V tom čase Slováci osídľujú Padinu, Šandorf (Jánošík), odkiaľ začína presídľovanie do Hajdušice.

Veľký prínos nacionálnemu obrozeniu Slovákov na začiatku XIX. storočia dal Ján Kollár (1793-1852), svojimi sonetmi „Slávy dcéra“, v ktorých ospieval minulosť Slovákov. Kollár bol slovenský politik, básnik a spisovateľ, ideológ slovenského a predstaviteľ českého národného obrozenia. Zároveň bol hlavným ideológom panslavizmu. Okrem Kollára, veľkú úlohu v slovenskom národnom obrození mal Ľudovít Štúr (1815-1856), politik, básnik, publicista a reformátor slovenského jazyka.

Predstavitelia slovenskej inteligencie na území dnešnej Vojvodiny boli z radov kňazov a učiteľov. Evanjelický kňaz Juraj Rohoň, zostavil v posledných rokoch osemnásteho storočia prvú chrestomatiu slovenskej vojvodinskej prózy pod názvom *Kratochvílné zpevy, pro mládež roľníckou*.

Nositelia osvietených myšlienok z radov vojvodinských Slovákov, ktorí pôsobia v novovzniknutých vojvodinských slovenských sídlach, spolupracujú aj so Srbmi. Napríklad, prví riaditelia gymnázia v Karlovciah boli zo Slovenska a v roku 1819 bol na tento post vymenovaný známy slovenský slavista **Pavol Jozef Šafárik**.

Obraz: **Pavol Jozef Šafárik**

Významnú úlohu pri zachovaní slovenského národného povedomia zohral aj učiteľ Ján Kutlík, ktorý pracoval v Starej Pazove. Príslušníkom tejto rodiny bol Cyril Kutlík (1869-1900), maliar, pedagóg, ilustrátor a zakladateľ prvej maliarskej školy v Belehrade v roku 1895. Jeden z prvých príslušníkov slovenskej inteligencie z územia Vojvodiny bol Ján Blazi (1783-1836) zo Starej Pazovy. Po ukončení školenia pracoval ako súkromný učiteľ a v roku 1822 založil gymnázium Báčsko-sriemského seniorátu, ktorá neskôr prerástla v gymnázium vo Vrbase. Po ukončení Prvej svetovej vojny sa Slováci stávajú obyvateľmi nového štátu – Kráľovstvo SCHS (Juhoslovanské kráľovstvo od roku 1929). Počas dvadsiateho storočia a dodnes zakladaním početných osvetových a kultúrnych inštitúcií si Slováci zachovávajú tradície, jazyk, zvyky a identitu.

NEMCI

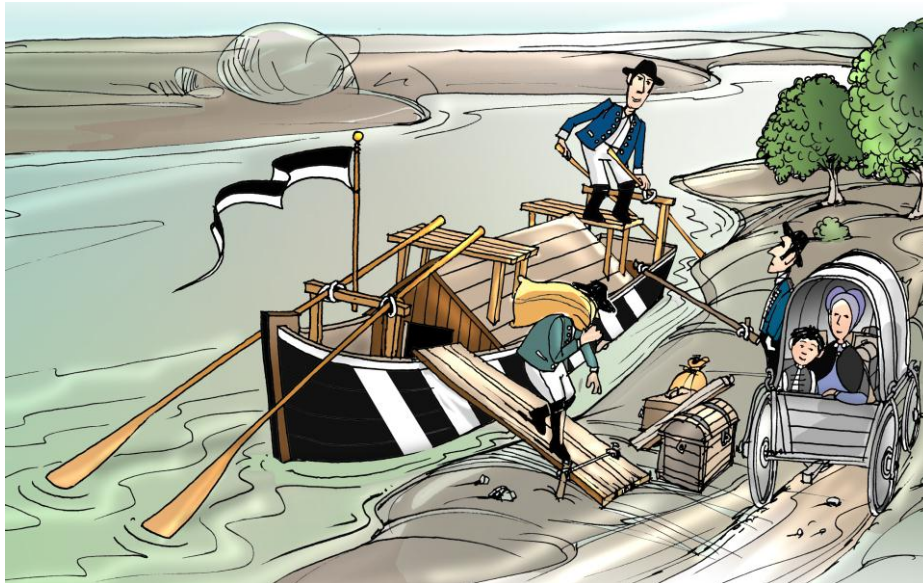
Kolonizácia Nemcov na tieto priestory bola inšpirovaná predovšetkým ekonomickými motívmi a potrebou posilnenia obranného pásma na juhu Cisárstva, uskutočňovala sa v troch fázach: v čase Karola VI., Márie Terézie a Jozefa II. Nemci boli predovšetkým osídľovaní, ako usilovní roľníci a šikovní remeselníci, k tomu lojálni a verní poddaní. Početní prisťahovalci pochádzali zo Švábskej ríše, preto aj boli nazývaní Švábmi. V najväčšej miere, nemecké obyvateľstvo sa osídľovalo v Báčke a Banáte, v menšom počte prišli aj do Sriemu.

Prvá vlna kolonizácie začala osídľovaním Banátu, ihneď po uzavretí Požarevského mieru v roku 1718 a vykonaná bola podľa plánov grófa Claudia Florimunda Mercyho. Nemci už v roku 1717 prišli do Temešváru a Belej Crkve, v roku 1723 do Pančeva. Mercyho administrácia podnecovala v Temešváre kolonizáciu, osídľujúc aj Talianov, Francúzov a Španielov. V rokoch 1722-1726 do Banátu sa prisťahovalo asi 15.000 nemeckých kolonistov, prisťahovalci boli rozmiestnení do 46 dedín. Nová vojna proti Osmanom v rokoch 1737-1739, drancovala nemecké obyvateľstvo v Banáte. Udržali sa iba osídlenia Vršac, Bela Crkva a Pančevo ale nemecký utečenci sa už do týchto krajov nevrátili. V rokoch 1763-1773 bola druhá vlna kolonizácie Nemcov, ktorá sa nazýva "tereziánska". Priestor pre túto vlnu kolonizácie bola Báčka, ale časť kolonistov znova osídlila Banát. V tom období počet nemeckého obyvateľstva bol značne zvýšený, bolo prisťahovaných 11.000 rodín. V tomto období domy kolonistom staval štát, podľa presne určených plánov. Práva a povinnosti prisťahovalcov boli regulované počas panovania Márie Terézie „Patentom o kolonizácii“, vydaným roku 1763. Nemeckí prisťahovalci prišli do Kovína v roku 1770, v roku 1774 osídlili Glogonj, roku 1776 Omoljicu, Jabuku a Mariolanum, roku 1784 Modoš a v roku 1790 Crnju a Nakovo. Vzhľadom na to, že nemecké obyvateľstvo osídlilo aj priestor Vojenskej hranice, v roku 1765 bol založený Nemecko - banátsky pluk.

„Jozefínska“ tretia vlna kolonizácie priviedla v rokoch 1782 - 1787 ešte 3000 nemeckých rodín do Banátu. Kolonisti si sami stavali domy, ale materiál dostávali od štátu. „Patent o tolerancii“ z roku 1781 umožnil aj osídľovanie Nemcov protestantov, nielen katolíkov. Prisťahovanie Nemcov do Báčky začína taktiež od

Požarevského mieru v roku 1718, Nemcov tak zaznamenali na Petrovaradínskej pevnosti v roku 1739, Apatin osídľujú v roku 1750 a v Odžakoch veľmi rýchlo po osídlení v roku 1759 stavajú svoj kostol. V nasledujúcich rokoch sa osídľujú nemeckí prisťahovalci v Gajdobre, Karavukove, Gakove. Temerínsky feudál Arpád Széchenyi ich osídľuje v Báčskom Jarku, v deviatom desaťročí XIX. storočia osídlili Crvenku, Vrbas, Sivac, Kulu, Stanišić a Čonoplju.

Udalosti v prvej polovici XX. storočia vyvolané svetovými vojnami, rozpadom Rakúsko-Uhorska a vytvorením Kráľovstva SHS (Juhoslávie), sa odzrkadlí na postavenie a život nemeckého obyvateľstva na týchto priestoroch. Až do konca Druhej svetovej vojny Nemci tu budú prítomní vo veľkom počte. Avšak, pre masovú podporu domácich Nemcov okupačnému režimu, nová moc v roku 1945 uviedla represívne opatrenia voči príslušníkom tohto národa. Tí, ktorí neopustili Juhosláviu do konca vojny, boli odvádzaní do internátnych táborov (Bački Jarak, Kruševlje, Gakovo, Knićanin, Molin), v ktorých mnohí strádali, ostatným bolo odňaté občianstvo a konfiškovaný majetok. Dôsledkom týchto opatrení bude vysťahovanie zvyšných Nemcov z územia Vojvodiny a Juhoslávie.

Ilustrácia: Osídľovanie Nemcami

CHORVÁTI

Najstaršie chorvátske spoločenstvo na priestore Vojvodiny sa nachádza v Srieme, ktoré sa v predosmanskom období nachádzalo v zložení Vukovarskej župy. Uhorské orgány zaznamenali prítomnosť slovanského obyvateľstva aj v Báčke počas stredoveku, ich osídlenie je aj v spojení s križiackymi vojnami, ktoré uhorskí panovníci viedli v Bosne v tom období. Tak bola v okolí Báču osídlená väčšia skupina katolíckeho obyvateľstva z územia Usore a Soli. Podmanenie častí Sriemu, kde žili hlavne Chorváti, Maďari a Srbi zo strany Osmanov podnietilo hromadné migrácie. Časť Chorvátov zo Sriemu sa stiahla na západ a sever, časť sa islamizovala, časť sa zachovala na priestore okolo dnešných miest: Sriemskej Mitrovice, Morovića, Rume, Erdevika, Golubincov, Petrovaradína, Slankamena, Sriemskej Kamenice. K sťahovaniu chorvátskeho obyvateľstva zo Slavónska do Báčky, prichádza počas konfliktov medzi Ferdinandom Habsburským a Jánom Zápoľským, tiež počas osmanských výprav na začiatku XVI. storočia

Na územie Báčky a Banátu koncom XVI. storočia prichádzajú väčšie skupiny katolíckeho slovanského obyvateľstva z územia Dalmácie (1582 roku v Temešvári jestvuje škola pre kňazov Dalmatíncov). Väčšie osídlenia v dnešnej Báčke, v ktorých žili Chorváti katolíci pod Turkami boli: Báč, Sombor a Bajmok. Na priestor Podunajska sa pod osmanskou nadvládou prisťahovalo islamizované obyvateľstvo z Dalmácie, potom z častí Bosny a Hecegoviny, Liky, ale aj kresťanské obyvateľstvo z území pod ich nadvládou.

Počas Rákóczyho protihabsburského povstania Chorváti v Báčke zostali lojálni Viedni, kvôli čomu sa mnohí museli vysťahovať do miernejších krajov, až do Sriemu, kde mohli zostať aj po ukončení povstania (Petrovaradín). Keď v roku 1737 Osmani opustili Srieem, do Chrtkoviec a Nikiniec sa nastahovali Albánci, katolíci z plemena Klimenty zo širšieho územia pohoria Prokletija pod velením ich vodcov Deda a Vata. Po čase oni

strácajú svoju identitu a sú asimilovaní vo väčšinovom chorvátskom obyvateľstve. Do stredného Banátu Chorváti prichádzajú po reorganizácii Vojenskej krajiny, keď Záhrebské nadbiskupstvo utráca správu nad sídlami pozdĺž rieky Kupy, tak sa im uhrádzajú pozemkami v Banáte. Pristáhovalci patrili ku kajkavskej šľachte nadbiskupských vazalov. Sťahovania pokračujú, a tak roku 1803 obyvatelia troch krašovanských sídel osídlili Banátske Karlovce. Počas XVIII. a XIX. storočia oblasti, v ktorých žili Chorváti postupne osídľujú aj nemeckí a maďarskí kolonisti, ale aj Slováci, Rusíni, Rumuni a iní. V tom období je asimilácia obojstranná v prospech početnejšieho národa na danom území.

Aj Chorváti v tomto období mali svojho reformátora národného jazyka. Bol to Ljudevit Gaj (1809-1872), ktorý svojou reformou v tridsiatych rokoch XIX. storočia rozhýbal Ilýrske hnutie. Narodil sa v Krapine v roku 1809. Počas štúdií v Pešti sa zoznámil s Jánom Kollárom a prijal jeho panslavistické idey. V Budíne roku 1830 vydal prvý všeobecne prijatý chorvátsky pravopis „Krátke osnovy chorvátsko- slovanského pravopisu“, dvojjazyčne v nemčine a chorvátčine. Pre každú hlásku uviedol jeden znak v latinke.

Gaj sa snažil o kultúrnu a politickú jednotu južnoslovanských národov, používal termín ilýrske, aby označil všetkých južných Slovanov. Pracoval na vytváraní chorvátskeho spisovného jazyka, bol politik, lingvista, novinár a spisovateľ. Okolo neho sa zoskupovali mladí vzdelanci, vedení rovnakou ideou. Podarilo sa mu vybojovať súhlas na vydávanie chorvátskych denných novín s literárnou prílohou, vďaka čomu sa 6.01.1835 objavili „Noviny Chorvátske“ a 10. 01. aj ich literárna príloha „Danica Chorvátska, Slavónska a Dalmatínska“. Čoskoro noviny zmenia meno v „Ilýrske národné noviny“ a „Danicu Ilýrsku“. Od roku 1835, jeho noviny sú tlačené novým pravopisom a v štokavskom nárečí. V januári 1843 bolo vydané nariadenie o zákaze ilýrskeho mena, preto sa aj noviny vrátili na starý, chorvátsky názov. Gaj neprotestoval, jeho hnutie začalo upadať v päťdesiatych rokoch XIX. storočia. Zomrel v Záhrebe v roku 1872.

Jedna časť Chorvátov prišla do Vojvodiny vnútornými migráciami počas Rakúsko-uhorska, ale aj v čase povojnovej Juhoslávie. Organizovanou kolonizáciou v rokoch 1945-1948, bolo najviac pristáhovaných dalmatínskych Chorvátov z oblasti Metkovića, Sinja, Vrlika, Drniša, Benkovca, Splita, Šibenika, Trogíra, zo zázemia Dalmácie a ostrovov, úhrnne asi 4000. Chorvátski pristáhovalci prichádzali aj z ostatných častí Chorvátska, predovšetkým z Gorského Kotaru a Bosny a Hercegoviny. Dalmatínski Chorváti boli hlavne osídlení v Stanjšići a Riđići, v menšom počte v Sivci a Gudurici. Chorváti z Bosny, Gorského Kotara a Hercegoviny boli nasťahovaní v Beške, Svetozare Miletići a v Petrovaradíne.

O prítomnosti Chorvátov na týchto priestoroch svedčia aj toponymá - sídla Chorvati zo 14. storočia (pamiatka z roku 1322), sídlo Chorvátska dedina na území dnešného Nového Sadu v 18. storočí, v Banáte zo začiatku 19. storočia Chorvátska Klarija, Chorvátska Boka, Chorvátska Neuzina ale aj novšieho obdobia Chotvátsky Majur pri Subotici.

BUNJEVCI

Hromadné osídľovanie Bunjevcov, národa katolíckeho vierovyznania a ikavského hovoru, zo širšieho územia Dalmácie, západnej Bosny a Hercegoviny, neskôr Liky, koná sa na začiatku XVII. storočia na priestore Subotice a Sombora. Vtedy sa spomína aj farnosť Bunjevcov v kaločskom arcibiskupstve. Najväčšia vlna sťahovania do Podunajska bola podnietená osmanským vyhodením z Báčky a časti Sriemu, ale aj kresťanskými porážkami v Bosne. Z južného Uhorska a Sriemu sa sťahuje islamizované obyvateľstvo do Bosny a nasťahujú sa skupiny Bunjevcov a Šokcov. Najväčší počet Bunjevcov (asi 5000), sa osídlil v

roku 1687 na priestore medzi Bajou, Somborom a Suboticou. Ako vodcovia tohto sťahovania sa uvádzajú kapitán Đura Vidaković a Duje Marković, somborský kapitán. Pristáhované obyvateľstvo sa zapájalo do vojenských operácií habsburského vojska proti Osmanom. Bunjevci sa stávajú hraničiarimi, slúžia Monarchii, spoločne so srbskou políciou bojujú proti Turkom. Prvé bunjevské školy boli založené v Sombore roku 1717, v Báci roku 1734, v Bođanoch roku 1741.

ŽIDIA

Na základe sporadických údajov, môžeme uzavrieť, že Židia žili na území Panónie ešte od rímskych čias. V Panónskej nížine žili aj počas stredoveku, udržali sa počas existencie stredovekého uhorského štátu. Prvé privilégia dostali už v roku 1251, počas panovania kráľa Belu IV. a až po koniec XV. storočia boli potvrdzované. V jednom momente boli zo strany kráľa Ľudovíta Veľkého vyhnaní z Uhorska, ale sa znova nasťahovali. Keď Turci prišli na Balkán, boli tolerantní voči Židom, bolo im aj povolené obchodovať. Intenzívnejšie osídľovanie Židov vo Vojvodine datuje od tureckého ústupu z týchto priestorov. Židia prichádzajú z rôznych krajov Rakúskeho cisárstva. Ich príchod zväčšil hustotu osídlenia, čo bolo v záujme cisárskej vlády, pre opustené

územia pod niekdajšou tureckou správou. Na tieto priestory prichádzajú zo severných žúp, z Moravy, Čiech, zo Slovenska, z Poľska. Príčiny sťahovania sa nachádzajú v príkaze cisára Karola VI. z roku 1725 o obmedzení počtu Židov v cisársko-kráľovských dedičných oblastiach, ako aj v Zákone o práve uzatvárania manželstva iba jednému dieťaťu. V snahe zabezpečiť si existenciu a založenie rodiny, mnohí mladí ľudia sa rozhodli odísť do Báčky, v čase kolonizácie iných národov.

Racko selo (Petrovaradínska pevnosť, neskôr Nový Sad) je prvé mesto, ktoré v roku 1693 prijalo Židov. Keď Židia prišli do Rackeho Sela, vybudovali si synagógu a mali svoj cintorín. Prvá rodina, ktorá sa spomína v Rackom Sele je rodina Markusa Filipa, s nimi sa nastahovali ešte tri rodiny. V tom čase v Subotici a v Sombore bolo Židom zakázané osídľovanie, nesmeli ani nocovať v meste. Stanovisko správy voči osídľovaniu Židov sa časom menilo, prichádzalo k ich osídľovaniu v iných menších mestách, v ktorých žili v osobitných častiach mesta, nazvaných geto. Prvý zaznamenaný Žid v Subotici bol Jakob Heršl a v roku 1764 v meste už bolo 15 židovských rodín. Židia v roku 1709 osídľujú Kulu, roku 1735 Sombor, roku 1736 Báč, potom roku 1740 Bezdán, Karavukovo roku 1776 a Sentu až roku 1783. V Báčskom Petrovci v roku 1737 žilo 15 židovských rodín. V Banáte najstaršie židovské spoločenstvo bolo v Pančeve, kde Židia žili ešte v tureckej dobe v rokoch 1494 - 1734. Prví Židia boli evidovaní v Novom Kneževci v roku 1718, vo Veľkom Bečkereku roku 1747, vo Vršci roku 1766, v Novom Bečeji roku 1825. Menšie židovské spoločenstvá sa nachádzali v Melenciach, v Kovíne, Banatskom Arandjelovci, Padeji, Sanade, Kovačici, Alibunare.

V Srijeme, ako aj v Banáte a v Báčke boli Židia ešte v období tureckého panovania, na začiatku XVII. storočia. Najskôr sa nastahovali v Zemune. Osídlili Erdevík, Bačince, Srijemsku Mitrovicu, Golubince a Indiju, do Starej Pazovy a Maradiku prišli po roku 1739, keď rakúske vojsko ustupovalo z Belehradu a Židia spoločne s nim.

Postavenie židovského národa vo Vojvodine vôbec nebolo ľahké, menilo sa v určitých historických obdobiach. Postoj Habsburskej monarchie voči Židom, všeobecne bol veľmi reštriktívny. Početné zákony veľmi reštriktívne obmedzovali práva a zužovali možnosť existencie Židom. Zákaz zaoberania sa určitými povolaniami a vlastníctvo nehnuteľností, ohraničenie slobody pohybu a osídľovania a podobné, značne vplývali nielen na ekonomickú silu a spôsob života židovského ľudu, ale často aj na samotné zdržovanie na týchto priestoroch. Mária Terézia v roku 1743 uviedla daň pre Židov, tzv. Tolerančný poplatok, ktorý bol každý rok zvyšovaný a zrušil ho cisár Jozef II. v roku 1785 a tým uľahčil ich postavenie. Avšak zrušením starej uviedol novú daň, ktorá sa nazývala Kameralny poplatok, a platila sa do polovice XIX. storočia. Tolerančným patentom z 02.01.1782 Židom bolo povolené osídľovať mestá, zaoberať sa roľníctvom a remeselníctvom, ale nedostali úplné občianske práva. Pre mnohé obmedzenia, ktoré aj naďalej boli platné, základným odvetvím Židov aj naďalej zostalo obchodovanie. V nasledujúcom období aj ostatné aspekty každodenného života Židov boli regulované osobitnými zákonmi, ktoré vynášali panovníci, vlastne Uhorský snem, ktorý roku 1840 povolil Židom zaoberať sa všetkými remeslami a prácami, aby vlastnili pôdu, obchody, továrne a predvídal právo na školenie. Na území Vojvodiny sa v roku 1867 formálne vyrovnáva postavenie Židov so všetkými ostatnými obyvateľmi v krajine, tak sa oni postupne začínajú rovnoprávne zúčastňovať v politickom, spoločenskom, ekonomickom a kultúrnom živote. Obdobie emancipácie Židov na týchto priestoroch nastupuje v medzivojnovom období, v rámci Kráľovstva Juhoslávie. Židia v tom období boli v úplnosti zaradení do života lokálneho prostredia. Už v roku 1919 bola založená strešná organizácia židovských vierovyznanských obcí - Zväz židovských vierovyznanských obcí Kráľovstva SCHS, neskôr Zväz židovských vierovyznanských obcí Kráľovstva Juhoslávie. Vydávajú sa časopisy, zakladajú združenia, športové družstvá. Vydávajú sa prvé knihy o dejinách Židov na týchto priestoroch. Denník, ktorý najdlhšie vychádzal - Židovský list (*Judische Zeitung*) bol založený v Novom Sade v roku 1935 a vychádzal do roku 1941. V tomto období pôsobia spisovatelia Oskar Davičo, Stanislav Vinaver, Isak Samokovlija, Paulina Lebl Alba a iní. Iba 5% židovského obyvateľstva žilo na dedine, oststní hlavne osídľovali mestá. Urýchlený rozvoj židovského spoločenstva ako v Juhoslávii, tak aj vo Vojvodine preruší Druhá svetová vojna a Holokaust, ktorí redukuje aj počet Židov z našich priestorov. Počet príslušníkov židovského spoločenstva sa drasticky zmenšil počas vojny. Podľa súpisu obyvateľstva z roku 1931 v Dunajskej bánovine žilo 18.518 Židov, strádalo 15.343. Zvyšní Židia z Vojvodiny vo veľkom počte opustili krajinu a po Druhej svetovej vojne sa presťahovali do Izraelu.

MAĎARI

Na vojvodinskom území sú Maďari prítomní od roku 895, keď pod vedením Arpáda osídlili územie medzi Dunajom, Tamišom, Tisou a Marušou. Maďari v Panónii boli pod vplyvom Franska a Byzancie, čo svedčilo o nevyhnutnosti upevnenia centrálnej moci a formovania štátnej inštitúcie, s cieľom zachovania samostatnosti. Boli to prioritné ciele počas vlády kniežaťa Gézu, Arpádovho pravnuka a jeho syna Štefana (997-1038). Štefan (István) pokračoval v systematickom pokresťančovaní svojho národa, v čom bol natoľko úspešný, že okolo roku tisíc poslal žiadosť pápežovi, aby mu poslal korunu, a tak sa stal prvým korunovaným uhorským panovníkom. Počas stredoveku, najväčšia časť Vojvodiny bola v zložení uhorského štátu, obyvateľstvo bolo zmiešané. K

veľkým zmenám prichádza počas tureckých dobývání, ktoré zapríčiňujú posúvanie obyvateľstva na sever a stráca sa predošlý etnický charakter.

Príchod Maďarov na priestor Báčky, Baranje a Sriemu počas XVIII. storočia je súčasťou veľkých migračných procesov a osídľovania opustených oblastí po ústupe Osmanov. Pred Moháčskou bitkou, tieto kraje boli rozvitými časťami štátu, ale turecké dobyvačné vojny spustošili územia a zapríčinili ústup obyvateľstva. Iniciátormi osídľovania Maďarov, po ústupe Turkov boli veľkostatkári, ktorým chýbali pracovné sily na majetkoch. Ich príchod bol urýchlený po zrušení Potisko-pomorišskej vojenskej hranice. Banát v roku 1779 bol zaradený pod uhorskú moc, preto sa počet Maďarov na tomto území zväčšoval. Maďarské obyvateľstvo v Báčke osídľovalo priestor Báčsko-bodrožskej župy a Potiského korunného dištriktu. V rokoch 1746/47 sa začína osídľovanie Subotice, v roku 1748 je osídlený Beždan a v roku 1749 Kula. Po roku 1751 maďarskí prisťahovalci sa osídľujú v Sente, v ďalších dvoch rokoch v Ade a v Mole, v roku 1753 Dvorská komora osídľuje Maďarov v Kanjiži, čoskoro maďarským obyvateľstvom boli osídlené aj Bečeň, Čonoplja, Kupusina, Doroslovo, v roku 1767 aj Petrovo Selo. V nasledujúcich rokoch prebieha osídľovanie Idoša, Martonoša a v polovici XVIII. storočia maďarským obyvateľstvom bola osídlená aj pustatina Horgoš. Osídlené maďarské rodiny boli katolícke, ale aj reformátorského vierovyznania, ako 334 maďarské rodiny, ktoré sa v roku 1786 prisťahovali do Starej Moravice. Gróf Sečení v roku 1799 osídlil maďarských sedliakov z okolia Pešty, Fehéra a Tolny na svoj temerínsky majetok. Proces kolonizácie podporujú aj ľudia, ktorí mali úlohu verbovať kolonistov a presvedčať ich vo výhody osídľovania určitých území. Aj samotný Dvor, zabezpečuje zákonné podmienky pre väčších veľkostatkárov, aby osídľovali poddaných na svojich majetkoch. Na začiatku XVIII. storočia sa kolonisti takmer zo všetkých vrstiev maďarského obyvateľstva sťahujú do južných žúp. Po vydaní Tolerančného patentu (1781), na územie Vojvodiny prichádzajú aj reformáti (príslušníci kalvínskej cirkvi) zo stredného Uhorska, zakladajú Feketić, Moravicu a Pačir.

Na priestor Banátu maďarské obyvateľstvo prichádza v druhej polovici XVIII. storočia, do Novej Kanjiže, Majdanu, Kerestúra, Tordy. V roku 1760 je založené Jazovo, v roku 1782 je osídlená Čoka, roku 1801 Maďarská Crnja.

Maďari reformovaného vierovyznania osídľujú Debeljaču v roku 1794. Počas panovania Jozefa II. v osídľovaní Maďarov vynikalo mesto Segedín, ktoré kupovalo majetky a na nich osídľovalo časť svojho obyvateľstva. Medzi rokmi 1782 a 1785 Lórinč Marcibányi kolonizoval Čoku, Crnu Baru, v roku 1784 Padej osídlil Ištván Ormošdy a János Tarnai na začiatku XIX. storočia osídlil Sajan. Sťahovanie maďarského národa v rámci hraníc monarchie, bolo hlavne pre ekonomické príčiny a hľadanie lepších podmienok pre život. Postavenie prisťahovalcov bolo lepšie ako poddaných a to bol postačujúci podnet na presídlenie. Aj samotný štát vytváral osídlenia, niektoré vznikali ako dôsledok sekundárnej migrácie (napríklad Mužlja, 1890). Z ekonomických dôvodov, Maďari v polovici XIX. storočia gravitovali aj k Sriemu a Slavónsku. Migrácie prebiehali nepretržite. Pre zlú ekonomickú situáciu a neriešenú agrárnu otázku koncom XIX. storočia prišlo k zakladaniu nových osád Budisavy a Telečky v roku 1884. V tom čase pre reguláciu dolného toku Dunaja, prišlo k osídľovaniu Maďarov z Bukoviny (Rumunsko), ktorí sa osídlili vo Vojlovici, Skorenovci a v Ivanove.

K osídľovaniu a vysťahovaniu maďarského obyvateľstva prišlo aj v dvadsiatom storočí, predovšetkým po Prvej a Druhej svetovej vojne. Koniec Prvej svetovej vojny priniesol značné zmeny dovtedajších hraníc, čo sa najmä odzrkadlí na postavení maďarského národa, ktorý sa ocitne mimo hraníc materskej krajiny. Vtedy bola ponúknutá možnosť optovať, vlastne výberu v ktorom štáte chce jednotlivec žiť, asi 200.000 Maďarov zostalo na území Kráľovstva SCHS. Určitý počet Maďarov bol osídlený v Báčke na začiatku Druhej svetovej vojny, v mestách, kde predtým boli vysťahovaní kolonisti, ale v roku 1944 museli opustiť tie majetky a domy.

Optanti

(po latinský *optio* = slobodný výber, slobodná vôľa) osoby, ktoré sa na základe medzinárodného práva rozhodli zriecť dovtedajšieho občianstva a prijať nové, štátu v ktorom žije väčšina ich materského národa. Toto právo po Prvej svetovej vojne bolo uznané Maďarom a Nemcom v Kráľovstve SCHS, v priebehu dvoch rokov sa mali vyjadriť, v ktorej krajine budú žiť.

RÓMOVIA

Historické údaje o Rómoch nie sú dostatočne známe, ani správne, vzhľadom na to, že nejestvujú údaje o ich pôvode, príčinách sťahovania ani o dôležitých udalostiach z ich minulosti. Tieto údaje sa čiastočne zachovali v rozličných mýtoch a legendách, ktoré sa ústne prenášali z generácie na generáciu. O tomto národe, ktorý osídľuje rozličné časti Európy, existuje veľké množstvo historických kontroverzností a predsudkov, celistvý výskum je sťažený faktom, že žijú v rozdielnych štátoch, hovoria rozličnými jazykmi, aj obyčaje majú rozličné. Považuje sa, že pochádzajú z Indie, odkiaľ sa v niekoľkých etapách sťahovali smerom k Európe a iným častiam

sveta, prešli cez územie dnešného Afganistánu, Iránu, Arménska, Turecka. Sťahovanie sa uskutočňovalo od X. po XIX. storočie.

Tento národ sa nazýva rozličnými menami, z ktorých je najčastejšie Rómi, Cigáni. Pomenovanie Rómovia pochádza z jazyka hindu, čo znamená MUŽ (CHLAP). Koreň termína Cigáni je z gréckeho jazyka a znamená ČLOVEK, ĽUDSKÁ BYTOSŤ (gre. athiganos).

Príslušníci tohto národa sa navzájom nazývajú Rómami (Rómimi), vlastne Sintmi (Sinto, Sintura) Rómsky jazyk, ktorým rozprávajú, patrí do indoeurópskej skupiny jazykov. Predpokladá sa, že sa Rómovia na Balkán prisťahovali v XIV. storočí. Vo veľkom počte sa tu osídľujú, ale aj pokračujú so sťahovaním. V Srbsku, ako aj v Uhorsku, Rómovia sa spomínajú od XIV. storočia, v strednej a západnej Európe od XV. storočia. Ich právne postavenie v Uhorsku je regulované dokumentami vydanými zo strany kráľov Žigmunda, Mateja Korvína, Vladislava II, v období, keď sa verilo, že Rómovia pochádzajú z Egypta, preto ich nazývali aj "národom Faraóna" (odtiaľ aj pomenovanie Gipsy po anglicky). Zo začiatku bol vzťah domáceho obyvateľstva priateľský, čoskoro však začína odmietanie, neprijímanie a marginalizovanie príslušníkov tohto spoločenstva, predovšetkým pre nomádsky spôsob života. Počas tureckej nadvlády Rómovia žili prevažne v mestách, zriedkavo na dedinách, zvyčajne v oddelených častiach nazývaných ciganmala.

Výrazne zhoršenie postavenia Rómov na týchto priestoroch začína nariadeniami vynesenými počas Márie Terézie v rokoch 1761 a 1767, ktorými sa snažili zamedziť ich nomádsky spôsob života, zakázané boli rómske manželstvá, muži starší ako 16 rokov boli posielaní na vojenskú službu, jedno nariadenie sa vzťahovalo na odnímanie rómskych detí a ich odovzdávanie sedliakom a mešťanom inej národnej príslušnosti na výchovu. Podobné opatrenia boli vynesené aj počas panovania Jozefa II. v roku 1783, keď im bolo zakázané používať materinský jazyk. Všetky ťažkosti cez ktoré prechádzali národy na týchto priestoroch sa odzrkadlili aj na život Rómov, oni napriek veľkým pokúšeniam, prenasledovaniu, aj po pokusoch úplného vyhladzovania počas Druhej svetovej vojny, zachovali svoju identitu, kultúru a spôsob života.

RUMUNI

Na priestor dnešnej Vojvodiny Rumuni sa osídľujú počas živelných migrácií spôsobených tureckými násilnosťami (zulúmom) tiež z ekonomických príčin. Prvé rumunské osídlenia na priestore srbskej časti Banátu sa spomínajú už v XIV. storočí, ale najväčšia prisťahovalecká vlna nasledovala medzi XVII. a XIX. storočím, aj to do Vojenskej hranice a na majetky feudálov.

Rumunské obyvateľstvo prichádzalo z rozličných krajov, najviacej z východného Banátu, tak dediny po osídľovaní, boli zoskupované podľa pôvodu: obyvateľstvo v dolnom toky Nery a Karašu, ako aj v údoliach Moravice a Mesića, nazývali „*goranima*“, hraničiarimi boli nazývaní obyvatelia dedín na Vojenskej hranici (okolie Pančeva, Alibunara, Belej Crkve), obyvatelia dedín v strednom Banáte boli nazývaní Rumuni z pustatiny. Až do polovice XIX. storočia zaužívané pomenovanie pre Rumunov bolo Vlasi.

Mária Terézia v roku 1765 vydala patent, na základe ktorého sa všetci Rumuni museli vystáť z miest, ktoré boli určené pre nemeckú kolonizáciu. Tak rumunské obyvateľstvo opustilo svoje dediny okolo Temešváru a údolia rieky Moriš, nasťahovali sa okolo Begeja v dedinách Malý a Veľký Torak, Jankov Most, Klek, Ečka, Jabuka, Gloganj. Do Malého a Veľkého Torku prišlo asi 340 rodín. Po predaji pôdy v okolí Begeja veľkostatkárom – „spahijom“ (1781-1782), rumunské dediny okolo Begeja boli súčasťou majetku Kuka Lazara a Isaka Kiša. Vojenská moc taktiež kolonizovala Rumunov na Vojenskej hranici a v roku 1765 osídlili Banát. V roku 1808 bolo vytvorené rumunské osídlenie Vladimirovac (Petrovo selo). Rumuni z okolia Vršca boli starousadlíci. Do mnohých dedín prišli aj obyvatelia z iných častí rumunského etnického priestoru, predovšetkým z Olténie, Sedmohradska a Krišan, čo svedčí, že Rumuni vo Vojvodine nie sú jednotný podľa pôvodu. Osídlení Rumuni, rovnakého vierovyznania ako Srbi, patrili srbskej cirkevnej organizácii, v osmanskom období peckskému patriarchátu, v Habsburskej monarchii Karlovskému metropolitstvu. Dekrétom cisára Františka Jozefa I. 24.12.1864 bola založená osobitná rumunská pravoslávna metropolia v Sedmohradsku so sídlom v Silbini. Metropolitstvo malo dve biskupstvá - aradské a caransebeské. Dnes je rumunská pravoslávna cirkev kanonicky spätá s rumunským patriarchátom v Bukurešti a zložená je z troch protopopijatstiev (pančevský, vršacký a Malý Torlak) s vikárom vo Vršci.

Za oddelenie rumunskej cirkvi od karlovskej metropolie sa osobitne snažil Andrej Šaguna (1809-1873). Šaguna absolvoval gymnázium v Pešti, kde študoval aj právo. Bohoslovecké štúdium ukončil vo Vršci roku 1832. Metropolita Stefan Stratimirović ho postavil za profesora náboženstva a tajomníka metropolie v Srijemských Karlovcích. Čoskoro sa stal arcimandritom monastiera Hopovo. V roku 1844 sa stáva vikárnym episkopom sedmohradskeho episkopátu, čoskoro aj episkopom, keď aj začína jeho činnosť pre náboženskú a národnú emancipáciu rumunského národa. Jeho misia bola úspešne ukončená v roku 1864, keď bola rumunská cirkev vyňatá z právomocí Karlovskeho metropolitstva. Šaguna sa stal prvým rumunským metropolitom a túto hodnosť

zastával až po smrť. Príslušníci rumunského národa ho uctieujú, ako veľkého duchovného a nacionálneho vodcu. Rozhodnutím Rumunskej pravoslávnej cirkvi Andrej Šaguna bol kanonizovaný v roku 2011.

Obraz - Andrej Šaguna

Údaje o pôvode Rumunov boli témou výskumu Georga Sinkaia (1754-1816), významného rumunského historika, prekladateľa, lingvistu a básnika.

SRBI

Srbi osídľovali priestor dnešnej Vojvodiny v kontinuite od konca XV. storočia, keď po tureckom prieniku na Balkán, prišlo k posúvaniu obyvateľstva na sever. Ojedinelé sťahovania začali v čase tureckých vpádov a stali sa masovejšími počas XV. storočia. Sťahovanie do Aradskej župy bolo vedené synom kráľa Vukašina Mrnjavčevića, Dimitrijom, ktorého uhorský kráľ Žigmund vymenoval za kastelána mesta Világoš. Už v polovici XV. storočia Srbi tvoria väčšinu obyvateľstva v Srieme a v Banáte. Vo väčšom počte sa Srbi prisťahovali po páde Srbského Despotstva, aj to s povolením uhorskej vlády. Uhorský kráľ Matej Korvín, v liste pápežovi z roku 1483 uvádza, že za posledné štyri roky územie Uhorska zaľudnili s 200.000 ľuďmi. Časté sťahovania Srbov na tieto priestory zapríčinené sú tureckým dobývaním srbského štátu, vojenskými výpravami, násilím, pustošením, chudobou, účasťou v vzburách a povstaniach.

Aby získal Srbov na osídľovanie v Uhorsku, Matej Korvín uznal titul despotu dedičom srbského despota Đurađa Brankovića. Prvý s týmto titulom bol Vuk Grgurević, jeho vnuk. Vuk Grgurević, ktorý je v srbských ľudových piesňach pre svoje hrdinstvo známy ako Zmaj Ognjeni Vuk, zoskupuje národ na území južného Uhorska a vedie ho do boja proti Osmanom spolu s Uhorským vojskom. Titul despotu budú mať neskôr aj iní šľachtici zo srbských rodín, ako boli Pavle Bakić a Radič Božić.

Počas XIX. storočia srbské meštiactvo zosilnelo, bolo nositeľom kultúrneho a osvetového pokroku srbského národa na týchto priestoroch, ako aj politického boja o zachovanie a rozšírenie národných práv.

Srbské národné hnutie v Revolúcii 1848/49 vyjadrilo požiadavku, aby sa formovala Srbská Vojvodina, ktorú v takej forme habsburské moci neprijali. Napriek tomu, v nasledovnom období sa otvárali početné kultúrne inštitúcie, školy, vydávali sa časopisy a Matica srbská, založená v roku 1826 v Pešti, premiestnená je v roku 1864 do Nového Sadu. V roku 1861 začalo so svojou prácou Srbské národné divadlo. Najdôležitejšia politická figúra a tribún srbského národa v tom období bol advokát a primátor mesta Nový Sad – Svetozar Miletić.

Kľúčové osobnosti srbskej inteligencie koncom XVIII. a na začiatku XIX storočia pochádzajú taktiež z týchto priestorov. Osobitne je významné pôsobenie igumana koviljského monastiera, Jovana Rajića (1726-1801). Najhodnotnejšie jeho dielo je z oblasti histórie "História rôznych národov, najmä Bulharov, Chorvátov a Srbov" („Историја разних народова, најмаче Болгара, Хорвата и Србова“), predstavuje dôležitý pokus poukázať na celistvosť dejín južných Slovanov, nie iba na Srbov. Veľký význam má aj dielo Lukijana Mušického (1777-1837), prvého umeleckého básnika v srbských dejinách.

Kvôli rozličným historickým udalostiam, Srbi osídľujú priestor Vojvodiny aj počas dvadsiateho storočia, predovšetkým po Prvej svetovej vojne (osídľovanie Solunských bojovníkov- dobrovoľníkov), potom po roku 1945 v rámci plánovanej kolonizácie zo strany štátu po ukončení Druhej svetovej vojny, ako aj koncom dvadsiateho storočia, keď sa na tieto priestory osídľuje predovšetkým srbské obyvateľstvo zasiahnuté vojnami z priestoru bývalej SFRJ.

KRÁTKY PREHĽAD ĎALŠÍCH HISTORICKÝCH DIANÍ...

V rokoch, ktoré nasledovali po ústupe Osmanov, územie dnešnej Vojvodiny sa urýchlene rozvíjalo a jej národy sa emancipovali. Počas XVIII. storočia sa uskutočnili početné reformy, podporuje sa rozvoj poľnohospodárstva a obchodu, otvárajú sa manufaktúry, továrne, budujú cesty, rozvíja školstvo, posilňuje sa a rozvíja meštiactvo. V najťažšom postavení sú aj naďalej sediaci, čoraz hlasnejšie sú aj požiadavky rozličných národov o rozšírenie ich nacionálnych a náboženských práv. Politický život je čoraz búrlivejší, nacionálne hnutia sú čoraz hlasnejšie, silnie liberálne, občianske hnutie, a rozdielne názory na zariadenie Monarchie a riešenie národnostnej otázky vyvrcholia počas ostrých konfliktov v Revolúcii 1848/49 roku. Problémy medzi nacionálnymi vzťahmi existovali v rozličných reláciách. Predovšetkým, viedenský dvor sa snažil vyhnúť požiadavkám Maďarov o väčší stupeň autonómie v Monarchii, preto potlačenie ich hnutia bolo pre Dvor najväčším pokúšením. S tým cieľom, Dvor požiadaval o pomoc nemaďarské národy, preukazujúc tak údajné pochopenie pre ich národnostné požiadavky, ktoré Pešť odmietala zohľadniť. Vedúc sa politikou „ rozdeľ a panuj“, Viedni sa podarilo uskutočniť svoje ciele.

Hlavná požiadavka srbského nacionálneho hnutia – formovanie Srbského Vojvodstva, bola pre vodcu maďarského nacionálneho hnutia Lajoša Koššúta a jeho prívržencov neprijateľná. Po neúspešných rokovaníach, došlo k ostrým zrážkam medzi týmito dvomi národmi počas rokov 1848/49. Výsledkom skutočnej vony, ktorá vzplanula medzi Srbmi a Maďarmi bol veľký počet obetí, ničenie Nového Sadu maďarským vojskom počas bombardovania z Petrovaradinskej pevnosti 12. júna roku 1849 a straty v oboch hnutiach. Maďarská revolúcia bola zásahom Viedenského dvora potlačená, ale ani očakávanie nemaďarských národov neboli splnené. Napriek veľkým obetiam a ostrým bojom, požiadavky srbského národného hnutia, sformulované na Májovom zhromaždení v roku 1848 boli tiež zradené. Najväčší vzájomný konflikt národov na týchto priestoroch v dovtedajších dejinách nepriniesol uskutočnenie národných cieľov ani na jednej strane.

Predsa po týchto udalostiach dôvera voči panovníckemu Dvoru bola narušená, posilnilo sa presvedčenie o nevyhnutnosti spolupráce a spoločného postupu nenemeckých národov, a po represívnych opatreniach Viedne po Revolúcii, začína panovať presvedčenie, že nacionálna sloboda a rovnoprávnosť sa môžu uskutočniť iba mimo rámcov Monarchie.

Maďarskému nacionálnemu hnutiu v roku 1867 sa podarilo vybojovať reorganizáciu Habsburskej monarchie na dualistickom princípe. Predvídalo sa, že dva štáty Rakúsko a Uhorsko, majú svoje osobitné parlamenty a vlády, spoločné zostali zahraničná politika, vojsko a financie. Pre nemaďarské národy táto udalosť nepriniesla žiaden pokrok v ich postavení v Monarchii, lebo národnostná otázka nebola vyriešená na uspokojujúci spôsob. Na začiatku XX. storočia silnejú politické hnutia menšinových národov a stanovuje sa ich spolupráca. V takej atmosfére, početných vnútorných rozdielov a veľkej nespokojnosti, počká Rakúsko- Uhorsko začiatok Prvej svetovej vojny, čo privedie k rozpadu tohto štátu v roku 1918.

DVADSIATE STOROČIE

VOJNY A ĎALŠIE MIGRÁCIE

Zlom Rakúsko – Uhorska v roku 1918 umožnil vytváranie nových štátov na týchto priestoroch. Južné časti niekdajšej Monarchie - Báčka, Banát, Baranja a Srijem vstúpili do zloženia Kráľovstva Srbska, vlastne po zjednotení sa stali súčasťou Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov. Trianonskou zmluvou zo 04.06.1920 Maďarsku zostalo iba 29% predvojnového územia.

Početné problémy - ekonomické, národnostné, politické, budú sledovať medzivojnový rozvoj Kráľovstva, tiež Vojvodiny. Avšak po vypuknutí Druhej svetovej vojny, Vojvodina spoločne so Slovinskom si ponechala status najrozvinutejšej časti krajiny. Kráľovstvo SHS počítalo 12.000.000 obyvateľov, najviac Srbov, Chorvátov a Slovincov, ale aj veľký počet menšín - asi 2.000.000. Vojvodina bola jeden z najhustejšie osídlených regiónov v novom štáte. Asi 200.000 Maďarov zostalo v zložení Kráľovstva, na priestore Báčky, Banátu, Baranje, Medjumurja a Prekomurja, v Banáte žila rumunská menšina, ale aj iné početné slovanské menšiny v celej Vojvodine - Slováci, Rusíni a iní. Veľmi početnú a ekonomicky silnú menšinu v Kráľovstve tvorili Nemci. Ekonomický rozvoj sťažovala pestrosť dedičstva, štandardov, dôsledky vojnového ničenia, politické konflikty pre vnútorné zriadenie, zaostalosť... Všetky tieto problémy sa postupne riešia, cez vzostupy a pády zapríčinené veľkými ekonomickými krízami, ktoré zasiahli aj rozvitý západný svet v medzivojnovom období.

Vypuknutím Druhej svetovej vojny aj národy Vojvodiny sa dostali do víru vojnových udalostí, ktoré počas okupácie zapríčinili veľký počet obetí a ničenie počas štyroch vojnových rokov (1941-1945). Báčku a Baranju okupovalo maďarské fašistické vojsko, Srijem patril Nezávislému Chorvátskemu štátu, Banát bol okupovaný nemeckými jednotkami, tak moc na tom území patrila lokálnym predstaviteľom nemeckej národnostnej menšiny (Volksdeutscher). Národy Vojvodiny účinkovali v hnutí odporu proti okupantovi, najrozvinutejšie partizánske hnutie bolo v Srijeme. Partizánske akcie a konflikty s nepriateľským vojskom boli sprevádzané odvetami, v ktorých strádalo civilné obyvateľstvo, ktoré bolo zabíjané, drancované a odvádzané do táborov. **Veľký počet nevinného obyvateľstva utratilo životy v januári roku 1942 v akcii maďarského okupačného vojska Mikloša Hortiho, známej ako Razia; organizovaná bola v Čurugu, Žablji, Đurđeve, Gospođinciach, Gardinovciach, vo Vilove, v Loku Titeli, Mošorine, Šajkaši, Kysáči, Srbobrane, Temeríne, Novom Sade a v Bečeji.**

Po oboch vojnách nasledovalo obdobie obnovy a zotavovania, bola sprevádzaná agrárna reforma, ktorou sa menila vlastnícka štruktúra pôdy. Taktiež pre zmenu hranica vysťahovalectvo menila sa etnická štruktúra obyvateľstva. Udalosti počas dvadsiateho storočia prispievajú k novým migráciám obyvateľstva na týchto priestoroch. Príčiny sťahovania budú rôzne: vojnové udalosti a ich dôsledky, zmeny hraníc, ekonomické príčiny.

KOLONIZÁCIA POČAS XX. STOROČIA

K značnému prílivu obyvateľstva predovšetkým srbského, z územia Bosny a Hercegoviny, Chorvátska a centrálného Srbska prišlo po prvej a druhej svetovej vojne.

Kolonisti dostávali pôdu počas agrárnej reformy, osídľovali staré alebo vytvárali nové osídlenia. V Banáte po prvej svetovej vojne bolo vytvorených 16 nových osídlení a 14 kolonizovaných osídlení. Niektoré z tých osídlení sú: Miletićevo, Vojvoda Stepa, Aleksandrovo a Banatsko Karađorđevo, ktoré bolo najväčším novým osídlením na území Kráľovstva Juhoslávie, vytvorené asi tisíckou rodín z Liky. Osadu Putnikovo vytvorili srbskí optanti (presídľenci) z Maďarska. V období do roku 1931 na priestor Banátu sa prisťahovalo asi 54.600 obyvateľov. Na území Báčky taktiež vznikali nové osídlenia – až 38 a k tomu 11 kolonizovaných zo strany kolonistov – dobrovoľníkov z Čiernej Hory, Liky, Hercegoviny, Dalmácie - asi 29.599. Nové osídlenia boli: Novi Žednik, Aleksa Šantić, Bački Sokolac, Sirig, Stepanovićevo, Staro Đurđevo. Srijem osídlilo viac ako 8.700 obyvateľov, vytvorených bolo päť nových osídlení a spoločne s Indijou a Rumou vznikli aj kolónie prisťahovalcov. Obdobie prispôsobovania novoprisťahovaného obyvateľstva bolo veľmi ťažké, lebo vlastne išlo o prechod na nový spôsob života a hospodárenia, zvykanie si na nové okolie a tradíciu. Kolonisti žili skromne na pôde, ktorú dostali od štátu, v jednoduchých domoch. Po niekoľkých rokoch a období adaptácie, začínajú sa aj nové osídlenia rozvíjať a pozdvihujú sa v nich všetky aspekty života.

Koniec druhej svetovej vojny taktiež priniesol veľké zmeny v etnickej štruktúre Vojvodiny. Pre spoluprácu s okupantom počas vojny veľký počet Nemcov odišiel z týchto priestorov a tu bolo osídlené obyvateľstvo z Dinárskej oblasti. Po prvej svetovej vojne vo Vojvodine žilo 321.602 Nemcov, a po druhej svetovej vojne ich zostalo 29.307. Značne bol zmenšený aj počet príslušníkov židovského národa pre strádanie počas Holokaustu a potom aj pre vysťahovanie do Izraelu - asi 20.000 Židov, koľko ich na priestore Vojvodiny žilo na začiatku XX. storočia dodnes zostalo iba niekoľko stovák. 23.08.1945 bol vynesenej zákon o agrárnej reforme a kolonizácii, ktorým sa zmenili agrárno-majetkove vzťahy vynesenej pozemkového maxima, ktorý predpokladal

znárodnenie (nacionalizáciu) a vyvlastnenie (expropriáciu) veľkých pozemkových majetkov, tých nad predpokladaný maximum a plánoval kolonizáciu a rozdelenie pôdy všetkým zainteresovaným osobám. Na základe tohto zákona na území Vojvodiny bolo kolonizované 258.405 osôb, vlastne 37.616 rodín, z toho 26.963 srbských rodín z Bosny, Hercegoviny, Liky, Banije, Korduna, Dalmácie a Srbska, 6.696 Čiernohorských rodín a 2.000 rodín z Macedónska. Staré osídlenia menili svoje nemecké názvy, tak Filipovo sa stalo Bački Gračac, Sarča pri Zrenjanine Sutjeska, Hajfeld a Mastort pri Kikinde Novi Kozarci. Právo prvenstva v prideľovaní pôdy mali účastníci Národnoslobodzovacieho boja, a predovšetkým prvobojujníci z obdobia rokov 1941-1943.

DNES

Srbi dnes tvoria väčšinu v 31 obci vo Vojvodine a v Novom Sade, k čomu prispeli aj migrácie vojnou zasiahnutých území počas deväťdesiatych rokov XX. storočia. Druhý národ podľa početnosti sú Maďari, ktorí tvoria absolútnu väčšinu v Ade, Báčskej Topole, Čoke, Kanjiži, Sente a v Malom Idoši a relatívnu v Bečeji a Subotici. Vojvodinský Chorváci sú osídlení v severnej a severozápadnej Báčke, ako aj v Srieme. Slováci tvoria absolútnu väčšinu v Báčskom Petrovci a Kovačici, ale sú osídlení aj v Novom Sade, v Starej Pazove, v Šíde a v dedinách okolo Báčskej Palanky. Rusíni osídľujú Ruský Kerestúr, Kucuru a Šíd a Rumuni žijú na priestore južného a čiastočne stredného Banátu (obec Alibunar). Najväčší rast počtu obyvateľstva zaznamenáva Nový Sad, ako hlavné mesto Vojvodiny, potom Pančevo, Subotica a Zrenjanin, kým niektoré mestá stagnujú alebo sa počet obyvateľstva znižuje. (Bečeja, Sečanj, Žitište, Senta, Kanjiža, Ada, Nova Crnja).

KULTÚRNE CHARAKTERISTIKY VOJVODINY

Vojvodina má bohatú kultúrnu tradíciu a dedičstvo, ktoré obohacovali všetky národy, ktoré ju počas storočí osídľovali, prinášali, vytvárali a reprodukovali svoju kultúru.

Výtvarné umenie má najdlhšiu tradíciu, ktorá pramení ešte v praveku. Početné ľudové múdrosti, ktoré pramenia ešte zo staroveku, sú v rôznych formách zachované dodnes.

Najstaršie písomné miesty sa viažu ku katolíckym kláštorom a pravoslávny monastierom. Národy, ktoré tu žili sa medzi sebou stretali, miešali, ovplyvňovali sa navzájom. Vojvodina sa svojou rozlohou ocitla medzi dvoma civilizáciami – západnou a východnou.

ARCHEOLOGICKÉ LOKALITY A KULTÚRNO-HISTORICKÉ PAMIATKY

Búrliivé časy stálych sťahovaní a migrácií zapríčinili, aby sa na rovine Vojvodiny medzi veľkými riekami ustanovili sídla ešte v období prvých ľudských civilizácií.

Prvé spoločenstvá ľudí sa vo Vojvodine objavili ešte pred asi 60 000 rokmi, o čom svedčia stanovišťa neandertálcov, ktoré sú odhalené v Petrovaradínskej stene. Archeologické prieskumy a vykopávky, ktoré sa začali počas XIX. storočia vplyvali na to, že je dodnes vo Vojvodine evidované viac ako 2 000 archeologických lokalít z praveku, viac ako 500 lokalít z obdobia antiky a viac ako 200 lokalít zo stredoveku.

Najvýznamnejšie archeologické náleziská sú:

Sirmium (1-4. stor.n.l.)

Čelárevo – Čibský les (8-9.stor.)

Babijana pri Rume (antické obdobie)

Starčevo pri Pančeve (neolit)

Viacvrstvové náleziská:

Titelské plató

Gomolava vedľa Chrtkovic,

Židorar pri Vršci,

Dupljaja pri Bielej Crkve,

Dolná Branjevina pri Odžakovci a iné.

Z antického obdobia najvyššiu hodnotu majú pozostatky mesta **Sirmium** v Srijemskej Mitrovici. V samom centre dnešného mesta sú odhalené pozostatky rímskeho cisárskeho paláca bohato zdobeného peknými mozaikami, početné obytné a hospodárske objekty, chrámy a kostoly z ranného kresťanského obdobia, množstvo mozaík, rôzne sochy, náhrobné a dekoratívne plastiky a iné. Mnohé lokality v Srijemskej Mitrovici a mimo nej ešte nie sú archeológmi celkom preskúmané (mosty na Sáve, letohrádka, chrámy...)

Jedna z najvýznamnejších archeologických lokalít vo Vojvodine je **Gomolava**, ktorá sa nachádza v Srijeme na ľavom brehu rieky Sávy pri Chrtkovciach. Bohatstvo rôznych nálezísk cez niekoľko archeologických vrstiev nasvedčuje o živote ľudí na týchto priestoroch ešte v praveku. Viacvrstvé archeologické nálezisko je sídlo, na ktorom sú zaznamenané horizonty obývania z neskorého vinčenského obdobia, neolitického obdobia, skoršej doby bronzovej a doby železnej, tak, že archeológovia môžu sledovať kontinuitu kultúr starých okolo 5 000 rokov.

Archeologické nálezisko **Gradina** na Bosute sa nachádza v západnej časti Srijemu na okraji dediny Vašice. Gradina predstavuje viacvrstvé archeologické nálezisko, ktoré existovalo nepretržite okolo tri a pol milénia od neolitu až po príchod Rimanov na tieto priestory.

Bohaté archeologické nálezisko sa nachádza aj v **Starčeve**, na ľavom brehu rieky Dunaj, vzdialené 8 km od Pančeva. Práve pre veľký význam archeologického náleziska na tejto lokalite (zvlášť špecifickej keramiky, vyzdobenej bielou, čiernou a červenou farbou), kultúra starého neolitu na priestoroch Centrálného Balkánu dostala názov *Starčevská kultúra*.

Vplyv a dotýkanie sa kultúr Východu a Západu možno vidieť aj na pozostatkoch stavieb zo stredoveku.

Medzi Petrovaradinom a Beočinom, v dedine Rakovac, na jednej stavbe sa nachádzajú pozostatky opevneného kláštora zo stredoveku tzv. **Dombo**. Dombo sa po prvýkrát uvádza v dokumentoch z roku 1237 – zakladacej charte Belu IV. Dombo patril medzi najbohatšie benediktínske opátstva. Veľmi sú zaujímavé zachované kamenné prvky kláštora. Zrúcaniny benediktínskeho **opátstva Arača**, na Tise pri Novom Miloševe, predstavujú kultúrno-historickú pamiatku prvého rádu – podľa mnohých najdôležitejšiu na tomto území. Postavená je v XII. a XIII. Storočí, dodnes je pôsobivý pamätník pozostatkov románskeho kostola. Najstarší písaný dokument o tomto pamätníku datuje z roku 1256.

Františkánsky kláštor, ktorý sa nachádza v centre Báču si zachoval originálnu stredovekú apsidu, aj keď bol niekoľkokrát zbúraný a obnovený.

Fotografia - Františkánsky kláštor v Báci

Čiastočne je zachovaný aj kostol Svätej Márie vystavaný počas XIII. storočia. Predstavuje jednu z najstarších sakrálnych stavieb v Srieme. Na nej sa jasne môžu pozorovať dve stavebné fázy, ktoré štýlisticky zodpovedajú románskemu, respektíve gotickému architektonickému dedičstvu. Podľa jednej legendy, kostol vystaval prvý uhorský kráľ Štefan (fakt je, že kráľ Uhorska Štefan vystaval mnohé kostoly, ktoré podľa výzoru zodpovedali práve tomuto).

FRUŠSKOHORSKÉ MONASTIERI

Jednou z rarít Vojvodiny sú aj monastieri na Fruškej hore, jedinečný kultúrno-historický celok. V minulosti ich bolo 35 a dodnes je zachovaných 17 monastierov, ktoré vznikli v období medzi XV. a XVIII. storočím. Vznikli preto, že pod tlakom Turkov bolo ťažisko srbskej duchovnej kultúry posunuté na sever. Uhorsko v tom čase srbským šľachticom a pánom darovalo majetky v Srieme, aby v centrálnej časti štátu získali obranné pásmo proti Turkom. Všetky monastieri boli vyrabované počas Druhej svetovej vojny, len päť nebolo vypálených a zničených.

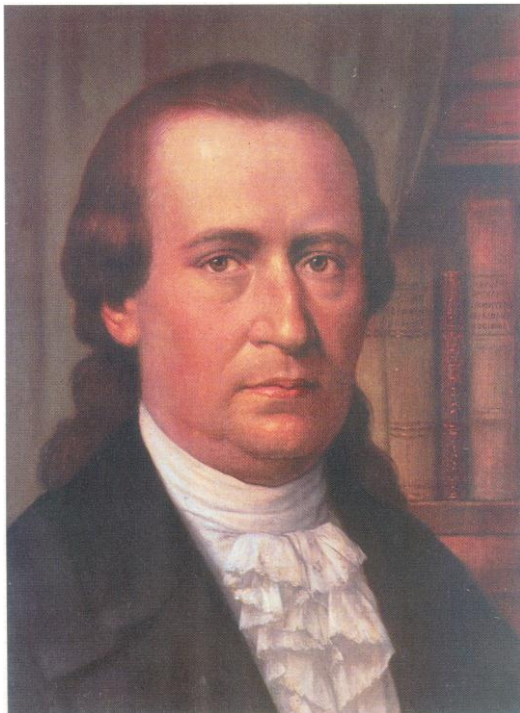
Najvýznamnejšie monastieri na Fruškej hore sú:

- Krušedol,
- Nové Hopovo,
- Staré Hopovo,
- Grgeteg,
- Ravanica – Vrdnik,
- Jazak,
- Malá Remeta,
- Veľká Remeta,
- Kuveždin,

- Bešenovo,
- Divša (Dipša),
- Privina glava,
- Beočin,
- Rakovac,
- Šišatovac,
- Petkovica.

Monastier Krušedol založil despota Maksim Branković v rokoch 1513-1516. Fresky zo XVI. storočia sú na niektorých miestach odkryté. Vnútro kostola je vykreslené olejomaľbami z XVIII. storočia. Časť bohatej klenotnice monastiera je vystavená v zachovaných konakoch, spolu s exponátmi, ktoré patrili srbskej dynastii Obrenovićovcov.

Monastier Nové Hopovo je podľa legendy nadácia rodiny despotov Brankovićovcov. Prvé údaje o manastieri datujú z roku 1541. Stavany je v štýle klasicizmu, príznačného pre všetky fruškohorské manastieri. Okolo kostola sa nachádzajú štvorposchodové konaky, ktoré ho obklopujú. Osobitnú pozornosť púta architektúra chrámu: neznámemu staviteľovi sa podarilo sklbiť tradičný moravský staviteľský štýl s prvkami európskeho a islamského staviteľského umenia. Barokový ikonový kút monastiera Nové Hopovo namaľoval známy maliar ikon ikonograf Teodor Kračun. V tomto manastieri sa od roku 1758 do roku 1761 ako chlapec začal vzdelávať veľký srbský osvietenec Dositej Obradović.

Obraz: Dositej Obradović

DOSITEJ OBRADOVIĆ (1739/1742-1811), Dimitrije Obradović dostal náboženské meno Dositej, bol srbský osvietenec, reformátor. Narodil sa v rumunskej časti Banátu. Po smrti rodičov sa o neho staral švager, ktorý ho dal za učňa vo výrobe paplónov. Odtiaľ zutekal do monastiera Hopovo, kde sa roku 1758 stal mníchom a dostal meno Dositej. Roku 1760 zutekal z monastiera a tu sa začínajú jeho cesty (Lika, Čierna Hora, Svätá Hora, Albánsko, Grécko, Rakúsko, Taliansko, Moldavsko, Nemecko, Francúzsko, Anglicko, Rusko... Tu získal myšlienky európskeho osvietenstva a racionalizmu. Ovplyvnený týmito myšlienkami, pracoval na vzdelávaní svojho národa, prekladal rôzne diela, medzi ktoré patria najznámejšie – *Ezopove bájky*, a neskôr aj sám písal diela programového druhu medzi ktoré patria *Život i priključenija*. Dositej bol prvým ministrom osvety v Srbsku. Autorom je oslavnej básne *Vostani Srbije* (*Востану Сербие*). Ovládal šesť jazykov. Zasadzoval sa o používanie

národného jazyka v literatúre, postavil základy modernej srbskej literatúry. Zomrel v Belehrade v roku 1811. Jeho telesné pozostatky sú pochované v Belehrade na vstupe do Pravoslávneho chrámu (Саборна црква).

Monastier Beočin pochádza zo XVII. storočia, v ňom sa nachádza pekná baroková stena s ikonami, vyrezávanými do dreva a hodnotné ikony.

Na stenách a ikonách fruškohorských monastierov nechali stopy kreatívni umelci: Zaharije Orfelin, Jov Vasiljević, Stefan Tanacki, Stanoje Popović, Teodor Kračun, Arsa Todorović, Dimitrije Avramović, Pavle Simić, Uroš Predić, Stevan Aleksić a iní.

Ako stavebníctvo, tak aj maliarske umenie, poznačené je obdobím od byzancie k baroku – figúry na zlatom základe v byzantskom štýle vystriedali modely presne definovaných tvárí a vidieť aj snahu o priestorové plánovanie. Vymenené sú aj oltáre.

Fruškohorské monastieri sa považujú za miesta kultúry a gramotnosti. Tu pobudli už spomínaní Dositej Obradović, Lukijan Mušicki, Platon Atanacković, Nikonor Grujić, Ilarion Ruvarac, Laza Kostić, Đura Jakšić a iní spisovatelia.

V Šišatovciach u archimandritu Lukijana Mušického, Vukovi Karadžičovi s guslami spievali Filip Višnjić a Tešan Podrugović. Vedci Pavol Jozef Šafárik a Franjo Miklošić tu vykonali významné výskumy.

Ilarion Ruvarac, jeden z najvýznamnejších historikov na týchto priestoroch v Grgetegu napísal svoje najznámejšie diela.

ILARION RUVARAC (1832-1905), srbský historik, kňaz, archimandrit fruškohorského monastiera Grgeteg, rektor Karlovskej bohoslovie, akademik. Narodený bol roku 1832 ako Jovan v Sriemskej Mitrovici. Rodičia mu boli Mitrovčania – Vasilije a Julijana. Základnú školu zakončil v Starom Slankamene a vo Viedni. Ešte v mladom veku ho zaujímali dejiny. Zaujímal sa o výskum historických prameňov a komparatívny prieskum ľudovej tradície. Zakončil Karlovskú bohosloviu roku 1859. V roku 1861 sa stal mníchom a dostal meno Ilarion. Pod týmto menom zverejnil aj najviac svojich vedeckých prác. Ovládal šesť jazykov – latinsky, grécky, nemecký, taliansky, maďarský a srbsky. Možno povedať, že bol prvým vzdelaným srbským historikom. Roku 1874 bol vymenovaný za archimandritu monastiera Grgeteg a v nasledovnom roku za rektora Karlovskej bohoslovie. Jeho zásluhou sa vykonalo veľké obnovenie monastiera, v ktorom steny s ikonami urobil jeho priateľ Uroš Predić. Najvýznamnejšie jeho dielo je *O kniežati Lazárovi (O knezu Lazaru)*. Stanovil princíp, že sa treba vyhýbať falzifikátom a tradícii ako k historickým prameňom a že sa treba sústrediť na pramene, ktoré sú časovo a priestorovo blízke miestu činu, o ktorom svedčia. Zomrel v monastieri Grgeteg v roku 1905.

V Báčke, monastier Bođani reprezentuje domáci variant barokovej architektúry a výtvarného umenia. Výnimočnú hodnotu majú fresky Hristofora Žefarovića z roku 1737.

Monastier Kovilj pri Novom Sade je postavený na počesť svätých Mihaila a Gavrila. Sám vzhľad kostola sa mal podobať na stredovekú Manasiju, čo sa staviteľom čiastočne aj podarilo. Konak, ktorý sa nachádza vedľa monastiera je z XIX storočia a v ňom sa nachádza pamiatkové múzeum, venované Stevanovi Rajičovi, archimandritovi monastiera a prvému autorovi histórie Srbov, Chorvátov a Bulharov.

JOVAN RAJIĆ (1726-1801), srbský mních, historik, spisovateľ a pedagóg. Narodil sa v Sriemských Karlovciach, kde navštevoval slovansko-latinskú školu. Gymnázium navštevoval v Komoráne a v Šoprone. Potom vyrazil pešo do Ruska, žiadostivý vedy, odišiel do Kyjeva, kde zakončil Ruskú duchovnú akadémiu. Po ukončení školy odchádza na Svätú Horu, aby zoskupil historický materiál. Po návrate, roku 1758, dostal miesto učiteľa v škole teologického vyučovania bohoslovecko-učiteľskej školy v Sriemských Karlovciach. Roku 1772 sa stal mníchom v monastieri Kovilj a tu, ako archimandrit monastiera, zostal do smrti. Rajić najviac pôsobil ako teologický spisovateľ. Napísal *Katichizis*, viacero kresťanských dejín, obradových kníh a polemických teologických spisov. Jeho najvýznamnejšie kapitálne dielo je *Историја разних народова, наипаче Болгарова, Хорватова, Србова*. Jeho historické diela sú prvým pokusom predstaviť minulosť Južných Slovanov v celku, porovnávajúc ich s dejinami iných národov. Na rozdiel od predchádzajúcich kroník, ktoré sa začínajú cirkevnou históriou a udalosti a formy spoločenskej/sociálnej organizácie tlmochia Božou prozreteľnosťou, jeho diela sa opierajú o písané dokumenty a kritické úvahy. Skutočné vedecké metódy v jeho diele ešte nenachádzame, ale jeho diela predstavujú veľký pokrok v rozvoji srbskej histórie. Zomrel v roku 1801 v monastieri Kovilj.

V Báčke sú významné ešte aj katolícke kláštory v Petrovaradíne, Sombore, Subotici a v Báci.

Františkánsky kláštor v Báči predstavuje najstaršie osídlenie mníchov vo Vojvodine. Podľa historických zápisov ho postavili templári rytierov roku 1169. Viackrát bol pálený a zbúraný, obnovený je v XVIII. storočí. Pri častej obnove sa do kláštora vbudovali rôzne architektonické štýly – románsky, gotický a barokový.

V Banáte sú známe pravoslávne monastieri Mesić pri Vršci a Vojlovica pri Pančeve, ako aj benediktínsky kláštor Arača pri Novom Bečeji a františkánsky kláštor v Pančeve.

Fotografia - Arača

VOJVODINSKÁ ARCHITEKTÚRA

Väčšie osídlenia vo Vojvodine boli jasne urbanizované počas XVIII. storočia, zvlášť v jeho druhej polovici, keď vo väčších osídleniach Nový Sad (1748), Subotica (1779), Vršac (1817) získavajú postavenie slobodného kráľovského mesta (*Regiae liberae civitatis*). Väčšina vojvodinských miest v tom čase dostala vzhľad, aspoň v ich stredisku. Dávanie privilégia mestám znamenalo protiváhu feudálnej dediny a silnenie mestského hospodárstva, vytváranie vážnych podmienok na ďalšie zveľadenie remesiel, obchodu a staviteľstva, ktoré bolo vo vývoji. Formálne a podstatné formovanie vojvodinských miest v celku patrí XVIII. storočiu. Na vytváranie miest vplývali procesy stálych demografických pohybov, kolonizácie a nacionálne boje a z týchto prúdov sa formovala multinacionálna občianska trieda, ako nositeľ prosperity.

Po búraní mesta počas bombardovania 11. a 12. júna 1849, väčšia časť Nového Sadu, jeho verejné a súkromné budovy, väčšia časť kostolov všetkých konfesíí je zničená alebo značne poškodená. Podľa vtedajších záznamov, z jestvujúcich 2812 budov, po bombardovaní a požiaroch zostalo iba 808 zachránených objektov. Pôžička, ktorá bola onedlho schválená z Viedne na obnovu mesta pomohla, aby sa Nový Sad znovu zveľadil a opravil. Medzi rokmi 1850-1853 do mesta za prácou dorazili tzv. baumajstri (remeselnícky majstri) z celej Monarchie. Boli to staviteľia uschopnení postaviť domy za obyvateľov mesta. Po vykonanej práci opustili mesto, takže o nich nejestvuje zmienka v archívnych materiáloch po roku 1860. Najangažovanejší baumajstri boli Andreas Haner, Laurecijus Fojhtner, Anton Lesmejster, Teodot Šift, Jozef Kimnah a iní. Oni postavili alebo obnovili veľký počet domov v samom centre Nového Sadu, ktoré nahradili predošlé, obyčajné skromné domy, s verandami a drevenými schodiskami v orientálnom štýle. Tak sa centrum mesta zo skromného poluorientálneho mesta stal malým stredoeurópskym mestečkom („varoš“). V posledných desaťročiach XIX. storočia sa zjavuje väčší počet domácich majstrov a staviteľov: Jozef Cocek, Martin a Sebastián Sotić, Franc a Karl Lerer, Stevan Frank, Vilmoš Linarić a iní.

XIX. storočie prinieslo významné zmeny v oblasti architektúry a staviteľstva. Zvlášť v druhej polovici XIX. storočia sa vojvodinské územia intenzívne urbanizovali a zapadli do procesu včasnej industrializácie, čím sa zrodila nová, ekonomicky stabilnejšia občianska trieda, ktorá bola spolu s posilnenými centralizovanými štátnymi inštitúciami a cirkvou, kľúčovým objednávateľom nových objektov. Stavby, obytné domy, verejné budovy, chrámy rôznych konfesíí sa stavali hlavne miešaním neoštýlov, až kým ich pred koncom XIX. storočia nevystriedal nový štýl maďarskej secesnej architektúry, ktorý sa stal najpopulárnejším v mestskej vojvodinskej architektúre.

V poslednom desaťročí XIX. a začiatkom XX. storočia Vojvodina zmenila svoj výzor poľnohospodárskeho regiónu a obilnice strednej a západnej Európy. V tom období Vojvodinu zasiahla známa industrializácia, ktorá sa okrem iného manifestovala výstavbou tovární na spracovanie poľnohospodárskych výrobkov a väčším prílivom obyvateľstva do už formovaných miest. Väčšina vloženého kapitálu do vojvodinských miest bola nemeckého a maďarského pôvodu, s Viedňou a Budapešťou v stredu moci vtedajšieho štátu. Vedenie štátu objednávalo projekty hlavne v budapeštianskej architektonickej kancelárii a usmerňovalo ich na výstavbu verejných budov, nemocníc, škôl, administratívnych budov, ktoré sa v posledných desaťročiach XIX. a začiatkom XX. storočia stavali v južných častiach štátu. Prichádzajúce vojnové roky úplne pozastavili rozvoj výstavby objektov na území Vojvodiny, kým v medzivojnovom období staviteľstvo znovu nadobudlo svoj rozkvet.

Mesto Nový Sad sa začalo rozvíjať koncom tretieho a začiatkom štvrtého desaťročia XX. storočia, keď sa stáva kultúrnym a spoločenským strediskom Dunajskej bánoviny (1929), stávajúc sa tak jedným z menších stredísk nového štátu, vedľa Belehradu, Záhrebu, Ľublany a Sarajeva. Nový Sad vtedy dostáva svojich architektov a stavebníkov, ktorí za sebou ponechali početné významné a hodnotné objekty. V tých rokoch je postavených niekoľko tovární, rozšírená je cestná a nákladná železničná stanica, začína sa výstavba viac periférnych prízemných osídlení a viacposchodový Malý Liman. Všetky objekty, na verejné alebo obytné účely, postavené do konca toho desaťročia, boli ovplyvnené pozdným secesným konceptom staviteľstva, ale aj rôznych štýlov. Prvá moderná architektúra v meste začína príchodom priemyselníka Lazara Dunderského a architekta Ďorđa Tabakovića, v prvých rokoch štvrtého desaťročia XX. storočia, ktorí sa vzdelávali vo Viedni, respektíve v Budapešti a v Belehrade. V nasledujúcich rokoch sa objavili početní, v zahraničí vzdelávaní architekti, ktorým sa v krátkom čase podarilo vybudovať svojrázny architektonický výraz mesta modernej senzibility. V tom čase sú postavené niektoré najvýznamnejšie novosadské stavby, ktoré sa potom stali architektonickým symbolom moderny, aj mimo Nového Sadu a Vojvodiny.

LAZAR DUNĎERSKI (1833-1917) obchodník, veľkostatkár, priemyselník a dobrodinec. Rodina Dunderskovcov je považovaná za najzamožnejšiu a najplyvnejšiu vo Vojvodine. Lazar bol po rade tretí, najmladší syn bohatého ekonóma a statkára Gedeona Gece Dunderského. Zakončil základnú školu v rodisku, v Sent Tomasi (Srbobrane) a potom prvé tri triedy gymnázia vo Vrbase. V školení prerušenom revolúciou roku 1848, pokračoval v Karlovciach a potom vyššie ročníky (filozofiu) v Pozsony (Bratislava), kde aj zmaturoval roku 1853. Štúdium práva vo Viedni po necelom roku musel ponechať zo zdravotných príčin a ako devätnásťročný sa venoval hospodárstvu. Začal s kapitálom 240 reťazcov ornice v Srbobrane, neskôr kúpil ornú pôdu v okolí Nového Sadu, Hajdušice, Číbu (Čeláreva), Kulpínu. Vystaval dva pivovary – v Číbe a vo Veľkom Bečkereku, dve továrne destilátu petroleja – v Číbe a v Sent Tomasi, dva mlyny – v Novom Sade a v Inđiji, kúpil tovareň na tkanie kobercov vo Veľkom Bečkereku, veľký hostinec *U cisárovnej Jelisavety* v Novom Sade. Mal niekoľko tisícok reťazcov zeme v podnájme po celej Vojvodine, choval svine, kravy a ovce. Bol jedným z najväčších obchodníkov potravy a statku v celom Uhorsku. Vlastnil lode na Dunaji, na Tise, v Begeči, ktorými sa prevážala potrava. Preširil svoju činnosť a majetky aj do Bosny a Srbska. Vlastnil početné hospodárske a priemyselné firmy, hasiarne vápna, obchod kožou a vlnou. Bol členom Správnej rady Matice srbskej. K jeho menu sa viaže zakladanie viacerých srbských finančných ústavov – Centrálny úverový ústav v Novom Sade, Srbskej banky v Záhrebe, Všeobecnej hospodárskej banky v Sombore, Prvej Senttomaskej sporiteľne v Srbobrane, atď. Bol veľkým donorm. Pre Pravoslávny chrám (Саборна црква) v Novom Sade kúpil veľký zvon, ktorý vážil 2666 kg (zvon bol počas Prvej svetovej vojny strhnutý, aby sa pretavil na delá pre rakúsko-uhorské vojsko), postavil novú budovu divadla v Novom Sade, počas balkánskych vojen Červenému krížu Srbska daroval 30 000 korún, atď. Zomrel v Srbobrane v roku 1917.

ĐORĐE TABAKOVIĆ (1897-1971) najvýznamnejšia osobnosť novosadskej modernej architektúry. Pochádzal z váženej srbskej rodiny, ktorá mala rad generácií umelcov. Jeho otec, Milan, bol známy aradský architekt, strýko Aleksandar bol známy maliar a architekt, brat Ivan bol maliar a profesor. Narodil sa roku 1897 v Arade, kde skončil základnú školu a gymnázium. Začal štúdium architektúry v Budapešti, no keďže vypukla prvá svetová vojna, štúdium ukončil na Architektonickom oddelení Technickej fakulty v Belehrade roku 1922. Po ukončení školenia odchádza do Paríža, do ateliéru známych architektov, kde pobudol dva roky. Pracoval u svojho otca v Arade tri roky, potom sa s rodinou presťahoval do Nového Sadu, kde zostal do konca svojho života a budoval zvyšok svojej kariéry. Za asi desať rokov aktívneho projektantského pôsobenia, Tabaković, len v Novom Sade, projektoval viac ako päťdesiat stavieb na rôzne účely, súkromné domy a vily, viacposchodové

obytné budovy, verejné a kultúrne ustanovizne, továrne a pod. Paralelne, Tabaković po Vojvodine, ako významný regionálny architekt, vytvára niektoré z najlepších diel srbskej modernej medzivojnovovej architektúry. V Novom Sade okrem iných: hotel Park, budovu Červeného kríža, Dom novosadskej obchodnej mládeže, Klajnov palác, budovu denníka Juhoslovanský denník, veľký Tanurdžićov palác, Sokolský dom (dnes Divadlo mladých); v Zreňanine: Detský dom, Burzu práce; v Subotici Burzu práce; v Kikinde Žiacky a Sokolský dom a iné. Pre Srbskú pravoslávnu cirkev projektoval viacero menších chrámov v Stajićeve, Horgoši, Ruskom sele, vo Vojvodi Stepe, Banátskom Aleksandrovci a v Srijemských Karlovciach Knižnicu Patriarchátu. Pre rímskokatolícku cirkev vykonal rad obnov a rekonštrukcií. Počas vojny Tabaković prerušil svoju projektovú činnosť. Po vojne sa viac aktívne nezaoberal projektovaním a výstavbou. Usporadúval odborné prednášky, bol profesorom v umeleckej škole, zaoberal sa fotografovaním, dizajnom, publicistikou, prekladom a občas úpravou interiérov (Divadlo v Zreňanine, úprava novosadskej Pošty). Zomrel v Novom Sade, roku 1971.

VOJVODINSKÉ PEVNOSTI

Výhodná zemepisná poloha, veľké európske rieky, po ktorých sa dá plaviť po území celej Vojvodiny, rovinatý terén, umožnili výstavbu rozličných opevnení na týchto priestoroch. Najznámejšie pevnosti sú:

- Petrovaradínska pevnosť
- Báč (z XVI. storočia, po nej Báčka dostala aj svoje meno),
- Slankamen (XI. storočie),
- Kovin (XI. storočie),
- Vrdnik (XIV. storočie),
- Vršac (XV. storočie),
- Morović (XV. storočie).

Petrovaradínska pevnosť je veľdielo vojenskej architektúry, nachádza sa na pravom pobreží Dunaja, pri Novom Sade. Jestvujú záznamy o tom, že ešte počas rímskej doby tu jestvovalo opevnenie.

Terajšiu podobu pevnosť dostala výstavbou medzi rokmi 1690 a 1780. Stavaná je po systéme francúzskeho architekta Sebastiána Vobana. Pozostáva z Hornej (ktorú tvorí samá pevnosť obklopená hradbami – bastión so strmými serpentínami a profilmi) a Dolná pevnosť (podstavby so sieťou úzkych ulíc a viacposchodových budov, nemocnicou, kláštorom a pravoslávny kostolom). Pod Hornou pevnosťou je vybudovaná sieť podzemných lagún a galérií v dĺžke 16 km. Pre svoju atraktívnu polohu, túto pevnosť nazývajú aj *Giblartarom na Dunaji*. Petrovaradínska pevnosť je dnes jediná vcelku zachovaná pevnosť tohoto druhu v Európe. Od roku 1950 je pevnosť centrom kultúrnych aktivít. V priestoroch pevnosti sa od roku 2006 koná najúspešnejší hudobný festival v Európe -Exit.

SEBASTIÁN VOBAN (po franc. Sebastien Le Prestre de Vauban) (1633-1707)

Bol jedným z najväčších vojenských inžinierov a známy po svojej šikovnosti opevňovania a útoku a dobíjaní pevností. Hovoril – *Pevnosti sa nebudujú podľa pravidiel a systémovo, ale na základe zdravého rozumu a skúsenosti.*

Nepretržité vojny Ľudovíta XIV. okolo prevahy moci v Európe, pridali bojom okolo pevností veľký význam. Početné pevnosti slúžili ako poistenie novovzniknutých území. Voban účinkoval vo všetkých vojnách, ktoré Francúzsko viedlo od roku 1651 po rok 1706. Ako inžinier sa zúčastnil v 53. obliehaniach, z ktorých boli 52 úspešné. Na druhej strane, postavil 33 úplne nové pevnosti a rekonštruoval viac ako 300 existujúcich. Jeho umenie v stavebných opevneniach sa rozšírilo aj za hranice Francúzska. Pevnosti stavané podľa jeho princípov sa objavujú v celej Európe, dokonca aj v Severnej Amerike. Jeho systém dobíjania pevností sa používal do konca XIX. storočia. V Srbsku, pevnosť v Niši, Belehradská pevnosť a sčasti aj Petrovaradínska, sú stavané podľa Vobanovho systému. Zomrel v Paríži roku 1707.

Ilustrácia - Práce na petrovaradínskej pevnosti

Pevnosť v Báci predstavuje najvýznamnejšie a najzachovanejšie stredoveké opevnenie na území Vojvodiny. Lokalita, na ktorej je pevnosť postavená, svedčí o celom rade storočí použitia tejto prirodzene ornej pôdy, ktorá svoj osud zviazala o riekou Dunaj, prirodzenú hranicu medzi národmi a civilizáciami. Táto pevnosť bola postavená medzi rokmi 1338 až 1342. Vyhořela počas Rákóczyovského povstania (1703) a viac nebola obnovená. Nachádza sa na ostrove obkolesená riečkou Mostongou, močiarom a umelými kanálmi. Základ toho mesta je v tvare nepravidelného štvoruholníka, v ktorého uhloch sa vyzdvihujú štyri bašty, medzi ktorými je tá hlavná vysoká 18 metrov. Roku 1948 pevnosť v Báci získala postavenie kultúrnej pamiatky, čím je pozastavený jej ďalší pokles a roznášanie materiálu a otvorená cesta k organizovanej starostlivosti o jej zachovanie.

Fotografia - Pevnosť Báč

Vršacká veža je pevnosť z XV. storočia, ktorej pozostatky siahajú do výšky 399 metrov nad morom na Vršackom Brehu nad mestom, kde je najzachovanejšia Donžon – veža. Rekonštrukcia tohto hodnotného objektu sa začala v roku 2010 a zakončená bola v roku 2015.

Na kopci pred samým vchodom do Vrdniku sa nachádza **Vrdnická veža**. Keď sa prichádza zo smeru Nového Sadu do tohto fruškohorského mestečka, je takmer nemožné nevšimnúť si túto veľkolepú stredovekú stavbu. Ide o objekt opevnenia, ktorý dominuje celým územím. Veže a steny sú obklopené hustým lesom a sú to vlastne pozostatky jedného väčšieho staveniska veľmi významného pre históriu celého územia.

Pozostatky stredovekého **opevnenia mesta Slankamen** nachádzame na brehu Dunaja, na strmom brehu nad dnešnou dedinou Starý Slankamen. Stredoveké mesto Slankamen sa po prvýkrát spomína v historických prameňoch v XI. storočí, v nastávajúcom období sa nazýval aj: Zalonkemen, Zalankamen, Zalankament. Základ pevnosti je nepravidelného okrúhleho tvaru. Archeologické výskumy sú vykonané niekoľkokrát a zahŕňali len časti tejto veľkej lokality, preto dnes môžeme vidieť malebné časti hradby a niektorých stavieb.

KAŠTIELE A LETOHRÁDKY

Kaštiele a letohrádky sa vo Vojvodine stavali počas XVIII., XIX. a začiatkom XX. storočia na majetkoch veľkostatkárov a na farmách, alebo vo väčších sídliskách. Mnohé kaštiele sú výnimočné, reprezentačné, takmer vždy obkolesené priestranými opevnenými parkami.

Ku každej z týchto stavenísk sa viažu nejaké legendy, ktoré opisujú záhadný život šľachticov a ich rodín.

Najkrajšie a najvýznamnejšie kaštiele sú:

- Čelárevo,
- Bajša,
- Veľké Središte,

- Golubinci,
- Kulpín,
- Nový Kneževac,
- Srijemske Karlovce,
- Vršac,
- Konak,
- Hajdušica,
- Ečka,
- Srijemska Kamenica, atď.

Na odvođe Deliblatskej piesočiny sa nachádza šest' banátskych kaštieľov, ktorých krása svedčí o veľkom kultúrnom dedičstve Vojvodiny. V dedine Konak sa nachádza kaštieľ Daniel. Postavil ho gróf Ladislav Daniel v roku 1884. Kaštieľ obklopuje nádherný park. Neďaleko od neho sa nachádza kaštieľ Jagodićovcov, ktorý bol postavený v roku 1835. Jagodići boli prominentní členovia Matice srbskej.

V blízkosti vojvodinskej dediny Stari Lec sa nachádza kaštieľ Kapetanovo. Postavil ho v roku 1904 tamojší župan Bela Botka a meno dostal podľa posledného predvojnového majiteľa Milana Kapetanova.

V Starom Leci, v strede dediny, sa nachádzajú jeden vedľa druhého dva kaštiele, ktoré postavili členovia veľkostatkárskej jermenskej rodiny Dániel. Veľký kaštieľ postavil v roku 1890 gróf Pál Dániel, neskôr veľký župan Tamišskej župy. Malý kaštieľ patrila Eme Dániel, rodáčky grófa Pála a postavený bol v druhej polovici XIX. storočia. Oba kaštiele sú významné kultúrne pamiatky.

Služba ochrany kultúrnych pamiatok vo Vojvodine evidovala doteraz 28 kaštieľov a letohrádkov, ako kultúrne pamiatky, štyri z nich sú kultúrne pamiatky národného významu. Plynutie času poznačilo tieto objekty. Účel kaštieľov za posledných 60 rokov sa zmenil, teraz sú v nich kultúrne ustanovizne, nemocnice, školy, náboženské spoločenstvá, hotely, továrne, dokonca aj dom pre duševne postihnuté osoby.

SRIEMSKE KARLOVCE

Osobitný význam tohto sídla vzdialeného 15 km od Nového Sadu pochádza od dôležitosti, ktorú dostáva začiatkom XVIII. storočia, ako ekonomické, kultúrne, duchovné a politické centrum srbského národa severne od Sávy a Dunaja.

Najstaršia stavba v meste je Starý dvor – rezidencia pravoslávneho mitropolitu vybudovaná roku 1713. Na mieste tohto objektu sa dnes nachádza Dvor Patriarchátu v barokovom štýle, vŕokol ktorého je park.

Špecifický vzhľad Karlovciam dávajú:

- Pravoslávny chám – Saborna crkva (vybudovaná roku 1759),
- Dolný chrám,
- Horný chrám (vybudovaná v prvej polovici XVIII. storočia),
- Katolícky kostol (začiatok XVIII. storočia),
- Budova Magistrátu v neoklasicistickom a gotickom štýle
- Gymnázium (prvé srbské gymnázium, založené roku 1791),
- Kaštieľ Ilion (dnes budova, v ktorej sa nachádza múzeum),
- Budova Národných fondov,
- Budova Bohoslovie,
- Stefaneum (dnes Centrum kultúry srbského národa Srbské národné kultúrne centrum),
- Fontána u Štyroch levov, atď.

MATICA SRBSKÁ

Matica srbská je najstaršia kultúrna inštitúcia vo Vojvodine. Založená je v roku 1826 v Pešti a premiestnená do Nového Sadu v roku 1864. Jej pôsobenie bolo od samého začiatku usmernené na predstavovanie srbskej

kultúry v Európe a z druhej strany na edukáciu srbského národa. Za tým cieľom sa vyvíjala aj bohatá vydavateľská činnosť. Základ činil známy *Letopis*, ktorý sa začal vydávať v roku 1824. Neskôr pokračovali početné edície, medzi ktorými bola ja jedna s osobitnou osvetovou úlohou, ktorá mala osobitné meno – knihy pre národ. Od štyridsiatych rokov XIX. storočia sa vytvárali podmienky na vedeckú prácu. Vtedy je formovaná knižnica s knižným fondom z rôznych vedeckých oblastí a zbierky rukopisov.

Fotografia - Budova Matice srbskej v Novom Sade

Matica srbská je v roku 1864 premiestnená do novosadského Platoneumu. Nový Sad je odvtedy známy ako Srbské Atény. Mesto dostalo tento názov, lebo sa považovalo, že sa okolo Matice srbskej zoskupujú najvzdelanejší a najmúdrejší ľudia. Matica srbská sa stala symbolom občianskej spoločnosti, vysokej kultúry a osvietenstva.

Jej zakladatelia boli:

- Jovan Hadžić (vtedy mladý doktorand),
- Đorđe Stanković,
- Josif Milovuk,
- Jovan Demetrović,
- Gavriilo Božitovac,
- Andrija Rozmirović a
- Petar Rajić.

JOVAN HADŽIĆ (1799-1869) bol srbský spisovateľ. Narodil sa v Sombore v bohatej rodine. Základnú školu zakončil po srbsky, a potom sa zapísal do jednoročnej nemeckej školy v Srijemských Karlovcach. V Pešti sa zapísal na filozofiu, ale po troch rokoch sa vzdal štúdia a zapísal sa na štúdium práva. Ešte počas štúdia filozofie sa zaujímal o antiku a starogréčtinu. V tom čase Hadžić začína písať poéziu pod pseudonymom Miloš Svetić. V roku 1822 pokračuje v školení vo Viedni na právnickej fakulte. Titul doktora právnických vied získava v roku 1826 a do Srbska sa vracia v roku 1837. Ako jeden z popredných právnikov, bol významnou osobnosťou verejného života, zúčastňoval sa v politických daniach a bol protivníkom kniežaťa Miloša. Získal si veľký obdiv Viedne a podozrenie Ruska. Tvorcom bol prvého Srbského občianskeho zákonníka zverejneného v roku 1844 (a tretieho zákonníka toho druhu v Európe). Bol významná osobnosť aj v kultúrnom živote: zakladateľ Matice srbskej, redaktor *Letopisu* a na začiatku spolupracovník Vuka Karadžića. Medzitým sa s ním, v polovici 30-tych rokov, dostal do konfliktu ohľadom chápania spisovného jazyka. Hadžićovo literárne a vedecké dielo je veľké. Okrem právom, zaoberal sa aj poéziou, prekladal, zaujímala ho aj história a filológia. Zomrel roku 1869.

Prvý prispievatelia žili v rôznych prostrediach od Viedne po Temešvár, od Dubrovníku po Pešť. Patrili do rozličných spoločenských vrstiev. Dobrodinci a členovia Matice srbskej boli aj panovník Srbska Miloš Obrenović, jeho brat Jevrem, šľachtic Sava Popović Tekelija, barón Javan Nikolić, vladyka Čiernej Hory Petar II. Petrović Njegoš, členovia kráľovskej rodiny Karađorđevićovcov, spisovatelia, tribúni ľudu, vedci, akými bol aj Mihajlo Pupin. Medzi členmi boli aj príslušníci iných národov. Keďže mala veľkú podporu národa, Matica srbská bola určitý čas najbohatšia nadačná ustanovizeň v Uhorsku. Z jej fondov sa financovali kapitálne projekty a školenie nadaných žiakov a študentov.

Matica srbská bola vzorom mnohým národom. Podľa jej vzoru sú založené: Matica česká (1831), Matica ilírska (1842), ktorej meno bolo roku 1847 pozmenené na Maticu chorvátsku, Matica slovenská (1863), atď.

Matica srbská dnes má okolo 2 000 spolupracovníkov zapojených do viac desiatok vedeckých a rozvojových projektov. Práca Matice srbskej je organizovaná po oddeleniach – literatúra a jazyk, lexikografia, spoločenské vedy, prírodné vedy, výtvarné umenie, scénické umenie a hudobné a oddelenie rukopisu. Spolupracovníci pripravujú príspevky do desiatich Matičných vedeckých časopisov a pracujú na príprave publikácií kapitálneho významu pre srbskú kultúru a vedu, akými je Srbská encyklopédia, Srbský biografický slovník, Slovník srbského jazyka, Pravopis srbského jazyka. Bibliotéka Matice srbskej obsahuje vyše 3 500 000 publikácií a jej galéria má bohatú zbierku.

Matica srbská spolupracuje s mnohými inštitúciami a jednotlivcami zo všetkých kútov sveta.

MÚZEÁ, GALÉRIE, ARCHÍVY

Prvé múzeum vo Vojvodine založila Matica srbská roku 1847 *za účelom zachovania všetkých starožitností*, ako bolo napísané v zakladateľskom akte. Prvá muzeálna zbierka vznikla z bohatej pozostalosti Savu Tekeliho a po niekoľkých desaťročiach táto zbierka prerástla do Múzea Matice srbskej, ktorý bol otvorený 9. júla 1933.

V snahe otvoriť ústredné múzeum, ktoré by zahŕňalo pole pôsobenia celej Vojvodiny, z Múzea Matice srbskej je vyčlenená časť materiálu a 30. mája 1947 bolo založené Vojvodinské múzeum. Toto múzeum dostalo adekvátne priestory až v roku 1974 presťahujúc sa do budovy bývalého súdu, vystavanej v roku 1896 podľa návrhu budapeštianskeho architekta Gyulu Wágnera.

GYULA WÁGNER (1851-1937), budapeštiansky architekt. Jeho otec, Jánoš Wágner, bol tiež známy architekt, ktorý projektoval mnohé významné objekty, zvlášť v Budapešti. Gyula Wágner mal dvanásť bratov a sestier. Študoval v Budapešti a vo Viedni, kde mu bol mentor Dánc Theophil Hansen (ktorý projektoval nádherný Viedenský parlament). Budovu Múzea Vojvodiny projektoval v roku 1896 ako súdny palác na mieste legendárneho hostinca *U anglickej kráľovnej*. Podľa návrhu tejto budovy, zaberala 9 000 štvorcových metrov povrchu. Táto reprezentatívna jednoposchodová monumentálna budova má rozčlenený základ a kondenzovanú štruktúru strechy. Ide o typický dobre vybavený verejný objekt. Vykonávatelia prác boli novosadskí staviteľia. Gyula Wágner sa špecializoval na budovy súdov v celom Uhorsku. Projektoval viac ako 150 významných objektov. Po Prvej svetovej vojne sa presťahoval do Viedne, kde aj zomrel v roku 1937.

Vojvodinské múzeum (od roku 1992 Múzeum Vojvodiny), otvorené je ako múzeum s komplexným charakterom, s výstavným priestorom pre archeológiu, históriu, etnológiu a kultúrnu históriu Vojvodiny. Na priestore 3 000 m² predstavovalo viac ako 6 000 reprezentačných exponátov z archeológie, všeobecných dejín, dejín umenia a etnológie. Stála expozícia poskytuje obraz jedného milénia minulosti tohto kraja. Exponáty svedčia o živote ľudského spoločenstva a kultúry od paleolitu a mezolitu, cez veľkolepé pamätníky z Rímskej doby, sťahovania národov, striedanie etnických spoločenstiev – slovenských, uhorských, srbských a iných národov.

Druhá časť stálej expozície mapuje minulosť Vojvodiny z polovice XIX. storočia do polovice XX. storočia a nachádza sa v budove bývalého historického múzea.

Tri rímske paradné prilby predstavujú jedinečné exponáty tohto druhu na území Európy a desaťročiami sa označujú ako neformálna ochranná značka múzea.

Nainštalované sú aj iné stále expozície:

- pedagogická výstava na Gymnázium Jovana Jovanovića Zmaja v Novom Sade
- pamiatková výstava historika a spisovateľa Jovana Rajića (1726-1801) v monastieri v Kovine,
- expozícia o vedcovi svetských rozmerov Mihajlovi Pupinovi (1858-1935) v Idvove,
- Národné múzeum v Čeláreve a
- Muzeálne expozície v Ruskom Kerestúre a v Chrtkovciach.

Z pôsobenia Vojvodinského múzea sa neskôr vyvinuli ustanovizne, ktoré sa starajú o zachovanie kultúrnych pamiatok a prírody:

- Múzeum robotníckeho hnutia a ľudovej revolúcie,
- Múzeum mesta Nový Sad,
- Pokrajinský ústav ochrany kultúrnych pamiatok,
- Pokrajinský ústav ochrany prírody,
- Vojvodinské divadelné múzeum,
- Vojvodinské poľnohospodárske múzeum.

Konečne, 20. mája 1992 sa Vojvodinské múzeum zjednotilo s Historickým vojvodinským múzeom do jednotnej ustanovizne – Múzea Vojvodiny.

Mestské múzeá sa nachádzajú v Novom Sade, vo Vršci, v Sombore, Zreňanine, Pančeve, Subotici, Srijemskom Mitrovici, Sente, Kikinde, Srijemských Karlovcach, Báčskej Palanke, Báčskej Topole, Bečeji, Rume.

Muzeálne zbierky existujú aj v Žablji, Ruskom Kerestúre, Báčskom Petrovci, v Šíde, Nových Bánovciach, Srijemských Karlovcach, Pečinciach, Kovačici...

Pamätané múzeá:

- Srijemska Kamenica (venovaný spisovateľovi Jovanovi Jovanovičovi Zmajovi),
- Monastier Kovilj (venovaný historikovi Jovanovi Rajičovi),
- Čelárevo (stála expozícia štýlového nábytku),
- Monastier Bođani (pamiatková výstava umelca Hristofora Žefarovića).

Zo srbskej národnej zbierky založenej roku 1847 v Matici srbskej vznikla **Galéria Matice srbskej** založená roku 1947. Táto galéria v Novom Sade vlastní cenné umelecké bohatstvo – viac ako 2 500 diel srbského maliarstva z konca XVII. až po prvé desaťročia XX. storočia. Verejnosti sa predstavuje drevoryt (rezbárstvo na dreve), mediryt, staré kostolné maľby, kresby, obrazy a grafiky, čo dáva dodnes prínos rozvoju národnej kultúry. Galéria Matice srbskej neustále obohacuje svoju kolekciu, rozširuje vedomosti o srbskej národnej kultúre prostredníctvom výstav a publikácií.

Známy diplomat a zberateľ Pavle Beljanski daroval roku 1957 Vojvodine svoju zbierku, ktorá obsahovala 170 výtvarných diel – obrazy, kresby, sochy a gobelíny. Vystavené sú v **Pamiatkovej zbierke Pavla Beljanského**.

V Novom Sade jestvujú dve zaujímavé galérie –

- **Zbierka Rajka Mamuzića** s dielami súčasného maliarstva a

- **Zbierka starých umení**.

Pamiatková galéria Savu Šumanovića, jedného z najväčších srbských maliarov, sa nachádza v Šíde. Výnimočne hodnotná **Galéria Milana Konjovića** sa nachádza v Sombore a **Galéria Lazara Vorendića** v Srijemskom Mitrovici.

Galéria maďarských tvorcov umenia na území Vojvodiny v období od roku 1830 po 1930 založená je roku 1973 v subotickej radnici a najväčšie jej dedičstvo sú diela Lajosa Husvétha (čítaj Lajoša Hušvéta), maliara a sochára zo Somboru. V umeleckej zbierke subotického múzea sú aj diela bunjevských maliarov prebraných z Báčského múzea Dr. Jovana Milekića.

Pamiatkové múzeum maliara a básnika romantizmu Đuru Jakšića je v Srbskej Crnji.

Pamiatková zbierka maliara Stojana Trumića je v Titele.

V umeleckých kolóniách, ktoré sa konajú v Sente, Bečeji, Báčskej Topole, Ečke a v iných mestách, vznikli počas niekoľkých rokov zbierky obrazov a početné sochy. Obrazy naivných maliarov môžeme vidieť v stredisku toho umenia, v Kovačici a Uzđine, ako aj v Galérii insitného umenia v Šíde.

Na Petrovaradínskej pevnosti sa nachádzajú ateliéry viac ako 40. výtvarných umelcov. V päťdesiatych rokoch XX. storočia, časť priestorov na Petrovaradínskej pevnosti opúšťa vojsko a pevnosť sa dostáva „k dispozícii občanom“, čím sa stáva nielen výtvarným motívom a inšpiráciou početným maliarom, ale aj miesto pre prácu a tvorbu, dokonca a aj priestorom na bývanie.

Ako prví, ateliér dostali Jovan Soldatović, Jovan Bikicki, Pavle Radovanović, Emil Bob, Boško Petrović, Bogomil Karlavarić a neskôr aj iní známi umelci.

Od roku 1960 Petrovaradínska pevnosť slúži aj ako otvorený výstavný priestor skupiny umelcov, ktorí dostali meno *Priestor 8*.

Založením **Múzea mesta Nový Sad**, roku 1954, sa začalo zbieranie umeleckých diel z týchto priestorov a roku 1963 je založená Pôvodná galéria pri Múzeu Nový Sad. Cieľom tejto galérie je zbierať, zachovávať, skúmať a

vystavovať diela súčasného umenia z týchto priestorov. V šesťdesiatych rokoch minulého storočia je na Petrovaradínskej pevnosti otvorený *Ateliér 61* - umelecká dielňa na vypracovanie gobelínov.

Koncom štyridsiatych rokov minulého storočia, v Novom Sade je otvorená škola úžitkového umenia a začiatkom päťdesiatych Výtvarné oddelenie pri Vyššej pedagogickej škole. Akadémia umenia je otvorená roku 1974, niektorí umelci z pevnosti sa stali jej profesormi a vychovávali generácie mladých výtvarníkov. Väčšina aj naďalej tvorila na Petrovaradínskej pevnosti, a tak sa stal tento priestor jedinečná umelecká oáza plná šarmu a krásy.

VÝTVARNÉ UMENIE

Pomerne rýchlo počas XVIII. a XIX. storočia, výtvarné umenie vo Vojvodine prešlo cestou od „zografského“ maliarstva, ktoré sa opieralo na byzantskú tradíciu k tvorbe, ktorá sa zapája do prúdov európskeho umenia.

V XVIII. storočí bol barok popredný maliarsky štýl. Najväčší umelci na ceste europeizácie pod vplyvom neskorého baroku, boli rezbári na medi. Hristifor Žefarović sa zaoberal freskomaľbou a známy je po obrazoch v monasriere v Bođanoch, kde ponechal dielo, ktorým sa vzdal tradičného štýlu freskomalieb. Na olejomaľbách na stenách monastiera Krušedola vidno vplyv západného umenia XVIII. storočia. V druhej polovici XVIII. storočia sa umenie orientuje na barok. Medzi prvými majstrami toho prechodného obdobia bol Dimitrije Bačević. Ešte v druhej polovici XVIII. Storočia, nadaní maliari odchádzajú na školenie, kým sa v Novom Sade otvárajú maliarske dielne.

Známy maliar bol Todor Dimitrijević Kračun, najvýznamnejšie meno barokového maliarstva.

TEODOR DIMITRIJEVIĆ KRAČUN (1732-1781), maliar, ikonograf. Predpokladá sa, že s rodičmi prišiel z južných častí Balkánu, po páde Belehradu, roku 1739 do Srijemských Karloviec. Neskôr žil v Srijemskej Kamenici. V Srijemských Karlovciach získal prvé vedomosti o maliarstve. Od roku 1760 spolupracoval na maľbe stien s ikonami v Dalji, Krušedole a v Beočíne. Neskôr odišiel do Viedne zdokonaľiť si svoje výtvarné vzdelanie na výtvarnej akadémii, ako aj jeho priateľ, maliar, Jakov Orfelin. Kračun namaľoval steny ikonami v srijemských dedinách, v Neštine, Lačarku, v monastiere Hopovo, v Sombore, staré steny s ikonami v kaplnke Karlovskej metropolie, ako aj steny s ikonami Karlovskeho Katedrálneho chrámu (Саборне цркве), ktoré robil spolu s Jakovom Orfelinom. Zaoberal sa aj maľovaním portrétov. Počas umeleckej tvorby prešiel rôznymi fázami a vplyvmi. V pokročilom veku vidno u neho vplyv slovanského baroku, byzantsko-srbského štýlu „zografského“ maliarstva. Aj napriek tomuto archaickému spôsobu vyjadrovania, vidno vplyv západného barokového maliarstva, zvlášť na portrétach, ktoré tvoril podľa vzoru západného umenia tvorby portrétov, čo na tú dobu poukazuje na jeho neobvyklé kvality. Zomrel v Srijemských Karlovciach v roku 1781.

Zaharije Orfelin a viedenský rezbár Toma Messner, svoju tvorbu sústredili na Vojvodinu.

Počas XIX. storočia, vo Vojvodine tvoria Dimitrije Popović, Janko Halkozović (ktorého ikony na stenách zdobia rôzne kostoly), Nikola Rašković a banátsky maliar Stefan Tenecki.

V dielach Teodora Ilića Češljara vidno vplyv benátskeho a neapolského umenia. Na prelome XIX. storočia vyniká vzdelaný umelec Arsa Teodorović, v ktorého dielni sa vzdelávali mnohí maliari. V XIX. storočí obľúbenými témami maliarov boli žánrové scény, zátišie a krajinky. Medzi maliarmi toho času vynikli Nikola Aleksić a Katarina Ivanović, prvá srbská maliarka, Konštantín Danil, jeden z najväčších maliarov v tom storočí, ikonograf blízky viedenským klasikom, ktorý najväčšiu umeleckú hodnotu dosiahol maľujúc portréty.

Andrija Petrić (Petrich András, 1765-1842), pôvodom z priestorov dnešnej Vojvodiny, ako maliar, ale aj inžinier, mal mimoriadnu kariéru. Tiež bola známa aj rodina Kranovetter, medzi nimi najviac maliar Pál Kranovetter. Veľmi sú významné diela maliara Móra Thana (Thán Mór).

MÓR THAN (1828-1899) maliar, predstaviteľ tzv. historického žánru. Narodil sa v Bečeji, ako potomok šľachtickej rodiny prisťahovalcov z Nemecka. Brat Károly bol známy chemik. Gymnázium skončil v Kaloscsi a v Pešti filozofiu a právo. Paralelne so školením, bol umelcom Miklósa Barabása, maďarského maliara, ktorý nasledoval štýl biedermeier moderny, polovicou XIX. storočia. Štúdium prerušil pre účasť v maďarskej revolúcii roku 1848, keď aj urobil veľký počet obrazov a náčrtov. Keďže sa zo zdravotných dôvodov nemohol prihlásiť do vojska, rozhodol sa, že sa bude vážne zaoberať maliarstvom. Najprv odišiel do Viedne, kde pod pedagogickým vedením Karla Rahla pokračuje v učení. Krátko potom, roku 1855, opúšťa Viedeň a odchádza do Paríža, odtiaľ do Talianska a konečne sa roku 1860 vracia do Maďarska, kde si otvára stálu expozíciu (galériu). Spolu s Károlyom Locomod, roku 1864 v Pešti robia nástenné fresky vo Vigadó, potom v Maďarskom národnom múzeu (Magyar Nemzeti Múzeum), kde vcelku vymaľoval steny schodiska, potom aj v Opere (Operaház előcsarnoka). V

stredobode jeho prác sú historické a mýtické udalosti z maďarskej histórie a tradície, akými sú *Atilova hostina* a *Chvilka zo stretnutia v Onode*, ale na jeho plátnach stretáme súčasné osobnosti a historické osobnosti srbského národa, akými sú *Postava Savu Tekeliju* (*Лук Саве Текелује*, v Matici srbskej v Novom Sade), *Scéna smrti Karađorđa* (*Призор смрти Карађорђа*, Národné múzeum v Belehrade). Rímskokatolíckemu kostolu v Bečeji, v ktorom bol pokrstený, daroval obraz *Vzkriesenie Márie* (*Узнесење Маријино* a patrí k jeho najúspešnejším dielam), mestu Bečeji daroval obraz veľkých rozmerov *Vpád Maďarov pod vedením kniežaťa Arpáda* (*Улазак Мађара под вођством кнеза Арпада*). Zomrel v Terste v roku 1899. V Bečeji jestvuje pamätný dom Than.

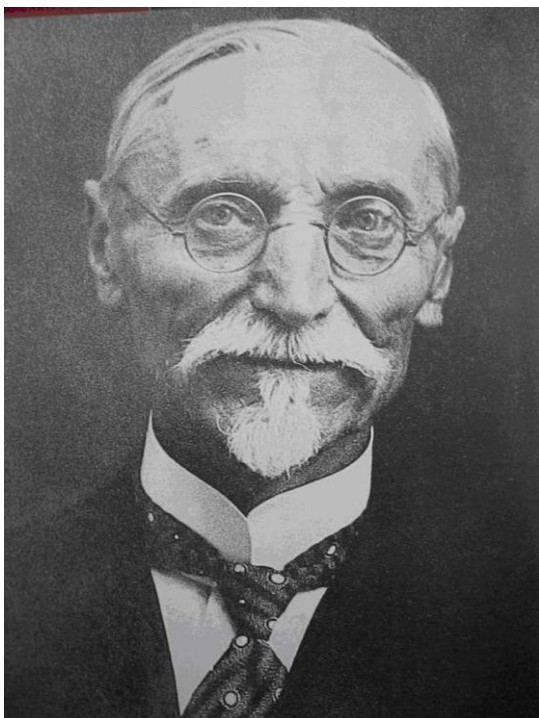
Predstavitelia romantizmu v maliarstve boli Đura Jakšić a Novak Radonjić. Okrem domácich, v kostoloch sa často stretajú aj obrazy západoeurópskych maliarov, ako Paul Troger`s v Čoke, Maulberč v Ečke, Jožef Šeft v Subotici, atď.

ĐURA JAKŠIĆ, maliar, básnik, rozprávkar, dramaturg a pedagóg. Narodil sa v roku 1832 v Srbskej Crnji, v Banáte v kňazskej rodine. Jeho pravé meno je Georgije. Otec Dionisije ho zapísal do obchodnej školy, z ktorej trikrát utiekol, a tak sa nakoniec zapísal do nižšieho gymnázia v Segedíne. Potom odchádza do Temešváru, kde sa učil maliarstvu. Tesne pred revolúciou, roku 1847, bol študentom na Umeleckej akadémii v Pešti, ale pre revolučné diania musí opustiť štúdium. Ako šestnásťročný sa zúčastnil v revolúcii. Keď sa revolúcia ukončila porážkou, napísal *Ach, prečo sme hynuli, strádali - a čo sme tým získali!* (*Ах, зашта гинусмо и страдасмо – а шта добусмо!*). Po návrate do rodiska študuje maliarstvo vo Veľkom Bečkereku u Konštantína Daniela, v tom čase známeho maliara, hľadajúc vlastný umelecký výraz. Čoskoro ho bieda donúti, aby sa chopil rôznych prác, preto odchádza do Viedne pokračovať v štúdiu maliarstva, kde sa pohybuje v umeleckých kruhoch s Brankom Radičevićom a Đurom Daničićom. Vtedy vznikli jeho básnické prvotiny. Po návrate zo štúdia, prichádza do Banátu a živí sa maliarstvom. Neskôr prichádza do Srbska a pracuje v mnohých dedinách ako učiteľ a v Kragujevci, Belehrade, Jagodine, ako gymnaziálny učiteľ kreslenia. Đura Jakšić bol všestranný umelec, ale aj zanietenec. Svoje prvé básne podpísal ako Đura Jakšić Moler. V maliarstve bol jeho vzorom Rembrandt. Známe obrazy sú *Dievka v Modrom* (*Девојка у плавом*), *Knieža Lazar* (*Кнез Лазар*), atď. Básnickými vzormi mu boli Petöfi a Byron. Jeho najkrajšie básne *Na Lipare* (*На Липару*), *Padnite bratia* (*Падајте браћо*), *Mila* (*Мила*), *Koho mám ľúbiť* (*Кога да љубим*), *Cesta do Gornjaku* (*Пут у Горњак*), *Cez netú polnoc* (*Кроз поноћ нему*), patria k najúspešnejším veršom srbskej poézie. Zomrel v Belehrade v roku 1878. V Srbskej Crnji sa každý rok poriadajú manifestácie venované Đurovi Jakšićovi. Pri tej príležitosti sa udeľuje *cena Đuru Jakšića* za najúspešnejšiu zbierku poézie vydanú po srbsky v predošlom roku.

Výnimočné sú diela drevorytcov z XVIII. a XIX. storočia na stojatých ikonách v kostoloch na mnohých miestach vo Vojvodine.

Koncom XIX. a začiatkom XX. storočia, Vojvodina stratila primárne miesto v kultúrnom ohľade medzi Srbmi. Príťažlivosť Belehradu, ako štátneho sídla a univerzitného centra, prispela k tomu, aby sa autori z Vojvodiny presťahovali do Belehradu. Tomu predchádzala nemožnosť výtvarných umelcov sa predierať v konzervatívnom a inertnom prostredí, ktorá ťažko prijímala modernu prichádzajúcu priamo z Mníchova a Budapešti. Pokusy maliarov, ako Danice Jovanović, rozbiť tradičné rámce, sa nedarili.

Začiatkom storočia zomrel posledný veľký predstaviteľ romantizmu Aksentije Marodić a vo výtvarnom umení vedúcu úlohu preberajú tvorcovia, ktorí svoje umenie vyjadrujú cez akademický realizmus. Medzi nimi vyniká Đorđe Kostić. Dvaja maliari, ktorí patria k akademickému realizmu, Uroš Predić, ktorý je autorom viac ako tisíc ikôn a Paja Jovanović, ktorý je najznámejší po historických žánrových scénach, zachádzajú hlboko do XX. storočia a ich diela získali veľkú popularitu.

Fotografia: Uroš Predić

UROŠ PREDIĆ (1857-1953) srbský maliar. Vedľa Paju Jovanovića, je jedným z najvýraznejších predstaviteľov akademického realizmu. Narodil sa v Orlovate. Základnú školu zakončil v Crepaji a strednú školu v Pančeve. Akadémiu zakončil roku 1880 vo Viedni. Prvý je skutočný realistický žánrový maliar u nás. Namaľoval portréty takmer všetkých významných osobností z našej kultúry a politiky XXI. storočia. Osobitne sú známe jeho portréty ôsmich predsedov Srbskej kráľovskej akadémie, ktorej bol aj on členom. Namaľoval okolo 1 000 ikôn a vypracoval steny s ikonami v Bečeji, Perleze, Orlovci, v monastieri Grgeteg, v Rume, Pančeve... Jeho najznámejšie diela sú: *Hercegovskí utečenci* (Херцеговачки бегунци), *Kosovská dievčina* (Косовка девојка), *Na matkinom hrobe* (На мајчином гробу), *Trucovité dievča* (Набурена девојчица)...Počas štúdia získal Gundelovu cenu za portrét. Bol prvým predsedom Združenia výtvarných umelcov v Belehrade (1919). Zomrel v Belehrade.

Fotografia: Paja Jovanović

PAJA JOVANOVIĆ (1859-1957), srbský maliar. Vedľa Uroša Predića je najvýznamnejší maliar srbského akademického realizmu. Narodil sa vo Vršci, kde zakončil aj základnú a strednú školu. Tu aj získal prvé vedomosti o maliarstve. Neskôršie študoval šesť rokov vo Viedni. Jeho najznámejšie diela sú: *Guslar* (Гуслар), *Zranený Čiernohorec* (Рањени Црногорац), *Arnautská stráž* (Арнаутска стража), *Čiernohorská krčma* (Црногорска крчма), *Voj kohútov* (Борба петлова), *Zdobenie nevesty* (Кићење невесте)... Patriarcha Branković za Miléniovú výstavu objednal u Paju Jovanovića obraz *Sťahovanie Srbov pod patriarchom Arsenijom III. Čarnojevićom* (Сеоба Срба под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем). Pre potreby mesta Vršac, pri tej istej príležitosti, namaľoval *Vyhlásenie Dušanovho zákonníka* (Проглашење Душановог законика). Po veľkom úspechu tohto obrazu, pokračoval v práci na dekoratívnych historických maľbách: *Svätý Sáva korunuje Korunovaného* (Свети Сава крунише Провенчаног), *Svätý Sáva zmieruje bratov* (Свети Сава измирује браћу), *Dušanova ženba* (Душанова женидба), *Sporolnenie telesných pozostatkov Svätého Sávu* (Спаљивање моштију Светог Саве)... Zomrel vo Viedni v roku 1957.

V období medzi dvoma vojnami sa začali afirmovať umelci inšpirovaní vojvodinským podnebí, ktorí spracovali témy a snažili sa vyjadriť v kontexte európskych umeleckých prúdov. Významní maliari takejto orientácie boli Sava Šumanović a Petar Dobrović.

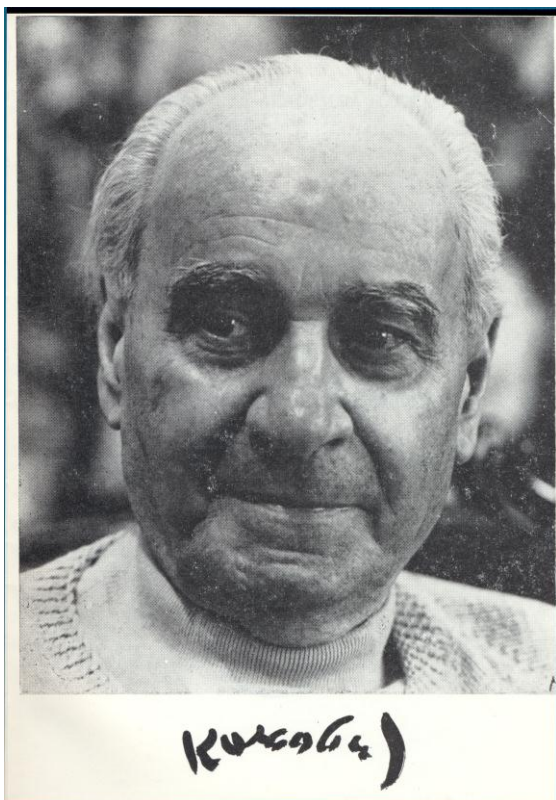

Fotografia: Sava Šumanović

SAVA ŠUMANOVIĆ (1896-1942) srbský maliar. Narodil sa vo Vinkovciach a základnú školu skončil v Šíde. Gymnázium navštevoval v Zemune a už roku 1911 sa zapisuje na kurz maliarstva u profesora Isidora Junga. Sava Šumanović je umelec, ktorý sa maliarstvu učil v Záhrebe a v Paríži. V období, keď bol v Paríži, jeho dielo dosahovalo plný lesk a silu, jeho obrazy charakterizujú figurálne kompozície v idylickej krajinnej konštrukcii. Tvoril ovplyvnený európskym kubizmom, expresionizmom, poetickým koloritom. Maľoval krajinu, akty, zátišie. Zo zdravotných dôvodov sa vrátil do Šídu, kde vytvoril tzv. *Šídsky cyklus* (*Шидски циклус*). Napísal známe diela o umení: *Maliar o maliarstve* (*Сликаp о сликарству*), *Prečo mám rád Poussinovo maliarstvo* (*Зашто волим Пусеново сликарство*). Jeho známe diela sú: *Raňajky na tráve* (*Доручак на трaви*), *Opitá loď* (*Пижана лађа*), *Červený koberec* (*Црвени ћилим*), *Most na Seine* (*Мост на Сени*), *cyklus - veľké plátna Šíďanky* (*циклус великих платана Шиђанке*)... Zastrelený bol v Sremskej Mitrovici v roku 1942. Ponechal okolo 1400 diel. Od roku 1953 jeho obrazy zbiera, chráni a vystavuje **Galéria obrazov Savu Šumanovića** v Šíde, v ktorej je vystavených 417 diel, ktoré obci darovala umelcova matka Persida.

V tomto období tvoria aj Milenko Šerban a Stevan Bodnarov.

V súčasnom maliarstve, takmer počas celého XX. storočia mal dominantnú úlohu **Milan Konjović** (1898-1993), maliar, ktorého životnú a umeleckú cestu poznačila vojvodináká rovina a rodný Sombor.

Fotografia: Milan Konjović

MILAN KONJOVIĆ (1898-1993), jeden z najznámejších srbských maliarov v XX. storočí. Svoje vzdelanie začal v rodnom Sombore. Maliarstvo študoval v Prahe, vo Viedni a v Paríži a potom sa zdokonalil v Mníchove, Drážďanoch a v Berlíne. Veľmi významné obdobie v jeho maliarskej kariére bolo obdobie, ktoré strávil v Paríži (1924-1932), kde mal aj niekoľko samostatných výstav. Potom sa vracia do rodného Somboru. Vo svojom obsiahlom maliarskom diele prechádzal rôznymi fázami a obdobiami. Bol jedným z najplodnejších maliarov svojej doby – svojim dielom poznačil takmer celé jedno storočie vo výtvarnom umení Vojvodiny. Obrazy – krajiny, portréty, kompozície, zátišia a interiéry, obsahujú motívy jeho rodnej Báčky, vyjadreným koloritom predstavujú teplo Vojvodiny. Väčšina Konjovićových obrazov sa chráni v **Galérii Milana Konjovića** v Sombore (1060 diel), otvorenej v roku 1966, na základe dedičstva, ktoré maliar ponechal svojmu rodisku.

V tomto období sa v maliarstve javí oneskorená secesia a symbolizmus – Béla Farkas a Sándor Oláh zo Subotice, potom orientalizmus a historické maliarstvo – Pavle Jovanović z Vršca, ktorý je prvý srbský umelec s medzinárodnou slávou, Ferencz Eisenhut z Báčskej Palanky, príslušník nemeckej národnosti, ktorý predstavuje aj časť maďarskej histórie umenia.

Fotografia: Ferenc Eisenhut

FERENCZ EISENHUT (1857–1903) bol maliar orientálnych a historických tém v štýle akademického realizmu. Narodený v Nemeckej Palanke (dnes Báčskej Palane), ako príslušník tamojších podunajských Švábov. Materinský jazyk mu bol nemecký, ale plynulo hovoril aj po maďarsky a po srbsky. Predstavuje umelcov, ktorí stvárnením a životom boli spätí s viacerými národmi a štátmi. Prácou a životom bol v rozpätí medzi Budapešťou a Mníchovom a rodným mestom. Umelecké školenie začal v Budapešti a pokračoval v Mníchove na Akadémii. Od roku 1883 cestuje po Ázii a Afrike, kde hľadá inšpiráciu pre svoje kresby. Vystavoval v Budapešti, Mníchove, Paríži, Madride, práce predával aj v Anglicku. Prvý veľký úspech dosahuje s obrazom *Smrť Ďul - babu* (Смрт Ђул-бабе) 1886, za ktorú prvý medzi maďarskými umelcami dostal Veľkú zlatú štátnu medailu. Niektoré z jeho významných diel sú: *Ludová veselica na Kaukaze* (Народно весеље у Кавказу, nachádza sa vo fonde Galérie Matice srbskej v Novom Sade), *Pred rozsudkom a sen* (Пред пресудом и сан, Národná galéria v Budapešti). Obraz *Bitka pri Sente* (Битка код Сенте), ktorá sa nachádza v Sombore, je najväčší obraz historického žánru vo Vojvodine a vznikla pri príležitosti Oslavy milénia v roku 1896. Zomrel v roku 1903.

Stipan Kopilović bol bunjevský maliar z Bajmoku, predstaviteľ impresionizmu a postimpresionizmu Jozeph Pahang, Nemecký z Vrbasu.

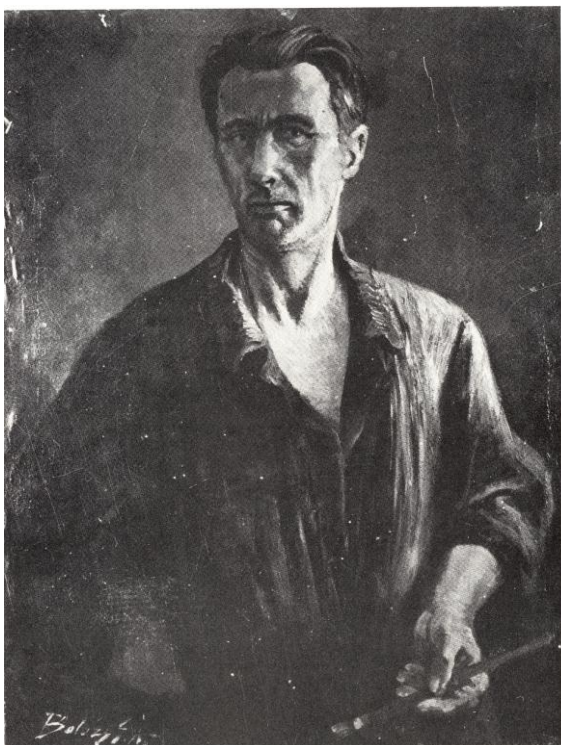
Objavujú sa aj prvé akademicky vzdelané ženy – Danica Jovanović z Bešky, Jelena Čović zo Subotice, Zuzka Medved'ová z Báčskeho Petrovca. Vzdelávanie umelcov v tomto období sa viaže k Budapešti, Mníchovu, Viedni, Parížu a Prahe, lebo u nás ešte nejestvovali vyššie umelecké školy.

Fotografia: Portrét Zuzky Medveďovej

ZUZKA MEDVEĎOVÁ (1897-1985), jedna z prvých slovenských maliarok. Narodila sa v Báčskom Petrovci. Prvýkrát sa predstavila na výstave obrazov a ručných prác v Petrovci v roku 1919. S cieľom zapísať sa na akadémiu, v roku 1921 odchádza do Prahy a začína navštevovať školu Ferdinanda Engelmilera známeho krajinkára. Neskôr prichádza do Berlínu, ale pre nedostatok znalosti nemeckého jazyka sa vracia domov. Svoju prvú samostatnú výstavu usporiadala v roku 1922, v budove, v ktorej sa dodnes nachádza galéria pod jej menom. Zapísala sa na štúdium v Záhrebe, potom sa vrátila do Prahy a zapísala sa na Akadémiu umenia, ktorú zakončila roku 1929. Medzi jej portrétmi, krajinkami, zátiaľ sa nachádzajú aj zobrazenia ľudového kroja a každodenného života. Jej umelecké dielo chráni a predstavuje Galéria Zuzky Medveďovej v Báčskom Petrovci, ktorá bola otvorená 1. júla 1989.

V medzivojnovom období Nový Sad, ako nové administratívne stredisko, dostal veľkolepé budovy v štýle modernej architektúry, medzi ktorými môžeme vyčleniť Sokolský dom a Dunajskú bánovinu, podľa projektov novosadského architekta Ďorđa Tabakovića a Dragišu Brašovana. V tomto období sa vyčleňuje sociálna grafika Árpáda G. Balázsa a charitatívne hnutie podporuje sociálne ohrozené talenty, Pétera Kukaca Nagyapátiho z Báčskej Topoli, Józsefa Tótha zo Senty, Andrása Hangyho zo Subotice. Péter Kukac Nagyapáti bol prvým tvorcom vo Vojvodine, ktorého maliarstvo označili ako *naivné*, kategóriou, ktorá sa začiatkom storočia definovala v európskom maliarstve.

Fotografia: Árpád G. Balázs (Portrét)

ÁRPÁD G. BALÁZS (1887-1981), významný grafik. Umelecké školenie začal v Baji a neskôr sa zapisuje na Umeleckú akadémiu v Budapešti, ktorú opúšťa vo vojnovom období. Diplom získal v roku 1924 na Umeleckej akadémii v Prahe v poznateľnom štýle kubizmu. V Subotici sa stáva ilustrátorom denníka *Báčsky denník (Bácsmegeyi napló)*, potom prechádza do Belehradu a stáva sa spolupracovníkom časopisov *Čas (Време)* a *Detský čas (Дечује време)*. So Zoltánom Csukom, roku 1927, vypracoval viac ako 300 portrétov vtedajších politikov, spoločenských pracovníkov a umelcov pre knihu *Vojvodinská galéria (Војвођанска галерија)*. Od roku 1926, sa venuje kuboexpresionizmu a sociálnym témam. Po umeleckých dosahoch sa dostáva k cyklu ilustrácií básní maďarského básnika Endrého Adyho, ktorý vzniká roku 1930. Veľká časť jeho umeleckého stvárnenia sa chráni vo fonde Mestského múzea v Subotici.

Medzi umelcami, ktorí držali krok s dobou, sledovali európske tendencie, zachytávali špecifické tóny vojvodinského podnebia v polovici a v druhej polovici XX. storočia vynikli Milan Kečić, Jovan Soldatović, Boško Petrović, Milan Kerac a iní.

JOVAN SOLDATOVIĆ (1920-2005) srbský sochár. Narodil sa v roku 1920 v Čerevići. Otec Stevan bol obuvníkom, ktorý sa vyučil v Pešti a bol veľmi vzdelaný – hovoril tromi jazykmi a mnoho čítal. Keď mal Jovan desať rokov, jeho rodina sa presťahovala do Nového Sadu na lokalitu vtedajšieho *Malého Limanu*. Otec tvrdil, že tá časť mesta sa veľmi rýchlo stane centrom mesta a naozaj o päť rokov neďaleko od ich domu začala výstavba Bánoviny. Jovan zmaturoval na gymnáziu v Novom Sade a neskôr skončil školu pre náhradných dôstojníkov v Maribore. Potom sa zapisuje na štúdium architektúry v Belehrade. Vojna prerušila Soldatovićove štúdiá a vracia sa do Nového Sadu. Ako člen politickej strany, zúčastnil sa v Národnooslobodzovacom hnutí. Bol v ilegality. Po vojne skončil Akadémiu výtvarného umenia – sochárstvo. Určitý čas pracoval v Belehrade, ale sa v roku 1953 vracia do Nového Sadu, kde organizuje výtvarný odbor na Vyššej pedagogickej škole a stáva sa prvým profesorom sochárstva. Paralelne je iniciátorom otvárania maliarskych ateliérov na Petrovaradinskej pevnosti a medzi prvými si otvára svoj ateliér, kde bude nepretržite pracovať až do svojej smrti v roku 2005. Jeho najznámejšie diela sú pamätník obetiam nájazdu rácie *Rodina (Породица, Nový Sad)*, pamätník obetiam nájazdu rácie v Čurugu, pamätník zastreleným vlastencom v Žablji, Pamiatkový park Srijemský front, pamätník deťom obetiam nájazdu rácie *Matka a dieťa (Majka u dete)*, pamätník Đurovi Jakšićovi a iné.

V Subotici sa okolo spolku *Népkör* zoskupili József Ács, György Szabó, Gábor Almási a iní.

JÓZSEF ÁCS (1914-1990) maliar, výtvarný kritik a pedagóg. Narodil sa v Báčskej Topole, kde navštevoval základnú školu, potom gymnázium v Subotici. Kráľovskú umeleckú školu zakončil roku 1938 v Belehrade. V štúdiu pokračoval v tom istom meste, na Akadémii výtvarných umení. Pracoval ako učiteľ výtvarného vzdelávania v rôznych vojvodinských mestách (Senta, Báčska Topola, Nový Sad). Zaoberal sa maliarstvom, grafikou, písal výtvarné kritiky vo vojvodinskom časopise *Magyar Szó*. S riaditeľom Mestského múzea v Sente, Gézom Tripolszkym, v roku 1952, založil výtvarnú kolóniu v Sente, ktorá nepretržite pracuje dodnes. Veľa času a energie vložil do zakladania druhých vojvodinských kolónií (Báčska Topola 1953, Bečej 1954, Ečka 1955). Podľa uvedeného Ács predstavuje typickú osobnosť vojvodinského umelca. Celú umeleckú kariéru strávil mimo Belehradu, ktorý bol popredným kultúrnym centrom povojnového Srbska. O jeho umeleckej hodnote svedčia početné odmeny a uznanie.

Od päťdesiatych rokov XX. storočia založené sú početné kontinuované výtvarné kolónie v Sente, Báčskej Topole, Bečeji, Ečky, atď. Ich zámerom bolo približovanie umenia národu. V tejto generácii maliarov, okrem spomenutých Milana Konjovića a Józsefa Ácsa vynikli aj Milivoje Nikolajević, Zoran Petrović, Boško Petrović, Tivadar Wanyek, Stojan Trumić, Ankica Oprešnik, Milan Kerac, Imre Sáfrány, Đorđe Bošanj, a iní.

Pôvodná idea bola maľovanie Vojvodiny, krajiny a ľudí, až potom sa objavuje programové umenie s agrárnymi a hospodárskymi motívmi. Zakladané sú aj špecializované kolónie, napríklad pre hrnčiarov v Malom Idoši (1958), na Petrovaradínskej pevnosti v roku 1961- jedinečná dielňa na výrobu gobelínov. Jej zakladateľom bol Boško Petrović. V Kikinde jestvuje kolónia sochárov Terra a grafický ateliér v Subotici.

Začiatočníci koncepcného umenia pôsobili v skupinách: skupina *Boš+Boš* v Subotici - Slavko Matković, Bálint Szombathy, Attila Czernik, László Szalma, Katalin Ladik a skupina *Kód* v Novom Sade - Slavko Bogdanović, Janes Kocijančić, Mirko Radojčić, Miroslav Mandić a Slobodan Tišma.

Viacero sochárov vo Vojvodine sa objavuje od roku 1954. Vedľa už spomenutého, Jovana Soldatovića, sú známi aj Radmila Graovac, Ivanka Aćin Petrović a Gábor Almási. Veľký vplyv na rozvoj sochárstva vo Vojvodine mala výstava Henryho Moora v Belehrade, v roku 1955. Ana Bešlić a Nándor Glid tiež patria k vojvodinským sochárom a autori sú viacero realizovaných sôch v priestore: László Szilágyi, Sava Halugin a Tibor Szarapka, ako aj Slovák Vladimír Labáth, ktorý sa od roku 1980 pokúša dosiahnuť akustickú formu tj. syntézu zvuku a sochy - socha je hudobný nástroj. Okrem neho, medzi vojvodinskými Slovákmi vynikajú umelci: Ján Agársky, Jozef Klátik, Pavel Čáni, Michal Királ, Pavel Pop a Ján Stupavský.

Svetovú slávu šesťdesiatych rokov XX. storočia dosiahla *Škola naivného umenia Slovákov* v Kovačici, v ktorej vynikli Martin Jonáš, Zuzana Chalupová a Ján Kňazovic, ako aj Uzdinská škola naivného maliarstva Rumunov, medzi ktorými sú najznámejší *Maria Bălan, Anuica Măran a Iepure Viorica*. Obe školy začali pracovať ďakujúc venovaniu maliara Boška Petrovića a Emirika Feješa.

Fotografia: Martin Jonáš

MARTIN JONÁŠ (1924-1996) maliar, insitný maliar, najznámejší predstaviteľ a jeden zo zakladateľov školy naivného umenia v Kovačici. Žil a tvoril v rodnej Kovačici. Zakončil základnú školu a nižšiu poľnohospodársku školu. Začal sa zaoberať maliarstvom v roku 1944. Ako vojak, redigoval partizánske nástenné noviny. Po návrate z vojny a po založení *Školy naivného umenia* v Kovačici, sa stal jedným z jej členov. V roku 1952 mal prvú výstavu v Kovačici pri zaznamenávaní výročia 150 rokov od príchodu Slovákov do Vojvodiny. Ústredným motívom jeho obrazov je človek - roľník. Každý jeho obraz vyčaruje udalosti zo širokej banátskej roviny. Postavy na jeho obrazoch majú nesmierne veľké ruky a nohy, ktoré symbolizujú venovanie zemi. Jeho poetickosť je jednoduchá, ale veľmi hlboká a vo svojom diele zobrazuje najhlbšie pravdy bytia. Jeho priatelia ho nazvali

Majster Jónaš. Namaľoval viac ako 2000 obrazov, ktoré boli vystavované na viac ako 300 výstavách, v takmer 50. štátoch sveta. Okrem Vojvodiny, najviac vystavoval v regióne a v Slovenskej republike. Jeho ateliér navštívili mnohé slávne osobnosti z celého sveta. Za svoje dielo dostal mnohé odmeny a uznania. Zomrel v roku 1996 v Pančeve.

Fotografia: Zuzana Chalupová

ZUZANA CHALUPOVÁ (1925-2001) maliarka, najznámejšia insitná maliarka z Kovačice. Narodila sa v chudobnej remeselníckej rodine ako Zuzana Koreňová. Základnú školu navštevovala v Kovačici a zakončila päť tried. V roku 1942 sa vydala za Adama Chalupu, s manželom sa živil z vinohradníctva, včelárstva a obrábania pôdy. Nemali deti. Maľuje od roku 1964. Najprv maľovala obrazy zo života Slovákov v Kovačici a autobiografické obrazy (*Smrť muža*), ale ju najviac inšpirovali deti. V New Yorku ju nazvali – *mama Zuzana s tisícimi deťmi*. Prvú samostatnú výstavu mala v Dubrovniku v roku 1968. Neskôr vystavovala v Bremene, Zürichu, Kodani, Štokholme, Ženeve, New Yorku, Londýne, vo Viedni, Düsseldorfe a v iných mestách vo svete. Väčšinu svojich obrazov predala ihneď. Jej obrazy sa nachádzajú v mnohých zbierkach a galériách na celom svete. Písali o nej časopisy, ktoré sa zaoberajú umením vo Francúzsku, v Nemecku. Obrazy sú tlačené na UNICEF-ových gratuláciách a kalendároch. Matica slovenská jej dala cenu za životné dielo – *Cyrila a Metoda*, najväčšie uznanie Bratislavy, ktoré sa udeľuje zahraničným Slovákom. Maľovala rodnú Kovačicu, jej ľudí, zvyky a každodennú prácu ľudí. Zomrela v roku 2001 v Belehrade. Pochovaná je v Kovačici.

Fotografia: Maria Bălan

MARIA BĂLAN (1923-2008), maliarka, predstaviteľka insitného maliarstva. Narodila sa v Uzdiine, kde zakončila tri triedy základnej školy. Patrí medzi zakladateľov Uzdiinskej školy naivného maliarstva. Známa je doma a v zahraničí. Členkou je Akadémie tradičných umení Rumunska. Jej práce sa nachádzajú v Galérii v Uzdiine, Múzeu naivného umenia v Jagodinje, Múzeu naivného umenia v Jene (Španielsko) a v početných kolekciami vo svete.

Vystavovala v New Yorku, Washingtone, v Haagu, Belehrade, Neapoli, Bologni, Ríme, Modene, Madride, Záhrebe, Rakovici, Vršci, Torku, Seleuši, Banátskom Novom Sele, Uzdiine, atď. Za štyri desaťročia namaľovala viac ako tisíc obrazov, na ktorých znázorňuje ľudové obyčaje, krajinu a scény zo života sedliakov. O nej a jej obrazoch písali mnohí kritici umenia, natočené boli mnohé filmy a TV reportáže. Za svoju prácu dostala rad domácich a zahraničných uznání. Zomrela v roku 2008.

Významná je kolónia slamenej techniky v bunjevských dedinách Tavankut a Đurđin, vďaka dvom výtvarným umelcom a pedagógom vojvodinských Chorvátov Ivana Jandrića a Stipana Šabića. Prvé známe umelkyne tohto druhu sú Mira Ivković Ivandekić a Kata Rodić, sestry Milodanović a významné naivné maliarky Bunjevcov – Chorvátov sú Migra Stipić a Cilika Dulić Kaiba.

Galéria insitných maliarov v Kovačici je založená v roku 1955 a v roku 1970 na iniciatívu známeho naivného maliara zo Šidu, Iliju Bosilja Bašačevića, ktorý daroval svoje diela, založená je aj galéria Ilijanum v Šide.

LITERATÚRA VO VOJVODINE

Vojvodinská literatúra je multinacionálna, multijazyková a multikulturálna. V nej sa prelínajú srbská, chorvátska, maďarská, slovenská, rumunská, rusínska, rómska, a iné literatúry.

Po veľkom sťahovaní Srbov (v XVII. a XVIII. storočí) nové strediská srbskej kultúry vznikajú v Sent Andrey a v Sremských Karlovcich.

Byzantské dedičstvo srbskej literatúry najprv prináša Gavril Stefanović Vecković, ako spisovateľ a krasopisec, medirytca, vydavateľ a tlačiar Zaharije Stefanović Orfelin, ktorý založil Slavenoserbský magazín (1768), prvý časopis srbskej literatúry.

ZAHARIJE STEVANOVIĆ ORFELIN (1726-1785), významný srbský básnik, historik, medirytca, gravér, krasopisec, autor učebníc. Narodil sa v srbskej rodine, vo Vukovare, v roku 1736. Bol úspešným maliarom, krasopiscom a medirytcom. Vypracoval niekoľko medirytín. Jedna z nich predstavuje Svätého Sávu. Za člena Umeleckej akadémie vo Viedni je zvolený v 70-tych rokoch XVIII. storočia. Ako spisovateľ, Orfelin sa považuje za najvýznamnejšiu osobnosť v poézii XVIII. storočia. Napísal zo desať dlhších básní, medzi ktorými je najznámejšia *Plač Serbiji* (1761). V tej básni Srbsko plače za niekdajším leskom stredovekého štátu a kritizuje spoluobčanov, ktorí zabúdajú na svoju národnú identitu. Orfelin je autorom prvého srbského šlabikára z roku 1767, podľa ktorého sa vyučovali početné generácie detí. Autorom je aj prvej učebnice latinského jazyka. Jeho najobsiahlejšie dielo je *Život Petra Veľkého (Житије Петра Великог, 1772)*. Napísal aj prvý srbský *Večný kalendár*, do ktorého okrem bežných kalendárnych údajov, vniesol aj obsahlu kapitolu o astronómii. Všimol si aj význam liečivých rastlín a napísal (nedokončenú) knihu *Veľká srbská lúka*, v ktorej spracoval okolo 500 bylínok, pridávajúc vedľa každej latinský a ľudový názov – s údajmi o liečivých účinkoch a terapii. Zomrel v Novom Sade roku 1785.

Podľa svojich klasicistických pohľadov, ústredné miesto neskôr zaujal kňaz a talentovaný básnik Lukijan Mušicki, známy ako spolupracovník Vuka Karadžića, Dositeja Obradovića a Jerneja Kopitara na poli lingvistiky.

Obraz: Lukijan Mušicki

LUKIJAN MUŠICKI (1777-1837), srbský básnik a vladyka. Základnú školu zakončil v rodnom Temeríne, gymnázium v Novom Sade a Segedíne. Potom zakončil právo a filozofiu v Pešti. Po ukončení štúdia sa stáva administrátorom metropolitnej kancelárie v Karlovciach, učiteľ biológie, napokon sa stal mníchom a potom archimandrit monastiera Šušatovac. Od roku 1828 do smrti, bol vladyka Karlovskeho vladykovstva so sídlom v Plaškom. Vo Vojenskej krajine jestvovali školy po nemecky, on však otvára školy po srbsky. Založil aj Bohosloveckú školu v Karlovciach, v ktorej vyučoval vedu. Mušicki bol jedným z najvzdelanejších spisovateľov svojej doby. Okrem gréckeho a latinského jazyka, ovládal aj niekoľko európskych jazykov a poznal diela antických a novodobých básnikov. Mušicki sa pokúšal archaický a staroslovenský jazyk, ktorý nemal literárnu tradíciu, prispôbiť novým tendenciám. Pokúšal sa, nezávisle od ľudovej piesni, vytvoriť nové rytmičné tvary. Keďže žil v čase Vukovej reformy jazyka a pravopisu, Mušicki sa zaoberal aj otázkou pravopisu. Zakladá sa o písmeno **j** a vnáša do srbskej azbuky písmeno **ђ**, podporuje národný jazyk, ale ako nábožný človek a cirkevník, sa zasadzuje za rusko-slovanský: *Slovanský, srbský jazyk – dve sú dráhy – k jednému celku vedú nás* (Словенски, сербски језик – два су пута, к једној цели воде нас) – hovorieval. Zakladal sa, aby sa ruskoslovanský jazyk stal náboženským a vedeckým jazykom a národný pre národ a populárnu literatúru. Napísal štyri knihy lyrických básní vlasteneckého, morálneho a didaktického obsahu. Ospevuje charakter, vlastenectvo, dáva morálne poučky mladým generáciám. Zomrel v Karlovciach v roku 1837.

Do klasicizmu sa zaraďujú aj diela Jovana Steruju Popovića, básnika, romantického spisovateľa a dramatika, ktorý ponechal trvalé stopy v srbskej dráme.

Známy je aj komediograf Kosta Trifković, ako aj Dr. Simeon Piščević, historik, ktorý svojimi memoármi inšpiroval mnohých básnikov a spisovateľov pri tvorbe ich najvýznamnejších diel.

Príchodom Dositeja Obradovića, srbská literatúra vo Vojvodine v XVIII. storočí získava charakter modernej literatúry. Bol veľkým učencom, cestovateľom, znalcom jazykov. Literárno-osvietenskú činnosť na nových základoch začal dielami: *Písma Charalampijovi* (Писма Харалампую) a *Život a priključenija*.

Prvá žena básnik bola Milica Stojadinović Srpkinja z Vrdniku. Veľkým básnikom romantizmu bol Branko Radičević, ktorý svojim dielom *Básne* (Песме, 1847), spolu s Vukom Karadžicom, Njegošom a Đurom Daničićom, dosiahol úspech v reforme národného jazyka.

MILICA STOJADINOVIĆ SRPKINJA (1828-1878), srbská spisovateľka. Vzdelávala sa hlavne sama, učiac sa cudzie jazyky a píšuc. Narodila sa v sriemskej dedine Bukovac, ako dcéra dedinského kňaza vo Vrdniku. Žila ako sedliačka a bola hrdá na to. Húževnato čítala a písala. Zverejnila básne už ako trinásťročná. Bola veľký národovec a uvítala zápal, ktorý v roku 1848 pochytil celú Európu, ako prvé svetlo mladej srbskej slobody. Od roku 1848 sa jej meno zjavuje v srbskej tlači a v časopisoch tej doby. Jej básne boli vydané v troch zbierkach: v rokoch 1850, 1855 a 1869. Vuk Stefanović Karadžić ju zbožňoval ako svoje dieťa a volal ju *moja dcéra z Fruškej*. Njegoš sa zmienil o tej peknej mladej dievke: *Ja poeta, ona poeta, keď by som nebol mníchom, hľa kňažná v Čiernej Hore!* Knieža Mihajlo bol jej verným priateľom a ochrancom. Milica Stojadinović zanechala trvalú

pamiatku svojim básnickým denníkom *Vo Frušskej hore*, napísaným v roku 1854, vydaným v troch zošitoch. Bola spolupracovníčkou mnohých novín a prvou ženou vojnovou reportérkou. Jej reportáž, pod názvom *Srdce a barikády* z Belehradu, ktorý bol v roku 1862 stredom bojových zrážok, zverejnil *Maďarský denník* v tom istom roku. Pri konci života, opustiac Vrdnik, odchádza do Belehradu, kde aj zomiera, úplne zabudnutá a ubiedená. Jej telesné pozostatky boli v roku 1905 z cintorína na Tašmajdane premiestnené do Požarevca, kde žil jej brat. Vo Vrdniku jej v roku 1905 postavili pamätník, vedľa monastiera Sriemske Ravanice. Vždy v októbri sa na jej počesť koná básnická manifestácia *Výpravy pre Milicu (Милуцу у походе)*. Táto manifestácia sa koná niekoľko dní s obsahmi v Novom Sade, v Bukovci (kde bola narodená), vo Vrdniku (kde žila). V programe, od roku 1994, sa udeľuje aj prestížna literárna cena za poéziu *Milica Stojadinović Srpkinja*, ktorú udeľuje Ústav pre kultúru za celkový literárny opus.

Obraz: Portrét Branka Radičevića

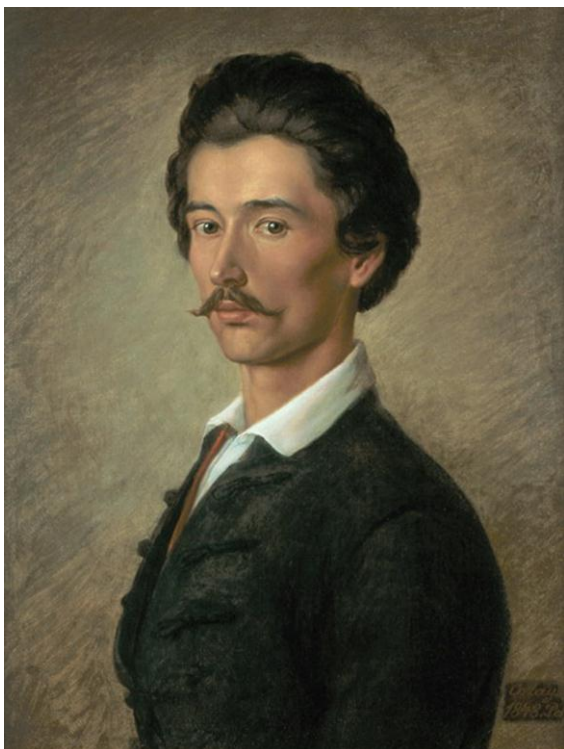
BRANKO RADIČEVIĆ (1824-1853), srbský romantický básnik. Radičević bol, spolu s Ďurom Daničićom, najvernejším nasledovateľom reformy Vuka Karadžića, uvádzajúc do svojej literatúry národný jazyk. Narodil sa v Slavonskom Brode roku 1824, v rodine bohatého vukovarského kupca. Pokrstený bol ako Aleksija. Pred vydávaním svojej prvej zbierky si meno mení na Branko. Rodina sa mu v roku 1830 presťahovala do Zemun, kde Branko zakončil srbskú a nemeckú základnú školu. Do gymnázia sa zapísal v Sriemskych Karlovciach, ktoré spolu so Stražilovom, majú veľký vplyv na jeho neskoršie diela, z ktorých je najznámejšie *Žiacka rozlúčka (Бачку расстанак)*, v ktorom ospevuje Frušskú horu, žiacke hry a samopaše. Po šiestom ročníku v Sriemskych Karlovciach, siedmy a ôsmy ročník zakončuje v Temešváre, kde bol jeho otec, ako úradník, premiestnený. V roku 1843 sa zapísal na štúdium práva vo Viedni, ale po troch rokoch štúdium opúšťa. Vtedy sa dostáva do kruhu priateľov a spolupracovníkov Vuka Karadžića. Svoju zbierku pod názvom *Básne (Песме)*, napísal na národnom jazyku. Branko Radičević písal lúboštné a vlastenecké básne. Prvé verše napísal ešte ako žiak gymnázia v Karlovciach. Prvú zbierku básní vydal vo Viedni, v čistej národnej reči, v duchu modernej európskej romantickej poézie. Keďže vo Viedni Habzburškú monarchiu zachytila revolúcia, Radičević opúšťa Viedeň a žije v rôznych mestách v Srieme. Branko Radičević, ako prvý, do básní vsúva výrazné lyrické motívy a nálady. Tieto básne ospevujú radosť a krásu mladosti. Predsa, väčšiu časť svojich básní, ako je „*Kad mladijah umreti*“, *Smútok a napomenutie (Туга и опомена)* alebo *Žiacka rozlúčka (Бачку расстанак)*, písal ako elegické (smútočné básne). Počas revolúcie ochorel na tuberkulózu. V roku 1849 sa vracia do Viedne, zapisuje na štúdium medicíny, pokračuje písať a tak v roku 1851 zverejňuje ešte jednu zbierku. Zomrel v roku 1853 vo Viedni. Po jeho smrti, jeho otec zverejňuje jeho ďalšiu zbierku v roku 1862. Vyhovelo sa jeho žiadosti a jeho pozostalosti boli v roku 1883, prenosené z Viedne na Stražilovo.

Vo Vojvodine sa narodili aj spisovatelia neskorého srbského romantizmu: Jovan Jovanović Zmaj, Ďura Jakšić a Laza Kostić.

Fotografia: Jovan Jovanović Zmaj

JOVAN JOVANOVIĆ ZMAJ (1833-1904), lekár, básnik, literát, redaktor. Narodil sa v Novom Sade v známej šľachtickej rodine. Jeho pradedo bol Cincar, ktorý od roku 1753 žil a podnikal v Novom Sade, bol obchodník so zmiešaným tovarom a s potravinami, krčmár, obchodoval s dobytkom, a bol aj majiteľom lodí. Dedo získal šľachtický titul, otec Pavle bol senátorom a neskôr primátorom mesta Nový Sad. Základnú školu navštevoval v Novom Sade a gymnázium v Novom Sade, Halászi a Pozsony (Bratislava). Ešte ako gymnazista začal písať básne. Po ukončení gymnázia, zapísal sa, na otcovu žiadosť, na štúdium práva v Pešti a študoval ešte aj v Prahe a vo Viedni. Zaujímal ho prírodné vedy, čo rozhodlo, aby skončil lekárstvo. Za jeho literárne a politické vzdelanie je veľmi dôležitý pobyt vo Viedni, kde sa zoznámil s Brankom Radičevićom, ktorý mu bol aj najväčším básnickým vzorom. Počas školenia na gymnáziu a počas štúdia, sa oboznamuje s originálmi, najprv maďarskej a potom aj nemeckej literatúry. Vtedy sa zaoberal aj prekladom básní Sándora Petöfiho, Jánosa Aranyho a diela Imreho Mádacha do srbčiny. Na jeho literárnu tvorbu vplývalo zvlášť dielo Sándora Petöfiho, ale nachádza aj vlastný literárny štýl. Pre svoje zásluhy bol v roku 1867 zvolený za člena Kisfaludyho spoločnosti – spoločnosti maďarských literátov. Roku 1889 bohatými kultúrnymi obsahmi, táto spoločnosť zaznamenala 40-ročnú Zmajovu literárnu prácu. Zachovával kontakty s Jánosom Aranyom a Mórom Jókaim. Dve najúspešnejšie zbierky jeho básní sú *Ruže* (*Ђулићу*) a *Zvädnuté ruže* (*Ђулићу увеоци*). Početné jeho žartovné básne pre deti boli zverejňované v rôznych novinách a časopisoch, potom boli vydané ako úhrnné diela: *Spievanky* (*Певанија*), *Druhé spievanky* (*Друга певанија*). Jovan Jovanović Zmaj je prvým spisovateľom v srbskej literatúre, ktorý písal básne pre deti, pokladnica *Slamienka* (*Смиље*) obsahuje básne s nábožnými a vlasteneckými témami, ktoré sú skutočným darom srbskej literatúre pre deti. Písal až do smrti. Zomrel v Sriaemskej Kamenici roku 1904, kde je aj pochovaný.

Obraz: Sándor Petőfi

PETŐFI SÁNDOR (1823-1849), maďarský básnik. Narodil sa ako Aleksandar Petrović. Otec mu bol Ištván Petrović a matka Mária Hruzová. Pokrstený bol v evanjelickom kostole, a do krstného listu je jeho meno uvedené po latinsky Alexánder Petrovics. Petőfi mu je umelecké meno, ktoré začal používať v roku 1842, keď sa pod tým menom podpisuje pod svoju báseň *Vo svojej domovine* (*У својој домовини*). Bez ohľadu na pôvod, Petőfi mal výrazný maďarský cit. Ešte ako gymnazista, začal písať a zverejňovať básne. Po ukončení gymnázia, proti otcovej vôli, odchádza na potulky a vyučuje. Aby nebol nikomu na obtiaž, hlási sa do rakúskeho vojska, ale rýchlo ochorie a dostane výpoveď. Potom sa vyskúša aj v herectve a určitý čas pracoval ako potulný herec. Tak prichádza do Pešti, kde si našiel vydavateľa pre svoje básne a dostal miesto redaktora novín. V tom období napísal svoje najznámejšie básne. V roku 1846 vydal svoju prvú zbierku básní, čím sa mu otvorila cesta k verejnosti a sláve. V tom istom roku sa oženil s Júliou Sendrey, ktorej venoval mnohé svoje básne. Mali jedného syna Zoltána, ktorý sa narodil v roku 1848. O menej ako rok básnik zomiera. Podľa tradície, v ten deň, keď vypuklo povstanie, 15. marca 1848, Júlia Sendrey svojmú manželovi na oblek dala prvú maďarskú kokardu, symbol revolúcie, ktorú ušila podľa vzoru na parížsku národnú trojfarebnú vlajku. V ten deň Šándor Petőfi aj napísal svoje známe dielo *Báseň národa* (*Nemzeti dal*). Neskôr sa pripojil k vojsku revolucionárov. Petőfi najpravdepodobnejšie zahynul v bitke pri Sighisoari (čítaj Šegešvari) v roku 1849, presnejšie tu sa mu tratí každá stopa. Najznámejšie básne Petőfiho sú, okrem už spomínanej *Básne národa* (*Nemzeti dal*) aj *Krčma* (*Kocsma*), *Budem strom...* (*Fa leszek ha...*), *Jedna myšlienka ma prenasleduje...* (*Egy gondolat bánt engemet...*), a poémy *Rytier Jovan* (*János Vitéz*), *Apoštol* (*Apostol*), *Vínna pivnica* (*A borozó*), ako aj román *Katovo lano* (*A hóhér kötele*). Jeho poézia mala veľký vplyv na vojvodinských básnikov Jovana Jovanovića Zmaja a Đuru Jakšića. Dnes na stovky škôl a ulíc v Maďarsku a v okolí, kde žijú Maďari vo väčšom počte, nosí jeho meno.

Obraz: János Arany

JÁNOS ARANY (1817-1882), maďarský básnik, prekladateľ, kritik, literárny historik, ktorý spolu so Šándorom Petőfim bol najvýznamnejším predstaviteľom národovského prúdu v maďarskej literatúre XIX. storočia. Detstvo strávil v chudobe, zoznámil sa s ústnym podaním, ľudovými rozprávkami, legendami, čo neskôr ovplyvní jeho básnické dielo. Školil sa v Debrecíne a počas celého života zápasil s biedou. Krátko, ako aj jeho dobrý priateľ Petőfi, bol potulným hercom, túžil byť sochárom a maliarom. Bol všestranným a vzdelaným autorom. Poznal dobre ľudskú dušu a vo svojich dielach zobrazoval bohaté vnútorné pocity svojich hrdinov. Jeho prvé veľké dielo vzniklo v roku 1845 – *Stratená ústava* (*Az elveszett alkotmány*), Medzi najznámejšími dielami sú mu trilógia, epos o národnom hrdinovi Miklósovi Toldimu – *Toldi* (*Toldi*), *Toldiho láska* (*Toldi szerelme*), *Toldiho večer* (*Toldi estéje*). Tento epos do srbčiny preložil Jovan Jovanović Zmaj. Arany je známy aj po historických baladách *Boží súd* (*Божују суд*), *Agneša* (*Ágnes asszony*), „*Велику барду*“ (*Walesi bárdok*), *Kráľ Ladislav V.* (*V. László*). Písal aj básne zo života ľudu, v ktorých ospevuje túžbu po prírode a jednoduchosti. Jeho dielo má významnú úlohu pre rozvoj maďarskej literatúry, lebo v čase, keď vzniká národný štát, vzniká aj národná literatúra. Snažil sa spojiť ľudovú literatúru s vysokým umením.

Laza Kostić, doktor práv, polyglot, veľký znalec Shakespeara, estetik, filozof, napísal jednu z najkrajších básní srbskej literatúry – *Santa Maria dela Salute*. Romantik s realistickými prvkami, Jakov Ignjatović je zakladateľom občianskeho románu. Jeho najznámejšie diela sú: *Milan Narandžić* (1860), *Тријаци-зачрањенý* (*Трпен-спасен*) (1874), *Vasa Respekt* (*Васа Респект*) (1875) a *Већný жењич* (*Вечити младожења*) (1878). Vzácné sú jeho memoáre, zverejnené roku 1966. Jovan Grčić Milenko je jedným z najvýznamnejších básnikov 60-tych a 70-tych rokov XIX. storočia. Vo svojich básňach ospevuje krásu prírody, fruškohorskú krajinu, každodenný dedinský život a písal aj ľúbostné a elegické básne.

Fotografia: Laza Kostić

LAZA KOSTIĆ (1841-1910), srbský literát, básnik, advokát, novinár. Narodil sa roku 1841 v Kovilji, v Báčke, vo vojenskej rodine. Do základnej školy chodil v rodisku, gymnázium skončil v Novom Sade, Pančeve a v Budíne, právo a doktorandské štúdium na Peštianskej univerzite. Začal pracovať ako učiteľ na gymnáziu v Novom Sade, potom sa stal advokátom, veľkým notárom a predsedom súdu. Tým sa zaoberal okolo osem rokov a potom sa do smrti zaoberal iba literatúrou, novinárstvom, politikou a verejnými národnými záležitosťami. Dvakrát bol väznený v Pešti, prvýkrát pre falošné oznámenie, že spolupracoval pri vražde kniežata Mihajla a druhýkrát pre húževnatý protirakúsky prejav v Belehrade, na oslave venovanej dospelosti kniežata Milana. Keď bol prepustený, na znak uznania, bol zvolený za poslanca do Uhorského snemu. Ako politický a verejný pracovník, Kostić mal veľký vplyv na srbskú spoločnosť v tom čase. Bol zakladateľom a vodcom Zjednotenej mládeže, zakladateľ a redaktor početnej literárnej a politickej tlače, blízky spolupracovník Svetozara Miletića. Literárne dielo Lazu Kostića bolo veľmi rozmanité a plodné, tvoria ho okolo 150 lyrických a zo dvadsať epických básní, balád a romancí, tri drámy: *Maksim Crnojević*, *Pera Segedinac*, *Zbojnícka láska alebo Gordana* (*Максим Црнојевић, Пера Сегединац, Ускокова љуба или Гордана*), úvaha o kráse, úvaha o Zmajovi, polemické články, prednášky, črty a fejtóny. Prekladal diela Shakespeara. Napísal aj niekoľko poviedok (*Vílie bába* (*Чедо вилино*), *Maharadža* (*Махараджа*), *Mučenica* (*Мученица*)). Jedno z jeho najznámejších diel je tematická báseň *Medzi dňom a medzi snom* (*Међу јавом и међ сном*), ako aj *Santa Maria dela Salute*, jedna z najhodnotnejších lyrických básní srbskej umeleckej literatúry. Zomrel vo Viedni roku 1910.

JAKOV IGNJATOVIĆ (1822-1889), prozaik, autor románov. Narodil sa v Sent Andrey, kde skončil aj základnú školu a gymnázium vo Váci, Ostrihome a v Pešti. Zapísal sa na právnickú fakultu v Pešti, ale pre konflikty s profesormi, opustil štúdium a dobrovoľne sa prihlásil k husárom. Neskôr skončil právo v Kecskeméte. Krátko bol advokátom, ale po vypuknutí revolúcie, v roku 1848, sa pripojil k Maďarom proti Viedni, a preto po rozpade revolúcie musel zutekať do Belehradu, kde žil ako novinár a potom cestoval po svete. Po troch rokoch sa vracia a odvtedy sa zúčastňuje v živote vojvodinských Srbov. Bol redaktorom *Letopisu Matice srbskej* v období rokov 1854-1856, potom národný tajomník v Karlovciach a veľký notár v Novom Sade. Keď ľudová strana spolu s Maďarmi začala spoločne politické boje proti Viedni, Ignjatović sa v boji aktívne zúčastňoval a dvakrát bol zvolený za poslanca. Keď ľudová strana opustila Maďarov, Ignjatović zostal verným priateľom Maďarom, čo nebolo príznačné pre väčšinu Srbov vo Vojvodine. Zakladá sa za srbsko-maďarskú dohodu, preto na neho útočili ako na maďaróna a to ho prenasledovalo až do smrti. Svoju literárnu tvorbu rozvíjal ako redaktor *Letopisu*. Napísal viacero vlastenecko-historických románov a poviedok, ktoré sa páčili vtedajšiemu srbskému publiku, ale podľa kritikov, nemajú ozajstnú literárnu hodnotu. Omnoho je obsiahlejšia a podstatnejšia jeho práca, ktorú venoval sociálnemu románu. Tvorcom je realistického spoločenského románu: *Divný svet* (*Чудан свет*), *Vaso rešpekt* (*Васа решпект*), *Večný ženích* (*Вечити младожења*), *Starí a noví majstri* (*Стари и нови мајстори*) a posledný a najobsiahlejší „*Patnica*“. Aj v ostatných jeho románoch a poviedkach Ignjatović vykresľuje súčasný život srbskej spoločnosti vo Vojvodine. Zvolený bol za zodpovedného člena Srbskej kráľovskej akadémie v roku 1888. Zomrel v Novom Sade roku 1889.

JOVAN GRČIĆ MILENKO (1846-1876), srbský básnik a doktor medicíny. Narodil sa v Čerevići, v Srijemu. Tu skončil základnú školu a potom nemeckú základnú školu v Petrovardíne, nižšie gymnázium v Novom Sade, vyššie gymnázium v Segedíne a Pozsony. Vo Viedni začal študovať lekárstvo, ale ochorel a opustil štúdium. Meno Milenko si pridal sám podľa Mileny, ktorú ozajstne miloval. Jovan Grčić sa poeticky vyvíjal, ako aj všetci mladí spisovatelia. Inšpiroval ho Branko Radičević, s ktorým mal dosť spoločného. Prekladal nemeckých básnikov Goetheho, Schillera, Heineho, písal sentimentálne príbehy. Venoval sa vlasteneckej, lúboštnej a epickej lyrike. Písal vlastenecké básne. Omnoho úspešnejšie sú jeho lúboštné básne, v ktorých sa zvyrazňuje jeho jemná, mäkká, citlivá poetická duša. Najkrajšie jeho básne on sám najmenej hodnotil a nazýval ich *prostými básňami*, v ktorých vyjadruje svoj básnický ideál – priblížiť sa čím viac životu a prírode. Vlastne, on vo svojich básniach hovorí o kvetoch, vtákoch, dedine, Fruškej hore. Hovorí srdečným tónom, a preto tie básne majú intímnu poetickosť. Grčić sa ako básnik nemal času rozvíť, ale vo svojich básňach poukazuje na určité pekné básnické vlastnosti – cítenie prírody, cit, úprimnosť a intímnosť, ako aj zmysel pre krásu jednoduchého života. Dostal tuberkulózu, vrátil sa k matke, ktorá ho umiestnila do lesného ticha Beočínskoho monastiera, kde v roku 1876 zomrel. Mal iba 28 rokov.

Vo Vojvodine sa narodil ešte jeden významný predstaviteľ srbského realizmu, Stevan Sremac. Jeho známe diela sú „*Pop Čira a pop Spira*“, „*Ivkova slava*“, „*Zona Zamfirova*“. Najväčšiu časť svojho života strávil v Belehrade a v Niši.

Literatúra vo Vojvodine v XX. storočí, prechádza rôznymi epochami, ktoré určovali smer literárnej tvorby. Medzivojnové obdobie poznačila politická, spoločenská a ekonomická kríza, novými totalitnými politickými hnutiami, čo zapríčinilo literárnym tvorcom tej doby ťažkosti, ktoré prekonávali vracajúc sa do minulosti cestou nacionálneho romantizmu, alebo pátrajúc po úplne nových cestách odmietajúc hocikaké tradície.

K vojvodinskej tradícii srbskej literatúre patria známi autori srbskej moderny: Veljko Petrović a Isidora Sekulić, ktorí väčšinu svojho života strávili v Belehrade.

Fotografia: Veljko Petrović

VELJKO PETROVIĆ (1884-1967) básnik, esejista, poviedkár. Narodil sa v Sombore. Otec mu bol somborským katechetom, ktorý sa neskôr stáva mníchom pod menom Gerasim a bude vyučovať na Teológii v Srijemských Karlovciach. Veljko zakončil gymnázium po maďarsky v rodnom Sombore, potom odchádza do Budapešti na štúdium práva. Prvé básne zverejnil roku 1905. Na jar roku 1906 v Budapešti začal redigovať mesačník po

maďarsky *Kroácia (Croatia)*, v ktorého podtitulku stálo *Chorvátsko-srbská socialistická sociálnopolitická ekonomická a literárna mesačná revue*. Ešte ako mladý, začal žiť v Belehrade a pracoval ako dopisovateľ novosadskej tlače „*Branik*“. V prvej svetovej vojne sa zúčastňuje ako dobrovoľník. Spolu s vojskom sa potáha zo Srbska roku 1915. Prejdúc Albánsko, odchádza do Genévy do novinovo – propagačnej kancelárie Juhoslovanského výboru. Potom bol referentom v oddelení Ministerstva osvety pre Báčku, Banát a Baranju v Novom Sade. Premiestnili ho do Ministerstva osvety do Belehradu na miesto šéfa Kabinetu Ministra. V tom čase bol v kontakte s mnohými srbskými spisovateľmi, ako čo bol Jovan Dučić, Aleksa Šantić, Miloš Crnjanski a Milan Kašanin. Počas Druhej svetovej vojny bol určitý čas v tábore v Banjici. Po oslobodení sa stal správcom Národného múzea v Belehrade do roku 1962. Bol členom SANU a predsedom Matice srbskej. Jeho literárne diela charakterizujú patriotizmus a ľútosť za uplynulým časom. Písal básne, poviedky a eseje. Najznámejšie sú: *Vlastenecké básne (Родољубиве песме)*, *Na prahu (На прагу)*, „*Bunja*“, *Salašník (Салашар)*, *Prepelica v ruke (Препелица у руци)*, *Vacko a jeho sestra (Вацко и његова сестра)*, *Klamlivá jar (Варљиво пролеће)* a *Posunuté svedomia (Померене савести)*. Zaoberal sa výskumom srbského umenia novšej doby, zvlášť prejavoval záujem o vojvodinské umenie XVIII. a XIX. storočia. Zomrel v Belehrade v roku 1967. Stanovená je cena *Veljkova holubica* (2007), ktorá sa udeľuje za úhrnnú prozaickú činnosť súčasného spisovateľa, ktorý píše po srbsky. Cena sa udeľuje každoročne na manifestácii *Veljkove dni* v Sombore.

Fotografia: Isidora Sekulićová

ISIDORA SEKULIĆ (1877-1958) spisovateľka cestopisov, prekladateľka, literárna kritička, pedagogička, akademička. Narodila sa v Mošorine, v dedinke v Báčke. Detstvo strávila v Zemune, Rume a v Novom Sade. Školila sa v Novom Sade (Vyššia dievčenská škola), v Sombore (Srbská učiteľská škola “preparadija” - cirkevná škola) v Budapešti (Vyššie pedagogium). Roku 1922 Skončila doktorandské štúdium v Heidelbergu. Pracovala ako učiteľka v Pančeve, Šabci a v Belehrade. Pri dlhších pobytoch v Anglicku, Francúzsku a v Nórsku si prehĺbila znalosť klasických a moderných jazykov. Písala eseje a zverejňovala preklady v mnohých časopisoch. Venovala sa kráse písaného slova. Ešte kým bola živá, bola uznávaná, ako najvzdelanejšia a najbystrejšia Srbka svojho času. Reč a jazyk považovala za kultúrny prezent národa. Písala o Brankovi Radičevićovi, Đurovi Jakšićovi, Lazovi Kostićovi, Petrovi Kočičovi, Milanovi Rakićovi, Veljkovi Petrovićovi, Ivovi Andrićovi, Momčilovi Nastasijevićovi a iných. Prvú knihu *Spolucestujúci (Сапутници)* zverejnila roku 1913. Na ceste po Škandinávsku napísala *Listy z Nórska (Писма из Норвешке)*, ktoré patria k vrcholným cestopisom. Jej hlavným prozaickým dielom je *Kronika talomestského cintorína (Хроника паланачког гробља)*. Do výslužby odišla roku 1931. Roku 1939 ju zvolili za dopisovateľku Srbskej kráľovskej akadémie, a roku 1950 za riadneho člena Srbskej akadémie vied, ako prvú ženu akademika. Zomrela roku 1958 v Belehrade.

Veľké literárne dielo zostalo aj po Anici Savić Rebac, ktorá bola básnik a filológ a po prozaikovi a historikovi umenia a literatúry Milanovi Kašaninovi. Moderné a avantgardné básne písal aj Todor Manojlović. Protivojnovú

poéziu písal aj Dušan Vasiljev, ktorý zomrel veľmi mladý (*Človek spieva po vojne* (*Човек пeвa после рата*) a iné básne).

Tiež moderný, avantgardný básnik expresionista a spisovateľ bol Miloš Crnjanski, narodený v Csongráde. Osobitnú pečať medzivojnovej literatúre dal Dušan Vasiljev, ktorý sa dožil iba 24 rokov. Už ako sedemnásťročný ochorel na maláriu, kým bol rakúsko-uhorským vojakom na talianskom fronte. Jeho báseň *Človek spieva po vojne* (*Човек пeвa после рата*), je jedna z najväčších apelov za mier v celej literatúre vytvorenej na týchto priestoroch.

MILOŠ CRNJANSKI (1893-1977) básnik, poviedkár, autor románov, esejista, dramatik a publicista. Narodil sa v Csongráde v ochudobnenej občianskej rodine. Otec Toma bol nižším úradníkom (obecný notár), ktorý pre svoj temperamentné zastupovanie srbskej menšinovej politiky, bol vyhostený z Banátu do Csongrádu. Matka Marína bola pančevská rodáčka. Crnjanski vyrastal v Temešváre, kde skončil srbskú náboženskú školu. Zmaturoval na temešvárskom gymnáziu u katolíckych rehoľných bratov. Podľa vlastných vyhlášok, bol priemerným žiakom, kým nezomrel jeho otec (po piaty ročník gymnázia), a potom sa rozhodol, že bude medzi najlepšími, čo sa mu neskôr aj uskutočnilo. Pobudol v Opatiji, potom v Rijeke, na exportnej akadémii. V Rijeke bol aj futbalistom v mužstve *Viktorija*. Roku 1913 sa zapísal na štúdium dejín umenia a filozofie vo Viedni a diplom získal na Filozofickej fakulte v Belehrade roku 1922. Zúčastnil sa v prvej svetovej vojne. V medzivojnovom období pracoval ako profesor, novinár a v tlačovej správe v konzulátoch Kráľovstva Juhoslávie v Berlíne a v Ríme. V roku 1941 emigroval do Londýna, kde pracoval ako úradník pre juhoslovanskú vládu v exile. Do Juhoslávie sa vrátil koncom roku 1965. Prvé svoje básne a poviedky zverejnil v somborskom *Golube* ešte v roku 1908. V dvadsiatych rokoch píše svoje významné diala - *Maska* (*Maska*), *Lyrika Itaky* (*Лирика Итаке*), *Svätá Vojvodina* (*Света Војводина*), *Rozprávky o mužskom* (*Приче о мушком*), *Denník o Čarnojevićovi* (*Дневник о Чарнојевићу*), *Listy z Paríža* (*Писма из Париза*), *Sťahovania* (*Сеоба*). V emigrácii vydáva svoju druhú knihu *Sťahovaní* (*Сеоба*), roému *Nárek nad Belehradom* (*Ламент над Београдом*). Svoj posledný román, *Román o Londýne* (*Роман о Лондону*) vydal roku 1971. Literárny opus Miloša Crnjanského sa zaraďuje medzi najvýznamnejšie v srbskej literatúre XX. storočia. Jeho diela sa prekladali do angličtiny, francúzštiny, španielčiny, nemčiny, flámčiny, ruštiny, maďarčiny, poľštiny, češtiny, slovenčiny, rumunčiny a do iných jazykov. Zomrel v Belehrade roku 1977.

Fotografia: Endre Ady

ENDRE ADY (1877-1919), maďarský básnik, lyrik, novinár. Potomok bol starej erdeljskej rodiny. Základnú školu skončil v rodnom Ermindsente, kým gymnaziálne vzdelanie získal v Nagy Károly a v Zilahu. Dva roky študoval právo v Debrecíne a v Budapešti, potom sa zamestnal ako úradník v súde, neskôr v súkromnej advokátskej

poradni. Povstalecký temperament ho odpútal z každodenného života, tak odchádza do Paríža, kde ho život veľkomesta usmerňuje na literárne chodníčky. V roku 1905 vydal zbierku básní *Nové básne (Új versek)*, ktoré zahŕňajú nezabudnuteľné verše tohto básnika. Medzi všetkými maďarskými básnikmi, sa o ňom najviac hovorilo. Jeho poézia zahŕňa hlavné segmenty ľudského jestvovania. Bol veľkým patriotom, mal rada svoju vlasť, ale aj celú Európu. V poslednej knihe *V čele zástupu mŕtvych (A halottak élén)*, ktorá bola vydaná roku 1918, odhaľuje divokú hĺbku a hovorí o rezignácii, hrôzy smrti a tieni vojny, ktorá hrozí maďarskému národu. Jeho dielo prekladali Danilo Kiš a Miroslav Krleža. Nekrológ po jeho smrti napísal Miloš Crnjanski. Zomrel v Budapešti, roku 1919. Jeho meno nosia mnohé ulice vo vojvodinských mestách.

Fotografia: Dezsó Kosztolányi

DEZSÓ KOSZTOLÁNYI (1885-1936) literát, prekladateľ, novinár. Narodil sa v Subotici, kde začal svoje školenie a gymnázium skončil v Segedíne. Jeho otec Arpád bol riaditeľom gymnázia v Subotici. Študoval v Budapešti, kde bol v spoločnosti veľkých maďarských spisovateľov. Prvú básň *Jedna hrobka (Едан гроб)* zverejnil roku 1901, prvú zbierku básní *Medzi štyrmi stenami (Између четури зида)* roku 1907, prvú odmenu získal v roku 1910 za zbierku *Sťažnosti zlého dieťaťa (Жалбе лоуез детема)*. Od roku 1904 bol novinárom. Na začiatku písal pre subotické noviny, neskôr bol spolupracovníkom *Peštianskeho Denníka (Pesti Napló)*. Bol hlavným a zodpovedným redaktorom časopisu *Západ (Nyugat)*. V období rokov od 1908 do 1910 cestoval po Európe. Na jar roku 1909 navštívil Belehrad a svoje dojmy publikoval v dvoch krátkych cestopisoch *Belehradský denník (Београдски дневник)* a *Srbská mozaika (Српски мозаик)* v časopise *Život (Élet)*. Neskôr ich zjednotené zverejnil v knihe pod názvom *Atrament*. Rodné mesto bolo pre neho najväčšou inšpiráciou. Mnohé jeho romány, z ktorých sú najznámejší *Škovránok (Pacsirta)*, *Zlatý šarkan (Aranysárkány)* a časť poviedok z *Večerného Kornela (Esti Kornál)* pramenia z jeho subotických dní. V roku 1926 zverejňuje román *Sladká Anna (Édes Anna)*. Začína písať tzv. voľné básne zverejnené v zbierke *Nahý (Meztelenül)*. Prvé príznaky choroby (rakovina hrdla) sa u neho objavili v lete roku 1933. O dva roky zverejnil zbierku básní *Skladanie účtov (Számadás)*. Zomrel v Budapešti roku 1936. Subotické divadlo a gymnázium pre talentovaných žiakov nosia jeho meno. Každoročne sa konajú *Dni Dezsó Kosztolányiho*.

GEZA ČAT (GÉZA CSÁTH 1887-1919), vlastným menom Jožef Brener mladší (Brenner József), maďarský novelista, lekár, hudobný kritik a rodák Dezsó Kosztolányiho. Bol talentovaný pre všetky druhy umenia, ale

svetovú slávu mu priniesli jeho novely. V Subotici absolvoval Gymnázium, v Budapešti Lekársku fakultu. Povoláním bol neuropsychiater a spolu so známym Šándorom Ferencom medzi prvými prijali Freudovu psychoanalitickú teóriu, o ktorej zverejšovali vedecké práce. Narodil sa v rodine subotického advokáta, ktorý od roku 1902 vykonával funkciu prokurátora mesta Subotice. Jozef Brener starší svoj vplyv využíval na rozvoj kultúrneho a hudobného života mesta a preto Čat už od svojho detstva počúval hudbu a výnimočne hral na husliach. Prvé hudobné kritiky a novely zverejšnil roku 1903, keď mal iba 16 rokov. Skoro spoznal význam maďarských skladateľov Bélu Bartóka a Zoltána Kodályho a podporil ich výskum autentickej ľudovej hudby, predovšetkým maďarskej, ale i ostatných národov. Ako novelista a hudobný kritik spolupracoval s poprednými budapeštianskymi denníkmi, ako i s vplyvným modernistickým časopisom *Ňugat* (*Nyugat*). V jeho literárnych dielach sa striedajú naturalizmus, symbolizmus a secesia, neskôr aj psychoanalýza. Jeho zbierky noviel sú: *Čarodejníkova záhrada* (*A varázsló kertje*), *Podsudcovia a ostatné poviedky* (*Az albíróék és egyéb elbeszélések*), *Popoludňajší sen* (*Délutáni álom*), *Medovníkar Schmit* (*Schmit méyeskalácsos*), *Hudobníci* (*Muzikusok*). Posthumne zverejšnili jeho denníky a listy. Napísal niekoľko stovák hudobných kritik, ktoré vykresľujú kultúrny a hudobný život Budapešti a Subotice na začiatku XX. storočia. Zomrel v Kelebiji roku 1919, mal 32 rokov.

Fotografia: Emil Petrović

EMIL PETROVIĆ (EMIL PETROVICI 1899-1968), dialektológ a lingvista. Základnú školu zakončil v rodnom Torku, gymnázium v Brašove a v Arade, učiteľskú školu (preparandia) v Oradey (Rumunsko) a v roku 1919 diplom získal na Filologickej fakulte v Kluži (rum. Cluj). V Paríži pokračoval v štúdiu francúzštiny, lingvistickej geografie, experimentálnej fonetiky a slavistiky. Potom sa vrátil do Cluju a stal sa univerzitným profesorom. V roku 1930 sa stal doktorom filológie. Autorom je rôznych štúdií z oblasti dialektológie a výskumu folklóru. Jeho najznámejšie dielo je *Atlas rumunskej lingvistiky*, pre ktorý vykonal viacero výskumov v teréne od roku 1929 až do 1938, na základe dotazníka, ktorý obsahoval 4800 otázok. Výskum realizoval v 85. dedinách, kde žilo rumunské obyvateľstvo, sčasti aj v srbskej časti Banátu. Autorom je rôznych štúdií monografického a etnografického charakteru, ktoré sa hlavne zakladajú na dialektologických výskumoch v teréne. Bol veľkým znalcom srbského jazyka a srbsko-rumunských jazykových prelínaní. Vo svojej bohatej vedeckej práci má viac ako 200 zverejšnených špecialistických štúdií. Bol univerzitným profesorom v Cluji, šesť rokov bol aj jej rektorom a paralelne aj riaditeľom lingvistického inštitútu, Predsedom rumunskej slavistickej spoločnosti, členom Rumunskej akadémie vied. Zahynul v železničnej nehode v roku 1968 v Cluji.

Bezprostredne po Druhej svetovej vojne, sa rozvíjala sociálne a spoločensky angažovaná literatúra, ktorej hlavným predstaviteľom bol Jovan Popović.

Vasko Popa, vedľa Milorada Pavlovića a Stevana Raičkovića, súčasne obnovil a obohatil srbskú poéziu. Bol lyrik, ktorý spojil folklórny výraz s nadrealizmom, poznačený groteskou (komédiou) a dôvtipom.

JOVAN POPOVIĆ (1905-1952) básnik, literát. Narodil sa v Kikinde. V rannej dobe literárnej činnosti, pod vplyvom expresionizmu, v polovici 20-tych rokov, patril do skupiny neoromantikov. Neskôr sa obrátil k súčasnosti, svoju poéziu dal do služby robotníka a revolucionárskych cieľov. V básňach, ktoré vznikli počas druhej svetovej vojny, lebo Jovan Popović sa zúčastnil v NOB-i, nachádzame výraznú orientáciu v tomto smere. Popović nemal bojovný duch, skôr mal jemný cit lyrika, ktorý sa, podľa citového zafarbenia svojej poézie podobá Milošovi Crnjanskému. Najviac sviežosti a živosti je v motívoch o rodisku, v ktorých cítiť ozvenu detstva, a kolorit a cveng roviny vyvolávajú nostalgické túžby. Významné sú jeho poviedky. Dve predvojnové zbierky *Poriadok musí byť* (*Peđa mora da bude*) a *Mimoidúce tváre* (*Лица у пролазу*), odhaľujú veľký prozaický talent. V nich je znázornený provinciálny život Vojvodiny, obrazy sú dotvorené podľa jeho vlastných spomienok z detstva a mladosti. Z rodiska si nosí mäkký lyrický tón, ktorý je základom jeho poviedok. Najvýznamnejšia je Popovićova tretia kniha poviedok *Pravdivé legendy* (*Истините легенде*). Názov odhaľuje ich zmysel: obsahujú rozprávky s pravdivými príbehmi, pravdivými osobnosťami a hrdinstvami z NOB-a, ktoré sa naozaj odohrali, ale sa podobajú viac na legendy, ako na pravdivé príhody. Základný postup autora je chronologicko-memoárový, kde je autor priamo zúčastnený, autor letopisov, ktorého úlohou je zachrániť pred zabudnutím hrdinstvá obyčajných ľudí. Za dopisovateľa Srbskej akadémie vied a umení je zvolený roku 1950. Zomrel v roku 1952 a pochovaný je v Aleji veľikánov v Belehrade.

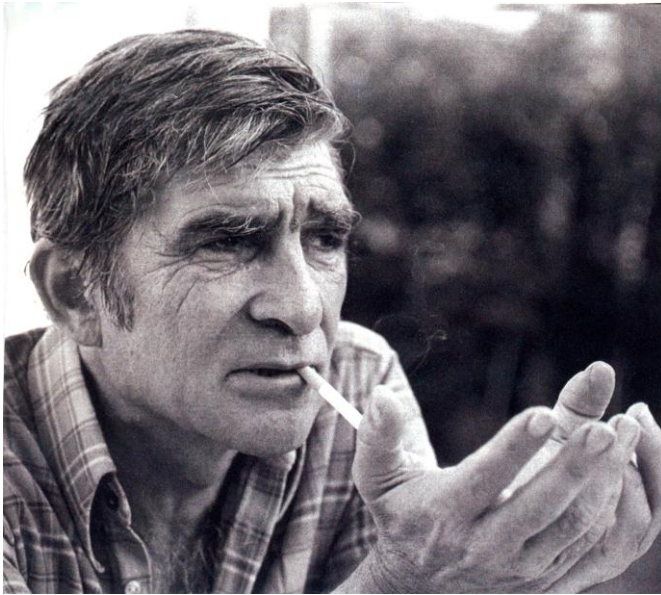

Fotografia: Vasko Popa

VASKO POPA (1922-1991) spisovateľ, akademik. Narodil sa v Grabenci pri Belej Crkve ako Vasile Popa. Podľa etnickej príslušnosti bol Rumun. Základnú školu a gymnázium skončil vo Vršci. Potom sa zapísal do rumunskej skupiny na Filozofickú fakultu v Belehrade. V štúdiu pokračuje v Bukurešti a vo Viedni. Počas druhej svetovej vojny bol zajatcom v nemeckom koncentračnom tábore v Bečkereku (dnešnom Zreňanine). Po ukončení vojny získal diplom v rumunskej skupine na Filozofickej fakulte v Belehrade roku 1949. Prvé básne zverejnil v novinách *Literárne noviny* a *Borba*. Jeho prvá zbierka básní *Kôra* (*Kopa*, 1953) sa považuje za jednu z kľúčových diel srbskej povojnovej modernej poézie. Potom zverejnil zbierky básní: *Neprístupné pole* (*Непочин-поље*, 1956), *Vedľajšie nebo* (*Споредно небо*, 1968), *Usnulá zem* (*Успавана земља*, 1972), *Vičia soľ* (*Вучја со*, 1975), *Surové mäso* (*Живо месо*, 1975), *Rez* (*Рез*, 1981), ako aj cyklus básní *Malá krabica* (*Мала кутија*, 1984), ktorá sa stala súčasťou budúcej zbierky *Kovové hodiny* (*Гвоздени сам*), ktorú nikdy nedokončil. Od roku

1954 do 1979 bol redaktorom vo vydavateľstve *Nolit* v Belehrade. Uskladnením ľudového dedičstva, hier a hádaniek, Popa vytvoril osobitný básnický jazyk modernej srbskej poézie. Zostavil zborníky *Zlaté jablko* (*Од злата јабука*, 1958), *Poplašenec* (*Урнебесник*, 1960), *Polnočné slnko* (*Полноћно сунце*, 1962). V básnickom zborníku *Zlaté jablko* je v novom svetle znázornený poetický svet ľudovej slovesnosti. Vasko Popa je jeden z najprekladanejších juhoslovanských básnikov, dokonca aj sám prekladal z francúzštiny. Vo Vršci založil roku 1972 *Literárnu obec Vršca* (*Књижевну општину Вршац*). Zvolený bol za dopisovateľa Srbskej akadémie vied a umení. Jeden je zo zakladateľov Vojvodinskej akadémie vied a umenia v Novom Sade (1979). Zomrel v Belehrade roku 1991. Vo Vršci sa od roku 1995 každoročne udeľuje *Cena Vaska Popu* za najúspešnejšiu zbierku poézie.

Medzi spisovateľmi vo Vojvodine, ktorí písali po srbsky, je známy aj Miroslav Mika Antić, ktorého meno sa najčastejšie viaže k básni *Plavé kučery* (*Плави чуперак*), potom Aleksandar Tišma, Stevan Raičković, Boško Petrović, Žarko Vasiljević, Mladen Leskovac, Franja Petrinović, Todor Manojlović a mnohí iní.

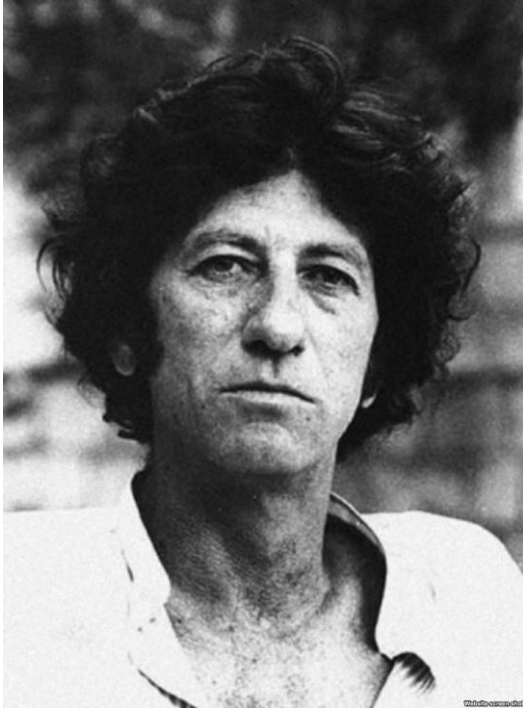

Fotografia: Miroslav Mika Antić

MIROSLAV MIKA ANTIĆ (1932-1986) najautentickejší básnik tohto podnebia, zanietenec. Narodil sa v Mokrine, kde skončil základnú školu. Gymnázium absolvoval v Kikinde a v Pančeve a na štúdiá sa zapísal v Belehrade. Žil v Novom Sade. Skôr, ako sa stal známym spisovateľom, zaoberal sa mnohými prácami – bol námorníkom, stavebným pomocníkom, robotníkom v pivovare a pracoval aj v bábkovom divadle. Okrem toho, že písal básne, zaoberal sa aj maliarstvom, novinárstvom a filmom. Bol redaktorom novín *Rytmus* (*Ритам*) a *Denník* (*Дневник*) v Belehrade a *Mladého rokolonia* (*Младог поколења*) v Novom Sade. Prvú báseň zverejnil roku 1948, keď mal iba 16 rokov a o dva roky neskôr aj prvú knihu básní *Vyrozprávané ročas jari* (*Испричано за пролећа*). Od roku 1954 bol novinárom v novosadských novinách *Denník* (*Дневник*), kde spolu s novosadským vydavateľstvom *Fórum* pracoval s menšími prestávkami do smrti, do roku 1986. Napísal okolo 30 diel – zbierku básní *Modré nebo* (*Плаво небо*), *Rodina tvoja* (*Рождество твоје*), *Nežné padávky* (*Псовке нежности*), „*Garavi sokak*“, *Koncert pre 1001 buboň* (*Концерт за 1001 бубањ*), *Kikinda* (*Кикинда*), *Básne pre deti* (*Песме за децу*), *Plavé kučery* (*Плави чуперак*), *Posledná rozprávka* (*Последња бајка*), *Usmievavý svet* (*Насмејани свет*), *Bláznivá kniha* (*Шашава књига*), *Prvá láska* (*Прва љубав*), *Všeličo dokážem* (*Свашта умем*), rozhlasové hry *Smútočný pochod* (*Отужни марш*), *Večierok* (*Повечерје*)... Pracoval na filmových projektoch *Svätý piesok* (*Свету песак*), *Široké je lístie* (*Широко је лишће*), *Strašný lev* (*Страшан лав*). Básne Miku Antića sú publikované po maďarsky, po slovensky, rusky, macedónsky, anglicky, albánsky, turecký, česky, francúzsky, poľský, slovinský, a v mnohých iných jazykoch. V New Yorku, koncom sedemdesiatych rokov, v rámci antológie poézie a prózy z celého sveta, *Nové prúdy* (*Нови смерови*), sú zverejnené aj jeho verše. Do vienka zanechal výrok, ktorý hovorí mnoho o ňom: *O mňa sa najlepšie starajú tí, ktorí mi dajú pokoj*. Zároveň nám odkázal: *Budem rád, keď si samy vymyslíte môj životois. Tak budem mať mnoho rôznych životov a budem najživším medzi živými*.

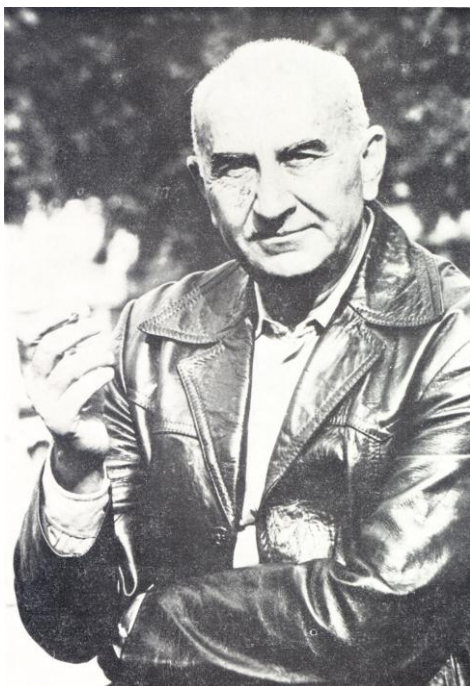
Na jeho počesť sa v Novom Sade poriada manifestácia Antičove dni, na ktorej sa udeľuje cena, ktorá nesie jeho slávne meno.

Danilo Kiš, znalec, polyglota, esejista a prozaik, je autorom veľmi významných románov. Aleksander Tišma je dnes vo svete najprekladanejší spisovateľ z vojvodinských priestorov – autor poviedok, románov, básní, esejí a prekladateľ.

Fotografia: Danilo Kiš

DANILO KIŠ (1935-1989) srbský spisovateľ. Narodil sa v Subotici roku 1935. Otec Eduard mu bol maďarský Žid a mama Milica, Čiernohorka. Otcovo priezvisko, pri jeho narodení, bolo Kon, ale si ho otec pomaďarčil na priezvisko Kiš. Do roku 1942 žil, spolu s rodičmi, v Novom Sade, kde začal navštevovať základnú školu, potom sa presťahovali do Maďarska, do otcovho rodiska, kde zakončil základnú školu a dva ročníky gymnázia. Otca mu odvedli do Osvienčimu, kým on s rodinou odišiel na Cetinje. Tam žil do konca svojho školenia. Na Filozofickú fakultu v Belehrade sa zapísal roku 1954 a ako prvý študent zdiplomoval na Katedre pre všeobecnú literatúru. Svoje prvé práce zverejnil roku 1953. Jeho prvý román *Žalm 44 (Псалм 44)* napísal roku 1955 a potom aj „*Mansardu*“ roku 1960. Román *Piesočné hodiny (Пешчаник)* bol zverejnený roku 1972, za ktorý získal NIN-ovu cenu, ktorej sa Kiš neskôr zriekol. Roku 1976 zverejnil knihu *Krypta pre Borisa Davidoviča (Гробницу за Бориса Давидовића)*. Táto kniha bola silne kritizovaná pre plagiátorstvo. Od roku 1979 žil v Paríži a pracoval ako lektor na Univerzite v Lille. Významné dial sú mu ešte aj *Skoré náreky (Рани јади)*, *Záhrada ropol (Башта пепео)*, *Hodina anatómie (Час анатомује)*, *Encyklopédia mŕtvych (Енциклопедија мртвих)*. Antológia Danila Kiša je zverejnená roku 1995. a preložená do mnohých svetových jazykov. Zomrel v Paríži roku 1989 a pochovaný je v Belehrade.

Fotografija: Aleksandar Tišma

ALEKASNDAR TIŠMA (1924-2003), bol spisovateľom a básnikom. Narodil sa v Horgoši roku 1924 v rodine obchodníkov. Vďaka mame, maďarskej Židovke, sa už odmala učil cudzím jazykom, hovoril po maďarsky, nemecky, francúzsky a anglicky. Základnú školu a gymnázium zakončil v Novom Sade, zmaturoval roku 1942. V Budapešti (1942-1943) študoval ekonómiu a romanistiku. Keď Nemci na jar roku 1944 prebrali moc v Maďarsku, Tišma, spolu s ostatnými peštianskymi študentami, bol odvezený do pracovného tábora. Tam strávil tri mesiace. Roku 1944 pristúpil do NOB-a. Demobilizoval sa v novembri 1945 a zamestnal sa ako novinár v novinách *Slobodná Vojvodina* (*Слободна Војводина*) a od roku 1947 v Belehrade v novinách *Borba*. Na belehradskej Filozofickej fakulte roku 1954 získal diplom na anglistike. Od roku 1949 nepretržite žil v Novom Sade a pracoval vo Vydavateľskom podniku Matice srbskej, najprv ako tajomník, neskôr ako redaktor. Prvé literárne práce (posudky a prózu) zverejnil v roku 1950 v *Letopise Matice srbskej* (*Летопису Матице српске*). Tišma zverejnil dve zbierky básní: *Obývaný svet* (*Насељени свет*) a *Krčma Jeho* (*Крчма Његова*), ďalšie jeho diela sú: poviedky – *Vínny* (*Кривице*), *Násilie* (*Насиље*), *Mŕtvu uhol* (*Мртву угао*), *Návrat k mieru* (*Повратак миру*), *Škola bezbožnosti* (*Школа безбожништва*); romány – *Za čiernym dievčaťom* (*За црном девојком*), *Kniha o Blame* (*Књига о Бламу*), *Použitie človeka* (*Употреба човека*), *Vieery a sprisahania* (*Веере и завере*), *Utečenci* (*Бегунци*), „Капо“, *Široké dvere* (*Широка врата*), *Ktorých milujete* (*Које волимо*)... Významné sú jeho denné poznámky *Denník* (*Дневник*) 1942-1951.

Jeho diela sú prekladané do asi dvadsiatich svetových jazykov, on sám prekladal z maďarčiny, nemčiny a angličtiny. Bol jedným zo zakladateľov Vojvodinskej akadémie vied a umení. Je prvým našim spisovateľom nositeľom *Vyznamenania Rytiera Národného rádu Francúzska* za prínos humanistickým hodnotám. Zomrel v Novom Sade roku 2003. V päťdesiatych rokoch minulého storočia sa na literárnej scéne Vojvodiny objavuje významný prozaik, esejista a básnik Boško Petrović, prozaik Pavle Ugrinov, Mladen Markov, Mladen Leskovac, antológ, esejista, kritik, známy spisovateľ, literát a kritik Borislav Mihajlović – Mihiz, známa poetka Florika Štefan. Veľké je básnické dielo Peru Zubca, ktorého populárna poéma o láske – *Mostárske dažde* (*Мостарске кише*) si získala početné obecenstvo.

Tiež je známy básnik a prozaik Boško Ikov so svojimi deviatimi knihami: *Zem a nádhera* (*Земља и паиће*) a viac ako desaťročie redigoval *Letopis Matice srbskej* (*Летопис Матице Српске*).

V novosadských *Poliach* (*Пољима*) zoskupujú sa neoavantgardisti: Judita Šalgo, Vujica Rešin Tucić, Slobodan Tišma, Vojislav Despotov a iní. So svojimi románmi známa je Milica Micić Dimovska. Vo Vojvodine sú mnohí mladí a talentovaní spisovatelia, ktorí si zasluhujú pozornosť čitateľov a kritikov.

LITERATÚRA VOJVODINSKÝCH MAĎAROV

Začiatok maďarskej literatúry vo Vojvodine pramení z konca prvej svetovej vojny a formovania Juhoslávie. Maďarská literatúra vo Vojvodine si vytvorila svoj vlastný priestor medzi dvoma kultúrami a literatúrami – materskej a srbskej kultúry. Za zakladateľa maďarskej literatúry vo Vojvodine sa považuje Kornél Szenteleky (1893-1933), básnik, redaktor, prekladateľ, lekár, ktorý bol redaktorom a vydavateľom prvých kalendárov, almanachov a antológií. Dlho vychádzal jeho časopis *Snopy (Kalangya)* 1932 – 1944) a po jeho smrti ten časopis redigoval novelista Károly Szirmai (1890-1972) a neskôr aj novelista, románopisec, esejista a prekladateľ János Herczeg (1909-1995).

V roku 1934 mladí i ľavicovo orientovaní spisovatelia a publicisti zakladajú časopis *Most (Híd)*, ktorý, s prestávkou počas druhej svetovej vojny, vychádza dodnes, čím je jedným z najstarších maďarských časopisov. Roku 1922 básnik a prekladateľ Zoltán Csuka 1901-1984 založil časopis *Cesta (Út)* avantgardnej literatúry. Po Druhej svetovej vojne, literárny život Maďarov sa znovu organizoval prevažne okolo časopisu *Most*.

Fotografia: Zoltán Csuka

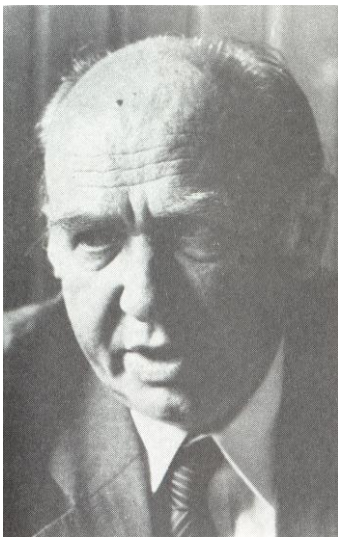
ZOLTÁN CSUKA (1901-1984), maďarský básnik, prekladateľ. Narodil sa v Zichyfalve (Plandište) a od roku 1906 žil v Subotici, kde navštevoval gymnázium. Od roku 1915 s rodinou žil v Pécsi, kde skončil gymnázium. Tu začína svoju kariéru básnika, redaktora a prekladateľa. V roku 1921 sa presťahoval do Nového Sadu, kde žil 12 rokov. Bol najaktívnejšou osobnosťou v živote vojvodinských Maďarov, najvýznamnejším prekladateľom srbskej literatúry do maďarčiny. Striedavo žil v Maďarsku a vo Vojvodine. Vďaka jeho prekladom sa maďarskí čitatelia mohli oboznámiť s klasikmi srbskej literatúry – *Nečistá krv (Нечисту крв)* Borislava Stankovića, *Most na Dríne (На Дрини ћуприја)* Ivu Andrića, *Sťahovania (Сеобе)* Miloša Crnjanského, *Horský veniec (Горски вијенац)*, Petra Petrovića Njegoša atď. Svojou prácou prispel k rozvoju maďarsko-juhoslovanských a srbských vzťahov. Bol básnikom expresionizmu. Autorom je *Dejín literatúry juhoslovanských národov (Историје књижевности југословенских народа)*, 1963). Zomrel v roku 1984 v Érde.

Po druhej svetovej vojne najznámejší spisovatelia boli Ervin Sinkó, László Gál, János Urbán, István Laták a iní. Najznámejším novelistom z toho obdobia je Mihály Majtényi.

ERVIN SINKÓ (1898-1967) básnik, spisovateľ, novelista. Narodil sa v Apatine, ako Franz Spitzer v maďarskej rodine židovského pôvodu. Školu navštevoval v Subotici, mobilizovali ho ako gymnazistu roku 1917 v Subotici. Účinkoval v stanovení maďarskej sovietskej republiky. Sústreďoval sa na tematiku maďarskej revolúcie. Po zlome revolúcie emigroval do Viedne, potom do Zürichu, Paríža a Moskvy. Zverejňoval v mnohých časopisoch.

Roku 1939 sa vrátil do Juhoslovanského kráľovstva a do začiatku druhej svetovej vojny žil v Záhrebe a v Drvare. Na začiatku vojny ho zajali talianski fašisti a odvedli do väzenia na Brač a potom na Rab. Potom bol účastníkom NOB-a. Po Druhej svetovej vojne sa nasťahoval do Záhrebu. Bol členom Chorvátskych spisovateľov. Písal po srbochorvátsky, takže ponechal stopy aj v maďarskej aj v juhoslovanskej literatúre. Jeho významné romány sú *Štrnásť dní (Tizennégy nap)*, *Optimisti (Optimisták)*, v ktorých Sinkó dokumentaristicky znázorňuje spoločenskú panorámu Maďarska v časoch revolúcie. Krátkym románom *Egidije vyráža na cestu (Aegidius útra kelése)*, ako aj novelou *Áronova láska (Áron szerelme)* dosiahol výraznú poetickú dôveryhodnosť. Zverejnil aj dve knihy básní – *Noci a zore (Éjszakák és hajnalok)* a *Bolestný boh (Fájdalmas isten)*. Roku 1959 sa stal prvým profesorom a bol zvolený za prvého vedúceho Katedry maďarského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty v Novom Sade a s právom ho považujú za zakladateľa tej Katedry. Zomrel v Záhrebe roku 1967, kde je aj pochovaný v židovskej časti cintorína Mirogoj.

Svojou originalitou vynikol humorista László Kopeczky a na publicistickom a literárnom poli spisovateľ István Németh. Básnik József Pap, ako aj publicista a básnik Ferenc Fehér, ktorý patrí medzi načítanejších maďarských básnikov.

Fotografia: Ferenc Fehér

FERENC FEHÉR (1928-1989) básnik, spisovateľ a prekladateľ. Narodil sa v Žedniku (Nagyfény) roku 1928. Občiansku školu navštevoval v Báčskej Topole, gymnázium a Vyššiu pedagogickú školu skončil v Subotici. Bol v redakcii časopisu *Most (Híd)*. Od roku 1953 pracoval ako novinár v Rádiu Nový Sad a od roku 1959 v novinách *Maďarské slovo (Magyar szó)*. Prekladal súčasných juhoslovanských autorov zo srbochorvátskeho jazyka, macedónskeho a albánskeho jazyka. Preložil diela všetkých väčších autorov z týchto priestorov, najviac svojho priateľa Miroslava Antića. Písal po maďarsky a po srbsky, jeho známe diela sú *Vnuci nevoľníkov (Jobbágyok unokái)*, *Farby a slová (Színek és szavak)*, *Rieka vtákov (Madarak folyója)*, báseň pre deti *Môj zajko (Az én nyuszim)* a iné. Zomrel v Novom Sade roku 1989.

Maďarská literatúra vo Vojvodine sa rozvila v druhej polovici XX. storočia. Okrem prózy a poézie, literárna veda, lingvistika a dejiny kultúry, tiež dosiahli závideniahodnú úroveň vďaka predovšetkým *Katedre maďarského jazyka a literatúry* na Filozofickej fakulte v Novom Sade pod vedením Ervina Sinká a zakladaním *Inštitútu hungarológie* v roku 1968. Najvýznamnejší predstavitelia a profesori sú István Szeli a Imre Bori. Profesori Katedry maďarského jazyka a literatúry, ktorí písali eseje a literárnu kritiku boli János Bányai a László Gerold. Olga Penavínová bola povšimnutiahodná lingvistka a etnologička, nielen u nás, ale aj v okolí, ako aj Károly Jung, ktorí zveľadili etnológiu vojvodinských Maďarov.

IMRE BORI (1929-2004) profesor, akademik. Narodil sa v Báčskom Gradišti. Gymnázium navštevoval v Bečeji a v Sente. V roku 1951 získal diplom na Vyššej pedagogickej škole v Novom Sade. Pracoval najprv ako učiteľ maďarského jazyka a literatúry, potom bol zvolený za lektora a neskôr za profesora maďarského jazyka a literatúry na Filozofickej fakulte v Novom Sade, kde v roku 1962 získal diplom a v roku 1964 aj doktorát. Prednášal dejiny maďarskej literatúry a vzájomnej spätosti maďarskej literatúry s literatúrou juhoslovanských

národov. Zverejnil početné knihy a články. Jeho najvýznamnejšie diela sú *Skoré práce, Nápady a vízie* (1965), *Dvaja básnici* (1967), *Doba nadrealizmu* (1970), *Apoštoli avantgardy* (1971), *Ferenc Fehér* (1978), štúdie o maďarsko-juhoslovenských väzbách. Bori bol hlavným redaktor novín *Most (Híd)*, vedúci Katedry maďarského jazyka a literatúry na Filozofickej fakulte v Novom Sade, riaditeľ Inštitútu pre maďarský jazyka a hungarologické výskumy a vykonával všade rad kultúrnych a verejných prác. Nositeľom je početných vyznamenaní a uznaní. Za dopisovateľa Vojvodinskej akadémie vied a umení bol zvolený roku 1984 a riadnym členom Srbskej akadémie vied a umení sa stal 1992. Zomrel v Novom Sade roku 2004.

Kultúrnymi dejinami Maďarov sa zaoberali Katalin Káich a Erzsébet Juhász. Významné diela stvárnil aj: básnik Nándor Major, novelista a románopisec Károly Ács, básnik a prekladateľ József Pap a iní. Keď sa založila vydavateľská spoločnosť *Fórum* (1957), vytvorili sa podmienky pre pravidelné vydávanie nových kníh vojvodinských maďarských autorov.

Koncom päťdesiatych rokov sa začala rozvíjať moderná literatúra, ktorá vyhľadávala zmysel života a tak o niečo neskoršie vytvorila podmienky novej generácii literátov a intelektuálov okolo časopisu *Nové sympóziium (Új Symposion)*. Tento časopis vychádzal od roku 1965 do 1992 a bol najmodernejším časopisom na celom po maďarsky hovoriacom území (od roku 1992 časopis sa premenoval na – *Symposion*). Vtedy sa afirmovali spisovatelia Ottó Tolnai, István Domonkos, István Konc, Kálmán Fehér, István Brasnyó, István Cs Simon, József Bogdán, János Sziveri, Katalin Ladik. Prozaici boli László Végel, Ferenc Deák, Nándor Gion. Významní sú ešte aj divadelný kritik László Gerold, literárny kritik Csaba Utasi, literárny historik a publicista István Bosnyák.

Fotografia: Ferenc Deák

FERENC DEÁK (1938-2011) literát, dramaturg, novinár, televízny redaktor. Narodil sa v Novom Itebeji. Školu navštevoval v Zreňanine a v Subotici. Zakončil Školu aplikovaných umení v Novom Sade. Bol redaktorom mládežníckych novín *Mládežnícke noviny (Képes Ifjúság)*, neskôr dramaturg v Rádiu Nový Sad. Od roku 1986 bol redaktorom hraného programu a riaditeľom programu Televízie Nový Sad. V rokoch 1982 až 1986 bol veľvyslancom SFR Južoslávie v Západnej Afrike. Vo všetkých jeho dielach je viditeľná väzba s Vojvodinou, jej ľuďmi a dejinami. Jeho najznámejšie diela sú: drámy *Čučoriedky (Áfonyák)*, *Smäd za vzduchom (Légszomj)* a *Kar (Tor)*, zbierka básní *Polnočný rybár (Éjféli halász)*, román *Lupič*, novely *Rekviem* a *Sova a čižma (Bagoly és csizma)*. Napísal asi štyridsať kníh, 12 filmových scenárov, asi dvadsať drám a iné. Jeho diela sa prekladali do takmer všetkých európskych jazykov. Nositeľom je množstva ocenení – Sterijovej ceny, Golden arény v Pule atď. Zomrel v roku 2011 v Subotici.

LÁSZLÓ VÉGEL (1.februára 1941.) románopisec, esejista, dramatik a divadelný kritik. Píše po maďarsky, ale podľa kritikov, sa zaraďuje aj k maďarskej aj k srbskej literatúre. Narodil sa vo vojvodinskom Srbobrane (Szenttamás). Ešte ako malý, prišiel do Nového Sadu. Jeho otec si prial, aby László zakončil gymnázium po maďarsky. Študoval v Novom Sade a v Belehrade. Bol novinár, člen redakcie novosadských časopisov *Nové sympóziium (Új Symposion)* a *Polia*. V sedemdesiatych rokoch bol redaktorom kultúrneho dodatku novín *Maďarské slovo (Magyar szó)*. V osemdesiatych rokoch bol dramaturgom v Televízii Nový Sad a stály divadelný kritik belehradskej *Politiky*, člen redakcie záhrebského časopisu *Prolog*. Od roku 2002 sa žije literárnou prácou.

Végelove diela sa prekladajú do mnohých jazykov, najviac do srbčiny. Ešte v roku 1970, veľký novosadský literát Aleksandar Tišma, prekladom prvého Végelovho románu, *Memoáre makra* (*Мемоари макра*), upútal pozornosť širšej juhoslovanskej verejnosti a označil ten román za prvý urbánny román o Novom Sade. V roku 1993 zverejňuje veľký celok románu pod názvom *Novosadská trilógia: (Новосадска трилогија: Мемоаре макра (Мемоари макра), Dvojité explózia (Дупла експлозија) a Eckhartov prsteň (Екхартов прстен))*. Koncom osemdesiatych rokov Végel upútal pozornosť svojim dramatickým stvárnením, ale jeho medzinárodná reputácia sa neskôr prejavuje v esejach a otrasných denníkových zápisoch. Veľký význam má zbierka *Eseje bez domova (Бездомни есеју)*, ktorá umožňuje skutočný pohľad do jeho eseje. Végela zaraďujú medzi najdôležitejších spisovateľov maďarskej a srbskej literatúry. Nositeľom je mnohých ocenení. Jeho diela sa hrali na scénach v celej Juhoslávii, ale aj v Budapešti a vo Viedni. Divadelná hra „*Neoplanta*“, na motívy jeho románu, získala v roku 2014 prestížne ceny na všetkých festivaloch, na ktorých bola hraná. Jeho diela sa prekladajú do viacerých jazykov, autorom je viac ako 20 kníh. Narodeniny oslavuje 1. februára, keď aj jeho obľúbený Nový Sad.

K zmene generácií v *Simpóziu* prichádza v polovici sedemdesiatych rokov, keď časopis rediguje Magdolna Danyi. Do tej generácie ešte zaraďujeme básnika Csorba Bála, esejistu Alpár Losonc, prozaika Balázs Attilu, poetku a kritičku Vas-Harkai Évu, literárneho kritika Faragó Kornélia, románopisca Bordás Győző a iní.

Literatúru vojvodinských Maďarov dnes predstavujú mladí autori, akými je aj viacnásobne oceňovaná Ildikó Lovas, Tibor P.Papp, György Szerbhorváth, Gábor Virág ml., Zoltán Sándor, Attila Sáfrány, Erika Nagy Farkas Dudás a iní, ktorí literatúru aj naďalej udržiavajú a zveľaďujú.

SLOVENSKÁ VOJVODINSKÁ LITERATÚRA

Koncom XVIII. a počas XIX. storočia sa zverejňujú prvé práce slovenských vojvodinských literátov, napísaných prevažne vo vzdelávacom a osvetovom duchu. V roku 1932 bola založená Matica slovenská, ako aj literárny časopis *Náš život* a v roku 1949 časopis *Nový život*. Prvý literárny časopis pre deti *Slávik* vydal Jozef Podhradský v roku 1864 a v roku 1939 začína pravidelne vychádzať *Naše slniečko*, dnešná *Zornička*.

Obdobie medzi dvoma vojnami poznačila tvorba Jána Čajaka, ktorý opisoval chudobu tunajších Slovákov. Jeho syn, Ján Čajak ml. je autorom známych románov *Zuzka Turanová* a *Zypa Cupák*. Dramaturg Vladimír Hurban Vladimírov je známy po dráme *Zem*. V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch minulého storočia sa javia modernistické a o niečo neskoršie aj postmodernistické prozaické stvárnenia: Jána Labátha, Juraja Tušiaka, Viery Benkovej, Víťazoslava Hronca, v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch sa objavujú aj mladší autori: Michal Ďuga, Miroslav Demák, Zlatko Benka, Zoroslav Spevák Jesenský. Moderná poézia vojvodinských Slovákov sa obyčajne viaže k menám Pavla Mučajiho a Paľa Bohuša, ktorí začiatkom štyridsiatych rokov minulého storočia vydávali svoje básnické zbierky napísané v symbolistickom štýle. Celkový literárny a osobitne poetický rozvoj poznačila päťdesiatročná tvorba Paľa Bohuša. Je to básnik, ktorý sa stal známy svojou poéziou, esejami a memoaristickými zápismi o informbirovskom väzení v Československu. Šieste a siedme desaťročie minulého storočia poznačila tvorba staršej generácie básnikov, predovšetkým: Andreja Ferku, Pavla Mučajiho a osobitne Jána Labátha a Michala Babinku. Radikálne zmeny v poetickej a literárnej tvorbe vôbec, dali generácie básnikov, predovšetkým Viera Benková, Víťazoslav Hronec, ktorých literárnou kritikou a teóriou literatúry podporoval Michal Harpáň. Moderná poézia Slovákov patrí v deväťdesiatych rokoch minulého storočia Miroslavovi Dudkovi, Zlatkovi Benkovi, Michalovi Ďugovi, Jaroslavovi Supekovi, ako aj Martinovi Prebudilovi, Ladislavovi Čánimu a Kataríne Hricovej.

Fotografia: Ján Čajak ml.

JÁN ČAJAK ml. (1897-1982) prozaik. Písal poviedky s bohatou lokálnou tematikou v nárečí vojvodinských Slovákov. Po Druhej svetovej vojne opisuje situáciu na Slovensku. Pracoval ako profesor na petrovskom gymnáziu a v Liptovskom Mikuláši na Slovensku. Bol redaktorom viacerých časopisov. Písal poviedky, drámy, publicistické články a prekladal do slovenčiny diela juhoslovanských autorov. Jeho najvýznamnejšie diela sú poviedky a romány *Zuzka Turanová*, *Zypa Cupák*, *V zajatí na Holíčskom hrade*.

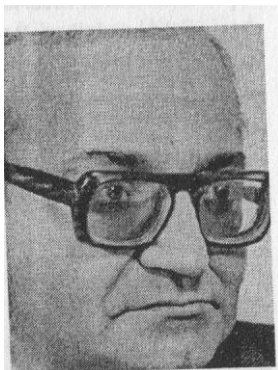
Fotografia: Vladimír Hurban Vladimírov

VLADIMÍR HURBAN VLADIMÍROV (1884-1950) literát, dramaturg a kňaz. Známý je pod pseudonymom VHV. Žil a tvoril v Starej Pazove, ako kňaz slovenskej evanjelickej a.v. cirkvi. Napísal 60 divadelných hier a prvú operetu po slovensky. Jeho najznámejšie drámy sú *Zem, Záveje, Vinica zreje*, opereta *Pekná, nová, maľovaná kolíska*. Základom jeho literárneho diela je každodenný ťažký život sedliaka.

RUMUNSKÁ LITERATÚRA VO VOJVODINE

Zakladaním literárneho krúžku *Svetlo (Lumina)* a jeho činnosťou, literárne stváranie vojvodinských Rumunov dosahuje rozkvet. Mladé generácie tej doby: Vasko Popa, Radu Flora, Mihai Avramescu, Ion Bălan, Florica Ștefan a iní literáti a básnici založili tento krúžok 12. januára 1947 v Kuštilji. Vtedy začal vychádzať časopis *Lumina*, ktorý sa javí ako dôležitý činiteľ v promócií rumunskej literatúry. Vasko Popa a Florica Ștefan pokračovali v tvorbe v srbskej literatúre a v roku 1947 svoje prvé zbierky básni zverejňujú aj Mihai Avramescu, Ion Bălan a Radu Flora.

Svoje literárne dielo začína tvoriť aj známy básnik Slavco Almăjan, a potom aj Felicia Marina Munteanu, Ioan Flora, Petru Cârdu, ktorých básnická tvorba promuje nový literárny štýl vojvodinských Rumunov. Slavco Almăjan je spisovateľ silnej imaginácie, ktorý okrem básní píše aj prózu a eseje, takto poukazujúc na modernú senzibilitu a nový poetický výraz. S podobnou originalitou básnického veršu sa zjavuje aj Ioan Flora a k jeho generácii patria aj Olimpiu Baloș, Eugenia Bălțeanu, Ileana Ursu, Mărioara Baba Vojnović a Ioan Baba. V postmodernistickom štýle písali Pavel Gățăianțu, Mărioara Sfera Valentin Mic, Ionela Menger, Elena Maria Brânzei. Rumunská próza je hlavne realistická, medzitým, Slavco Almăjan sa svojou originalitou v básnickej tvorbe odpútava od tradičného realizmu. Za afirmáciu a pestovanie rumunského literárneho nárazu, osobitne je aktívne vydavateľstvo *Libertatea (Sloboda)*, ktorá so svojou vydavateľskou činnosťou začala roku 1945. Okrem časopisu *Lumina* a zverejňovania iných publikácií, tento vydavateľ značne promuje rumunskú vojvodinskú literatúru.

Fotografia: Ion Balan

ION BALAN (1925-1976) bol profesorom a literátom. Je jeden z najvýznamnejších predstaviteľov rumunskej literatúry vo Vojvodine po druhej svetovej vojne. Narodil sa v Jablanici. Štúdium rumunského jazyka a literatúry zakončil v Zreňanine, na začiatku svojej kariéry pracoval na Gymnáziu ako profesor rumunského jazyka a v Učiteľskej škole vo Vršci. Predsa dal najväčší prínos rozvoju publicistiky a literatúry. Bol redaktorom časopisu *Radosť pionierov* (*Bucuria pionierilor*) od roku 1949 a potom bol celý rad rokov zodpovedným redaktorom časopisu *Svetlo* (*Lumina*). Spolupracoval na všetkých publikáciách, ktoré boli vydané po rumunsky u nás. Bol jedným zo zakladateľov Spoločnosti pre rumunský jazyk. Vydal zbierky básní *Pieseň mojej dediny*, *Brázdy na jar*, *Albu*, *Plameň v noci*, *Cesty a oblaky*, *Ninalb*. Prekladal do rumunčiny mnohé literárne diela juhoslovanských národov. Jeho verše sa prekladali do mnohých jazykov. Nositeľom je viac ocenení za literatúru a publicistiku. Zomrel v Belehrade roku 1976.

Fotografia: Radu Flora

RADU FLORA (1922-1989) profesor, literát a prekladateľ. Narodil sa v Banátskom Novom Sele, a románske jazyka vyštudoval v Bukurešti a v Belehrade. Doktorát obhájil v roku 1959 v Záhrebe. Zaoberal sa štúdiou rumunského dialektu v Banáte, rumunsko-arabskými väzbami, ako aj inými vedeckými témami. Zverejnil romány, poviedky, eseje, reportáže, poéziu, epigramy, ako aj rad textov, štúdií a prekladov. Autorom je jedného srbsko-rumunského slovníka a mnohých školských učebníc. Účastník je mnohých odborných stretnutí, sympózií a kongresov. Zakladateľom je Spoločnosti pre rumunský jazyk vo Vojvodine. Pracoval ako profesor na gymnáziu vo Vršci a na učiteľskej škole, na Vyššej pedagogickej škole v Novom Sade a v Zreňanine a neskôr na Filologickej fakulte v Belehrade. Medzi jeho najvýznamnejšími dielami sú: *Rumunske nárečia v Banáte*, *Lingvistický atlas rumunských nárečí juhoslovanského Banátu*, *Srbsko-rumunský slovník*, *Srbsko-rumunské vzťahy*, ako aj dve obsiahle antológie banátskeho folklóru (1979 a 1982). Zomrel v Rovinji roku 1989.

Fotografia: Miodrag Milos

MIODRAG MILOS (1933-1998) literát, novinár. Narodil sa v Aleksinci. Učiteľskú školu skončil vo Vršci a Vyššiu pedagogickú školu– v skupine pre rumunský jazyka a literatúru v Zreňanine. Pracoval ako novinár v rumunskej redakcii Rádia Nový Sad a roku 1970 sa stal novinárom v týždenníku *Libertatea* z Pančeva. Bol redaktorom ešte niekoľkých časopisov. Známy je predovšetkým ako literát, autor početných kníh poézie a prózy písaných po rumunsky: *Dedičstvo*, *Rozhovor so slimákom*, *Moji priatelia*, *Medailóny*, *Cesta škorpióna*, *Východný vietor*, ako aj monografií divadelných dní vojvodinských Rumunov. V istom čase zverejšoval poéziu, prózu, divadelné hry, kultúrne kroniky, portréty, interview, recenzie, ako na stranách publikácií, ktoré zverejšovalo vydavateľstvo *Libertatea*, tak aj v početných literárnych časopisoch v Juhoslávii a v Rumunsku. Jeho poézia bola prekladaná do viacerých jazykov. Zomrel v Pančeve roku 1998.

LITERATÚRA RUSÍNŮV VO VOJVODINE

Ukrajinský etnograf Volodymyr Hnatuk zaznamenal a vydal päť zväzkov národnej tvorby Rusínov koncom XIX. storočia. Prvú knihu v rusínskom jazyku, *Z mojej dediny (Из моего села)* vydal roku 1904. Havrilij Kosteljnik (Гавриїл Костельник) v dvadsiatych rokoch XX. storočia taktiež vydal prvú gramatiku rusínskeho jazyka, prvú drámu v tom jazyku, mnohé piesne a poviedky.

Fotografia: Havrilij Kosteljnik

Havrilij Kosteljnik (ГАВРИЇЛ КОСТЕЛЬНИК 1886–1948) farár, teológ, doktor filozofie. Bol zakladateľom umeleckej literatúry Rusínov, básnik, prozaik a dramatik, publicista, vedec-lingvista. Vydal prvú zbierku poézie v rusínskom jazyku *Z mojej dediny (Из моего села)*, v roku 1904, prvú drámu v rusínskom jazyku (roku 1924), prvú gramatiku rusínskeho jazyka (1923) a zanechal rukopis *Kronika Ruského Kerestúra (Хроника Руског Керестура, 1915)*. Pracovný vek strávil v Ľvove (Ukrajina), ale celou svojou bytosťou bol prítomný v kultúrno-osvetovom a národnostnom živote Rusínov v medzivojnovom období. Písal a vydával v rusínskom, chorvátskom

a ukrajinskom jazyku. Od roku 1992 v Ruskom Kerestúre sa uskutočňuje kultúrna manifestácia Kosteljnikova jeseň (*Костельникова јесен*).

Medzi dvoma vojnami svoje literárne diela publikovali: Janko Fejsa (Янко Фейса), Maftěj Vinaj (Мафтей Винај), Silvester Salamon (Силвестер Саламон), Havrilij Naď (Гавриїл Надь), Mihajlo Kovač (Михайло Ковач), Evgenije Kočiš (Евгений Кочиш) a iní spisovatelia a básnici. Básnik, prozaik a dramatik Mihailo Kovač, podľa mienky mnohých kritikov, je najlepším znalcom života vojvodinských Rusínov. Jeho tvorba vplývala na väčšinu mladých tvorcov v rusínskom jazyku.

Fotografia: Mihailo Kovač

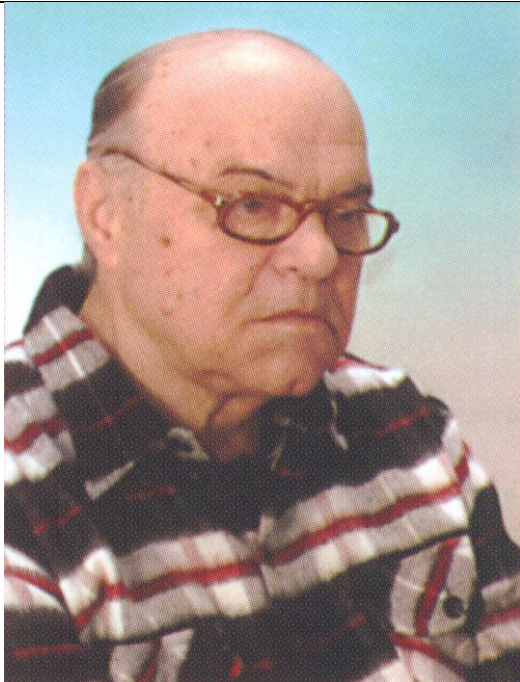
MIHAJLO KOVAČ (МИХАЙЛО КОВАЧ 1909-2005) učiteľ, básnik, prozaik a dramatik, autor mnohých učebníc v rusínskom jazyku, publicista. Narodil sa v Šíde, učiteľskú školu navštevoval v Križevciach. Od roku 1931 pracoval ako učiteľ v Ruskom Kerestúre, kde sa aktívne zúčastňoval kultúrno-osvetovej činnosti v Rusínskom národnom osvetovom spolku. Od roku 1941 pracoval ako učiteľ vo viacerých mestách, pracovný vek ukončil ako novinár v redakcii rusínskeho jazyka Rádia Nový Sad. Najvýznamnejšie jeho diela sú: *Môj svet* (Мой швет), *Piesne dedka záhradkára* (Писні дїда Заградара), *Večerné svetlá* (Шветла вечарово), *Dubom som červivým* (Р дуб четвоточни), *Domček starý* (Хижочко стара), *Výber z diela* (Вибрани твори). Diela sú prekladané do srbčiny, ukrajinjiny, slovenčiny, maďarčiny a rumunčiny. Zomrel roku 2005 v Novom Sade.

V šesťdesiatych rokoch XX. storočia, známi rusínsky spisovatelia sú: Miroslav Striber, Mikola Kočiš, Đura Papharhaji a Štefan Hudak. Miroslav Striber do svojej tvorby vnášal modernizmus. Mikola Kočiš, okrem poézie a prózy, publikoval aj významné lingvistické práce. Je autorom prvého slovníka rusínskeho jazyka. Đura Papharhaji svojimi básňami, prózou a drámami sa nachádzal medzi tradicionalizmom a urbánou civilizáciou.

Fotografia: Mikola Kočiš

MIKOLA KOČIŠ (1928-1973) básnik, prozaik a lingvista. Kodifikácia rusínskeho jazyka v Juhoslávii je jeho dielo. Publikoval: *Pravopis rusínskeho jazyka*, *Gramatiku rusínskeho jazyka*, *Slovník srbochorvátsko-rusínsko-ukrajinského jazyka*. Autor je početných učebníc v rusínskom jazyku. Pracoval ako učiteľ vo viacerých mestách. Po štúdiu na Filozofickej fakulte v Novom Sade, pracoval v Pokrajinskom ústave pre pozdvihovanie všeobecného a odborného vzdelávania a v Ústave pre učebnice v Novom Sade. Zomrel nečakane, pred obhajobou doktorskej dizertácie. Literárne diela sú prekladané do srbského, ukrajinského, slovenského, maďarského, rumunského a macedónskeho jazyka.

Fotografia: Đura Paprhajji

ĐURA PAPHARHAJI (ДЮРА ПАПГАРГАЇ 1936-2008) básnik, prozaik, novinár, režisér, herec a kultúrny pracovník. Narodil sa v Ruskom Kerestúre. Diplom získal na Filozofickej fakulte v Novom Sade v skupine pre juhoslovanskú literatúru. Bol dlhoročným redaktorom časopisu *Svetlo* (Шветлосц). Najvýznamnejšie jeho diela sú: *Tu vedľa srdca* (Ту такой при шерцу), *Olovo, čerešňový kvet* (Олово черешньов квет), *Nedám svoje roky a hotovo* (Не дам свойо роки и квит), *Otravovateľ snov* (Трoвач снoх), *Ochranovia oblakov* (Чуваре хмарoх), *Cestovanie na juh* (Путоване на юг), *V rose ...* (У роси коцак сон), *Tieňom a prachom* (Сенком и прахом). Zomrel v roku 2008.

Novinovo – vydavateľská ustanovizeň *Ruske Slovo* (Rusínska reč) je jediným vydavateľstvom v rusínskom jazyku, ktorá publikuje knihy spisovateľov narodených po druhej svetovej vojne. Vedúcim predstaviteľom tejto generácie je básnik, románopisec a esejista Julián Tamaš, ktorý je i autorom prvých Dejín rusínskej literatúry. K tejto generácii patria aj: básnik Jakom Čapko, básnik a prozaik Vladimir Kočiš, spisovateľky Irina Hardy Kovačević, Ahneta Bučko a iní. Najsúčasnejší obraz rusínskej poézie a prózy dávajú mladší autori : Vladimir

Garjanski, Julian Nađ, a Zvonimir Njarady. Od roku 1967 vychádza časopis pre literatúru a kultúru *Шветлосц* (Svetlo), a od roku 1945 vydáva sa časopis pre deti *Заградка* (Škôlka). V týždenníku *Руске слово* (Rusínska reč) sa publikuje mesačný dodatok *Литературне слово* (Literárne slovo).

Fotografia: Juliana Tamaša

JULIAN TAMAŠ (ЮЛИАН ТАМАШ_1950) univerzitný profesor, akademik. Narodil sa vo Vrbasi, fakultu, magisterské a doktorandské štúdiom absolvoval v oblasti literatúry. Je riadnym profesorom rusínskej a ukrajinskej literatúry na Filozofickej fakulte v Novom Sade – na Oddelení pre rusínistiku. Tamaš je akademikom Nacionálnej akadémie vied v Ukrajine a Vojvodinskej akadémie vied a umenia. Najvýznamnejšie jeho diela sú: *Nebo na kolenách* (Небо на колєнох), *Balada panónskeho lodníka* (Балада панонског ладяра), *Piesne o prachu, Nemocničné svetlo* (Шпитальске шветло), *O rose, Rusínska literatúra, Piesok a doba, Zlatý oblak, Zostup v deň, Dejiny rusínskej literatúry, Antológia rusínskej poézie*.

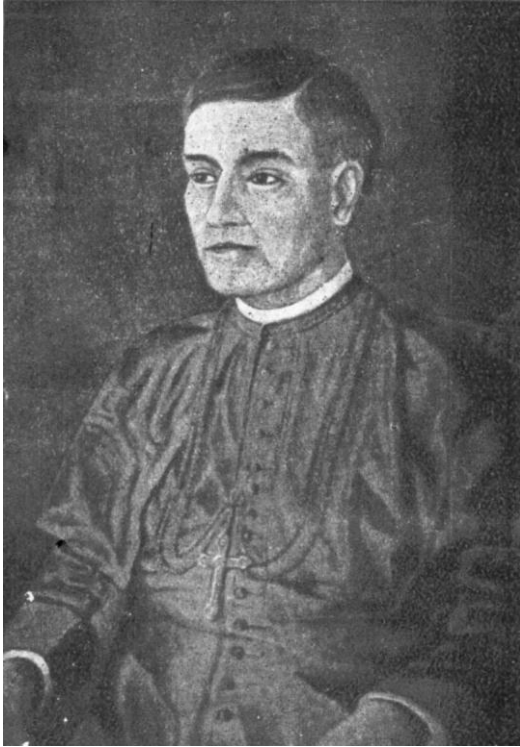
LITERATÚRA CHORVÁTOV VO VOJVODINE

Literatúra Chorvátov vo Vojvodine sa začala zverejnením diela Mihovila Radnića (1636-1707) a Lovreho Bračuljevića (1685-1737), ktorý uviedol ľudový jazyk aj Bunjevcom. Vedúcou osobnosťou obrodu bol biskup Ivan Antunović (1815-1888), ktorý sa rázne postavil proti odnárodňovaniu. Medzi Antunovićovými spolupracovníkmi vynikali Ambrozije Šarčević, tvorca prvého Chorvátskeho viacjazyčného slovníka, potom Mujo Mandić, zakladateľ novín *Neven*, ktorý vychádzal od roku 1884 po rok 1940, Nikola a Pavao Kujundžić a Stjepan Vujević. Pavao Kujundžić bol zakladateľom časopisa *Danica* v roku 1884. Známym tvorcom bol aj Blaško Rajić, redaktor *Subotických novín*, ktoré určitý čas vychádzali aj ako *Chorvátske noviny* a zakladateľ literárneho časopisa *Klasy našej roviny (Klasje naših ravni)* a autor eposu *Sláva*.

Medzi spisovateľmi, ktorí písali v medzivojnovom období osobitné miesto patrí básnikovi, prozaikovi a skladateľovi Josipovi Andrićovi, ktorého najznámejšie dielo je opera *Dužijanca* a román *Velká láska (Velika ljubav)*. V literatúre v chorvátskom jazyku po Druhej svetovej vojne významné miesto patrí spisovateľovi a zberateľovi ľudového dedičstva Balintovi Vujkovi (1912-1987). Vydal viaceré antológie, medzi ktorými vynikajú *Bunjevske národné rozprávky, Chorvátske národné rozprávky z Vojvodiny (Bunjevačke narodne pripovitke, Hrvatske narodne pripovjetke iz Vojvodine)* a z originálnych diel napísal zbierky básní *Pupienky (Pupoljci)*

a potom *Kvety a kameň (Cviće i kamen)* atď. Najpopulárnejším dramatikom a satirikom bol Matija Poljaković (1909-1973), jeho najznámejšie diela sú *Nikto a nič (Nitko i ništa)* a *Ča Bonina razgala*.

Spisovatelia Aleksa Kokić, Ante Jakšić, Jakov Kopilović, Ante Sekulić, románopisec Josip Pašić a Marko Čović, dramatik Matija Poljaković dali nový prínos chorvátskej literatúre na severe Báčky. Spisovateľ a básnik Lazar Merković je jedným zo zakladateľov a prvým šéfredaktorom literárneho časopisa *Rukovät (Rukovet)*, ktorý vychádza v Subotici od roku 1955. Tento časopis zohral veľkú úlohu vo vytváraní Subotického literárneho spolku (Subotički književni krug). Petko Vojnić Purčar bol prozaik, básnik, dramatik, filmový scenárista a režisér odmenený NIN-ovou cenou za román *Dom je čoraz vzdialenejší (Dom je sve dalji)*.

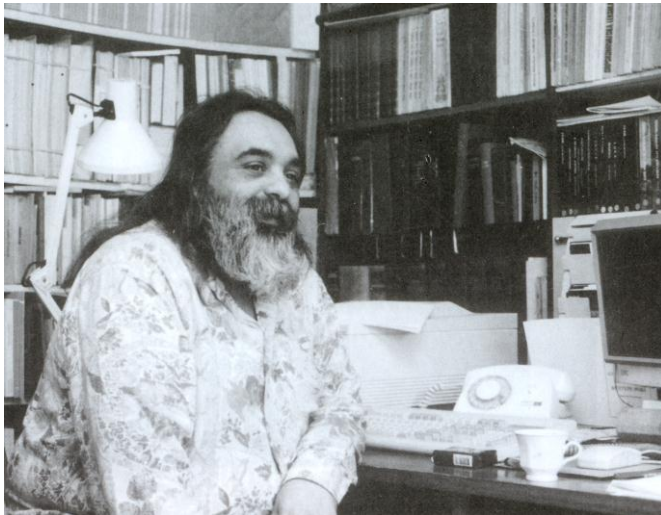
Obráz: Ivan Antunović

PETKO VOJNIĆ PURČAR (1939-2017) prozaik, rozprávač, novelista, dramatik, filmový scénograf a režisér. Narodil sa v Subotici, kde ukončil základnú a strednú školu. Diplom získal na Filologickej fakulte v Belehrade a špecializáciu urobil v oblasti multimediálnej réžie v Paríži. Prednášal na Pedagogickej akadémii v Subotici a v Novom Sade pracoval ako osvetový poradca, redaktor v rádiu. Bol redaktorom subotických časopisov *Rukovät, Klasa našej roviny (Rukovet, Klasja naših ravni)*. Purčar bol aj predsedom Spolku spisovateľov Vojvodiny. Začal písať koncom päťdesiatych rokov XX. storočia, s prvou zbierkou noviel *Svety a hodiny (Svetovi i satovi)* publikované v roku 1967 dosiahol pozoruhodný úspech. Jeho drámy boli hrané na divadelných scénach v Osijeku a v Subotici. Jeho diela sú preložené do viacerých jazykov. Dostal významnú NIN-ovu cenu pre román *Dom je čoraz ďalej (Dom je sve dalji)* v roku 1997. Významné diela sú aj *Odchod Pauliny Plavšić, Lásky Blanky Kolak, Červenokožci (Odlazak Pauline Plavšić, Ljubavi Blanke Kolak, Crvenokožci)*. Básnické texty sú motivované minulosťou rodného kraja, v hľadani fenoménu vzniku - *Kamenné žito, Sol' vo vetre, Záhrada lyrikov (Kameno žito, Sol u vjetru, Vrt lirika)* a iné. Je nositeľom ceny za životné dielo Spolku spisovateľov Vojvodiny, Chorvátskeho spolku spisovateľov a chorvátskeho PEN centra a zároveň čestným členom Matice srbskej. Zomrel v Petrovaradíne roku 2017.

Spisovateľka Jasna Melvinger vydala osem kníh básni a román *Päť sestier (Pet sestara)*. Neskôr sa objavujú spisovateľky Zvezdana Asić Šarić a Marija Šimoković, básnik Petar Vukov, básnik, románopisec a dramatik Vojislav Sekelj, básnik, románopisec a esejista Lazar Francišković, básnik, prozaik a výtvarný umelec Slavko Matković a iní básnici a spisovatelia.

LITERATÚRA VOJVODINSKÝCH RÓMOV

V roku 1991 sa začal vydávať časopis pre vedu, kultúra a spoločenské otázky Rómov – *Romologija* v rómskom a srbskom jazyku. Tento časopis podporuje umelecký prejav Rómov. Vydáva originálne literárne texty rómskych spisovateľov, potom príspevky zo sociológie, etnografie a folklóru Rómov, sleduje aktuálne a súčasné diania v kultúre Rómov, vydáva texty o nových knižných vydaniach a iných publikáciách v rómskom jazyku, potom príspevky o aktuálnych otázkach rómskej populácie v našej krajine, informácie o činnosti rómskych kultúrno-umeleckých spolkov a zväzov. Vychádza štyrikrát do roka. Vydavateľstvom tohto časopisu je Spolok Vojvodiny pre jazyk, literatúru a kultúru Rómov – Asociácia Rómskych učiteľov vo Vojvodine - Deronje. Jedným z pionierov v zbieraní a zachovávaní od zabudnutia národného bohatstva Rómov vo Vojvodine bol Trifun Dimić. Rómsky Vuk Karadžić, ako ho mnohí nazývali. Celý svoj život venoval svojmu, rómskemu národu a jeho emancipácii.

Fotografia: Trifun Dimić

TRIFUN DIMIĆ (1956-2001) spisovateľ. Narodil sa v roku 1956 v Gospođincích. Žil a pracoval v Novom Sade. Podobne ako Vuk Karadžić svojho času, aj Dimić usilovne zbieral a zapisoval diela ústneho ľudového umenia. Písal poéziu, prózu, filologické a historické štúdie, zaoberal sa aj novinárstvom. Bol zakladateľom a redaktorom časopisu *Romologija*, tiež časopisu pre rómsku kultúru a literatúru *Reč Rómov*. V roku 1996 založil Maticu Rómsku, ktorej až do smrti bol predsedom. Veľa pracoval na vzdelávaní Rómov. Vytvoril vzdelávací plán a program pre vyučovací predmet Jazyk a nacionálna kultúra Rómov. Keď pripravil učebnice, naučil aj určitý si počet učiteľov, pre vykonávanie vtedy fakultatívneho vyučovania v rómskom jazyku. Oficiálne vyučovanie v rómskom jazyku sa začalo v roku 1996, najprv na území Vojvodiny so 72. žiakmi, aby sa to potom rozšírilo - na celé územie Vojvodiny a potom aj širšie. Literárne diela Trifuna Dimić sú známe v celej krajine: vydal množstvo kníh - *Prichádzajú z jarmoku (Kana vavas anolo foro)*, *Rómske kliatby, prisahy a požehnanja*, *národná rómska poézia*, *Bože, zruš tie cesty*, *Tradičná rómska literatúra*, *Obdobie samoty*, *Stopy v prachu (Prne anolo praho)*. Preložil do rómskeho jazyka *Pieseň piesní*, *Novú zmluvu*. Bol autentickým básnikom o rómskom živote, hoci preňho ten svet nebol ani bájkou, ani snom. Napísal *Šlabikár* v rómskom jazyku. Preložil na rómsky jazyk viacero spevov z eposu *O Gilgamešovi* a iné. Zomrel veľmi mladý v roku 2001 v Novom Sade, meste ktoré sa mu odvďačilo pomenujúc jednu z ulíc jeho menom.

DIVADLO NA ÚZEMÍ VOJVODINY

Na priestore dnešnej Vojvodiny sa hrali divadelné predstavenia ešte v období antiky. Svedčia o tom stopy stavieb rímskeho divadla a číslovanie zo slonovinej kosti, ktoré obecnstvu ukazovali na rad a miesto, odkiaľ z amfiteátra budú pozorovať predstavenie. Nájdené boli na archeologickej lokalite Sirmium, z okolia Srijemskej Mitrovice a pochádzajú z druhej polovice tretieho storočia.

Dejiny moderného vojvodinského divadla boli určené udalosťami od konca XVII. storočia po dnes. Vzhľadom na historické udalosti, divadelná história Vojvodiny je veľmi bohatá udalosťami, významnými osobnosťami, dramatickými a divadelnými dielami. Na území Vojvodiny sa miešali národy, viery, jazyk a tradície.

Vo Vojvodine pôsobili vplyvné jezuitské divadlá, tieto kraje navštevovali ruskí pravoslávni osvietenci. Existujú stopy žonglérsko-hudobno-hereckých družín, ktoré za sebou zanechali putovný zabávači - *skomorosi*, ktorí sa miešali s tradíciou edukačných *vertepov* (bábkové divadlá) - nedostatočne preskúmaných kombinácií sakrálnych a folklórnych elementov spojených do scény z Kristovho života, prezentovaných spôsobom, ktorý pripomínal dávne obrady pohanských rituálov. Tradícia *vertepov* na území Vojvodiny živá je takmer aj dnes, podfarbená je silným ukrajinsko-ruským vplyvom. Táto scénická forma, bohatá folklórnymi motívmi, s aktérmi v kostýmoch, koncom XVII. storočia bola zmenená v školské scénky sriemskokarlovských a petrovaradínskych žiakov, aby dostala ešte prekvapujúci umelecký zmysel v predstaveniach amatérov, ktorý na začiatku XVIII. storočia vytvorili prvé profesionálne divadelné družiny.

V tomto kontexte vzniká Traedokomédia (okolo 1699-1755) ukrajinského osvietenca Manuila Kozačinského.

Prvé novodobé srbské divadelné predstavenie v XVIII. storočí bola tzv. školská dráma. V Sriemskych Karlovcach, náboženskom a kultúrnom centre Srbov v Rakúskom cisárstve v roku 1734 bola predstavená Tragedokomédia Kozačinského, ktorou sa začali písať dejiny novej dramatickej literatúry a divadla Srbov.

Silný podnet k zakladaniu súkromných divadelných skupín, ktoré budú hrať predstavenia v srbskom jazyku, dali čoraz častejšie hosťujúce maďarské a nemecké divadlá na začiatku XIX. storočia. Nastolenie rovnováhy politickému vplyvu, ktorý sa šírila aj prostredníctvom divadla v prospech nemeckého a maďarského obyvateľstva, bol motívom iniciátorom založenia Srbského národného divadla.

Srbské národné divadlo bolo založené v roku 1861 v Novom Sade, v čase prebúdzania národného povedomia a boja o nacionálnu slobodu. V tom čase väčšina obyvateľstva v Novom Sade bola srbskej národnosti, veľký počet je vysokoškolsky vzdelaný, tri štvrtiny majetkov a obchodov bolo v rukách Srbov. Hostovanie divadelnej skupiny Jovana Kneževića v roku 1860 podnietilo Jovana Đorđevića, aby napísal článok o dôležitosti založenia SND. Prípravy na založenie robili Svetozar Miletić, Stefan Branovački, Jovan Đorđević a Jovan Jovanović Zmaj. SND bolo založené na zasadnutí Srbskej čítárne, ktoré viedol Svetozar Miletić. Prvým správcom bol Jovan Đorđević, ktorý na tej funkcii zostal do roku 1867, keď sa s polovicou hercov zúčastnil na prijatí u kniežaťa Mihajla v Belehrade a založil Národné divadlo. Na miesto Đorđevića prišiel Antonije Hadžić. Srbské národné divadlo bolo založené s deviatimi hercami a čoskoro zobrali ešte troch. Prvé predstavenie bolo *Priatelija (Prijatelj)* Lazara Lazarevića a *Mušský metód a ženská zručnosť (Muški metod a ženska majstorija)* Lajosa Kővéra v roku 1861. Divadlo predvádzalo predstavenia vo všetkých vojvodinských mestách, ale hosťovalo aj mimo nej.

Hosťovania maďarských, nemeckých a iných kočovných divadiel vo Vojvodine iniciovali potrebu výstavby divadelných budov a adaptáciu jestvujúcich objektov pre potreby divadelníkov. Tak v roku 1839 vo Veľkom Bečkerek (Zreňanin) bola rekonštruovaná budova bývalého žitného skladu, v Subotici bola vybudovaná nová budova v roku 1854, Srbské národné divadlo za 20.000 forintov kúpilo v roku 1872 mestskú sieň a rekonštruovalo ju pre svoje potreby. Sombor stavia budovu v roku 1882. Lazar Đunđerski daruje budovu SND, známu ako Đunđerskovo divadlo (nachádzalo sa vo dvore dnešného hotela Vojvodina), ktoré žiaľ bolo zničené v požiari v roku 1928. Až v roku 1981 bol otvorený nový objekt, ktorý zodpovedal potrebám takejto inštitúcie.

Po prvom desaťročí práce divadlo začalo vydavateľskú činnosť- prvé číslo novín *Divadlo* vyšlo z tlače v roku 1871 a redigoval ho Antonije Hadžić. Od roku 1872 SND začalo vydávať edíciu *Zborník divadelných diel* (Zbornik pozorišnih dela), kde boli publikované dramatické diela a preklady drám cudzích spisovateľov, ktoré boli na repertoári divadla.

Po druhej svetovej vojne divadelný život Vojvodiny bol obohatený otvorením viacerých divadiel: Národného divadla v Sombore, Divadla Tošu Jovanovića v Zreňanine, Steriju vo Vršci, divadiel v Sriemskej Mitrovici, Pančeve, Báčskej Topole - a Nový Sad dostal ešte dve divadelné scény - Novosadské divadlo a Divadlo mladých. Srbské národné divadlo v Novom Sade a Národné divadlo v Subotici dostali neskôr aj operu a od roku 1950 vďaka entuziazmu baleríny a choreografky Marije Olenjinovej bol formovaný balet v SND. Vo Vojvodine sa v tom čase hrali predstavenia svetových klasikov: Shakespeare, Moliéra, Goldoniho, Schillera, Goethe, Gogolja, Ibsena, Wildea, Hauptmanna, Čechova... ale existujú aj predstavenia v srbskom jazyku. Tu svoje diela píšu Stefan Stefanović (1805-1826), Lazar Lazarević st. (1805-1845), Kosta Trifković (1843-1875), Jovan Sterija Popović (1806-1856), Đura Jakšić (1832-1878), Laza Kostić (1841-1910), Atanasije Nikolić (1803-1882), Jovan Subotić (1817-1886), Đorđe Maletić (1816-1888), Ilija Okruglić- Sremac (1827-1897). Vo Vojvodine v tom období vynikal Joakim Vujić, veľký zanietenec srbského divadla, prekladal nemecké drámy, písal posrbčené

diela (adaptácie drám zahraničných autorov, prispôsobené mentalite tohto podnebia) a organizoval divadelné predstavenia.

Obraz: Portrét Jovana Steriju Popovića

JOVAN STERIJA POPOVIĆ (1806-1856) dramatik, básnik. Narodil sa vo Vršci, otec mu bol Grékom a matka Srbka. Vyštudoval gymnázium a právo. Vo Vršci ukončil základnú školu, gymnázium v Temešváre a Pešti, právnickú fakultu ukončil v Kežmarku, na Slovensku. Po štúdiách pracoval ako profesor latinského jazyka a potom aj ako advokát. V rokoch 1840-1848 pobudol v Srbsku a prednášal prírodné právo, potom dostal miesto náčelníka v Ministerstve osvety. Bol medzi iniciátormi založenia Srbskej akadémie vied a umenia, ktorá sa zo začiatku volala Spoločnosť srbskej slovesnosti, ako aj založenie Národného múzea. Celý život sa zaoberal literárnou činnosťou, realizujúc sa vo všetkých troch literárnych žánroch - v lyrike, epike a dráme, ale nie rovnako úspešne v každom z nich. Zaoberal sa aj kritickou, polemickou a filologickou prácou, nie je zanedbateľná ani Sterijova poézia, ktorú písal v dvoch obdobiach na začiatku tvorby a v posledných rokoch pred smrťou. Najtvorivejším segmentom jeho práce boli divadelné hry. Najznámejšie jeho hry sú: *Svetislav a Milena*, *Miloš Obilić*, *Smrť Stefana Dečanskeho*, *Vladislav Skenderbeg* a najznámejšie komédie: *Laža a paralaža*, *Skupáň (Tvrđica)*, *Popánštená kotrba*, *Ženba a vydaj*, *Kir Janja*.... V druhej fáze komediografickej tvorby Sterija písal žartíky a paródie, a v tretej sa znova vracia k vážnej komédii. Najznámejšia hra z posledného obdobia tvorby je komédia *Vlastenci (Rodoljupci)*, politicko-satirické dielo o srbských udalostiach z revolúcie roku 1848. V rámci zaznamenávania 150 rokov od narodenia a storočnice smrti Jovana Steriju Popovića, v Novom Sade v roku 1956 bol založený divadelný festival *Sterijino pozorje*, ktorý sa uskutočňuje dodnes.

Rozkvet srbského divadla a vznik divadelných budov dalo nový impulz rozvoju divadelníctva aj v jazykoch iných národnostných spoločenstiev. Okrem drámy v maďarskom jazyku *Novosadské divadlo* (Újvidéki Színház) v Novom Sade, ktoré bolo založené v roku 1974, v tom istom roku 1974 založili aj Národné divadlo (Népszínház) v Subotici, ktoré má dlhšiu tradíciu a pod týmto menom je od roku 1951, potom bola uvedená aj rádio dráma v maďarskom jazyku. Existujú aj profesionálne divadlá v jazykoch národnostných spoločenstiev vo Vojvodine. Slovenské vojvodinské divadlo v Báčskom Petrovci vzniklo z bohatej amatérskej tradície. Prvé predstavenie v slovenskom jazyku bolo odohrané v roku 1866 v Báčskom Petrovci, aby po Prvú svetovú vojnu začala pôsobiť opravdivá lavína amatérskych divadelných skupín, ako napríklad v Starej Pazove v roku 1903, v Kovačici v roku 1906. Po druhej svetovej vojne bola vytvorená *scéna VHV* (Vladimíra Hurbana Vladimirova) so scénami v Báčskom Petrovci, Kovačici a v Starej Pazove. Rusínske národné divadlo *Petar Riznič Đađa* pôsobí v Ruskom Kerestúre a scéna v rumunskom jazyku – divadlo *Sterija* vo Vršci. Čoskoro sa takmer vo všetkých mestách s rumunským obyvateľstvom pri čítárňach a spevokoloch zakladali amatérske divadelné družiny. Vo Vojvodine existuje veľká tradícia amatérskych divadelných skupín.

HUDOBNÁ TVORBA VO VOJVODINE

Všetky druhy hudby, vážna, džez, zábavná, ľudová, bez ohľadu na svoje rozličné estetické hodnoty, každá na svoj spôsob vplývali na vytvorenie hudobnej kultúry spoločenského prostredia. Hudobná tvorba, mala a má aj dnes dôležitú kultúrno- estetickú úlohu v rozvoji všeobecnej kultúry vo Vojvodine.

Srbi vo Vojvodine sa zapojili do európskych hudobných prúdov už v XVIII. storočí, v hraniciach Habsburskej monarchie, nezabúdajúc na svoje tradičné korene. Objednávateľia ikonostasov, portrétov a iných obrazov sa kochali v hudbe, ktorá sa oddelila od orientálnych vzorov. Žiaľ, zostalo len málo údajov o cirkevnej a svetovej hudbe tej doby.

Hudba sa vo Vojvodine rozvíjala v XIX. storočí, poznačená amaterizmom, začala sa formovať aj hudba romantizmu, založená na ľudovej tvorbe. Okrem domácich hudobníkov, k jej rozvoju prispeli aj cudzinci, predovšetkým Česi, ktorí boli vedúci chórov v spevokoloch, hrali v orchestroch a prednášali na školách. Hudba bola predovšetkým v službe zachovania národnej tradície, na čo poukázali aj besedy (koncept s tzv. zmiešaným programom- chór, sólistické a orchestrálne kompozície, ako aj divadelné predstavenia), ktoré organizovali cirkevné spevokoly. Vrchol na poli zborovej hudby sa dosiahol v Pančeve v sedemdesiatych rokoch a v Subotici a v Kikinde v 80-tych rokoch XIX. storočia. V srbskom národnom divadle (založenom v roku 1861) sa venovali aj scénickej hudbe. Hrávali sa predstavenia pre srbské obecnstvo vo vojvodinských a slavónskych mestách. Hudobná tvorba v tej dobe bola orientovaná na chóry, sólo piesne so scénkami, kým inštrumentály a vokálno-inštrumentálne opusy boli menej početné. Nemerateľný prínos k rozvoju hudobného umenia vo Vojvodine dali umelci a hudobní pedagógovia, ktorí pôsobili v druhej polovici XIX. Storočia - Aleksandar Morfidis Nisis, Jovan Paču a Mita Topalović. Ich zdedila generácia Isidora Bajića a Karela Napravnika.

Fotografia: Isidor Bajić

ISIDOR BAJIĆ (1878-1915) skladateľ, hudobný spisovateľ, pedagóg. Narodil sa v Kule, kde skončil základnú školu a gymnázium absolvoval v Novom Sade. Potom sa zapísal na hudobnú akadémiu v Budapešti, ktorú skončil roku 1901. Ako profesor na Veľkom srbskom pravoslávnom gymnáziu (dnes gymnázium Jovana Jovanovića Zmaja) v Novom Sade, v roku 1909 založil hudobnú školu, ktorá i dnes nesie jeho meno. Založil *Srbský hudobný časopis* (*Srbski muzički list*) a položil základy notovej edície *Srbská hudobná knižnica* (*Srbska muzička biblioteka*). Bol iniciátorom vytvorenia Zväzu srbských speváckych družstiev, Písal vokálnu hudbu, klavírne kompozície, scénickú hudbu, osobitnú pozornosť venoval spracovaniu ľudových melódií. Publikoval aj viacero teoretických diel: *Teória správneho notového spievania*, *Klavír a učenie klavíra*, *Naše cirkevné spevy* (*Teorija pravilnog notnog pevanja*, *Klavir i učenje klavira*, *Naše crkveno pojanje*). Najznámejšie jeho diela sú: opera *Knieža Ivo zo Semberie*, diela so spevom *Seoska lola*, *Čučuk Stana* a iné. Blízky národnému, Bajićov opus sa

často stotožňuje s ľudovými piesňami, ako je to napríklad s piesňou *Jesen stiže dunjo moja*. Zomrel v Novom Sade roku 1915.

Čech Karel Nápravník zanechal hlbokú stopu ako hudobný pedagóg vo Vršci a v Subotici. Medzi skladateľmi narodenými vo Vojvodine osobitné miesto patrí Petrovi Konjovićovi. Ako aj Bajić, Konjović tiež inklinoval k nacionálnemu romantizmu. Založil Muzikologický inštitút v Belehrade.

PETAR KONJOVIĆ (1883-1970) skladateľ. Narodil sa v Čurugu, gymnázium navštevoval v Novom Sade, ukončiac štvrtý ročník presunul sa do Srbskej učiteľskej školy v Sombore, vtedy jedného z centier hudobného života. Neskôr sa zapísal na Pražské konzervatórium. Potom pracoval ako učiteľ v Zemune, Belehrade a Sombore. Stal sa riaditeľom opery v Záhrebe, aby potom bol správcom divadla v Osijeku, Splitu a v Novom Sade. V roku 1933 sa vrátil do Záhrebu, kde zostal do roku 1939, keď bol vymenovaný za profesora Hudobnej akadémie v Belehrade, ktorej bol jedným zo zakladateľov a neskôr sa stal i rektorom. Bol zvolený za riadneho člena Srbskej akadémie vied a umení. Založil Muzikologický inštitút, v čele ktorého bol od roku 1948 po rok 1954. Inšpiráciu nachádzal vo folklóre. Na poli inštrumentálnej hudby nenapísal mnoho diel, ale medzi nimi vynikajú *Synfonia v c- móle, Jadranské Capricco, Simfonický triptych Koštana...* Vedľa početných zborových a sólo piesní Konjović napísal aj päť oper *Ženba Milošova, Knieža Zety, Koštana, Sedliaci, Vlast'*. Zomrel v Belehrade roku 1970.

Petrovaradínčan Svetolik Pašćan ukončil štúdiá hudby v Záhrebe, bol profesorom hudby a dirigentom v Srbskom národnom divadle, ako jeden zo zakladateľov Novosadskej filharmónie. Subotičan Király Ernő, skladateľ a etnomuzikológ, bol afirmovaným trubačom, preslávil sa ako člen mestského orchestra a divadelného orchestra v Novom Sade. V päťdesiatych rokoch XX. storočia bol hudobným redaktorom Rádia Nový Sad a vedúci muzikologického oddelenia Vojvodinského múzea. Zozbieral viac ako 5000 maďarských ľudových piesní. Písal skladby pre orchester, skladby pre detské chóry a kantáty. Vedľa Milana Vlajina a Radmily Petrovićovej, Kyrály taktiež skúmal hudobný život vojvodinských národnostných spoločenstiev. Dvojica významných hudobných umelcov narodených vo Vojvodine - Josif Marinković a Milenko Pavlović - svoju umeleckú afirmáciu dosiahli v Belehrade.

Srbské národné divadlo od založenia na svojej scéne uvádzalo aj diela s hudbou a spevom. Prechádzajúci potom cez zložitejšie žánre - operety, koncom XIX. storočia na scénu postavilo aj najvyšší hudobno – scénický druh - operu. Zložená v roku 1947 novosadskému obecnstvu sa predstavila slávnostnou premiérou *Traviaty*. Odvtedy opera zažívala vzostupy a pády, bojovala o prežitie a pokrok. Stály baletný súbor bol vytvorený v roku 1950.

Rádio Nový Sad je založené v roku 1949 a televízia Nový Sad v roku 1972. Prvý program z tohto štúdia bol vysielaný v roku 1975. Rádio a Televízia Nový Sad sa prihovárajú poslucháčom v jazykoch všetkých národnostných spoločenstiev, ktoré žijú vo Vojvodine. Hudobný program zachytáva všetky oblasti hudobného života a tvorí jednotný celok s hovoreným vysielaním.

V sedemdesiatych rokoch XX. storočia skladateľ Rudolf Bruči významne vplýval na Rádio založením Akadémie umenia v Novom Sade, ktorá medzi iným mala aj oddelenie pre hudobné umenie. Založená bola v roku 1974. Bruči bol prvým dekanom a mala najkvalitnejšiu katedru pre hudbu v okolí. Vo Vojvodine dnes pracuje 21 hudobná škola. Hudobná škola v Subotici bola založená v roku 1868 a jej prvým riaditeľom bol Frankl István, ktorý bol zároveň aj riaditeľom gymnázia. Mestská hudobná škola vo Vršci bola založená v roku 1859 a hudobná škola Isidor Bajić v Novom Sade v roku 1909.

Subotická filharmónia bola založená v roku 1924, neskôr bola premenovaná vo vojvodinskú filharmóniu, zložená z vynikajúcich, profesionálnych hudobníkov, a ktorá s menšími prestávkami pracovala do roku 1991, keď prestala existovať.

Aby sa zabezpečila afirmácia mladých talentovaných hudobníkov a podmienky pre ich prácu v poli orchestrálneho prejavu na území Vojvodiny v roku 2001 boli založení Vojvodinskí symfonici. Nástupcom Vojvodinských symfonikov je Vojvodinský symfonický orchester, ktorý bol založený v roku 2011, a odvtedy mal viac ako 100 úspešných koncertov a dosiahol významnú úroveň hudobného prednesu a dobré interpretačné štandardy.

Novosadský big bend bol založený v roku 2003 zo strany profesionálnych a renomovaných džez a pop hudobníkov Nového Sadu, s cieľom vyplniť prázdnotu zánikom Tanečného orchestra RTV Nový Sad, a pokračovať v tradícii orchestrálneho prednesu na poli džez, pop, filmovej a scénickej hudby. Od založenia mal viac ako 400 koncertov doma a v regióne. V doterajšej činnosti Novosadský big bend vystupoval v rozličných

formáciach, ktoré boli podmienené programovým obsahom. Jeho kostru tvoria najlepší džez hudobníci Nového Sadu.

Veľmi sú významné dva tamburášske orchestre- Veľký tamburašský orchester Rádia Nový Sad, ktorý bol založený v roku 1957 a Subotický tamburašský orchester založený v roku 1976. Tieto orchestre vynikli hraním tamburášskej hudby. Repertoár týchto orchestrov tvoria piesne a tance národnostných spoločenstiev Vojvodiny, ako aj diela klasickej a súčasnej hudby. Oba orchestre vystupovali na mnohých festivaloch doma a v zahraničí. Vo Vojvodine sa osobitne váži tamburášska hudba a najznámejšími tamburášmi boli Janika Balaž, ktorý hral v Novom sade a Pera Tumbas Hajo, ktorý vystupoval v Subotici. Repertoárom bunjevských ľudových piesní sa preslávil Zvonko Bogdan, ktorého sleduje jeho tamburášsky orchester.

Tradícia chórového spevu vo Vojvodine je veľmi rozvitá. Už v XIX. storočí všetky väčšie mestá mali svoje spevokoly. Tradícia chórového spievania pokračuje aj dnes tvorbou mnohých chórov, ktorých výber programu sa pohybuje od diel stredovekých majstrov, diel chórovej hudby domácich a zahraničných klasikov po chórové diela súčasných skladateľov. Najlepšie chóry vo Vojvodine súťažia na Festivale hudobných spolkov Vojvodiny, ktoré sa od roku 1964 uskutočňuje v Rume. Festival je najväčšou manifestáciou amatérskej hudobnej tvorby vo Vojvodine. Predstavuje reprezentatívnu manifestáciu najlepších chórov a súborov predtým zvolených na obecných a šiestich regionálnych súťažiach.

V popovej a rokovej hudbe výnimočné miesto zaberajú Kornelije Bata Kovač a Đorđe Balašević. Známejšie vojvodinské rokové skupiny v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch XX. storočia boli Pekinška patka, Laboratorija zvuka, Instant karma, Luna, La Strada, Boje, Obojeni program a neskôr Eva Braun, Ateist rep, Lav hanters, Oružje protiv otmičara, Veliki prezir... medzinárodnú slávu dosiahli Lévy Szilveszter, Lengyel Gébor a Lajkó Félix.

ROZVOJ ŠKOLSTVA NA PRIESTOROH DNEŠNEJ VOJVODINY

Školy vo Vojvodine majú dlhoročnú tradíciu. Už v XI. storočí sa spomína jestvovanie katolíckej školy v Báci a v XII. storočí aj v Titeli. V pravoslávnych monastieroch boli školy v XVI. a v XVII. storočí a v tej dobe sa objavujú aj školy vo väčších mestách.

Prvé srbské základné školy sa otvárajú v XVII. storočí. Prvá slovenská škola bola založená v Bajši roku 1720 a jedna z prvých rumunských škôl vo Veľkom Središti roku 1735. Rusíni si v Ruskom Kerestúre založili svoju základnú školu hneď po príchode roku 1753. Vtedy už vo väčších dedinách jestvovali aj maďarské školy a neskôr aj nemecké.

V roku 1777 sa v rozvoji školstva deje veľká zmena. Mária Terézia uvádza *Ratio educationis*, reformu, ktorou sa školy oddelili od cirkvi a organizujú sa na nový spôsob. Naložené bolo povinné šesťročné vzdelávanie a použitie učebníc. Predpísané sú aj spôsoby edukácie učiteľov a vytvorené sú materiálne podmienky pre fungovanie škôl. Vyučovacie plány boli jednotné pre všetkých a vyučovanie sa konalo v materinskej reči vojvodinských národov.

Na týchto priestoroch sú zaznamenané mená priekopníkov v školstve – Andrej Volni (1759-1827), Matijaš Sladković, jezuita (1754-1804). Zaznamenané je aj meno Mátyása Langa, ktorý bol učiteľom na prvom novosadskom katolíckom gymnáziu.

Okrem základných, otvárali sa aj stredné školy. Karlovske srbské gymnázium bolo založené roku 1791, vďaka donácii karlovskeho obchodníka Dimitrija Anastasijeviča Saboka. Na začiatku mala šesť ročníkov:

- tzv. prípravný ročník
- 2 – 4. ročník – gramatika,
- 5. ročník – rétorika,
- 6. ročník – poetika (humanistické vedy).

Od školskeho roku 1852/53 formovaný je aj 7 - 8. ročník – filozofia.

Škola prerušila vyučovanie len v školskom roku 1795/96 (pre mor), 1848/49 a počas svetových vojen. Srbské gymnázium v Novom Sade je založené v roku 1810.

V roku 1848 Jozef I. formoval Ministerstvo kultúry a vzdelávania. Ono prerástlo do Zväzového Ministerstva a začalo sa vážne zaoberať vzdelávaním.

V roku 1869 sa uvádza osemročné vzdelávanie a po prvýkrát sa zaoberá aj vzdelávaním dievčat, ale podľa osobitných programov.

Učiteľská škola v Sombore vyrástla z kurzov Avrama Mrazovića, ktoré za začali ešte v roku 1778.

AVRAM MRAZOVIĆ (1756-1826) srbský osvetár, pedagóg, literát, prekladateľ, šľachtic, senátor slobodného kráľovského mesta Sombor. Narodil sa roku 1756 v Sombore, ako syn Georgija Mrazovića, kňaza somborského chrámu Svätého Jovana. Základnú školu skončil v Sombore, so svojim vzdelávaním pokračuje na gymnáziu v Segedíne. Potom pokračuje v štúdiu gramatiky a ortografie (pravopisu). Zakončil šesťmesačný kurz za riaditeľov škôl, podľa pokročilej metódy nemeckého pedagóga a pedagogického reformátora Johanna Felbingera. Somborčan, pôvodom a narodením, ale aj pôsobením, bol naklonený svojmu mestu. Zanechal hlboké stopy v osvetovej a literárnej histórii svojej doby. Vedľa Dositeja Obradovića, Vuka Karadžića, bol nositeľom európskeho ducha medzi Srbmi koncom XVIII. a začiatkom XIX. storočia. Zomrel v Sombore 1826, kde je aj pochovaný.

Nariadením Márie Terézie, Avram Mrazović bol vymenovaný za vrchného dozorcú všetkých pravoslávnych škôl v Péscskom obvode, kde patrili aj školy v Báčke a Baranji. Ide o syna somborského pravoslávneho farára, ktorý sa osvedčil, ako vytrvalý reformátor, autor učebníc z gramatiky, rétoriky a prekladu časopisov pre mládež. Ako školský dozorca, Mrazović navštevoval všetky dediny v jeho obvode, podpisoval zmluvy s lokálnymi obcami o zakladaní srbských národných škôl, ich vybavení a materiálnom zabezpečení učiteľov. Takýmto úsilím, ku koncu storočia (1791) boli otvorené školy v 74 dedinách. Za svoju pedagogickú húževnatosť bol ocenený zlatou medailou troch rakúskych panovníkov (Jozefa II, Leopolda I a Franca I) a dostal dedičný titul a erb.

Vrchné spravovanie nad všetkými srbskými školami dostali aj Stefan Vujanovski pre Sriem a Gligorije Obradović pre Banát.

Podľa platných uhorských zákonov, vo všetkých krajinách, ktoré patrili Uhorsku (*RATION EDUCATIONIS PUBLICAE*, Budín 1806), obce boli povinné obnoviť jestvujúce, alebo postaviť nové školské budovy z pevných materiálov.

Po rakúsko-francúzskej vojne roku 1810, sa reformy školstva zintenzívňujú: za prvého dozorcú všetkých pravoslávnych škôl postavili Uroša Nestorovića. Vtedy vzniklo aj srbské gymnázium v Novom Sade.

Námestníctvo Vojvodiny v roku 1857 vymenovalo Dr. Đorđa Natoševića za vrchného riaditeľa všetkých srbských škôl. Z povolania lekár, podľa cítienia pedagóg, bol vytrvalý a podnikavý. Často sa sťažoval, že dedinské a mestské obce peniaze míňajú na „vedľajšie veci“ a nie na školy, knihy, výchovu detí a vzdelávanie národa na svojom území.

Po formovaní spoločnej rakúsko-uhorskej monarchie (od roku 1867), školské zákony sú vypracované na zásadách:

- aby sa cirkev oddelila od štátu,
- aby veda a vyučovanie boli slobodné,
- aby vzdelávanie bolo povinné pre žiakov od 6 do 14 rokov,
- že štát je povinný zabezpečiť, aby vyučovali odborní učitelia, ktorí skončili štvorročné školy.

V roku 1872 Đorđe Natošević pripravil *Vyhlasška o srbských národných školách (УРЕДБУ ЗА ЦРПСКЕ НАРОДНЕ ШКОЛЕ)*. V tom istom roku začala s prácou Štátna ženská učiteľská škola v Subotici. V tom istom meste je založená aj prvá materská škola ešte roku 1843 a kontinuálna predškolská výchova a vzdelávanie jestvuje ešte od roku 1872.

Koncom XIX. a začiatkom XX. storočia otvárajú sa aj odborné školy: – Nižšia učňovská a obchodná škola v Novom Sade (1881), Obchodná akadémia v Sombore (1885), v Zreňanine (1895) a v Subotici (1906).

Učitelia sa vzdelávajú na „učiteľských kurzoch“, ktoré celých 33 rokov (1778 do 1811) v Sombore organizoval Avram Mrazović. On v tomto meste založil *Normu*, prvú ustanovizeň pre vzdelávanie učiteľov vo Vojvodine. Predbežné trojmesačné kurzy sa vystriedajú dvojročným vzdelávaním.

V roku 1812 je otvorená prvá učiteľská škola – Preparandia (*cirkevná škola*) v Sent Andrey, ktorá bola o štyri roky presťahovaná do Somboru, kde s rozvojovými a organizačnými zmenami pretrváva dodnes – ako Učiteľská fakulta.

Po prvej svetovej vojne sa vo Vojvodine uplatňoval srbský *Zákon o základných a stredných školách*, takže dovtedajšie obecné a cirkevné školy boli zoštátnené.

Vyučovanie sa, okrem po srbsky, konalo aj v jazykoch menšín a pritom sa povinne vyučoval aj štátny jazyk. Neotvárali sa osobitné školy pre menšinové spoločenstvá, ale len triedy v jazyku národnostných menšín, ktoré museli počítať 30 žiakov.

Medzi dvoma vojnami školstvo vo Vojvodine nedosiahlo nijaký značný pokrok. Nový zákon o školách, ktorý bol schválený v roku 1929, základnú školu proklamuje ako bezplatnú a povinnú, ale to nebolo úplne uskutočnené.

Okrem reálnych osemročných gymnázií a odborných škôl, jestvovali aj ďalej občianske trojodborové školy – poľnohospodárske, obchodné a remeselnícko - pohostinné.

Po druhej svetovej vojne sa rozšírila sieť stredných škôl. Príslušníci menšín mali možnosť vzdelávať sa v materinskej reči v základných školách po maďarsky, slovensky, rumunsky, rusínsky a česky. Gymnázia, učiteľské školy a školy pre vychovávateľov vzdelávali žiakov, okrem v srbskej, aj v maďarskej, slovenskej, rumunskej, rusínskej a chorvátskej reči (zrušené koncom päťdesiatych rokov).

UNIVERZITA, VEDCI A VYNÁLEZCOVIA

Veľký význam pri vytváraní srbskej inteligencie vo Vojvodine má Peštianska univerzita. Jej dejiny siahajú do roku 1635 do mesta Nagyszombat – dnes Trnava, Slovensko), v ktorej boli dve fakulty, umelecká a teologická. Právnická je založená po troch desaťročiach a lekárska až v roku 1769. Do Budínu je presťahovaná v roku 1777 a napokon do Pešti roku 1784. Vtedy sa z právnickej fakulty rozvila celá univerzita pod názvom Kráľovská univerzita v Pešti (Budapesti Tudományegyetem). Prednášalo sa po latinsky až do roku 1844, keď sa maďarský jazyk uvádza ako služobný jazyk v Uhorsku. Ženy sa na univerzitu mohli zapisovať až od roku 1895.

Peštianska univerzita bola strediskom veľkého počtu študentov zo všetkých kútov Vojvodiny. Tu sa vzdelávali, medzi ostatnými, Sava Tekelija, Lukijan Mušicki, Georgije Magarašević, Jovan Sterija Popović, Josif Pančić, Đura Jakšić, Jovan Jovanović Zmaj, Laza Kostić, Stevan Sremac, Isidora Sekulić, Veljko Petrović a mnohí iní.

Obraz: Sava Tekelija

SAVA POPOVIĆ TEKELIJA (1761-1842), literát, politik, dobrodinec. Pochádza z vplyvnej šľachtickej rodiny. Narodil sa v Arade, kde navštevoval aj základnú školu. Gymnázium skončil v Budíne a ako prvý Srb urobil doktorát z oblasti práva v Pešti. Začal sa zaoberať politikou, ale sa tejto kariéry rýchlo vzdal, aby všetku svoju pozornosť a energiu usmernil na dobročinné práce. Dobře spolupracoval s uhorskou šľachtou. V roku 1838 založil nadáciu Tekelijanum v Pešti, ktorou do začiatku Prvej svetovej vojny prešlo 346 študentov zo všetkých srbských krajov. Bol darcom mnohých srbských a maďarských ustanovizní. Matici srbskej daroval svoju knižnicu, kúpil tlačiareň a neskôr daroval aj všetku svoju nehnuteľnosť a peniaze. Zvolený bol za doživotného predsedu Matice srbskej. V literatúre sú známe jeho *Memoáre*. Zomrel roku 1842 v Pešti a pochovaný je v Arade.

Obraz - Tekelijanum

Jednou z najvýznamnejších charakteristík Peštianskej univerzity bola multinacionálnosť. Medzi príslušníkmi rôznych národov panovala značná zhoda, kým úradným jazykom bola latinčina. Na začiatku XIX. storočia sa zjavujú prvé národnostné rozdelenia, keď bola založená Katedra maďarského jazyka a literatúry. Narýchlo predstavitelia slovanských národov, predovšetkým Srbi a Slováci, požiadali, aby sa založila Slovanská katedra. Žiadosť, ktorá bola podaná v roku 1824, bola odmietnutá, ale to bol predsa významný krok, lebo sa tak hlas srbských intelektuálov v Pešti stával viac a viac prítomný v sfére kultúry a vzdelávania.

Založená bola univerzita aj v dnešnom Cluji (Коложвар) a iných mestách.

Podľa štatistických údajov z roku 1910, v Uhorsku jestvovali: tri univerzity, ešte niekoľko osobitných fakúlt, 10 právnických akadémií (vyššia škola), 46 teologických vyšších škôl rôznych konfesií, 245 gymnázií (reálne a klasické), 48 priemyselno-obchodných škôl, 43 umelecké školy, 49 učiteľských škôl (lycéí), s rôznymi vyučovanými jazykmi.

Koncom XIX. a na začiatku XX. storočia, vďaka reformám, sa na priestoroch Rakúsko-Uhorska, a tak aj dnešnej Vojvodiny, rozvíjali veda a umenie.

Tivadár Puskás v roku 1877 patentoval telefónnu ústredňu, Donat Banki v roku 1892 karburátor a začiatkom minulého storočia, Kálmán Kandó konštruoval prvú elektrickú lokomotívu.

PUSKÁS TIVADAR (1844-1893) inžinier strojníctva, vynálezca. Pôvodom bol zo Sedmohradska (Transilvácie). Vzdelával sa vo Viedni, v Londýne a v Ameriky. Bol dobrým športovcom, zaoberal sa šermom a jazdou. Zaznamenané je, že si ako usilovný žiak oholil hlavu, aby mohol zostať doma a učiť sa ešte viac. Keďže jeho rodina mala finančné ťažkosti, živil sa sám. Keď sa presťahoval do Ameriky, pracoval s Edisonom, ktorý ho neskôr vymenoval za svojho zástupcu pre Európu. V roku 1877 vynášiel telefónnu ústredňu, ktorá začala fungovať v Paríži a v Pešti. Svoju ideu o telefonickej distribúcii patentoval v roku 1892 a už v nasledovnom roku odštartoval *Telefon Hírmondó* (Telefónna distribúcia správ), ktorá so svojou prácou začala v Pešti. Licencia je predaná do mnohých štátov. Žiaľ, narýchlo zomiera od infarktu, ako 49-ročný.

TELEFON HÍRMONDÓ (Telefónna distribúcia správ). (1893-1945). Tivadar Puskás patentoval svoj vynález a v roku 1893 distribúcia začala s prácou. Svojim zákazníkom ponúkal aktuality, zaujímavosti a edukačné obsahy. Okolo roku 1900 mal okolo 15 000 zákazníkov. Telefonické správy začali s prácou od 9 h ráno a pracovalo sa do neskorého noci. Zamestnanci v Puskásovej idey fonservisu boli novinári, ktorí chystali správy na ten deň. Správy sa čítali do mikrofónu, podľa vopred stanovených termínov. Volili sa v súlade s novinovými vydavateľstvami a tie najaktuálnejšie boli opakované počas celého dňa. Aby sa ľudia mohli informovať čo bude na programe a o koľkej hodine, zákazníci dostávali bulletiny s programom a časom vysielania. Aj napriek mnohým nedostatkom a záväzku sedieť so sluchátkami na ušiach, takýto tvar komunikácie sa ukázal efektívnejší od dennej tlače. Podnik, v ktorom pracovalo viac ako 200 zamestnancov, zarábala od zákazníkov a používatelia zato dostávali bezplatne telefón. Bol to veľký technologický pokrok tej doby a zároveň aj predchodca rádio vysielaniam. Tá istá kompnia vysielala v roku 1925 prvý rozhlasový program v Maďarsku. Medzitým, telefonický servis neprestával s prácou až po Druhú svetovú vojnu, keď boli inštalácie takmer úplne zničené.

Na budapeštianskej univerzite, kde študovali mnohí Srbi a predstavitelia iných národov z týchto priestorov, sa objavilo niekoľko svetovo uznávaných vedcov:

- János Neuman,
- Leó Szilárd,
- Jenő Wigner.

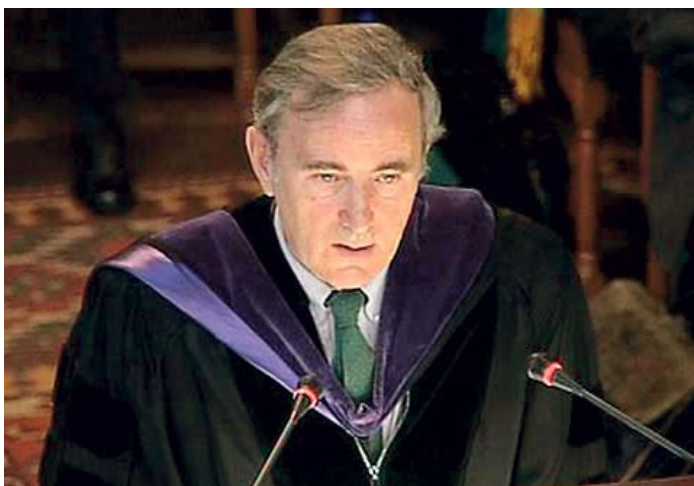
Aj keď ešte v XIX. storočí vladyka Platon Atanacković žiadal zakladanie srbskej univerzity v Južnom Uhorsku, prvá vysokoškolská inštitúcia vo Vojvodine bola založená až po vojne. Právnická fakulta v Subotici začala s prácou v roku 1920, ako časť Belehradskej univerzity. V nej začali svoju univerzitnú kariéru známi profesori Đorđe Tasić, Mihajlo Konstantinović, Mijo Mirković a iní. V medzivojnovom období najvýznamnejšou kultúrnou inštitúciou vojvodinských Srbov bola Matica srbská, ktorá bola nerozhodná, či vzdelávať širšiu spoločnosť, alebo sa zaoberať vedou a umením vo Vojvodine.

Medzi vyššie školy sa vtedy zaraďovali vyššie pedagogické, vyššie komerčné, vyššie administratívne a vyššie strojnícke školy. Prvé fakulty Univerzity v Novom Sade boli Poľnohospodárska a Filozofická fakulta a od začiatku šesťdesiatych rokov XX. storočia sa im postupne pripájajú Právnická, Technologická, Lekárska, Strojnícka a Ekonomická fakulta v Subotici.

Dnes v rámci Univerzity pracuje 14 fakúlt a všade, kde sa to dá, sa vyučovanie koná aj v menšinovom jazyku. Na Filozofickej fakulte v Novom Sade existujú oddelenia pre maďarský, slovenský rumunsky a rusínsky jazyk, na Učiteľskej fakulte v Sombore sa budúci učitelia školia po srbsky a maďarsky a na Učiteľskej fakulte vo Vršci po srbsky a po rumunsky.

Obraz - Platon Atanacković

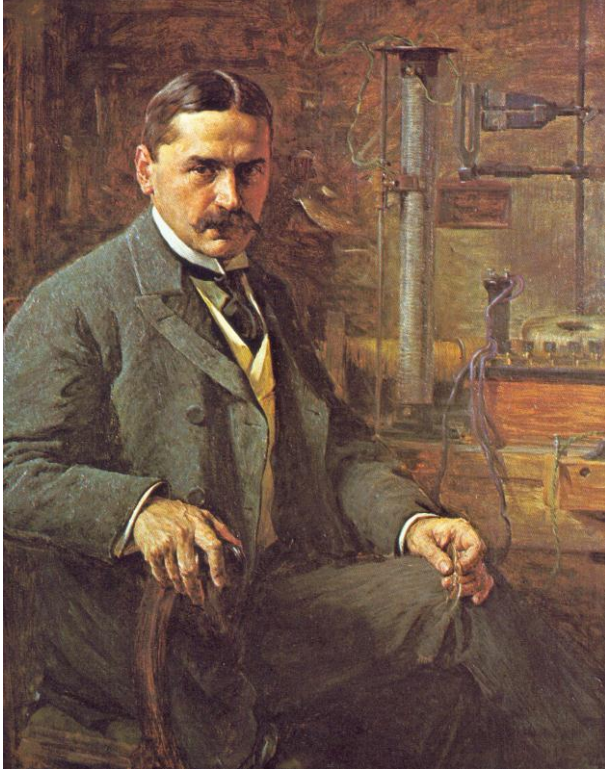

Fotografia: Tibor Várady

VÁRADY TIBOR (1939) profesor práva, akademik a spisovateľ. Narodil sa vo Veľkom Bečkereku (Zreňanine). Základnú školu a gymnázium skončil v rodnom meste a Právnickú fakultu v Belehrade (1962). Magisterské štúdiá urobil na tej istej fakulte a doktorát na Univerzite Harvard (1970). Začiatočnícku prax získal v otcovom úrade v Zreňanine a od roku 1963 v Novom Sade prednášal na Právnickej fakulte. V roku 1970 získal titul docenta, potom aj mimoriadneho a riadneho profesora na tej istej fakulte. Prednášal na Stredoeurópskej univerzite v Budapešti. Usporiadal viac ako 200 prednášok, najčastejšie na univerzitách v Rakúsku, Belgicku, Česku, Anglicku, vo Francúzsku, v Holandsku, Taliansku, Číne, Maďarsku, Nemecku, Poľsku, Portugalsku, Rusku, Singapure, na Slovensku, v Španielsku, v Spojených štátoch amerických. Bol členom medzinárodného Stáleho rozhodcovského súdu v Haagu a Srbsko zastupuje aj dodnes pred medzinárodnými súdmi. Zverejnil viac ako

250 vedeckých prác (z čoho je viac ako 30 kníh), ktoré napísal po srbsky, anglicky, maďarsky a nemecky. Jeho diela sú prekladané do mnohých jazykov. Autorom je početných učebníc a kníh z oblasti práva. Bol zodpovedným redaktorom časopisa *Új Symposion*, a hlavný a zodpovedný redaktor vedeckého časopisa *Létünk*. Zaujímal sa aj o literatúru. Prednedávnom zverejnil knihu *Zápisy a ľudia (Списци и људу)*, pre ktorú materiál čerpal z rodinných zápisov v advokátskej kancelárii z konca XIX. storočia v Bečkerek. Kniha je preukaz úcty k malým ľudským osudom. Rozprávanie o ľuďoch, ktorých osudy sa často stávali dejinami mimo histórie vo viacnárodnom prostredí, kde sa často striedala moc, režim, úradný jazyk, názov mesta, štátu...

Medzi vedcov a vynálezcov svetovej úrovne narodených v Rakúsko-Uhorsku sú aj Nikola Tesla a Mihajlo Pupin.

Obraz: Portrét Mihajla Pupina

MIHAJLO PUPIN (1854-1935) veľký svetový vedec a vynálezca. Narodil sa v banátskej dedine Idvor. Keďže ho zaujímala veda, už ako malý opustil rodičovský dom. Vzdelával sa v Pančeve, Prahe, v Amerike, na poprednej Cambridge univerzite (Кембриџ) a na Berlínskej univerzite, kde v roku 1889 obhájil doktorát. Potom odchádza na Columbia univerzitu v New Yorku, kde pracuje ako pedagóg a vedecký pracovník od roku 1889 do 1929. Prihlásil viac ako 30 patentov. Najviac jeho vynálezov je z oblasti elektroniky a telekomunikácií. Za svoju prácu získal mnohé uznania. Nezvyčajnú cestu od bantáskeho pastierika k vedcovi svetovej úrovne, Pupin najdôkladnejšie vystihol vo svojom autobiografickom diele *Z pasienkov k vedcovi (From immigrant to Inventor)*, za ktorú získal Pulicerovu cenu za literatúru v roku 1924. Toto dielo je preložené do viacerých jazykov. Aj napriek dosiahnutej svetovej sláve, celý život bol viazaný k Idvoru, svojej rodnej dedine, o čom svedčia jeho početné donácie. Zomrel v roku 1935 v New Yorku a pochovaný je v Bronxe.

Fotografia: Mileva Marić Ajnštajn

MILEVA MARIĆ AJNŠTAJN (1875-1948) bola našou známou vedkyňou, manželkou Alberta Einsteina. Narodila sa v Titeli, vzdelávala sa v Rume, Novom Sade a v Záhrebe. Ako piata žena, skončila v Zürichu elektrotechniku. Manžel, Albert Einstein, za svojo teóriu relativity (1913-1916), roku 1922 dostal Nobelovu cenu. Mileva ho v tej práci všemožne podporovala a pomáhala mu. Podľa mnohých, dala kľúčový prínos pri vytváraní tejto teórie. Medzitým, ich manželstvo sa rozpadlo a tak po rozvode v roku 1918 Mileva pokračuje žiť v Zürichu s ich dvoma synmi. Albert Einstein celú sumu, ktorú získal za Nobelovu cenu (121 572 švédskych korún) daroval Mileve. Nepochybne, cítil sa je dlžníkom, lebo si bol vedomý jej prínosu k jeho teórii. Zomrela v Zürichu roku 1948. V Novom Sade od roku 1993 nosí jej meno jedna ulica a odnedávna aj jedna stredná škola.

BARTOLOMEJ GODRA (1832-1874) bol etnológ a lekár. Narodil sa v Laliti, študoval vo Viedni, potom pracoval ako vrchný lekár vo vojenskej nemocnici v Srijemskej Mitorovici. Bol lekárom 9. pohraničného petrovaradínskeho pluku pechoty. Hodne času venoval botanike. Autorom je topografickej a etnografickej historickej časti o Petrovaradíne, ako i botanickej monografie Sriemu, ktorá bola napísaná trojjazyčne, po latinsky, nemecky a srbsky. Zomrel v Rume roku 1874.

Medzi pionierov svetového letectva sa zaraďujú Banáťan Trajan Vuja, ktorý v Paríži roku 1906 letel v lietadle, ktorému sám konštruoval motor a Aurel Vlajku, ktorý vo Vršci organizoval leteckú prehliadku v roku 1912.

Fotografia: Ivan Sarić

IVAN SARIĆ (1876-1966), konštruktér lietadiel a letec. Narodil sa v Subotici, kde zakončil základnú školu a gymnázium. Pracoval v účtovníctve mestskej administrácie. Ako mladý sa zaoberal cyklistikou. Subotická tlač už od roku 1897 zaznamenáva jeho stále úspechy v cyklistike. Roku 1900 nesie titul šampióna Uhorska a zúčastnil sa na svetovom majstrovstve v Paríži a v nasledovnom roku sa stáva trojnásobný šampión ako motocyklista. V roku 1910 konštruoval lietadlo. Vložil do neho trojcylindrový motor Delfos s 24 konskými silami. Na mestských pretekoch, v lete roku 1910, vykonával skúšobné lety. Za necelých sedem rokov, po bratoch Wrightovcoch, úspešne letel na vlastnom lietadle. Spokojný so svojim dielom, uskutočnil verejný let, na ktorom sa zúčastnilo okolo 7 000 návštevníkov. Letel okolo 3 km na výške 30 metrov. Začiatkom roku 1911 zdokonalil konštrukciu lietadla, ktorú nazval *Sarić 2*. Jeho ťažkosti pri vzniku lietadla opísané sú v románe *Letiaci Wolfidol* (Летећу Вучидол) Gézu Csátha, Emila Hamvása a Artura Munka. Zomrel v Subotici roku 1966. Technická škola v Subotici nesie jeho meno.

Milan T. Jovanović bol tvorcom prvého patentu, ktorý vznikol na týchto priestoroch. Vyrábala výrobky z medi a bol vynálezca. Registroval svoj patent, ako *prístroj kotla na pálenie pálenky* v roku 1909 v Kancelárii za patenty Rakúsko-Uhorska.

Nikola Bizunuč (1823-1906) bol vynálezca a konštruktér holiaceho stroja. Narodil sa v chudobnej rodine v Neradine. Po vzdelávaní v rodisku, odchádza do Irigu za holičského učňa. Polovicou XIX. storočia odchádza z Irigu do Európy. Onedlho, po celej Európe, boli holičstvá zaplnené jeho holiacim strojom. V Londýne si našiel finančnú podporu pre svoj vynález a narýchlo bolo niekoľko tovární, ktoré vyrábali jeho stroj. Zbral si pseudonym John Smith, aby sa jednoduchšie vynašiel v obchodnom svete. Keď zomrel, jeho majetok bol prehodnotený na 22 milióny funtov.

GAJA ALAGA (1924-1988), nukleárny fyzik, narodil sa v Miletići (Svetozar Miletić). Základnú školu ukončil v Miletići, gymnázium v Sombore, štúdium začal na Technickej fakulte v Budapešti a pokračoval v Záhrebe na Technickej a Prírodo-matematickej fakulte, kde aj v roku 1950 diplomoval. Doktorskú prácu obhájil roku 1955. Skúmajúc štruktúru atómového jadra, spolu s Adlerom, Bohrom a Motelsonom objavil K - voľné pravidlá a pravidlá intenzity pre beta-prechody a gama-prechody v deformovanom jadre, za čo posledný dvaja aj dostali v roku 1975 Nobelovu cenu. Samostatne v tých istých jadrách objavil nový asymptomový typ pravidiel, ktoré sa nazývajú *Alagove pravidlá*. Postavil nový typ atómového jadra, ktorý sa nazýva *Alagov model*. Bol pionierom teoretickej fyziky atómových jadier a učiteľom generácií atomových fyzikov. Zomrel v Záhrebe roku 1988.

KULTÚRNA IDENTITA VOJVODINSKÝCH ETNICKÝCH SPOLOČENSTIEV

SRBI VO VOJVODINE

Srbi do Vojvodiny prichádzali v organizovaných a neorganizovaných sťahovaniach, ale hoci jestvuje podstatný rozdiel medzi tými dvomi spôsobmi sťahovania na tieto priestory, oba majú spoločné to, že veľká časť srbského obyvateľstva Vojvodiny sa prisťahovala z oblastí južne od Sávy a Dunaja a len malá časť zo západných častí a ešte menšia zo severu.

Koncom XX. storočia do Vojvodiny prichádzajú Srbi, z vojnou postihnutých priestorov, bývalej SFRJ. Z celkového počtu vojnou ohrozených osôb v Srbsku, vo Vojvodine prebýva 259.719, alebo 42% osôb a najväčší počet je srbskej národnosti.

OBYČAJE VOJVODINSKÝCH SRBOV

Kroj – Tradičný mužský odev u Srbov vo Vojvodine tvorí košeľa, gate a prusľak-kabátec, Surdum (kabanica), „košuljac“, „reklia“, sukňa, čakšire (nohavice), kožuch, pršniak, kožené čakšire (nohavice), opaklija, klobúk, šubara, čižmy, „opanci“, papuče;

a ženský: košeľa alebo oplecko, prusľak, „skute“ (rubáč -podsukňa), spodná a vrchná sukňa, „reklia“, kožuch, pršniak a ťurák, ručník, „džega“, „ubrađaj“, topánky, dreváky a ponožky (u žien).

Kroj vojvodinských Srbov charakterizovala jednoduchosť a elegancia. Ozdoby sú často vyšívané striebrom a zlatom, na slávnostnom odevu sa často mohli nájsť nastýbané dukáty, strieborné a zlaté gombíky.

Jednou z najkrajších častí odevu bola čiapka zlatara tzv. ubrađaj. Nosili ju nevesty a mladé ženy prvý rok po svadbe. Zabezpečovala ju ženichova domácnosť. Vyrábala sa dva až tri mesiace.

Ilustrácia - srbský kroj v Báčke v XIX. storočí

Keď hovoríme o obyčajoch Srbov vo Vojvodine, osobitné miesto zaujal cyklus zimných sviatkov, ktorý sa začína predvianočnými aktivitami (божићним покладима), 27. novembra a končí sa sviatkom Zjavenia Pána.

Božićne poklade sa v minulosti považovali za veľký sviatok, kým dnes stratil svoje prvky magických obradov, ktoré sa viazali k tomu dňu. Vianociam predchádzali *Materice* (dva týždne pred Vianocami) a *Očevi* (týždeň pred Vianocami), vtedy deti viazali povrázkom rodičov a starších domácich, v niektorých dedinách deti dodnes idú po ulici a ženám a starším spievajú pesničky, požadujúc dary. Ako sviatok, *Materice* zostávajú neznáme v časti stredného a južného Banátu.

Samotné Vianoce (Božić) sa dodnes medzi ľuďmi považuje za najväčší sviatok v roku. Dodnes sa u mnohých Srbov vo Vojvodine Vianoce oslavujú so všetkými dôležitými prvkami: vianočnou večerou na Štedrý večer (*Бадње вече*), pálením ohňa na ulici, vnášaním slamy, *badnjakom*, *korinčašima*, miesení obradných chlebov, *česnicom*, vianočnou pšenicom, jazdou na koni, alebo, ako to v národe nazývajú *vijaње Божића*, alebo ako na severe Báčky hovoria, *vijaње киселице*. Vianočný obed predpokladal aj modlitbu, zapaľovanie sviečky a *kađenje*. Lámal sa koláč. Deti sa zvlášť tešili na *česnici* (okrúhly, biely

obradový chlieb alebo koláč, do ktorého sa pred pečením dáva peniaz – verili, že osoba, ktorá vo svojom kuse nájde peniaz bude mať osobitné šťastie v tom roku).

Pri oslave *Malog Božiča* alebo Nového roku sa väčšina týchto zvyklostí opakuje, ako je krájanie vianočného koláča, spaľovanie *badnjaka*, pálenie ohňov, obchádzanie statku, a sú aj nové zvyky, akými je miesenie *vasilice*, donášanie vianočnej slamy, známe v dedinách na severovýchode Sriemu. V južnom Banáte domy dodnes obchádzajú maskovaní gratulanti a v Srieme - *vertepaši*.

Sviatkom *Богојављањем* končí sa obdobie zimných sviatkov, ako aj „nepokrstených dní“ a posväcovaním vody na *Крстовдан*, ako ochrannou vlastnosťou *богојављанскеј* vody, končí sa druhé obdobie zimných sviatkov.

Na Lazárovu sobotu domáca vstávala po polnoci a búchaním o ťapšu strašila hady a záväzne zametala dvor a páčila smeti. V niektorých vojvodinských dedinách to staré ženy robia dodnes. V Báčke a v Banáte, pred Lazárovou sobotou, aj dodnes v niektorých dedinách pália ohne na uliciach.

Druhým najväčším sviatkom v roku je *Uskrse (Veľká noc)*, ktorý sa aj dnes slávnostne oslavuje vo Vojvodine. V minulosti sa rôzne obyčaje uplatňovali počas tzv. *Veľkého týždňa*, ako aj po *Uskrse*. Na Veľký piatok sa farbía veľkonočné vajíčka. Aj dodnes, niektoré rodiny si zachovávajú prvé ofarbené vajíčko, tzv. ochrancu, ktoré má strážiť dom pred všetkým zlom, kým v niektorých dedinách prvé ofarbené vajíčko dávajú dobytku alebo hydine, aby prosperovali. Aj dnes je oblievačka zvykom na druhý veľkonočný deň. Na *Vodeni ponedeljak*, mládenci oblievajú dievky a v tretí veľkonočný deň, dievky oblievajú mládenčov (Báčka). V mnohých banátskych dedinách sa oblievajú na *Đurđevdan*. Na druhý veľkonočný deň, alebo po *Malom Uskrse* navštevujú hroby, na ktoré záväzne, okrem potravín, odnášajú aj vodu, ktorou oblievajú hrob.

V mnohých banátskych dedinách, v pondelok po *Malom Uskrse*, v tzv. *Pobusani ponedeljak*, sa uzavierajú bratstvá a sestinstvá, alebo, ako to v tých krajoch nazývajú *komačenje*, *kujkanje* alebo *pobranje*, pričom významnú úlohu zohráva voda, veniec z kvetov a veľkonočné vajíčka.

S jarným sviatkom *Đurđevdan* sú aj dnes späté mnohé zvyky súvisiace so statkom, zvlášť s ovcami (v Banáte). V *đurđevdanskej* obradovej praxe osobitnú úlohu majú voda a bylinky, vlastne zeleň. Úloha zelene, bylín a kvetov sa viaže aj k iným jarným a letným, dokonca aj k jesenným sviatkom, akými sú *Spasovdan*, *Duhovi*, *Ivandan*, *Petrovdan*, *Vidovdan*, *Sveti Ilija*, ako aj iné sviatky, kde tráva a bylinky, pšenica a kvety majú osobitnú úlohu pri ochrane statku a zdravia, aj na podporu plodnosti.

O nič menej sú zaujímavé zvyky Srbov späté s narodením alebo svadbou.

Niektoré zvyky pri narodení dieťaťa pretrvávajú dodnes. Matka alebo stará matka aj dodnes podnikajú rôzne opatrenia, aby ochránili tehotnú ženu a novorodeniatko. Aby dieťa zlí neuriekli, okolo ruky mu viažu červenú nitku, alebo mu niečo oblečú naopak. Narodenie dieťaťa sa označuje povojníkom, v mnohých vojvodinských rodinách sa aj dnes miesi *postunaonica*, keď je načase, aby dieťa začalo chodiť.

Svadobné ceremónie vojvodinských Srbov zachovávajú mnohé archaické prvky, zvlášť u majetnejších rodín, ktoré chystajú ozajstné, veľké svadby. Zaznamenáva sa *jabuka* (pytačky, zásnuby). Na svadbu sa pozýva ozdobenou *čuturou*, zaznamenávajú sa ešte vždy *perjanica* a *vrata* (rozlúčka so slobodou), odchod ženíchových priateľov *krtana* (Báčka, Srie), *govordžija* (Banát) alebo *čorbara* (severná Báčka) do domu nevesty, strážiť nevestu „aby neodbehla“. *Krtani* dodnes kradnú kohúta z nevestinho domu a zametajú metlou pred mladou, aby ju ochránili pred čarami (Srie). Pozvaných na svadbu zdobia rozmarínom a ponúkajú im sladkosti a pálenku. Nevestu a ženícha svokra obloží medom alebo cukrom, neveste kladie do lona chlapca, aby narodila syna. V mnohých dedinách mladík strieľa na jablko a nevesta hádže jablko ponad plece. V severnej Báčke mladý zať v nevestinom dome rozbíja tri tanierie nohou na stole, aby ochránil seba aj nevestu. Varená pálenka sa ponúkala na svitaní. Kmotor, ako svedok sobášu, má významnú úlohu v živote, preto sa hovorí *Кум није дугме* alebo *бог па кум* a *бог на небу*, *кум на земљи*. Pozývaný je trikrát na svadbu a preňho sa chodí domov, alebo sa na polceste očakáva s muzikou. V Báčke a Banáte prichádzal s muzikou a mládencom, obvykle s mladšou žartovnou osobou, ktorý vykonával kmotrovské príkazy. Kmotor prinášal najväčší dar. Najveselšie na svadbe boli mladého sestry a tetky, ktoré spievali a pokrikovali ujújú. Jeho bratia sú družbovia, ale je len jeden z nich, neženatý (družba) nosí krížom zaviazané uteráky okolo seba. Voľakedy on kupoval neveste veniec a závoj na hlavu, rukavice, svadobnú kyticu a topánky. Na svadbe hrali *gajdaši*, neskôr aj tamburáši a harmonikári. Bolo zvykom, aby sa počas veselí odohrávali scény, žartíky a žarty na účet mladých, zvlášť viazané k prvej manželskej noci. Zachoval sa zvyk aj prenášania mladej nevesty cez prah budúceho domu.

Niektoré z najvýznamnejších etnomanifestácií vojvodinských Srbov sú: *Susret Krajišnika* v Báci, *Karađorđevačka prela* v Žitišti, *Našem rodu i potomstvu* v Báčskej Topole, *Banatske vredne ruke* v Zreňanine, *Zlatne ruke Srema* v Rume, *Ivanjsko cveće* v Sivci, *Etno-veče* v Sivci, *Dani kolonizacije* v Prigrevici, PČESA na Čeneji pri Novom Sade...

Srbi sú najpočetnejší národ vo Vojvodine, ktorý tvoria absolútnu väčšinu v 31 obci a v meste Nový Sad. V obciach Vrbas a Báč sú Srbi v relatívnej väčšine. Podľa sčítania obyvateľov z roku 1921, Srbov vo Vojvodine bolo 545.000 alebo 35% z úhrnného počtu obyvateľov. Podľa sčítania z roku 1948, Srbov bolo 812.783 alebo polovica obyvateľov Vojvodiny. Podľa najnovšieho sčítania obyvateľstva, Srbi tvoria dve tretiny obyvateľstva Vojvodiny. Navýšenie počtu obyvateľov vo Vojvodine zapríčinili agrárne reformy a kolonizácie, príchod uprchlíkov a vyhostených osôb počas vojen v deväťdesiatych rokoch a ekonomické migrácie.

MAĎARI VO VOJVODINE

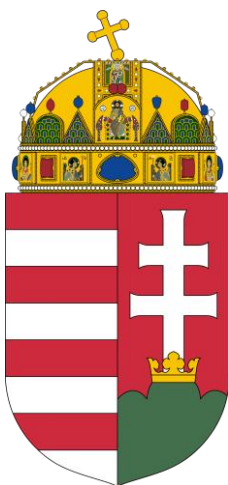
V IX. Storočí, pod vedením kniežaťa Arpáda, Maďari prichádzajú na Panónsku nížinu. Do XII. storočia dobývajú celé územie dnešnej Vojvodiny. V stredoveku najväčšia časť Vojvodiny bola neustále pod Uhorskom. Počas stredoveku obyvateľstvo v Uhorsku bolo zmiešané.

Maďari veľkú časť svojich dejín strávili pod vládou rakúskej vládnucej dynastie Habsburgovcov, podľa ktorých bola celá ríša nazvaná Habsburská ríša (neskôr Rakúsko-uhorská). V tejto ríši Maďari neboli najšťastnejší, lebo si nemohli uskutočniť svoje národné práva. Keď tieto želania prerástli v národný boj za slobodu, v roku 1848, Maďari vztýčili vlajku s tromi vodorovnými farbami. Červená symbolizovala silu, biela vernosť a zelená nádej. Tá nádej v silu a vernosť domovine sa odvtedy stala symbolom maďarskej slobody a dnes je to maďarská vlajka.

Maďarská vlajka

Maďarský erb je rozdelený na dve polia, kde ľavá pruhovaná strana označuje erb maďarských kráľov z rodiny Arpádovcov a na pravej strane je kríž, ktorý, podľa legendy, od pápeža dostal maďarský kráľ István (Štefan). Zvlášť je zaujímavá koruna na vrchole erbu. Je to koruna toho istého kráľa Istvána (Štefana), prvého maďarského kráľa, ale so šikmým krížom.

Maďarský erb

ÚLOMKY Z MINULOSTI

Maďarské legendy a príbehy sú v Európe známe. Kolikrát sme počuli slová - za siedmimi morami a siedmimi horami - to je presne to, čo vzniklo v maďarskej tradícii v dôsledku vzdialených krajov, odkiaľ Maďari dávno prišli do Európy. Číslo sedem je neoddeliteľnou súčasťou maďarských rozprávok (sedemhlavý drak, za siedmimi vrchmi, atď.). Maďarské rozprávky sa opierajú o víly a o škriatkov. Verili, že starý, vymretý kočovný národ, Huni, bol ich bratským národom, a že všetci hunskí a maďarskí hrdinovia - jazdci opustili krajinu a šli do neba. Dnes po nich na nebi zostal iba prach... Jedna legenda hovorí – *Za siedmimi horami a siedmimi morami, žili dvaja bratia, Hunor a Magor. Po otcovej smrti rozhodli sa ísť loviť Čarodejného jeleňa (Csodaszarvas), ktorý prinášal šťastie a blahobyť. Zoskupili zo sto najlepších lovcov s najrýchlejšími koňmi a vydali sa ho hľadať. Včas ráno uvideli čarokrásneho jeleňa a utekali za ním na svojich koňoch, ale do večera stratili stopu. Nasledujúce ráno jeleň sa znovu ukázal a znovu ho lovili celý deň. Po mnohých dňoch, už ďaleko od svojich domovov, v podvečer si na polianke postavili tábor, aby tu strávili noc. Keď padla tma, odrazu sa počula krásna pieseň lesných víl. Každý z lovcov chytil jednu vílu a Magor a Hunor dve najkrajšie princezné, dcéry kráľa Dula. Vzali si ich za svoje ženy a oni porodili veľa detí. Z Hunorových potomkov vznikli Huni a z Magorových - Maďari. Keď ich už bolo toľko, že im ich krajina bola tesná, rozhodli sa, že Hunor by so svojím národom mal ísť na východ a Magor na západ. Vzali vtedy Svätý Boží meč a dali ho do rúk nejakému cudzincovi, ktorý práve vtedy stadiaľ prechádzal a povedali mu: "Otoč tento meč sedemkrát nad hlavou a odhod' ho čo najďalej môžeš, nech nám ukáže cestu, ktorou máme kráčať". Keď cudzinec odhodil meč, zachytil ho silný vietor a odfúkal ho ďaleko na západ. Vtedy sa všetci vybrali hľadať ho. Viedli ich dvaja smelí bratia, Attila (Atila) a Buddha (Buda). Prešli dlhú cestu a dostali sa na plodnú Panónsku nížinu, medzi Dunajom a Tisou. Tu našli Boží meč, uviaznutý v zemi. Attila ho vzal do rúk, trikrát ním udrel do zeme, na všetky štyri strany sveta a zvolal: „Odteraz je toto naša vlasť!“*

ÚLOMKY Z TRADÍCIE

Maďarská ľudová hudba je známa vo svete, zvlášť takzvaná maďarská cigánska hudba, ale aj čardáš, maďarský temperamentný ľudový tanec.

Maďarská kuchyňa je tiež svetoznáma – guláš, paprikáš, perkelt, rybacia polievka. Jedlá obsahujú väčšie množstvo cibule, mletej sladkej papriky a štipľavej červenej papriky.

MAĎARSKÝ JAZYK

Maďari spolu s Fínmi, Estóncami a ešte niektorými národmi patria do ugrofínskej jazykovej skupiny národov. Je zaujímavé ako sú, napríklad, teritoriálne Maďari ďaleko od Fínov, svojich najbližších jazykových príbuzných.

Niekoľko slov v maďarskom jazyku:

• Nazdar! - Szervusz! -	fonetická výslovnosť (<i>servus</i>)
• Dobrý deň! - Jó napot! -	(<i>jo napot!</i>)
• Ja sa volám... - Az én nevem...-	(<i>az en nevem...</i>)
• Ako sa máte? - Hogy van? -	(<i>hod' van?</i>)

OBYČAJE MAĎAROV VO VOJVODINE

Kroj

Tradičný mužský kroj Maďarov vo Vojvodine tvorí:

- košeľa, prusliak so striebornými gombíkmi, kožuch, kabanica, šubara, klobúk okrášlený kvetmi alebo stuhami, papuče, opanky, čižmy;
a ženský:
- tri spodničky, po vydaji sa každý rok pridávala po jedna spodnička, kým ich nebolo sedem, vrchná sukňa, blúzka vyšívaná plným stehom, s okrajom na golieri a na rukávoch, vyšívaná biela zástera bohato obšitá čipkou, pletené ponožky, lakované topánky, pestré „zepky,“ čierne a červené čižmy.

Ilustrácia - maďarský kroj v Bácske v XIX. storočí

Sviatky

Vianoce – S dodržiavaním obyčajov sa začína už okolo 13. decembra a trvá to do polnočnej omše v miestnom kostole 24. decembra. Vianočným sviatkom predchádza predvianočný pôst a koledovanie. Na stôl sa prestiera nový, nepoužitý obrus, kladie sa celý bochník alebo koláč, a pod stôl semiačka, seno (aby bola bohatá úroda, a aby boli domáce zvieratá zdravé), niekedy sa kladie i náčinie, aby aj s nimi bolo šťastie. Slúžia sa: orechy, jablká, med, cesnak, fazuľa, hrášok, nasuvo s makom. Jedlá sa jedia v určitom poradí. Všetci domáci musia ochutnať zo všetkého. Prvý deň Vianoc, 25. december, je pre Maďarov dňom rodiny.

Veľká noc – tento sviatok sa začína Kvetnou nedeľou (Virágvasárnap), týždeň pred Veľkou nocou, oslavuje sa ako pamiatka na Ježišov vstup do Jeruzalema. Do kostola sa nosí vrba, aby sa posvätila, potom sa kladie na brány domov a na dvere mašťalí. Veľký týždeň trvá od Kvetnej nedele do Veľkej noci. Významný je zelený štvrtok, keď sa pripravuje nejaké zelené jedlo (najčastejšie špenát), Veľký piatok – vtedy sa neje mäso, nemiesi chlieb (lebo sa verí, že chlieb by sa zmenil na kameň), farbja sa vajcia, najčastejšie červenou farbou. Na veľkonočnom stole v nedeľu je tradične šunka, varené vajcia, koláče a víno. V pondelok mladí chlapci tradične polievajú dievčatá.

OSTATNÉ VÝZNAMNÉ SVIATKY MAĎAROV VO VOJVODINE

Výročie revolúcie z roku 1848 (15. marec), Svätý Stefan (20. augusta), Výročie revolúcie z roku 1956 (23. október), Všetichsvätých (1. novembra), Deň mŕtvych (2. novembra), Deň Svätého Martona (11. novembra), Svätý Mikloš – Mikuláš (6. decembra), Deň Lucie (13. decembra).

SVADOBNÉ OBÝČAJE

Svadby Maďarov vo Vojvodine sú veľmi veselé a dynamické. Na maďarských svadbách veľký význam má výbava, ktorá sa dlho chystá. Družbovia (vőfény) sú ozdobení uterákmi, nosia ozdobenú palicu a vítajú hostí na svadbe. Družičky zdobia svadobníkov rozmarínom. Na svadbách sa tancuje veselý tanec, čardáš. Známy je aj tanec s nevestou, je to náročný tanec s otáčaním a poskakovaním. Počas tanca s nevestou, krstný otec drží v ruke sito, otáča ho, hostia pristupujú a doň vkladajú peniaze. Tým si vlastne „kupujú“ nevestu na tanec, ten potom prerušuje ženích, ktorý sem vtrhne a unesie nevestu. Potom, zvyčajne okolo polnoci sa nevesta prezlieka do červených šiat, pripáše si bielu zásteru a obuje papuče. Toto prezliekanie symbolizuje zmenu statusu. Svadobné šaty svojou farbou označujú čistotu, nevinnosť a po polnoci nastáva nový deň, v ktorom nevesta už nie je dievkou, ale vydatou ženou a farba jej šiat teraz symbolizuje plodnosť.

Niektoré z najvýznamnejších etnických manifestácií maďarského obyvateľstva: Ďendeš Bokreta (Gyöngyös Bokréta), Durindo (Durindó), Obecná prehliadka folklóru v Bečeji, Deň maďarskej kultúry v Kanjiži a v Sente, Tanchaz (Táncház) manifestácia v Čoke, veľkonočné slávnosti v Sajane pri Kikinde, Buč – dedinská oslava v Mužlji pri Zreňanine.

DEMOGRAFICKÉ ÚDAJE

Podľa údajov z posledného sčítania obyvateľstva (2011), vo Vojvodine žije 251.136 Maďarov, čo je 13% z celkového počtu obyvateľov. Maďari sú najpočetnejším národnostným spoločenstvom na území pokrajiny. Vzhľadom na údaje zo sčítania obyvateľstva z roku 2002, keď počet príslušníkov tohto národnostného spoločenstva bol 290.207, môže sa konštatovať, že sa ich počet zmenšil o 39.071, teda o 13,46%. Maďarská populácia je najviac zastúpená na severe pokrajiny. V Báčke žije 141.688 Maďarov, v Banáte 105.659 a v Srieme 3 789.

SLOVÁCI VO VOJVODINE

Slovenské obyvateľstvo sa na územie dnešnej Vojvodiny prisťahovalo polovicou XVIII. storočia z Hornej zeme, ako samy nazývali dnešné Slovensko, ktoré vtedy patrilo Monarchii. Na územie Vojvodiny prichádzali v tretej vlne vysídlenia, ktorá trvala nepretržite od roku 1690 na celom území vtedajšieho Uhorska. Slováci prichádzali na pozvanie uhorských feudálov, ako pracovná sila, potom sa usadili na Komorských majetkoch a na Vojenskej hranici.

SLOVENSKÁ VLAJKA A ERB

Slovenská vlajka, aj keď podobná vlajkám mnohých iných slovanských národov (aj ona má bielu, modrú a červenú farbu), osobitne je zaujímavá pre neobyčajný erb. Krášli ho dvojité strieborný kríž, vztýčený na strednom vršku modrého trojvršia. Driek a ramená kríža sú na koncoch rozšírené a vhlbené, vrchy sú oblé. Erb pripomína príbeh, ktorý hovorí o slovanských vierozvestcoch Cyrilovi a Metodovi, ktorí šíрили kresťanstvo medzi Slovákami, najprv práve na priestoroch dnešného Slovenska: trojvršie predstavuje tri vrchy: Tatru, Matru a Fatru. Červená farba erbu pochádza zo stredoveku a je neoddeliteľným spoločníkom dvojitého krížu v erboch mnohých slovanských miest. Takáto vlajka s erbom sa používa od roku 1992 a pochádza z revolučného 1848. roku, keď Slováci bojovali za nezávislosť od Maďarska.

Symbyly Slovákov, vlajka a erb

SLOVENSKÝ JAZYK

Slováci sú ešte jedným z národov, ktoré patria k Západným Slovanom. Ich jazyk je podobný iným slovanským jazykom.

Niekoľko slov v slovenskom jazyku:

- Здраво!	Nazdar	- fonetická výslovnosť (Наздар)
- Добар дан	Dobrý deň	- (Добри ђењ)
- Ја се зовем	Ја са волам	- (Ја са волам)
- Како сте?	Ако са máte	- (Ако се мађе)

ЉУDOVÁ KULTÚRA

O vojvodinských Slovákoch sa často hovorí ako o fenoméne, ktorý pretrváva už viac ako dve storočia, ktorý úspešne odoláva vplyvom multietnického prostredia a tiež je priekopníkom v zachovávaní tradícií a v rozvíjaní nových foriem slovenskej kultúry.

Identita vojvodinských Slovákov, so všetkými ich zvláštnosťami a špecifickosťami pochádza zo slovenskej kultúry. Vzhľadom na dlhý proces hľadania, prispôsobovania sa a kultivovania spustošených častí vtedajšej Dolnej zeme, môžeme hovoriť o pracovitej a vytrvalej komunite, ktorej hlavným motívom je zabezpečiť lepší život a rodinný blahobyt, ale aj o komunite, ktorá kvôli tvrdej práci nezabúda na hodnoty, po ktorých túžila v pôvodnej vlasti. V novom prostredí, Slováci najprv získavajú nové zvyky, prispôsobujú sa novým podmienkam života. Základným zdrojom prežitia je v tomto kontexte úrodná pôda, uchovávali sa mnohé archaické formy obrábania pôdy, tradičné spôsoby výroby potravín, ich spracovanie a skladovanie, ktoré sa stávajú, vzhľadom na celkový vývoj, stále rôznorodejšie a výživnejšie.

Nové prostredie, v súlade s geografickými, klimatickými a sociálno-ekonomickými okolnosťami tiež prináša zmeny v spôsobe obliekania. Sú to zmeny pri používaní materiálov, ale aj v strihoch, hlavne vo vonkajšom oblečení.

Silnenie povedomia o národnostnej príslušnosti vzniká v dôsledku zmien v spoločenskom živote, Slováci zintenzívňujú vzťahy s ich domovskou krajinou, zapájajú veľa ľudí do verejného a spoločenského života. Existuje množstvo združení, ktoré sa zaoberajú určitými segmentami kultúry a ktoré neskôr prerastajú v najvýznamnejšie nositeľské slovenskej vojvodinskej kultúry.

ОBYČAJE SLOVÁKOV

Príchodom na územie dnešnej Vojvodiny pred viac ako dvoma storočiami, Slováci si so sebou priniesli špecifické obyčaje, kultúru, tradičné recepty. Viac ako 90% pôvodných prisťahovalcov boli evanjelici, takže je dodnes evanjelická cirkev stĺpom duchovného života a spôsobom zachovania identity vojvodinských Slovákov. Náboženské rituály a zvyky sú založené na princípoch evanjelizácie.

Na druhej strane, oddelenie od materskej krajiny, ako aj národnostná a náboženská rozmanitosť Vojvodiny, vedie k postupnej zmene pôvodných zvykov Slovákov vo Vojvodine.

Vianoce sú predovšetkým rodinným sviatkom, takže sa Štedrý večer oslavuje v kruhu najbližšej rodiny, a na druhý deň, na Vianoce, sa navštevujú príbuzní, priatelia, susedia. V slovenských domoch sa na Štedrý deň, od samého rána, začína s prípravami na slávnostnú štedrú večeru. V ten deň domáca varí, ale nepodáva jedlo, nepripravuje stolovanie, robia to dcéry alebo iní domáci. Na štedrovečernom stole sa nájdú aj autentické slovenské jedlá akými sú kapustnica, „krumple na řapši“ a ako dezert pripravujú sa makové jedlá, najčastejšie opekance. Zo stola sa jedlo neodkladá do rána, nezmetajú sa omrvinky, aby v dome celý nasledovný rok vládlo

blaho rodiny. Pozostatky od večere domáci dáva domácim zvieratám, aby dobre napredovali v nasledujúcom roku.

Do kostola sa odchádza v podvečer o 18. hodine, keď sa vykonávajú slávnostné bohoslužby. Všetci sú pekne a slávnostne oblečení, kostol je plný veriacich, detí a pocit sviatočnej atmosféry je silný.

Počas vianočných sviatkov sú najšťastnejšie deti, okrášľujú stromčeky a od najbližších dostávajú dary. Deti sa učia priliehavé koledy, ktoré počas návštevy príbuzných, susedov, alebo priateľov recitujú. Nazýva sa to – polazovanie (koledovanie). Zvyčajne sú to básničky o pastieroch, alebo o mudrcoch, biblických osobnostiach, ktoré prichádzajú pokloniť sa Ježišovi. Pri tej príležitosti domáci deťom darujú sladkosti, ovocie a peniaze.

Vianočný stôl každý pripravuje v súlade so svojimi možnosťami, ale sa všetci snažia, aby bol čím slávnostnejší a bohatší. Slovenské domáce sú naďaleko známe po svojich tortách a koláčoch. Na Vianoce ich je hojne. Zvlášť sú prítomné medovníky, bielkové oblátky, štangličky, potom ešte rôzne tzv. drobné koláčiky – broskyne, padáky, rôzne druhy oblátok, guľky, tzv. šápy...

Aj keď sa mnoho toho zmenilo odvtedy, ako predkovia Slovákov vstúpili na územie Vojvodiny, predsa sa im podarilo zachovať si duch spolupatričnosti, ktorý sa cez obyčaje, tradíciu a kultúru pestuje a prichádza do výrazu počas cirkevných sviatkov.

DEMOGRAFICKÉ ÚDAJE

Z celkového počtu, 1 931 809, obyvateľov Vojvodiny, podľa sčítania obyvateľov v roku 2011, Slovákov je 50 321, čo vynáša 2,60% z celkového počtu.

V porovnaní s údajmi zo sčítania obyvateľov z roku 2002, keď počet príslušníkov slovenského národnostného spoločenstva bol 56 637, možno konštatovať, že ich počet klesol o 6 316 alebo 11,15%.

Ak sledujeme počet Slovákov v jednotlivých obciach, Slováci sú najpočetnejší, s podielom nad 15% vo vzťahu k celkovej populácii, v Kovačici (42%), v Báčskom Petrovci (65%) a v Báci (20%).

RUSÍNI VO VOJVODINE

Prvé rusínske rodiny zo Zakarpatska, vtedajšieho severovýchodného Uhorska, prišli do Báčky v štyridsiatych rokoch XVII. storočia.

Rusíni si zachovali svoju identitu vďaka svojej uniatskej (grécko-katolíckej) viere. Existovali rôzne teórie o pôvode Rusínov.

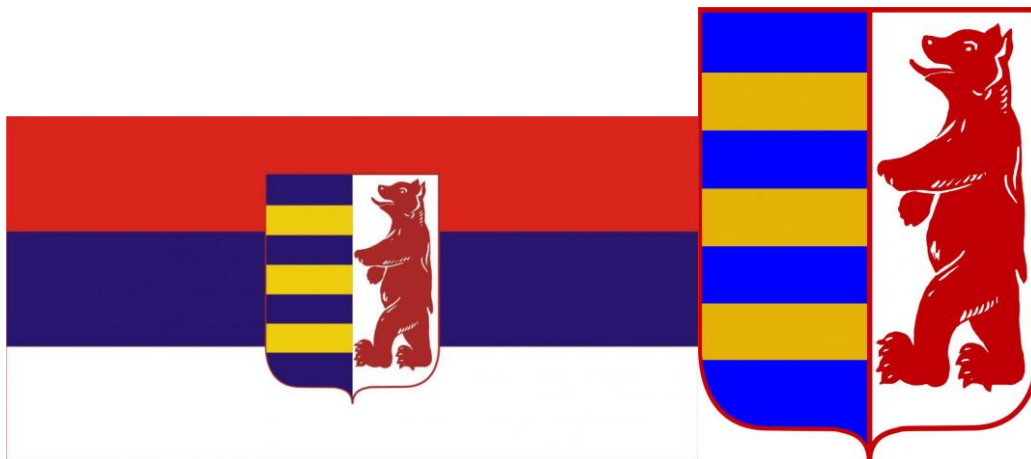
Národnostná príslušnosť Rusínov v minulosti častokrát bola predmetom diskusie medzi vedcami a politikmi. Habsburské a rakúsko-uhorské úrady Rusínov nazývali Ruthénmi a snažili sa zabrániť ich spájaniu a identifikácii s Ukrajincami v cisárskom Rusku.

VLAJKA A ERB RUSÍNŮV

Vlajka Rusínov vo Vojvodine (a v Srbsku) je trojfarebná vlajka Republiky Srbsko, na ktorej je umiestnený erb vojvodinských Rusínov. Týmto spôsobom vzniklo jedinečné znamenie, ktorým je vyjadrená zemepisná a emocionálna príslušnosť Rusínov k štátu Srbsko.

Erb – na pravej polovici erbu sa nachádza medveď červenej farby v stojacej polohe, pozerajúci na ľavú heraldickú stranu. Podľa interpretácie medveď je starobylým slovanským symbolom, ktorý Rusínov spája s ich rodiskom v Karpatoch. Druhá polovica erbu je rozdelená do siedmich horizontálnych polí, na ktorých sa striedajú pruhy tmavo modrej a zlato-žltej farby.

Popísaný erb vysiela historickú tradíciu Rusínov. V roku 1920 sa stal oficiálnym erbom autonómnej oblasti Podkarpatskej Rusi so sídlom v Užhorode, v rámci Československa, v rokoch 1919 až 1938. Dnes je tento erb všeobecne akceptovaným znakom väčšiny rusínskych organizácií na celom svete - na Slovensku, v Českej republike, Poľsku, Ukrajine, Maďarsku, Rumunsku, Chorvátsku, Srbsku, Nemecku, v Spojených štátoch amerických, Kanade a ďalších krajinách. Je to rozpoznateľné znamenie a súčasť identity všetkých Rusínov, bez ohľadu na ich regionálnu príslušnosť.

Vlajka a erb Rusínov

NÁRODNOSTNÉ SVIATKY

Za národnostný sviatok Rusínov vo Vojvodine stanovený je 17. január, ako pamiatka na rovnaký dátum v roku 1751, keď Franz Josef de Redl (Franc Jozef de Redl), poradca cisárovnej Márie Terézie a administrátor Kráľovského-štátneho Báčského dištriktu v Sombore podpísal prvý úradný dokument – Zmluvu o nastáňovaní 200 rusínskych rodín na vtedajšiu pustatinu Veliki Krstur.

ÚLOMKY Z TRADÍCIE

Kultúra Rusínov je osobitne vyjadrená hudbou: známe su lemkovské ľudové piesne a ľudové piesne z Podkarpattia.

Okrem toho Rusíni svoju tradíciu prejavujú aj prostredníctvom národných pokrmov, ako sú *paprikaš kromplji* (paprikáš so zemiakmi, bez mäsa („на папригаш кромпли“)), *šunkova kvašna juška* (polievka z vody, v ktorej bola šunka varená, s prídavkom kyslej smotany a vyšľahaných vajec („шункова квашна юшка“)). Jedná sa o jedlá, ktoré sú skromné, pripomínajúce prvé prisťahovalecké dni.

RUSÍNSKY JAZYK

Rusínsky jazyk je hlavným determinantom národnej identity Rusínov. Predsa, ich jazyk je svojou výslovnosťou prispôsobovaný krajinám, v ktorých žijú. Je to dôvod, prečo sa rusínsky jazyk líši od ostatných východoslovanských jazykov, lebo prijal jazykové vplyvy z východu aj zo západu. Nie zriedka bolo písomné vyjadrenie Rusínov, okrem v rusínskom jazyku, aj na cirkevnoslovanskom, ruskom, ukrajinskom a niekedy aj v maďarskom jazyku. Najstaršie spisy v rusínskom jazyku pochádzajú z obdobia XII. až XIV. storočia. Rusíni používajú cyriliku len s 32 znakmi.

Je tu niekoľko slov v rusínskom jazyku (s fonetickou výslovnosťou):

- Nazdar - Здраво vyslovuje sa: (здраво)
- Dobrý deň Добри дзень (добри дзень)
- Dovidenia Довидзенья (довидзенья)
- Ako sa máte? Як сце? (як сце?)

NAJVÝZNAMNEJŠIE MANIFESTÁCIE RUSÍNŮV VO VOJVODINE

Ústredné oslavy národných sviatkov Rusínov: *Ружова заградка* (Ružová záhradka); Zborový festival Karpaty; Festival rusínskej kultúry *Црвена ружа, Куцурска жетва; Мелодије Руског двора; Мајци Русинки; Костельникова јесен; Дани Миколе М. Кочиша...atď.*

DEMOGRAFICKÉ ÚDAJE

Z celkového počtu, 1 931 809, obyvateľov Vojvodiny, podľa sčítania obyvateľov z roku 2011, Rusínov je 13.928, čo vynáša 0,72% z celkového počtu obyvateľov.

V porovnaní s údajmi zo sčítania obyvateľov z roku 2002, keď počet príslušníkov rusínskeho národnostného spoločenstva bol 15.626, možno konštatovať, že ich počet klesol o 1.698 alebo o 10,86%.

Rusíni sú najpočetnejší v obciach Kula (4.588), Nový Sad (2.160) a Źabalj (1.198).

RUMUNI VO VOJVODINE

Prvé záznamy o Rumunoch na území Banátu sú zo XIV. storočia, ale osídľovanie Rumunov vo väčšom počte a cielene sa začalo v XVIII. storočí. Rumuni prichádzali z priestorov Banátskych vrchov a z údolí riek Mures a Cares (Moriš a Karaš). Usídlili sa na Vojenskej hranici a na majetkoch feudálov, čo bolo súčasťou politiky posilňovania hraníc voči Turkom a túžby zlepšiť ekonomickú situáciu.

Manželstvá medzi Srbmi a Rumunmi boli pomerne časté, ako aj vzájomná asimilácia Rumunov a Srbov. Asimilácia ľahšie prebiehala u národov toho istého vierovyznania (napríklad u Srbov a Rumunov, germanizácia Talianov a Francúzov,...), lebo kontakty medzi týmito národmi boli bežnejšie.

VLAJKA RUMUNOV

Vlajka Rumunov je pomerne jednoduchá vlajka, ale so silným historickým a národným posolstvom. Skladá sa z troch vertikálne umiestnených farieb: modrej, žltej a červenej. Modrá je historická farba Sedmohradska (Transylvánie), rumunskej provincie a žltá a červená farba predstavujú tradičné farby ďalších dvoch rumunských provincií: Valaška a Moldavska. Vlajka zmenila svoj vzhľad cez históriu, pridávaním symbolov v žltom poli a trikolóra bez akýchkoľvek symbolov bola prijatá v roku 1989 ako vlajka Rumunska. Podobnú vlajku, iba s erbom v žltom poli, má Moldavsko, severovýchodný sused dnešného Rumunska.

Vlajka a erb Rumunov

KROJ RUMUNOV VO VOJVODINE

Rumunský ľudový kroj vyniká nezvyčajnými a veľmi pekne vytvorenými čiapkami, ktoré nosia mladí muži. Je to výsledok stáročnej ľudovej tvorby, podobnej ako aj u iných národov, s cieľom vytvoriť pekný ľudový kroj a prilákať pozornosť dievčat.

Kroj Rumunov vo Vojvodine patrí k druhom krojov, ktorých základ tvorí plátno, pretkávaná vlna, ľan a rôzne druhy kožušinového oblečenia. Ženy Rumunky vo Vojvodine, nosia oplecká s dlhými rukávami a sukne z domáceho pamuku alebo ľanového plátna. Sukne sa prekrývajú dvomi tkanými zásterami (toto sa považuje za charakteristiku rumunského kroja). Opasujú sa vlnenými tkanými opaskami. Na oplecko sa oblieka prusliak. V zime sa na hlavu a na prsia kladú veľké vlnené ručníky. Špecifickosti slávnostného kroja sú oplecká s rukávami vyšívanými zlatými niťami.

ÚLOMKY Z TRADÍCIE

Územie dnešného Rumunska sa v minulosti nazývalo Dácia. Názov pochádza z pomenovania plemena Dákov, ktoré osídľovalo spomenutú oblasť. Bol to bojovný národ, proti ktorému Rimania viedli niekoľko vojen. Nakoniec bola Dácia dobytá, čo Rimanom prinieslo ohromné bohatstvo, lebo Dácia bola bohatá na rudy. Dobyvateľ Dácie, rímsky cisár Traján, vybudoval v Ríme veľký stĺp na ktorom bol znázornený priebeh vojen a jeho víťazstvo.

Počas dlhšieho obdobia, čo Rumuni boli rozdelení a pod mocou rôznych štátov, bolo v národnej tradícii niečo, čo ich zjednotilo. Boli to Calusari (Kalučari), mladí muži oblečení do ľudových krojov, ktorí tancovali starobylý tanec Calus (Kaluč). Ide o rituálny tanec s mečmi, ktorý sa pravdepodobne vďaka Keltom šírili po celej Európe, najmä v Španielsku a neskôr aj v Anglicku. Calusari sú, vo voľnom preklade, tanečná skupina, ale

vzhľadom na ich význam v národnostnom prejave Rumunov a na mystické zachovanie tradície, sú často považovaní za tajné spoločnosti. V dobe rakúsko-uhorskej vlády, na územiach spravovaných touto ríšou, a tak aj vo Vojvodine, boli rozpoznateľným symbolom rumunského národa.

ĎALŠIE SYMBOLY RUMUNOV

Z ďalších symbolov ľudovej tradície Rumunov potrebné je zdôrazniť prípravu chýrečného rumunského syra cascavalu (kačkavaľu), motívy ľudových výšiviek, ktoré sú znázornené na predmetoch určených na každodenné použitie, a nádoby ozdobené ľudovými vzormi.

U Rumunov sa veľký význam pridával a pridáva sa aj dnes, jedlu a nápojom, rumunská nacionálna kuchyňa je veľmi bohatá. Je pravda, že ona prijala veľa toho z kuchárskych tradícií susedných národov, v prvom rade Srbov a Maďarov, ale aj Nemcov. Ide o jedlá, ktoré sú aj u nás známe, ako *mamalige* – polenta; *pörkölt* – guláš, ktorý nie je tak veľmi štipľavý ako maďarský; *ardei umputi* – plnená paprika; *ciorba de burta* – držková polievka. Typické rumunské jedlo je aj napríklad *kafta* – guľky z bravčového alebo ovčieho mäsa, s ryžou. Rumuni sú i veľkí pestovatelia sliviek a takmer všetku úrodu z tohto ovocia usmerňujú na výrobu *tuicu* – slivkovej pálenky.

RUMUNSKÝ JAZYK

Rumuni patria k románskej skupine národov, a tak aj ich jazyk patrí medzi románske jazyky. Je to skutočne najrozšírenejší východno-románsky jazyk, lebo ho používa a hovorí asi 25 miliónov ľudí. Okrem v Rumunsku, týmto jazykom sa hovorí aj v Moldavsku a v Srbsku (Vojvodine). Vo Vojvodine je rumunský jazyk uznávaný ako jeden z úradných jazykov.

Niekoľko slov v rumunskom jazyku:

- Nazdar!	Salut!	- fonetická výslovnosť (<i>salut!</i>)
- Dobrý deň!	Buna ziua!	(<i>bune ziua</i>)
- Ja sa volám:	Ma numesc:	(<i>ma numesc</i>)
- Ako sa máte?	Ce faceti?	(<i>te faceti?</i>)

SVIATKY RUMUNOV VO VOJVODINE

15. január – dátum narodenia rumunského básnika Mihaia Eminescu,

15. august – sviatok „Velike gospojine“

1. december – Nacionálny sviatok Rumunska a

7. december – Deň Národnostnej rady Rumunov

DEMOGRAFICKÉ ÚDAJE

Z celkového počtu 1 931 809, obyvateľov Vojvodiny, podľa sčítania obyvateľov z roku 2011, Rumunov je 25.410, čo vynáša 1,32% z celkového počtu obyvateľov.

V porovnaní s údajmi zo sčítania obyvateľov z roku 2002, keď počet príslušníkov rumunského národnostného spoločenstva bol 30.419, možno konštatovať, že ich počet klesol o 5.009 alebo o 16,46%.

Rumuni sú najpočetnejší v obciach Vršac (5.420), Alibunar (4.870), Pančevo (3.173) a Zreňanin (2.161).

Z teritoriálno-regionálneho hľadiska, najviac Rumunov žije v Banáte (22.635), potom v Báčke (2.686) a najmenej v Srieme (89).

CHORVÁTI VO VOJVODINE

Osídľovanie Chorvátov vo Vojvodine sa líšilo od osídľovania iných národov, keď ide o príčiny, pôvod obyvateľstva a štruktúru prisťahovalcov.

OBYČAJE CHORVÁTOV VO VOJVODINE

Významné sviatky Chorvátov:

Materice – oslavy matiek

Oci – oslavy otcov

Hostí pred tým ako ho pohostia recituje verše:

„Faljen Isus, gzdarice!
Čestitam vam Materice,
Ja som doš'o preko mora
Da mi dade malo ora,
Snašla me je strašna muka,
Da mi date i jabuka
Vidijo sam i ovac
Da mi date i novaca
Napolju je zdravo zima
Molim jednu čašu vina!“

Na tieto verše domáca odpovedá: – *Živi i zdravi bili ! (Živí a zdraví boli!)*

Vianoce

Na Štedrý deň sa miesi veľký *Božičnjak* – koláč, ktorý je ozdobený figúrkami z cesta, stojí na stole položený na troch jablkách a je sa až na Nový rok. Vedľa neho sú na stole: nádoba so zelenou pšenicom, pálenka, jablká, lieskovce, orechy, suché slivky, med, cesnak a peniaze. Na Štedrý večer deti a niektorí starší ľudia vnášajú slamu, ktorú rozložia po celej izbe a kus hrubšieho dreva položia na oheň. Večeria sa ryba, bôb, cestoviny s makom, pred jedlom sa pomodlí k Bohu, pripije sa pálenka, do ktorej sa potom zmočí strúčik cesnaku, ktorý sa nakoniec zje.

Je zaujímavé, že po večeri hostiteľ zahasí sviečku vínom. Existuje presvedčenie, že ten, ku ktorému prichádza dym, nedožije nasledujúce Vianoce. Na druhej strane, každý prítomný ťahá slamku pod stolom a kto vytiahne najdlhšiu, bude žiť najdlhšie. Potom všetci odchádzajú do kostola a hostiteľ zostáva v dome a dáva zvieratám kus jablka. Po príchode z kostola sa jedáva huspenina, ktorá sa varila počas Štedrého dňa.

Zvlášť je zaujímavé, že na Štedrý večer chodia *vašange* – maškary (mladíci sa obliekajú smiešnym spôsobom, spievajú, tancujú a vinšujú).

V prvý deň Vianoc sa navštevujú príbuzní a známi a daruje sa im *bukarica* (fľaša vína).

Veľká noc

Veľký týždeň - od stredy do piatku sa chodí do kostola a na Veľkú sobotu sa podáva jedlo na požehnanie: vajcia, koláče, klobásy, šunka, mladá cibuľa, chren, jahňacie mäso.

Na Veľkú noc všetci domáci spolu raňajkujú a to veľmi slávnostne.

Najprv sa berie chren (aby sa pocítilo, že v živote je všetko ostré a ťažké), a potom aj ďalšie jedlá.

Svadobné zvyky Chorvátov vo Vojvodine

O voľbe nevesty pre syna najprv rozhodoval iba otec (bačo). Neskôr sa pripojila matka (nana), a potom aj samotný ženich. Rozhodujúcim faktorom pre výber nevesty bol pôvod jej rodiny. Na pytačky chodili tzv. „rakijare“. Oni tlmočili želanie mládenca. Rodičia dievčiny sa mali dohodnúť a v nasledujúci deň poslať odpoveď (v prípade, že nesúhlasia - vrátia pálenku). Ak je odpoveď pozitívna, rodičia budúcej nevesty odchádzajú k ženichovým rodičom na pozvanie, aby zapili dievku. ("*zapiju divojku*").

Od prvého podávania rúk - prvého verejného stretnutia nevesty a ženicha, každú nedeľu niekto zo ženichovej strany vedie dievčinu do kostola. Sobášilo sa najčastejšie v pondelok a zriedkakedy aj v stredu.

Mastalundžije týždeň pred svadbou pozývali a počas svadby viedli svadobníkov z domu ženicha. Za nimi šiel kmotor so ženichom, kmotrovi hudobníci, starejší, a pred nimi mladá švagríná (Jenga), a za ňou ďalší svadobní hostia. V minulosti príbuzní nevesty nechodili na sobáš.

DEMOGRAFICKÉ ÚDAJE

Podľa údajov z posledného sčítania obyvateľstva, v roku 2011, vo Vojvodine bolo 47.033 Chorvátov, čo vynáša 2,43% z celkového počtu obyvateľov, čo je oveľa menej v porovnaní so sčítaním obyvateľov z roku 1961, keď Chorvátov bolo 145.341. O desať rokov, v roku 1971 ich bolo 123.669; v roku 1981 109.203; roku 1991 – 74.808. Pokles pokračuje v roku 2002, keď sa k chorvátskej národnosti vyjadruje 56.546 obyvateľov.

Chorváti v Báčke majú absolútnu väčšinu v siedmich osadách (alebo v 4,3% osád vzhľadom na úhrnný počet osád v Báčke) a to v Sonte, Bačkom Bregu, Bačkom Monoštre, Đurđine, Hornom Tavankute a v Ljutove.

BUNJEVCI VO VOJVODINE

Bunjevci a Šokci sú dve odlišné etnické skupiny, navzájom veľmi podobné, ale predsa každá z nich žiarlivo vyzdvihuje svoju osobitosť.

Bunjevci meno dostali podľa rieky Buny, ľavej prítoky rieky Neretvy, na území južných svahov Gorského Kotaru, Velebitu a časti západnej Liky. Predstavujú jednu z najstarších skupín goralov dinarsko-velebitského pohoria (podľa niektorých výskumov meno im pramení zo slovesa „buniti se“, (v zmysle protestovať, sťažovať sa). Odtiaľ sa, asi v XV. storočí, pohli smerom na západ, najprv sa dostali do Dalmácie, v ktorej časť z nich zostala žiť (neskoršie sa v úplnosti asimilovali s Chorvátmi), a druhá väčšia časť pokračovala v smere Báčky. Do Báčky prišli v sprievode katolíckych mníchov. Časť Bunjevcov sa osídlila aj na feudálnych majetkoch katolíckej cirkvi v Banáte, kde ako nevoľníci obrábali pôdu.

Vo väčšom počte sa Bunjevci prisťahovali v roku 1622. Meno Bunjevac sa po prvýkrát spomína v roku 1622 ako meno väčšej dediny v Báčke. Vtedy sa väčší počet Bunjevcov sťahuje do Podunajska, od Bajce do Budínu a Esztergomu (slov. Ostrihomu) .

Po tureckej porážke v Like (1687-1693) ustúpili na východ a založili svoje osady v Slavónsku, Baji, Subotici, Sombore, Miletići, Bajmoku, Tavankute, Budíne, Sentandreji a v meste Érd.

Podľa niektorých historických prameňov sa väčšina Bunjevcov usadila v okolí Subotice v roku 1688 a v Subotici roku 1687.

Zohrali dôležitú úlohu počas dlhej diskusie medzi Báčskou a Bodrožskou župou, keďže tam boli Bunjevci, ktorí patrili pod župskú správu a aj tí, ktorí boli pod správou Vojenskej hranice. S Bunjevcami žili a boli zmiešaní aj Šokci a pravoslávni Srbi. Na začiatku XVIII. storočia Subotica začala prosperovať a stala sa remeselníckym a obchodným centrom regiónu aj vďaka Bunjevcom.

Bunjevci osídlili priestory Vojvodiny a južného Maďarska, presnejšie priestor medzi Bajou v Maďarsku a Somborom a Suboticou vo Vojvodine. Prvé školy Bunjevcov boli založené v Sombore roku 1717, v Báci roku 1734, v Gare roku 1735 a v Bođanoch roku 1741.

Bunjevci spolu so Srbmi bránili hranice od útokov Turkov na severe Európy. Zohrali dôležitú úlohu po páde Rakúsko-Uhorska pri pripojení Vojvodiny ku Kráľovstvu Srbska v roku 1918.

OBYČAJE BUNJEVCOV VO VOJVODINE

Bunjevci odjakživa žili vo väčších rodinných spoločenstvách, na väčších rodinných majetkoch - *sálašoch* a kvôli tomu u Bunjevcov dominuje patriarchálna výchova. Životný štýl, skromnosť a šporovlivosť, ovplyvnili architektúru obývaných objektov. Domy boli pôvodne postavené z blatovej hmoty (nabíjané) a pokryté slamou alebo trstinou. Sídlišká Bunjevcov boli vybudované pozdĺž križovatiek ciest (Bajmok, Lemeš, Žednik, Đurđin) a značná časť Bunjevcov sa usadila aj v mestách. Domy sa maľovali zvnútra a zvonku na jar, najneskôr do cirkevného sviatku - Zoslania Ducha svätého (Turíce) alebo sviatku „*Velkej gospojinej*“ v auguste, väčšinou bielym vápnom a neskôr vo farbách.

Bunjevci sú podľa vierovyznania katolíci a vo svojich zvykoch si zachovali prvky pôvodného kresťanstva. Aj dnes sú zvyky Bunjevcov hlboko spojené s náboženskými sviatkami - Veľkonočné zvyky, Svätá Trojica (Duhovi), poďakovanie Bohu za úspešnú žatvu – tzv. Dužijanca, jednotlivé oslavy svätých mien - meniny, Vianoce a iné.

Základné časti pánskeho a ženského oblečenia Bunjevcov boli vyrobené z domáceho plátna, ktoré vyrábali a spracovávali ženy. Doplnky k plátennému oblečeniu tvorili kožušínové a ľanové odevné predmety. V XIX. a XX. storočí bohatší Bunjevci pre slávnostné oblečenie používajú drahé materiály z lyonského hodvábu lemované zlatými niťami. Dámsky ľudový kroj charakterizujú dlhé sukne a blúzky bohato zdobené čipkami – „šlingerájom“. U starších žien šál je záväzný, potom kratšie bundičky z ovčej kožušiny - tzv. *otunčice*. Pánsky ľudový kroj charakterizujú široké plátenné gaty, ktoré sa v lete nosili v období poľnohospodárskych prác, nohavice, bohato zdobené vesty so striebornými gombíkmi, v lete topánky, zimné dreváky, čižmy, na ktoré sa pri tanci kládli hrkálky, malé okrúhle tvrdé klobúky, krátke kabáty s kožušinou - *astraganom*, kožušínové nohavice, vesty - pršniaky, atď. Odevom sa vyjadrovalo postavenie a status osoby v rodine a v spoločnosti.

ÚLOMKY Z MINULOSTI BUNJEVCOV

V oblasti výtvarného umenia Bunjevcov dominujú motívy salašov, krajinky a náboženské motívy v technike maľby a výroby predmetov zo slamy. V hudbe majú prevahu mierne tóny. Tambura ako kultový nástroj Bunjevcov svojim spôsobom odzrkadľuje charakteristiky ich života. Hra na tomto nástroji je rozpoznateľná ako *bunjevačko kolo* – kolo Bunjevcov, *bunjevačko momačko kolo* - kolo mladíkov Bunjevcov, *veliko i malo bunjevačko kolo* - veľké a malé kolo Bunjevcov, *bečarac* atď.

DEMOGRAFICKÉ ÚDAJE

Neexistujú presné údaje o počte Bunjevcev a Šokcov, a to ani od začiatku minulého storočia, pretože dlhú dobu neboli evidovaní ako samostatné etnické skupiny, až do sčítania obyvateľov v roku 1991.

V tom čase bolo zaregistrovaných 19. 500 Bunjevcev a v roku 2002 - 19. 966.

V poslednom sčítaní obyvateľstva, ktoré bolo roku 2011, bolo 16. 469 Bunjevcev.

Asi 90% Bunjevcev je sústredených v meste Subotica, kde je aj sídlo Národnostnej rady Bunjevcev. Zvyšných 10% je v Sombore.

RÓMI VO VOJVODINE

Podľa neoficiálnych údajov v Európe žije približne 11 miliónov Rómov.

Rôzne skupiny Rómov sú utvorené podľa jazyka, ktorým hovoria, zvykov a mien, ktoré používajú. Mnohí prijímajú názov Rómovia, ktoré pochádza z hindčiny, kým dnešný význam tohto slova je muž. Ich pravlasť sa nachádzala v severovýchodnej Indii, ktorú opustili v X. storočí, prešli krajinami, ktoré sú dnes medzi hranicami

Afganistanu,

Iránu, Arménska a Turecka. Územie v Malej Ázii, kde boli Rómovia prítomní v XI. storočí, boli označované ako Roma alebo Rum. Niektorí Rómovia používajú rôzne formy názvu Cigán, čo v ich jazyku znamená - človek (ľudská bytosť). Toto slovo pochádza z gréckeho jazyka (athinganos), ale je podľa mienky väčšiny Rómov nežiaduce, špatné. Až doteraz vedci, prevažne na báze podobnosti rómskeho jazyka s indickými, predpokladali, že príslušníci tejto etnickej skupiny v takmer všetkých európskych krajinách, patria medzi najpočetnejšie národnostné spoločenstvá pôvodom z Indie.

Je charakteristické, že Rómovia dlho nezaznamenávali údaje z vlastnej histórie, že to bolo ponechané na iných, a preto sú ich dejiny plné otvorených otázok, predsudkov alebo nesprávnych interpretácií.

Prví Rómovia sa nastahovali na územie dnešnej Vojvodiny počas Osmanskej ríše v XVI. storočí. Počas tureckej vlády Rómovia väčšinou žili v mestách, ale aj v dedinách, zvyčajne v samostatných osadách, nazývaných *cigán-mala*. Hlavné boli kováčmi, staviteľmi jaslí a hudobníkmi.

Veľký počet Rómov sa na územie Vojvodiny prisťahoval v XVII. a XVIII. storočí, keď maďarskí králi (Žigmund, Matej Korvín a Vladislav II.) vydali niekoľko dokumentov o nich. Vladislav II. ich nazýval národom faraónov, lebo sa verilo, že pochádzajú z Egypta.

Počas doby Márie Terézie a Jozefa II. boli urobené násilné pokusy, aby ich odradili od neustálej zmeny bydliska ako životného štýlu.

ÚLOMKY Z MINULOSTI

Pravlasťou Rómov je Balúčistan, suchá a pre život surová oblasť v severozápadnej Indii. Ešte v X. storočí začali Rómovia opúšťať svoju vlasť, hľadajúc lepšie životné podmienky. Vtedy sa začali ich neustále potulky, kočovný spôsob života. Títo veční kočovníci ani dnes nemajú svoju domovinu, sú roztrúsení po celom svete. Do Európy sa dostali cez Malú Áziu, potom cez Bospor na Balkán. V XIV. storočí sa usadili v Karpatskej oblasti, odkiaľ sa rozšírili po celom európskom kontinente. Od Grécka po Fínsko, od Ruska po Pyrenejský polostrov. Dnes neexistuje štát, v ktorom nežijú Rómovia.

Vo svojej histórii Rómovia utrpeli veľa ponižovania vrátane otvoreného prenasledovania. V stredoveku boli v niektorých mestách a krajinách prijaté zákony proti Rómom, ktoré dokonca stanovili rozsudky smrti pre každého, kto by len hovoril v rómčine. Napriek tomu najväčšie prenasledovania a utrpenia ich zasiahli počas druhej svetovej vojny. Nacisti ich organizovane prenasledovali a zabíjali. Odvádzali ich do táborov, z ktorých sa mnohí nevrátili. Následkom týchto prenasledovaní bolo výrazné zníženie počtu rómskej populácie v Európe a v niektorých krajinách, akou je Nemecko, Rakúsko a Estónsko, kde sa tento počet znížil na minimum.

Vždy mimo všetkých spoločenských udalostí, Rómovia boli často vylučovaní z komunity, v ktorej žili, ktorá nevedela nič o rómskej kultúre, jazyku a zvykoch. Presvedčenie a častá neznášanlivosť vytvorili negatívny postoj voči Rómom. Od roku 1993 sa Rómovia považujú za jednu z európskych priorít, keď ide o ochranu menšín, boj proti rasizmu a netolerancii a boj proti sociálnemu vylúčeniu.

Aj vo Vojvodine sa, prostredníctvom rómskych združení, podporovaných prostredníctvom projektov medzinárodných a štátnych inštitúcií, pracuje na zlepšení pozície Rómov. Je to predovšetkým v oblasti vzdelávania, prekonávaním stereotypov o Rómoch, zamestnávaním Rómov a začleňovaní ich do spoločenských trendov.

LEGENDA O PRÍCHODE RÓMOV DO EURÓPY

Rómske legendy sú plné nereálnych udalostí. Najznámejšou legendou je príchod Rómov na husi do Európy. *Rómovia mali raz mocné impérium, ktoré bolo veľké. Ovládol ho cisár menom Firaun. V tretí deň svojej*

vlády nariadil, aby jeho otec bol popravený vešaním. Potom kráčal po uliciach, hanobil ľudí a veľmi preklínal, v noci sa modlil a prosil Boha o odpustenie. Bol veľmi prísny, ale aj spravodlivý pri rozhodovaní a súdení svojich rómskych poddaných. Keď cisár Firaun viedol jednu veľkú vojnu, Boh mu pomohol vyhrať tým, že stvoril priečod, rozdelil vodu v mori, aby mohol prejsť so svojou armádou. Cisár Firaun sa stal veľmi pyšným a dôležitým, a začal sa chváliť, že on sám rozdelil more. Toto nahnevalo Boha, ktorý obrátil morskú vodu na Firaunovu armádu. Tí, ktorí prežili, sa zachránili na chrbte veľkej husi, ktorá ich priviedla na pevninu. Z týchto zvyškov Firaunovej armády vznikol veľký rómsky ľud.

ÚLOMKY Z TRADÍCIE RÓMOV

Rómske ľudové presvedčenia sú zahalené mágiou a plné pokynov, čo sa smie a čo nesmie robiť. Tu sú niektoré:

- pred tehotnou ženou sa nesmie jesť, ak aj ona nie je ponúknutá, pretože inak na oku začne rásť jačmenné zrno;
- v prípade, že novorodenca bolí žalúdok, matka by ho mala zdvihnúť nad hlavu, tak, aby jeho žalúdok ležal na matkinej hlave. Matka by sa mala trikrát otočiť a zakaždým opakovať slová – Mňa nech bolí, jeho nech nebolí (Man te dukhal, lete do dukhal);
- metla v dome musí byť vždy položená na zemi, pretože iba tak zlé sily zostanú vonku.

Rómovia sú národ, ktorý nemá svoj vlastný štát a nikdy nevedol dobývaciu vojnu. Nepoznajú nacionalizmus. V starej spoločenskej organizácii, ktorá ešte stále niekde existuje, rómske komunity si volia svojho princa - ceribašu. On sa stará o poriadok v rámci komunity a mal by riešiť všetky dôležité otázky v komunite. Dnes si však, Rómovia zakladajú svoje združenia a mimovládne organizácie, volia lídrov a predstaviteľov, ktorí inštitucionalizovanou formou zastupujú záujmy tohto národa.

Podľa vierovyznania Rómovia sú prevažne moslimovia, niektorí sú pravoslávneho alebo katolíckeho vierovyznania a menší počet príslušníkov patrí k neoprotestantským komunitám.

Rómska tradícia je plná rôznych zvykov a presvedčení. Každý rok, v prvý jarný deň, 21. marca, Rómovia okolo svojich domov pália ohne, po jeden na každej strane. Väčšinou pália handry, aby dymom odohnali hadov. Pri tejto príležitosti všetci domáci vyjdú von a kričia – „Odpál zmija, hľa, lastovička!“ Veria, že hady sa po celý rok neobjavia okolo ich domov.

Tradícia je preniknutá tajomným, romantickým a večne tuláckym duchom. Kúzlo, predpovedanie budúcnosti, slobodný duch, je niečo, čo si súčasní Rómovia zachovali od svojich predkov.

Ten duch sa môže pocítiť aj v nasledujúcej piesni:

*Chodil som dlhými cestami
Stretával som šťastných Rómov
Hej Rómovia, hej ľudia
Hej, Rómovia odkiaľ prichádzate,
S kočmi plnými detí
Hej Rómovia, hej ľudia
Aj ja som mal veľkú rodinu
Zabila ju čierna légia
Mužov aj ženy medzi nimi
Aj drobné deti,
Hej Rómovia, hej ľudia
Otvor, Bože, brány raja
Nech ja stretnem svoju rodinu
Potom zasa pôjdem so šťastnými Rómami
Túlať sa budem dlhými cestami.*

RÓMSKA VLAJKA

Výhľad rómskej vlajky bol prijatý na Prvom svetovom kongrese Rómov, ktorý sa konal v Londýne 8. apríla roku 1971. Rozhodlo sa, že vlajku budú tvoriť dve farby, ktoré symbolizujú večné putovanie Rómov. Je to zelená ako symbol neobmedzeného prirodzeného priestoru, slobody pohybu a modrá ako symbol nebeského priestoru. V strede vlajky je koleso, ktoré označuje večné cestovanie Rómov, ako aj pokrok.

Rómska vlajka

RÓMSKY JAZYK

Rómsky jazyk nie je úradným jazykom vo Vojvodine, ale sa vyučuje v mnohých školách. V školskom roku 2017/2018 sa ho žiaci učili v 53 školách vo Vojvodine. RTV Vojvodina vysiela denný program v rómskom jazyku a existujú aj niektoré médiá v tomto jazyku.

Keďže Rómovia pochádzajú zo severozápadnej Indie, aj rómsky jazyk, ktorý oni nazývajú *romani čhib*, patrí k indickej vetve jazykov. Predsa, *romani čhib* v priebehu stáročí a v interakcii s inými jazykmi, v niektorých krajinách zažil významné zmeny. Dôvodom toho bolo najmä prijatie veľkého množstva slov z jazyka krajiny, v ktorej Rómovia žili. Rómsky jazyk nepozná stredný rod, ale len mužský a ženský.

Tu sú niektoré slová v rómčine:

- Ako sa máš? - Sar san? - fonetická výslovnosť (sar san?)
- Dobrý deň - Lačo đive (lačo đive)
- Dobré ráno - Lačo teharin (lačo techarin)
- Volám sa... - Mrno anav si (mrno anav si)
- Ja som... - Me sem... (me sem)

NAJVÝZNAMNEJŠIE KULTÚRNE MANIFESTÁCIE RÓMOV VO VOJVODINE

- Medzinárodný deň Rómov
- Mesiac rómskeho ženského aktivizmu
- Prehliadka rómskych recitátorov
- Cigánske ohne Srbobranu

ZNÁME OSOBNOSTI

Trifun Dimić (1956-2001) zakladateľ romológie v Srbsku. Narodil sa v dedinke Gospođinci. Je zakladateľom Matice rómskej v Juhoslávii roku 1996. Napísal prvý šlabikár v rómskom jazyku. Vytvoril učebný plán a učebné osnovy pre predmet - Jazyk a národná kultúra Rómov. Celý svoj život venoval vzdelávaniu a kultúrnej emancipácii Rómov.

Janika Balaš (1925-1988) známy rómsky hudobník. Najprv hral na husle a neskôr na tamburu. Člen a vedúci Veľkého tamburáškeho orchestra RTV. Počas svojej kariéry koncertoval po celom svete (iba v Paríži mal 36 vystúpení).

DEMOGRAFICKÉ ÚDAJE

Podľa sčítania obyvateľov v roku 2011, na území Vojvodiny žije 42.391 Rómov, čo tvorí 2,19% obyvateľstva. Pri sčítaní obyvateľov v roku 2002, Rómov bolo 29 057, čo znamená, že ich počet sa zvýšil o 13 334.

Väčšina Rómov žije v Novom Sade (3636), Zreňanine (3410), Pančeve (2118), Kikinde (1981) a Kovine (1516).

Najväčšia koncentrácia Rómov je v obciach Nova Crnja (6,83%), Beočin (6,51%) a Novi Kneževac (5,04%).

Vo Vojvodine neexistujú žiadne osady (mestá, dediny) s rómskou väčšinou, ale existujú mestské štvrte a predmestia, kde obyvatelia sú najmä Rómovia:

- Bangladeš, rómske predmestie Nového Sadu,
- Depresija, rómska štvrť v Novom Sade,
- Šangaj, rómska štvrť v Novom Sade,
- Veliki rit, rómska štvrť v Novom Sade,
- Mali London, rómska štvrť v Pančeve.

ŽIDIA VO VOJVODINE

Židia sú jedným z najstarších národov na svete s históriou dlhou najmenej štyritisíc rokov. Sú jedným z mnohých národov, ktoré sa objavili na antickom Blízkom východe koncom druhého tisícročia pred naším letopočtom. Pôvodom z územia bývalej Mezopotámie (dnešný Irak), Židia sa stali národom (v zmysle kmeňového zjednotenia a rozvoja národného povedomia) po egyptskom otroctve, v Izraeli, kde takmer tisíc rokov mali svoju nezávislosť iba s jednou kratšou prestávkou. Počas tejto doby mali nezávislosť, ale boli aj pod vládou veľkých ríš tej doby: asýrskej, babylonskej, perzskej, gréckej alebo rímskej. Najväčšiu časť histórie, ktorá hovorí o živote Židov v tej dobe nájdeme v Starom zákone.

V I. storočí pred novou érou bol židovský štát dobytý Rimanmi, čo neskôr spôsobilo masové vystaňovanie Židov z ich krajiny.

Postavenie Židov vo väčšine kresťanských krajín počas stredoveku bolo neisté. Takáto situácia bola spôsobená občasnými potrebami vládnucich za službami židovských obchodníkov, čím Židia získali určité privilégiá a možnosť pracovať, ale aj postojmi cirkvi k Židom, ktoré boli väčšinou negatívne. Medzi európskym, prevažne kresťanským obyvateľstvom, vládli názory o Židoch ako o zabijakoch Boha, ktorých potomkovia musia niesť vinu za ukrižovanie Krista. Typické pre toto obdobie boli ohováračky o rituálnych vraždách u Židov, ako aj falošné obvinenia, podľa ktorých Židia spôsobili mor. Tieto nepravdivé obvinenia viedli k veľkej neznášanlivosti voči Židom. Nasledovalo rozvíjanie stereotypov o Židoch ako o úžerníkoch, ktorí pijú krv, po ktorých často nasledovali vraždy, prenasledovania a zničenie židovského majetku.

Napriek neistej situácii vo väčšine európskych miest, kde žili, aškenázski Židia počas stredoveku vyvinuli svoje filozofické a teologické myslenie a kultúru. Stredovekí európski Židia pod nátlakom väčšinového nepriateľského kresťanského prostredia, žili v osobitných, izolovaných častiach mesta – getách, kde sa spoliehali sami na seba.

Počas stredoveku, v krajinách pod tureckou nadvládou, boli Židia v oveľa lepšej pozícii ako v kresťanských krajinách. Turci ocenili ich zručnosti v remeslách a obchode, ale aj ich vzdelanosť a gramotnosť. Rovnako ako ostatní nemuslimskí obyvatelia, boli to občania druhej triedy, ktorí predsa v rámci svojich komunit mali určitú autonómiu.

Prvé údaje o prítomnosti Židov vo Vojvodine datujú ešte z obdobia rímskej ríše. Náhodné archeologické vynálezy, medzi ktorými sú najdôležitejšie nekropoly a osídlenie v Čelareve, pochádzajúce z VIII. a IX. storočia, hovoria o prítomnosti Židov na území dnešnej Vojvodiny v tomto období. Nájdene sú fragmenty tehlových hrobov, na ktorých boli vyryté židovské symboly a hebrejské písmená. Intenzívnejšie osídľovanie Židov vo Vojvodine sa začalo koncom XVII. storočia. Prví Židia sa usadili v Rackom Sele (dnešný Nový Sad).

V roku 1840 prijal uhorský parlament zákon umožňujúci Židom v tomto regióne zaoberať sa všetkými remeslami, získať pracovné miesta, vlastniť pôdu, obchody a továrne a vzdelávať sa. Na území dnešnej Vojvodiny, aj formálne sa v roku 1867, postavenie Židov vyrovnalo s postavením iných obyvateľov v krajine a uznalo sa ich vierovyznanie.

ÚLOMKY Z MINULOSTI

Medzi prvými obyvateľmi vtedajšieho Rackého Sela (Rozendof) sa spomína Marx Filip, ktorý mal prezývku Žid Marx, zamestnaním výrobca pálenky, ktorý sa presťahoval z Českej republiky. V roku 1717 sa z Rackého Sela stáva Petrovaradinski Šanac a podľa prvých písaných dokumentov sa dozvedáme, že v ňom žili tri židovské rodiny s trinástimi členmi. Židia sa do mesta Petrovaradinski Šanac prisťahovali zo severných a západných provincií Rakúskeho cisárstva, najmä po rozkaze, že je právo uzavierať manželstvá obmedzené.

Židia na týchto priestoroch postavili prvú synagógu, čo naznačuje, že tu bolo niekoľko rodín (prítomnosť desiatich dospelých mužov starších ako 13 rokov je potrebných pre židovské bohoslužby). V roku 1729 boli schválené pravidlá židovskej nábožensko-dobročinnej spoločnosti *Hevra Kadiša*, ktorej úlohou bolo starať sa o lekárov, pôrodné asistentky, lieky, pohreby a údržbu cintorína. Na čele židovskej komunity v tomto období stál Marx Filip, ktorý mal mimoriadnu povest ako prvý prisťahovalec.

Keď Petrovaradinski Šanac, ďakujúc vytrvalosti občanov a veľkým obetiam nakoniec dostal status slobodného mesta (1. februára 1748), ako slobodné kráľovské mesto dostal aj nové meno - Neoplanta (Novi Sad, Neusatz, Újvidék). Keďže mesto získalo určité výhody a privilégiá súvisiace s obchodom, Židia v Novom Sade sa cítili lepšie v každodennom živote. Založená bola židovská štvrť - geto, kam sa presťahovali, zakladanie židovskej obce bolo schválené. Prvá židovská škola bola otvorená v roku 1802 (prvý učiteľ bol August Aron Mitler), po otvorení ktorej nasledovalo otvorenie prvej židovskej nemocnice. Profesionálna orientácia a najbežnejšia činnosť Židov boli: obchod (kožou, starými vecami, obchodníci bez obchodov ...) a remeslá

(výrobcovia mydiel, krajčíri, tesári, obuvníci ...). Bola postavená synagóga a židovský cintorín. Profesionálna mobilita pomohla zlepšiť postavenie príslušníkov židovskej komunity. Medzi Židmi boli lekári, právnici, profesori, bankári, obchodníci, ktorí ďakujúc svojmu vzdelaniu získali dobrú povesť medzi občanmi mesta.

ÚLOMKY Z TRADÍCIE

Židovské náboženstvo - Judaizmus, rovnako ako iné náboženstvá, je bohaté na sviatky. Najznámejšie z nich sú *Roš hašana* (Nový rok), *Jom Kipur*, *Pesach* a samozrejme *Chanuka*. Chanuka je sviatok svetla. Zvlášť súvisí s horiacimi sviečkami na židovskom tradičnom svietniku - chanukiji. Je to deväťramenný svietnik, zatiaľ čo ten sedem ramenný (menora) bol v stane, pod ktorým sa nachádzal židovský chrám v časoch ich putovania púšťou, na ceste do Zaslúbenej krajiny (Obečana zemlja) - biblický názov pre krajinu, ktorú podľa náboženskej tradície, Boh sľúbil Židom, a v ktorej sa oni po egyptskom otroctve mali usadiť.

Synagóga - Synagóga je ústredným miestom židovského zhromažďovania a ústredným miestom spoločnej modlitby. Novosadská synagóga je jedným z najkrajších symbolov mesta Nový Sad. Bola postavená v roku 1909 a je piata v poradí postavených v histórii mesta Nový Sad. Bola postavená podľa návrhu maďarského architekta Leopolda Baumhorna (Lipót Baumhorn) a dnes predstavuje architektonický celok spolu s bývalou židovskou školou (dnes baletná škola) a kostolom židovskej cirkevnej obce. Rozhodnutie postaviť synagógu urobila židovská obec v roku 1904 a samotná budova synagógy je spojením rôznych štýlov a vplyvov. Veľmi pripomína segedínsku, ale na fasáde je oveľa menej ozdôb. Nápis pri vchode do synagógy znie: Nech tento dom bude domom modlitby pre všetky národy (kniha Izaiášova, 56: 7).

Tóra – päť kníh Mojžišových. V židovskej tradícii je Tóra ústredným textom, v ktorom sú položené základy židovskej etiky a kódexu správania. V skutočnosti je náboženský a právny text otvorený k interpretácii a uplatňuje sa na každodenné životné príležitosti a podmienky. Text Tóry je rozdelený do piatich kníh (tiež známe ako päť kníh Mojžišových), je vytlačený na dlhom, špeciálne pripravenom pergamenovom papieri, ktorý je zrolovaný na drevených paličkách a zabalený slávnostnou látkou vtedy, keď sa nečíta. V synagóge stojí Tóra na špeciálnej časti - v skrini. V širšom zmysle, ako ústredný text židovskej tradície, Tóra tiež predstavuje symbol judaizmu.

SYMBOLY ŽIDOV

KIPA - malý klobúk, ktorý Židia nosia počas modlitby, keď sa učia Tóru, vyslovujú požehnanie a všeobecne, v synagóge. Tradiční Židia nosia kipu po celý deň. Táto prax pochádza z obdobia, keď židovskí kňazi v Jeruzaleme mali povinnosť pokryť si hlavu počas náboženskej služby. Dnes kipa symbolizuje uvedomenie jednotlivca o prítomnosti Boha v každej chvíli a známy symbol židovskej tradície, ktorý dnes môžeme vidieť na fotografiách a filmoch.

DÁVIDOVA HVIEZDA - alebo Dávidov štít je jedným z najbežnejších židovských symbolov. V dávnej dobe nebola Dávidova hviezda výlučne symbolom judaizmu. Iba v neskorších storočiach bola uznaná ako symbol židovskej tradície. Ako symbol sa často vyskytuje v synagógach, na rôznych objektoch súvisiacich so židovským životom, a to aj vo forme šperkov alebo dekorácií. Dávidova hviezda sa tiež nachádza na vlajke štátu Izrael.

Dávidova hviezda

MENORA - je sedemramenný svietnik. V dávnych dobách bola postavená v stane stretnutia a neskôr v chráme v Jeruzaleme – na mieste, kde sa náboženská služba konala v starom izraelskom štáte. Menora bola vyrobená zo

zlata. Dnes je menorá hlavným symbolom židovskej tradície a často sa vyrába vo forme dekoratívnych predmetov z rôznych materiálov, z ktorých najbežnejšie sú zliatiny kovov. Často sa objavujú šperky - príviesky v tvare menorá. Menorá sa dnes nachádza na erbe štátu Izrael.

VectorStock®

VectorStock.com/6494547

Menorá

KULTÚRNY ŽIVOT ŽIDOVSKÉHO SPOLOČENSTVA

Kultúrny život Židov sa uskutočňuje v rámci podujatí organizovaných židovskou komunitou, v tvare zborových a folklórnych vystúpení, tematických večierok, výstav, návštev, organizovaním kurzov v hebrejčine.

HEBREJSKÝ JAZYK

Židia patria do veľkej semitskej skupiny národov, ku ktorej patrili niektoré staré národy z ďalekých čias. Jazyk Židov sa nazýva hebrejský jazyk.

Tu sú niektoré slová v hebrejčine:

- Nazdar - fonetická výslovnosť (Šalom)
- Víťaj - (Baruch aba)
- Ďakujem - (toda)
- Prepáčte - (slicha)
- Prosím - (bevegaša)

VÝZNAMNÍ ŽIDIA Z VOJVODINY

Jozef Schlesinger (Jožef Šlezinger) (1794-1840) - skladateľ, aranžér a hudobník. Začiatky občianskej hudobnej kultúry na území Vojvodiny a Srbska na začiatku XIX. storočia súvisia s týmto Somborčanom. Schlesinger bol plodným hudobníkom. Komponoval a napísal aranžmány pre scénickú hudbu pre osem divadelných diel, pre viac ako sto pochodov pre rôzne orchestre a skupiny. Jeho meno sa stalo natoľko populárne, že neskôr dlho, každého druhého profesionálneho hudobníka nazývali Schlezinger.

DEMOGRAFICKÉ ÚDAJE

Podľa sčítania obyvateľov z roku 2011 bol počet Židov vo Vojvodine 335, čo predstavuje 0,02% z celkového počtu obyvateľov (v porovnaní so sčítaním v roku 2002 ich počet klesol, vtedy bolo v Novom Sade 400 Židov, 89 v Subotici, 42 v Pančeve a asi 200 v iných mestách).

NEMCI VO VOJVODINE

Na začiatku XVIII. storočia, okrem osídľovania Srbmi, Rakúsko začalo dlhodobú kampaň prisťahovania iných národov z cisárstva do Vojvodiny, v prvom rade Nemcov a Maďarov. Po mnohých rokoch bojov Turci boli vyhodení z podunajskej oblasti. Už v čase Karola VI. v roku 1712 prišli do Vojvodiny prví nemeckí osadníci,

väčšinou chudobní roľníci, ktorým štát daroval pôdu a domy s výraznými daňovými zľavami. Na jednoduchých drevených člnoch (ulmské škatule) na cestu z Ulmu Dunajom sa vydalo veľa sedliakov a remeselníkov. Tri veľké vlny cielenej imigrácie Nemcov z Nemecka do Vojvodiny uskutočnili sa v 20-tych rokoch XVIII storočia počas panovania cisára Leopolda, v 40-tych rokoch XVIII storočia počas doby Márie Terézie a v 60-tych rokoch XVIII storočia počas panovania Jozefa II. Na začiatku bolo osídľovanie náročné, pretože imigranti sa ťažko prispôbovali ako močaristým oblastiam, tak aj častým tureckým útokom z juhu. Vzhľadom na to, že sa príliv dobrovoľníkov, dosť rýchlo zastavil, počas vlády Márie Terézie (1740-1780) uskutočnila sa druhá veľká kolonizácia, keď sa do Banátu prisťahovalo 11 000 rodín. V roku 1763 vydala Mária Terézia *Patent o kolonizácii*, ktorý reguloval práva a povinnosti prisťahovalcov. Aj po tomto období pokračovalo intenzívne prisťahovanie Nemcov na územie Banátu.

Nemecké obyvateľstvo prichádzalo hlavne na územie Vojenskej hranice, kde v roku 1765 existoval nemecko-banátsky pluk, ale aj majetky veľkostatkárov.

Počas XVIII. storočia a neskôr, na územie Vojvodiny, v niekoľkých vlnách kolonizácie, prišli Nemci a Maďari, potom aj Slováci, Chorváti, Rusíni, Rumuni a iní. Vojvodina sa tak stáva jedným z etnicky najrozmanitejších regiónov v Európe.

Národnostno-štátne ideológie však čoraz častejšie vedú k rozdielom. Po prvej svetovej vojne, v roku 1920, Trianonskou mierovou zmluvou stratilo Maďarsko približne dve tretiny svojho územia. Srbi spolu s Chorvátmi a Slovincami dostali svoju vlastnú krajinu, Rumunsko sa zdvojnásobilo. Týmto sa oblasť osídľovania Nemcami rozdelila na tri krajiny. Koncom a po druhej svetovej vojne mnohí Nemci z Vojvodiny opustili svoju vlasť. Zostal ich tu len malý počet.

ÚLOMKY Z MINULOSTI

Väčšina nemeckých prisťahovalcov, ktorí obývali územie Vojvodiny, pochádza zo starobylej provincie Švábsko (aj z Porýnia, Franskej ríše a Falcka), ktorá sa dnes nachádza v nemeckej provincii Bundesland (Baden-Virtemberg). Podľa Švábska usadení Nemci dostali názov Švábi, bez ohľadu na to, odkiaľ prišli. Tento názov sa v žargóne zachoval dodnes.

ÚLOMKY Z TRADÍCIE

Nemecký folklór charakterizujú mnohé zaujímavosti, ktoré vznikali v súlade s potrebami a podnebími, kde žili Nemci. V starobylej švábskej provincii, odkiaľ prišlo najviac Nemcov, výraznými detailmi ľudových krojov sú mužské kožené krátke nohavice (lederhosen). Rovnaké nohavice sa nosia v Bavorsku a sú tiež známe ako bavorské krátke nohavice. V skutočnosti sú súčasťou mužského tradičného kroja v alpských oblastiach, kde sa hovorí nemeckým jazykom: južné Nemecko, Rakúsko, Bolzano (v Taliansku) a Švajčiarsko. S trakmi alebo bez nich, z brúsenej kože alebo lesklé, sú tieto kožené krátke nohavice rozpoznateľnou súčasťou nemeckých ľudových krojov na celom svete.

Nemecká národná tradícia sa vyznačuje veľkým zmyslom pre detaily a presnosť. Najznámejší suveníry, ktorý symbolizuje takúto tradíciu, sú nemecké porcelánové krígly na pivo. Nevyhnutne sú vyzdobené kresbami nemeckých miest, prírody, každodenného života alebo kresbami erbov.

Od najstarších čias Nemci svoj spoločenský život a zábavu obohacovali oslavami spojenými s určitými sviatkami z náboženského kalendára, historickými udalosťami alebo sezónnymi festivalmi. Je to príležitosť vidieť nemecký Tracht - ľudový odev.

OBYČAJE NEMCOV VO VOJVODINE

Domy nemeckých roľníkov zvyčajne boli postavené z nepálených tehál, rovnako tak, ako sto rokov predtým, s veľkou starostlivosťou, aby sa zabezpečilo, aby dom bol čistý nielen zvonku, ale aj zvnútra. To isté platilo pre záhradu a najmä pre časť domu, ktorá sa pozerala na ulicu.

Oblečenie bolo skromné a jednotvárne. Pekné, nové kroje boli uchovávané pre výnimočné príležitosti. Nábytok bol vyrobený výlučne z dreva, v mnohých prípadoch ho vyrobil samotný domáci alebo bol vyrobený v jednej z miestnych stolárskych dielní, ktoré najčastejšie patrili Nemcom. Spalo sa na posteliach vysoko zdvihnutými od zeme, matrace boli naplnené slamou, pokrývalo sa hrubými paplónmi naplnenými husacím perím (duchny) a vankúše boli početné a veľké.

Stravovanie bolo väčšinou založené na mäse (hlavne bravčové) a mäsových výrobkoch (šunkách, klobásach, slaninkách, škvarkách, brezákoch ...), v nemeckých domácnostiach zo zeleniny boli najčastejšie prítomné zemiaky, sladká a kyslá kapusta, kaleráb ... Z lahôdok na stoloch Nemcov prevládali pité, väčšinou z jabĺk, maku, višňi alebo vlašských orechov, rôzne halušky alebo štrúdle.

DEMOGRAFICKÉ ÚDAJE

Podľa súpisu obyvateľov v roku 2011 počet Nemcov vo Vojvodine bol 3 272, čo je 0,17% z celkového počtu obyvateľov. V porovnaní so sčítaním z roku 2002 možno konštatovať minimálny nárast počtu Nemcov (3 154).

HISTORICKÝ VÝVOJ MIEST VO VOJVODINE

NOVÝ SAD (Novi Sad/Újvidék)

Nový Sad je administratívnym, hospodárskym, kultúrnym, vedeckým a turistickým strediskom Vojvodiny, je sídlom Juhobáčskeho obvodu a druhým najväčším mestom v Srbsku. Na širšom území mesta žije viac ako 340 000 obyvateľov a v samotnom meste okolo 250 000 obyvateľov. Mestom tiahne dopravný koridor číslo 10, ktorý svojím základným smerom od Salzburgu do Solúna spája osem štátov, a svojimi ramenami ďalších šesť štátov. Koridor číslo 7 alebo Dunajský koridor vodnými cestami spája krajiny západnej Európy s Čiernym morom. Malým splavným kanálom Nový Sad je pripojený k systému Dunaj - Tisa - Dunaj, ktorý zaisťuje dopravné spojenia plavbou, proti prúdu do strednej Európy a po prúde k Čiernemu moru.

Archeologické štúdie ukazujú, že terén, z ľavého, aj z pravého pobrežia Dunaja bol výhodný pre vývoj pravekých spoločenstiev, o čom svedčia aj objavené zvyšky života až z paleolitu na priestoroch dnešnej Pevnosti. Základy dnešného mesta boli položené koncom XVII. storočia, kedy na ľavom brehu Dunaja bola postavená pevnosť, vojensko-remeselnícka osada Srbov hraničiarov, nazývaná najprv ako Rácka dedina (Racko selo), potom ako Rácke mesto (Racki grad), a potom ako Petrovaradinski šanac. Vďaka svojej výhodnej polohe, je obývaný mnohými obchodníkmi a remeselníkmi (Srbi, Maďari, Nemci, Gréci, Židia, Bulhari, Arméni), osada prosperuje a vyvíja sa. V roku 1748 obyvatelia chcú bez obmedzenia rozvíjať svoju činnosť a kupujú od cisárovnej Márie Terézie slobodu pre svoje mesto. Zozbierali viac ako 82 000 forintov, odniesli ich do Viedne a 1. februára 1748. roku, keď cisárovná vydala edikt, bola osada vyhlásená za slobodné kráľovské mesto so svojou vlastnou pečiatkou a erbom. Začínajú sa používať nové názvy pre mesto: Neoplanta, Neosatz, Újvidék a Srbi ho nazývajú Novi Sad.

V tom čase mal Nový Sad viac ako 4 500 obyvateľov a rýchlo sa rozvíjal. Mesto bolo riadené magistrátom, na čele so sudcom a 12 senátormi, zvolenými z radov pravoslávneho a katolíckeho občianstva. Sudca a mestský kapitán boli striedavo vyberaní zo srbskej a nemeckej národnosti. Osobitný vzostup mesto zažíva v XIX. storočí. Vtedy sa stáva strediskom politického, spoločenského a kultúrneho života srbského ľudu, a preto ho nazývajú Srbskou Aténou. Otvárajú sa mnohé manufaktúrne remeselnícke dielne, obchody, hostince. Prvý vlak dorazil do Nového Sadu 5. marca 1883. V tom istom roku bol vybudovaný prvý železničný most cez Dunaj. V tej dobe, mesto je už významným ekonomickým strediskom, v ňom od roku 1770 pracuje továreň hodvábu a dva pivovary, od roku 1846 továreň textilu, parný mlyn od roku 1855, a tak ďalej. Občianska trieda je mimoriadne silná a dáva impulz kultúrnemu životu, pracuje sa aj na vizuálnej stránke mesta. Centrum mesta aj dnes zobia stavby z tohto obdobia: Radnica (Gradska kuća) postavená v roku 1894, Kostol mena panny Márie (Crkva imena Marijinog) z roku 1896, obe diela veľkého architekta Đerđu Molnara. V centrálnej mestskej časti, na námestí, v roku 1854 bol vybudovaný hotel Jelisiveta (dnes hotel Vojvodina), a potom aj Grand Hotel Majer v roku 1893. V centre mesta od roku 1939 nachádza sa pomník Svetozarovi Miletićovi, dielo slávneho sochára Ivana Meštrovića.

Koncom XIX. storočia boli postavené luxusné súkromné domy, ale aj budova súdu Justičný palác (Sudska palata), Centrálny úverový ústav (Centralni kreditni zavod), Srbské gymnázium a Biskupský palác. Nadáciou dobročiniteľky Márie Trandafilovej je aj budova, v ktorej dnes sídli Matica srbská, a bola postavená v roku 1912 podľa návrhu architekta Momčila Tapavicu. V jadre mesta sa nachádza aj budova Platoneumu, postavená koncom XVIII. storočia, ktorú biskup Platon Atanacković odkázal srbskému ľudu. V bezprostrednej blízkosti sa nachádza Katedrála Svätého Juraja (Saborna crkva Svetog Đorđa), ktorý sa tu nachádza od konca XVIII. storočia. Obraz mesta dotvára veľké množstvo cirkevných objektov, z ktorých je najstarší pravoslávny Nikolajevský kostol (spomína sa už v roku 1730.), 1746 vybudovaný bol Arménsky kostol (zbúraný v roku 1965), Uspenský kostol, stavaný od roku 1765 do roku 1774, Almašský dokončený v roku 1808, gréckokatolícky v roku 1822 a dnešná synagóga datuje z roku 1909. Jedná sa o piatu synagógu postavenú na tom istom mieste a je dielom architekta Leopolda Baumhorna.

Najväčšie ničenie mesto utrpelo počas revolúcie v rokoch 1848/49, keď bolo takmer vyrovnané so zemou. Po revolúcii sa začína obnova a rekonštrukcia mesta, ktoré sa stalo súčasťou Vojvodstva Srbska

a Tamišského Banátu a po zrušení tejto oblasti, mesto bolo súčasťou Báčsko-Bodrožskej župy. Bez ohľadu na turbulentné historické udalosti, v meste sa budujú významné kultúrne a vzdelávacie inštitúcie. V roku 1810 založené bolo Srbské pravoslávne gymnázium, roku 1845 Srbská čítareň, roku 1861 Srbské národné divadlo, a o tri roky neskôr Matica srbská bola presťahovaná z Budapešti do Nového Sadu.

Jednou z budov, ktorá symbolizuje mesto, je určite budova Dunajskej bánoviny (Dunavska banovina), ktorá bola budovaná v rokoch 1936-1939, pre potreby Dunajskej bánoviny - administratívnej jednotky Kráľovstva Juhoslávie, so sídlom v Novom Sade. Budova bola postavená podľa projektu architekta Dragišu Brašovana. Dnes v nej sídlia najvyššie orgány Autonómnej pokrajiny Vojvodiny. V medzivojnovom období v meste vybudovali rad významných stavieb, akými sú Tanurdžičov palác (Tanurdžičeva palata), budova Galérie Matice srbskej na námestí Galérií (Trg galerija), Sokolský dom pri Dunajskom parku, Učiteľský dom a Dom mládeže a mnoho ďalších stavieb, ktoré vytvárajú Nový Sad jedným z najkrajších miest v tejto časti Európy.

V priebehu XX. storočia prešlo mesto veľkou premenou budovaním bulvárov a nových predmestí a častí mesta. V roku 1999 boli počas bombardovania zničené všetky novosadské mosty a ich rekonštrukcia trvá dodnes.

SUBOTICA

(Subotica/Szabadka)

Mesto Subotica sa nachádza na severe Republiky Srbsko, pozdĺž hranice s Maďarskou republikou. Mesto s okolitými obcami má asi 150 000 obyvateľov: Maďarov, Chorvátov, Bunjevcov, Srbov a iných národov. V okolí mesta je vybudovaných 18 väčších osád a najväčšou turistickou atrakciou je jazero Palić.

Zistilo sa, že ľudia v tejto oblasti žili pred 3.000 rokmi. Osud mesta Subotica významne určovala pozícia na ceste medzi Európou a Áziou a historicky na hranici dvoch protichodných síl: Uhorska a Turecka. Počas častých a veľkých sťahovaní obyvateľov do tohto mesta prišlo veľa národov: Srbi, Maďari, Nemci, Slováci, Židia, Bunjevci, Gréci ... Často sa menili panovníci a názvy mesta. Pod názvom Zabatka, mesto sa prvýkrát spomína 7. 05. 1391. Predpokladá sa, že ho ako pevnosť založil maďarský kráľ Belo IV. (Béla IV.) na začiatku XIII. storočia. V priebehu nasledujúcich storočí mesto často menilo svoj názov a najcharakteristickejšími boli Szent-Maria, Maria-Theresiopolis, Maria Theresienstadt, Szabadka a Subotica. Od roku 1439 osídlenie patrilo panstvu Jána Huňadyho (János Hunyady) počas pádu Turkov v roku 1541 ho vlastnil rod Terekovcov. Jednou z osobností, ktoré označili toto obdobie subotickej minulosti, bol určite Jovan Nenad Crni. Potom, čo vyhnal Turkov z južného Uhorska, vyhlásil sa za cisára a Suboticu si zvolil za hlavné mesto. Zahynul v roku 1527 v konflikte s uhorskou šľachtou. V XX. storočí Subotičania mu postavili pamätník, ktorý sa nachádza na hlavnom námestí. Od roku 1542 do roku 1686 bolo mesto pod tureckou mocou, a po oslobodení sa stáva atraktívnym miestom pre osídľovanie rôznych národov: Bunjevcov, Srbov, Maďarov, Nemcov, Slovákov, Židov ... Privilégiom z roku 1743, Mária Terézia vyhlásila Suboticu za slobodnú komorskú osadu, za čo jej Subotičania darovali 150 koní. Za ložálnu službu subotických hraničiarov habsburskému dvoru, Mária Terézia vyhlásila v roku 1779 Suboticu za

slobodné kráľovské mesto. Pre toto dôležité rozhodnutie, Subotica darovala cisárovnjej 5000 zlatých a zaplatila 266 666 forintov. Postavenie slobodného kráľovského mesta prinieslo Subotici väčšiu autonómiu a nové meno - Maria Theresiopolis. Od tohto roku začína plánovaný a zrýchlený rozvoj mesta. Od roku 1845 má mesto súčasné meno - Subotica (Szabadka).

Počas XIX. storočia bola Subotica jedným z najväčších miest v Uhorsku, hneď po Budapešti a Segedíne. Rozvíjalo sa hospodárstvo, začínal sa priemyselný rozvoj. V roku 1879 bola založená tehelňa, v roku 1880 továreň na špirit, sódu - vodu, zlievareň ... Subotica sa už v roku 1869 mohla pochváliť železničnou dopravou, čo bolo považované za symbol pokroku. Moderná železničná zastávka bola postavená v roku 1887 a prvá električka prešla subotickými cestami roku 1897. Elektrickú ústredňu mala Subotica už v roku 1896. Začiatky dnešného moderného priemyslu nachádzame koncom XIX. storočia: spoločnosť na vývoz mäsa Hartman a Konen s prvým chladičom v krajine, prvá subotická továreň kyseliny sírovej a umelých hnojív Klotild, bola založená roku 1904. Bratia Rufovci v roku 1917 začali výrobu cukríkov a priemysel elektrických motorov Sever bol založený v roku 1923.

Okrem hospodárskeho vývoja zaznamenalo mesto aj pokrok v oblasti kultúry a osvety. Prvá stredná škola, predchodkyňa gymnázia bol otvorená v Subotici roku 1747, hudobná škola v roku 1868, domov pre seniorov roku 1766, Palič sa stal sanatóriom roku 1845, prvá tlačiareň bola založená roku 1844, prvé noviny vyšli v roku 1848, prvé premietanie filmu prezentoval Angelo Bianchi (Andjelo Bjanki) z Pečuju (Pécs) 1899 a Alexander Lifka otvoril prvé stále kino v roku 1910. Radnica v meste Subotica je najväčšia a podľa mnohých najkrajšia budova v Subotici. Bola postavená v priebehu dvoch rokov, od roku 1908 do roku 1910 podľa projektu Marcella Komora a Dezső Jakaba (Deže Jakaba), architektov z Budapešti, vo vtedy veľmi modernom štýle – maďarskom variante secesie. Je zdobená nespočtými štylizovanými kvetmi.

Prvé monumentálne a veľké cirkevné objekty boli postavené v XVIII. storočí. Najstaršie objekty z tohto obdobia sú Srbská pravoslávna cirkev z roku 1725, františkánsky kostol svätého Mihovila z roku 1736 a dnešná Katedrála svätej Terézie Avilskej z roku 1779. Koncom XIX. a začiatkom XX. storočia boli postavené „Kerska crkva svetog Roke“ (1896), „Senčanska crkva Svetog Đurđa“ (1897), evanjelický kostol (1901), ako aj synagóga (1902) v štyle secesionizmu podľa projektu budapeštianskych architektov Marcella Komora a Deszú Jakaba. Za významné vitráže na tejto, druhej v európe podľa veľkosti synagógy sa zaslúžil Miška Rot. Františkánsky kostol bol zrekonštruovaný a postavená bola nová veža (1908), v roku 1910 bol prestavaný Srbský pravoslávny kostol, tiež bolo postavených ďalších desať kostolov v samom meste a okolitých osadách. Podľa krásy a významu, vynikajú budovy, ktoré staval Fernc Rajhl – subotické gymnázium, „Nacionalna kasina“ (dnes Mestská knižnica) a dva súkromné paláce, ktoré boli projektované v duchu secesie. Subotica sa po čase stala najvýznamnejším administratívno-správnym, priemyselným, obchodným, dopravným a kultúrnym strediskom v severnej Báčke, v blízkosti jazera Palič, ktoré prispieva k zveladeniu turistických a rekreačných potenciálov mesta a jeho okolia.

SOMBOR (Sombor/Zombor/Зомбор)

Mesto Sombor sa nachádza v severozápadnej časti Vojvodiny a Republiky Srbsko, v blízkosti hraničných priechodov s Maďarskom a Chorvátskom a je centrom Západnobáčskeho obvodu. Podľa údajov z roku 2011 o sčítaní obyvateľstva, v meste žije viac ako 47 000 obyvateľov. Začiatky mesta Sombor pramenia zo XIV. storočia (1360), keď na šľachtickom majetku rodiny Coborovcov vzniklo mestečko Sent Mihalj, ktorá sa bude v nasledujúcom období rýchlo rozvíjať a prosperovať. V meste sa občas konali zhromaždenia Bodrožskej župy. Na základe povolenia Mateja Korvína, v roku 1469 rodina Coborovcov postavila opevnenie, ktorým obklopovala mesto od Turkov, ale ono predsa padlo do ich rúk v roku 1541. V tom čase bol Sombor veľkým mestom s približne 2000 domov, mestskou citadelou a remeselníckymi obchodmi. Od roku 1543 bola osada známa pod menom Sombor a patrila do

Budínskeho vilajetu (provincie). Stredisko nahíju v Segedínskom sandžaku sa stáva v roku 1554, spolu so 46. osadami, vtedy získava status vojenského, administratívneho, súdneho, hospodárskeho a náboženského centra.

Pod vládou Osmanov bol Sombor až do 12.09.1687, keď vstúpil do Habsburskej monarchie. V meste boli, okrem Srbov aj príslušníci maďarského národa a roku 1687 prišlo do mesta 5 000 Bunjevcev. Sombor vo väčšom počte osídľujú Srbi v roku 1690, počas veľkého sťahovania pod vedením Arsenija III. Čarnojevića. Vojenské jednotky Somborčanov účinkujú v bojoch pri Slankamene roku 1691 a pri Sente v roku 1697. Mesto sa čoskoro stáva sídlom okresu Báčskej župy. V roku 1717 mesto získalo status hraničiarkeho mesta a prvým kapitánom vojenského mesta sa stal gróf Jovan Branković. Somborčania bojovali za monarchiu pri Petrovaradíne, Belehrade, na bojiskách v celej Európe. Ako odmenu pre lojalitu, Rakúsko Somboru daruje pozemky a jeho občania sú oslobodení od platenia štátnych daní. Avšak, keď nebezpečenstvo od Osmanov začalo slabnúť, začal sa meniť aj vzťah moci k mestu. Mária Terézia v roku 1741 rozhodla, že vojenské mestá budú podriadené župnej správe. Vtedy Sombor býva zaradený do územia Báčskej župy a odovzdaný do správy Uhorskej dvorskej komory. Bol to pre Sombor veľký úder, lebo znamenal stratu všetkých privilégií. Občania mesta sa rozhodli zozbierať 150.000 forintov v zlate, ktorými vykúpia svoju slobodu a autonómiu. Cisárovná Mária Terézia 17.02.1749. podpísala chartu, ktorá Somboru umožňuje vstúpiť medzi slobodné kráľovské mestá.

Mesto pokračuje v rozvoji, v roku 1786 sa stalo trvalým sídlom Báčko-bodrožskej župy, ktorá ako druhá najväčšia v Uhorsku zaberala celý priestor medzi Dunajom a Tisou, ako aj mestá Suboticu a Nový Sad. Sombor sa stáva dôležitým administratívnym, obchodným, dopravným, kultúrnym a vzdelávacím centrom tejto časti monarchie.

Od začiatku XVIII. storočia sa venovala veľká pozornosť vzdelávaniu. V roku 1717 bola v meste otvorená prvá náboženská pravoslávna škola a v roku 1722 bola otvorená rímskokatolícka základná škola. V roku 1759 bola založená prvá stredná škola a v roku 1763 otvorila Srbská pravoslávna cirkevná obec „štvorročníkovú gramatikálnu školu“. Potom bola založená latinská škola, ktorú spravovali františkáni. V roku 1767 Mestský magistrát založil školu s výučbou v srbčine a gréčtine. Avram Mrazović v roku 1778 založil Normu, čím položil základy pre vzdelávanie učiteľov Srbov a iných južnoslovanských národov v tomto regióne. V roku 1816 bola presunutá Srbská učiteľská škola - zo Szentendre (Sentandreji, Svätého Ondreja) do Somboru. V roku 1895 bola postavená budova Preparandie, v ktorej prebiehalo vyučovanie až do roku 1948. Žiakmi tejto školy boli, okrem iných, Isidora Sekulić, Jovan Dučić, Josif Marinković, Petar Konjović a mnohé ďalšie významné osobnosti našej kultúry a vedy.

V Sombore vzniká množstvo kultúrnych, vzdelávacích a bankových inštitúcií a neskôr športových a spoločenských organizácií. Prvá železnica, spájajúca Sombor so Segedínom, bola vybudovaná roku 1869. Karolj Biterman 12. októbra roku 1850, otvára prvú tlačiareň a objavujú sa prvé noviny a časopisy. V meste žijú Srbi, Bunjevci, Maďari, Nemci, Židia. Vytvárajú sa remeslá a obchod, pivovary, mlyny, manufaktúry. Prebieha ozeleňovanie mestských oblastí, po ktorých je mesto rozpoznatelné až dodnes. Charakteristickým symbolom mesta sú aj stromy amerického brestu, ktoré sú prinesené z údolia rieky Mississippi už v roku 1903. Veľký význam pre kultúrny život mesta malo aj založenie Národného divadla v Sombore roku 1882.

Pamätihodnosti, ktoré okrem známych fiakov a zelene, dávajú zvláštne čaro tomuto mestu v Báčke, sú „Pašina kula“, ktorá bola domom mestského veliteľa - dizdara, postavená koncom XVI. a začiatkom XVII. storočia, kostol Svätej Trojice (Starokatolícka cirkev), ktorého stavba začala roku 1717, farský dvor (bývalý františkánsky kláštor), ktorého stavba začala roku 1743, Radnica (1842), Grassalkovičov palác, srbská „Velika saborna crkva“ venovaná Jánovi Krstiteľovi (1790), budova župnej správy (1808) v ktorej sa chráni slávny obraz „Boj pri Sente“ Ferenc Eisenhuta (Ferenc Ajzenhuta), Fernbachov dom (mestské múzeum), budova gymnázia.

PANČEVO

(Pančevo, Pancsova)

Pančevo je jedným z najväčších miest vo Vojvodine. Nachádza sa na brehu rieky Tamiš a je sídlom administratívnej oblasti južného Banátu. Podľa sčítania ľudu v roku 2011 žije v meste 76. 203 obyvateľov.

Na území Pančeva a tejto časti Banátu sa vystriedalo niekoľko predhistorických kultúr, ktorých stopy sa nachádzajú v meste a jeho okolí. Najznámejšie sú starčevská a trochu mladšia vinčianska kultúra. Až do rímskej doby sa na týchto priestoroch rozvíjali rôzne kultúry, ktoré patrili do eneolitu, bronzovej, ako i staršej a mladšej železnej doby (badenská, valónska, belegišská kultúra). V minulosti bolo obývané mnohými národmi. Zaznamenaná je prítomnosť Dákov, Rimanov, Keltov, Hunov, Avarov, potom Slovanov, Maďarov, Turkov, Nemcov, a v tomto zmysle sa formovali aj rôzne názvy sídiel: Panucea, Panoča, Panuka, Pan-čal, Peitz, Pajčova, Čomva, Pančova.

Pred dobytím Turkami, mesto patrilo ku Kovinskej župe. Pod tureckou vládou v Temešvárskom Sandžaku bolo Pančevo od roku 1552 do roku 1716, keď ho oslobodil gróf Claude Florimond de Mercy (Klaudius Florimund Mersi) a pomenoval ho menom Čomva. Rozhodnutím Požarevského mieru v roku 1718 sa Pančevo stalo súčasťou Habsburskej monarchie.

Srbi z okolia Temešváru sa usadili v Pančeve (1720) a založili Horné mesto a Nemci, ktorí sa súčasne prisťahovali, zakladajú Dolné mesto (1722). Už vtedy sa začal rýchly rozvoj mesta - roku 1718 bol otvorený závod na výrobu soli - solivar a boli vysadené prvé vinohrady. Abraham Kepish (Abraham Kepiš), Žid z Požuna, roku 1722 získal povolenie otvoriť pivovar, ktorý je dnes jedným z najstarších pivovarov v tomto regióne (neskôr tento pivovar bude známy ako pivovar Weifert). V roku 1733 začala výroba hodvábu. Veľkú škodu Pančevo utrpelo počas novej rakúsko-tureckej vojny v roku 1738, keď Turci založili krátkodobú správu nad mestom. Turci vypálili mesto a poškodili pevnosť, ktorú museli po vojne celkom zbúrať na základe rozhodnutia Belehradského mieru. Počas XVIII. storočia bolo územie Vojenskej Krajiny rozšírené na Banát. V tomto období prebiehala druhá vlna prisťahovania Nemcov, Rumunov a neskôr aj obyvateľov Slovenska. Pre potreby armády bola postavená továreň na výrobu tkanín. V roku 1767 sa Pančevo stalo sídlom Dvanásteho nemecko-banátskeho hraničiarkeho pluku. V roku 1794 cisár František rozkázal zlúčiť srbské a nemecké Pančevo a mesto získalo status slobodnej hraničnej komunity. Po zrušení vojenskej hranice v roku 1871 Pančevo padlo pod maďarskú civilnú správu a stalo sa súčasťou Torontálskej župy. Mesto dožilo rozkvet v XIX. storočí (v roku 1838 sa otvorila mäsiareň, v roku 1846 vznikla olejáreň, v roku 1843 prvý mlyn, rozvíja sa priemysel stavebných materiálov...) Prvá plavebná linka Dunajom z Pančeva do Zemu bola otvorená v roku 1850, mesto bolo železnicou spojené s Bečkerekom od roku 1894 a s Vršcom od roku 1896. S prácou začala telegrafická stanica, bola nainštalovaná prvá telefónna ústredňa (1896).

Obraz – Claudius Florimund von Mercy

Staromestské jadro zobia budovy postavené v neoklasicistickom a neobarokovom štýle. Uspenský kostol bol postavený v roku 1810, ktorého vnútro maľoval Konstantin Danil. Podľa projektu Svetozara Ivačkoviča bol postavený v roku 1878 kostol - „Preobraženska cirkev“. Ikonostas tohto kostola je dielo známeho maliara Uroša Predića. V blízkosti mesta sa nachádza aj kláštor Vojlovica, ktorý bol postavený v roku 1383. V meste v priebehu XIX. storočia, otvorili školy (matematická, Štátna chlapčenská občianska škola), v roku 1839 zakladá sa Srbská spevácka spoločnosť, ktorej zbormajster Nikola Đurković založil prvú amatérsku divadelnú spoločnosť. Prvé pančevské noviny v srbskom jazyku a zároveň najstaršie miestne týždenné noviny v Srbsku "Pančevac" sa prvýkrát pred čitateľmi objavili v apríli roku 1869. Zakladateľom tohto týždenníka bol Jovan Pavlović, profesor na Obchodnej škole.

Pančevo dalo mnoho významných kultúrnych a vedeckých pracovníkov akými sú maliar Arsa Todorović, jeden z prvých srbských virtuózov v hre na husliach Dragomir Krančević, skladatelia Mita Topalović a Petar Krančević, básnik etiológ Dr. Jovan Erdeljanović, Georg Weifert - guvernér Národnej banky, maliarka Olja Ivanjicki... určitý čas svojho života žil v Pančeve aj Jovan Jovanović Zmaj, Svetislav Kasapinović, Uroš Predić, Miloš Crnjanski, Isidora Sekulić. Vývoj Pančeva pokračoval v XX. storočí, kedy sa otvárajú mnohé priemyselné podniky: Skláreň (1932), továreň na výrobu škrobu (1937), Utva (1937), továreň na spracovanie kožušín, konopí, hnojív (1962), rafinéria nafty (1968), petrochémia (1977) a mnohé ďalšie. Jednou z ochranných značiek Pančeva je Národná záhrada, ktorej začiatky siahajú do roku 1829 a je upravená na pokyn prvého pančevského urbanistu, brigádneho generála Mihovila Mihaljevića.

ZREÑANIN

(Zrenjanin/Nagybecskerek/Zrenianin/

Zreňanin je najväčším mestom v srbskej časti Banátu, je sídlom stredobanátskeho obvodu. Podľa sčítania obyvateľstva v roku 2011, v meste žije 76 511 obyvateľov. Zreňanin sa nachádza na západnom okraji Banátskej lesnej plošiny, na mieste, kde sa rieka Begej vlieva do niekdajšieho koryta rieky Tisy. Územie obce je výrazne rovinaté. Počas svojej histórie mesto menilo svoj názov. Od roku 1326 po rok 1935 sa volalo Bečkerek, Veliki Bečkerek, Nagybecskerek, Gross Becskerek, od roku 1935 mení meno na Petrovgrad po kráľovi Petrovi I Karađorđevićovi. Dnešný názov má podľa národného hrdinu Žarka Zrenjanina.

Najstaršie údaje o meste pochádzajú z roku 1326. Až do príchodu Osmanov do týchto oblastí, bol pod dohľadom maďarskej šľachty a srbských despotov Stefana Lazarevića a Đurađa Brankovića. V tom čase bola postavená aj pevnosť (1528) a mesto osídľovali predovšetkým Srbi a Maďari.

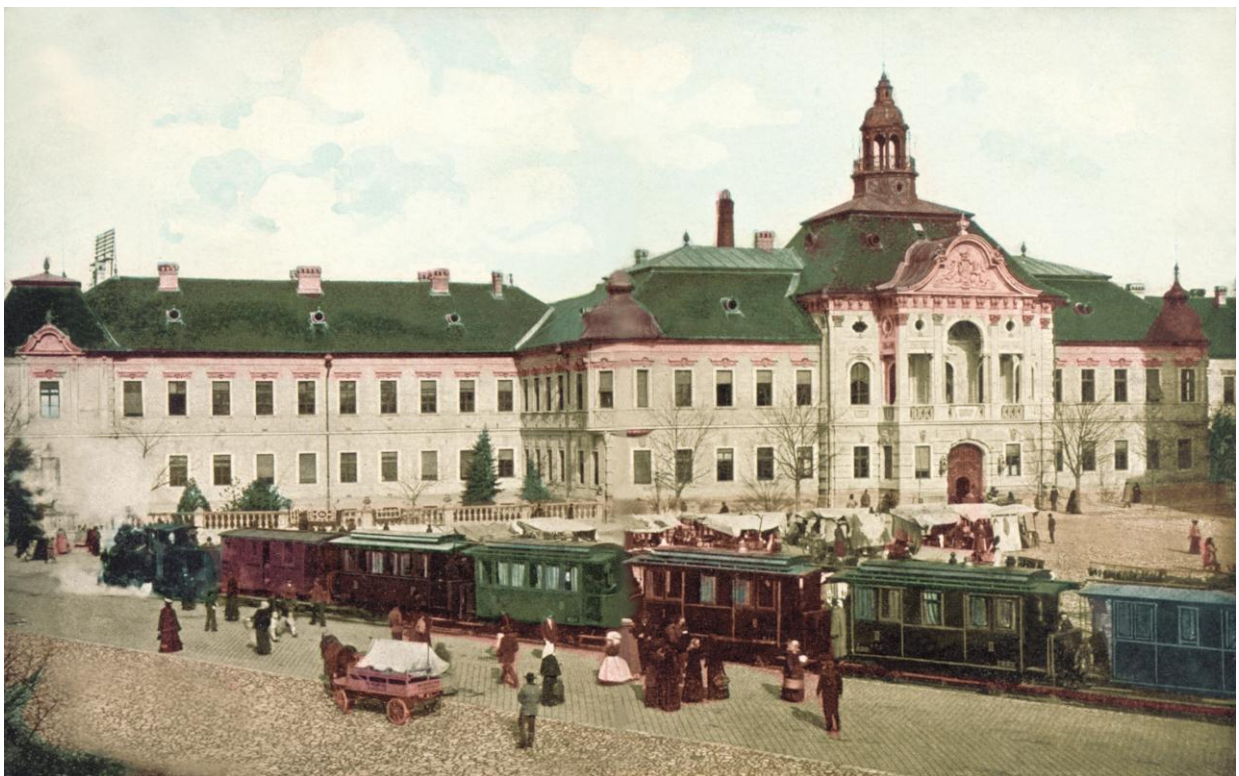
V rokoch 1551 až 1718 bolo mesto pod tureckou nadvládou a po stiahnutí Osmanov bolo súčasťou Habsburskej monarchie. Už v roku 1718 sa začala nemecká kolonizácia a prisťahovali sa sem Srbi, Rumuni, Taliani, Francúzi a Španieli, ktorí mesto nazvali Nová Barcelona (1737). Od roku 1728 na objednávku grófa Mercyho (Mersiho) sa začala výstavba begejského kanála, s cieľom vysušiť obrovské močaristé plochy. V roku 1745 Sebastian Kracajzen otvoril prvý priemyselný závod na výrobu piva. Chrám Nanebovzatia Panny Márie (Hram uspenja presvete Bogorodice), ktorý je dnes najstaršou zachovanou budovou v Zreňanine, bol postavený v roku 1746. Prvý katolícky kostol bol postavený v roku 1758 a v roku 1760 vznikla židovská obec.

Privilégiom Márie Terézie, 06.06.1769 Bečkerek bol povýšený do hodnosti mesta trhu a v roku 1778 získal status slobodného kráľovského mesta. Potom sa Bečkerek stáva sídlom Torontálskej župy. V tom čase začína s prácou mestská nemocnica, otvorená je prvá lekáreň. Počas XIX. storočia pokračuje rozvoj mesta, vznikajú parné mlyny, tehelne, pivovary a srbská továreň kobercov Lazara Dunderského, v roku 1883 vybudovali železnicu Kikinda - Veľký Bečkerek a mestskú železničnú zastávku. V roku 1896 začala pracovať prvá elektrická ústredňa a zjavili sa prvé elektrické pouličné svietidlá. Formovanie mestských štruktúr v architektonickom zmysle, nasledovalo po veľkom požiari, v roku 1807. Po požiari, z existujúcich budov sa zachovalo len málo v mestskom jadre, vrátane Chrámu Nanebovzatia Panny Márie. Z roku 1777 datuje „Vavedenjski hram“ (Граднуличка црква). Počas XIX. storočia sa počet obyvateľov takmer zdvojnásobil, a začína sa výstavba významných stavieb, po ktorých je mesto stále rozpoznateľné: Radnica (1820), divadlo (1839), Rímskokatolícka katedrála (1868), Obchodná akadémia (1891) Kostol reformácie v gotickom štýle

(1891), Palác financií (Palata finansija, dnes Národné múzeum, 1894) a mnoho ďalších. Na brehu rieky Begej v roku 1908 je vybudovaný Palác spravodlivosti (Palata pravosuđa), najvýznamnejšia monumentálna budova v Zreňanine po Radnici a Paláci financií. Výstavba oceľových mostov (Malého a Veľkého) sa začala v roku 1903 s cieľom nahradiť staré drevené mosty, ktoré spájali centrálnu časť Bečkereku s južnými časťami mesta. Veľký Bečkerek sa rozvíjal aj v oblasti vzdelávania a kultúry. V roku 1833 bola otvorená herňa - maďarská občianska *kasina*, v roku 1880 Ženská štvorročnicková občianska škola, v roku 1890 Mužská občianska škola a v roku 1846 Štátne reálne gymnázium.

Vo Veľkom Bečkereku sa narodil Aleksandar Sandić (1836-1908), srbský historik, spisovateľ, kultúrny dejateľ a politik, Todor Manojlović (1883-1968), spisovateľ, literárny a výtvarný kritik, v Orlovate pri Zreňanine sa narodil a pochovaný je Uroš Predić (1857-1953), jeden z našich najvýznamnejších maliarov.

Počas svetových vojen v XX. storočí mesto nebolo vystavené veľkým devastáciám, čo prispelo k jeho ďalšiemu rozvoju. Dňa 29.12.2007. roku, novou územnou organizáciou Srbskej republiky, dostal Zreňanin status mesta.

KIKINDA (Kikinda/Nagykikinda)

Kikinda je najväčším mestom severného Banátu. Podľa sčítania obyvateľstva v roku 2011, mesto má 59.329 obyvateľov. Početné archeologické nálezy svedčia o tom, že ľudia tu žili pred siedmimi tisícmi rokov. Existuje veľa stôp starých a vyblednutých kultúr a civilizácií v okolí mesta. Táto oblasť bola dočasným alebo trvalým bydliskom mnohých národov, ktoré prišli do Panónskej nížiny. Sú to stopy kultúr mladšej kamennej a bronzovej doby, keltskej civilizácie, Dákov, Sarmatov...

Názov Kikinda bol prvýkrát zaznamenaný na začiatku XV. storočia, v tvare Kökényd, najpravdepodobnejšie označoval, spolu s pomenovaním Ecehida meno niekoľkých menších osád a uhorských majetkov, a potom i srbských despotov. V roku 1423 sa spomína ako majetok uhorského vládcu Žigmunda. Dnešný názov mesta sa po prvýkrát zjavuje na zemepisnej mape roku 1718 ako Gross Kikinda a vtedy neoznačuje mesto, ale neobývaný priestor, pustatinu. Od roku 1551 do roku 1716 Kikinda bola pod tureckou mocou. Masovejšie osídlenie územia mesta bolo v rokoch 1751-1753, keď sa tu usadili Srbi hraničiarci po zrušení Potisko-pomorišskej vojenskej hranice. Bývalí hraničiarci si zvykajú na nový spôsob života a močaristé územie

menia na ornú pôdu. Neskôr sa tu usadili Nemci, Maďari, Židia. V novembri roku 1774, Mária Terézia formuje Veľkokikindský privilegovaný dištrikt, ako spravujúcu jednotku so sídlom v Kikinde. V zložení dištriktu bolo ešte deväť osád srbských hraničiarov v severnom a strednom Banáte: Srpski Krstur, Jozefovo (súčasť dnešného Nového Kneževca), Mokrin, Karlovo (časť dnešného Nového Miloševa) Bašaid, Vranjevo (časť dnešného Nového Bečeja), Melenci, Kumane a Taraš. Dištrikt bol zrušený roku 1876 a Kikinda sa zlúčila s Torontálskou župou so sídlom vo Bečkerek. Počas XVIII. storočia bolo mesto stavané cielene, v súlade s platnými urbanistickými pravidlami. Smerovanie ulíc bolo vykonané v druhej polovici XVIII. storočia, tak, aby boli ulice správne zoradené a široké, formované pod pravým uhlom, na ústrednom námestí sa nachádzal trh, kostol, radnica, škola, hostince.

Za slobodné kráľovské mesto Kikinda bola vyhlásená roku 1893.

V tom čase bola Kikinda najzaľudnenejším mestom v Torontálskej župe, kde žilo asi 22.000 obyvateľov, ktorí sa zaoberali hlavne poľnohospodárstvom. Začiatky industrializácie sú evidované v druhej polovici XIX. storočia, keď sa zakladajú tehelne Mészáros (1864) a Bonn (1867), ktoré boli základom budúcej továrne stavebných materiálov Toza Marković. Boli založené prvé mlyny (1869), dielňa na spracovanie oleja, ľadovňa. Škrobáreň začína pôsobiť v roku 1905, v roku 1909 továreň octu a potom dve továrne na výrobu nábytku. Elektráreň bola postavená v roku 1906.

Tichý rozvoj mesta bol prerušený vypuknutím svetových vojen v prvej polovici XX. storočia, avšak povojnové roky boli poznačené dynamickým vývojom: budovaním nových tovární, budov a osád. Dnes sú najdôležitejšie kikindské priemyselné podniky: zlievareň Kikinda, priemysel stavebných materiálov - Toza Marković; ropný a chemický priemysel – rafinéria NIS - Prevádzka Severný Banát, Kikindský mlyn a ďalšie.

Z rozpoznateľných budov v Kikinde by sa mal spomenúť pravoslávny kostol venovaný Svätému Nikolovi (1769), ktorého ikonostas maľoval Teodor Ilić Češljarić, budova Magistrátu Dištrikta veľkokikindského - Kuriju (1836-1839) a Suvaču z roku 1899, ktorá bola od roku 1951 pod ochranou štátu a v roku 1990 bola vyhlásená za nehnuteľný kultúrny majetok mimoriadneho významu.

Najstaršou kultúrnou inštitúciou v Kikinde je Národná knižnica, ktorá nesie meno spisovateľa, kultúrneho pracovníka a politika Jovana Popovića. Národná knižnica bola založená v roku 1845, ako prvá Srbská čítareň. Prvé divadelné predstavenie sa uskutočnilo v roku 1796 v nemčine a v máji roku 1834 v srbčine. Bolo to dielo Jovana Steriju Popovića, Svetislav a Mileva, predvedené v kaviarni "Kod zlatnog pluga". Združenie zaoberajúce sa hudbou „Gusle“ v Kikinde bolo založené roku 1876 a je jednou z najstarších kultúrnych ustanovizní v meste. V meste pôsobí aj maďarská spevácka skupina Dalarda a nemecká skupina Cecília. Aj vzdelávanie sa vyvíja: v roku 1781 bola otvorená latinská škola, v roku 1858 reálka a v roku 1877 prvé gymnázium. Kikinda je mesto, v ktorom sa narodili a úspešne pracovali mnohí umelci, napríklad Nikola Aleksić, maliar (žijúci v Kikinde v rokoch 1837-1840), Archimandrit Pavle Kenđelac, doktor teológie a vedec (narodený v Kikinde v roku 1766), Đura Jakšić, Dušan Vasiljev (1900-1924), maliar Radivoje Berbakov (1925-2003).

SRIEMSKA MITROVICA (Sremska Mitrovica/Сримска Митровица)

Mesto Sremska Mitrovica je administratívnym, hospodárskym a kultúrnym strediskom Sremskej oblasti. Mesto je v skutočnosti spojením troch osád: Sremskej Mitrovice ako centrálnej mestskej oblasti, susednej Mačvanskej Mitrovice, na pravom brehu rieky Sávy a najväčšej dediny po počte obyvateľov v Srbsku, Lačarka na západe. Celkový počet obyvateľov v širšom okolí mesta je 79.940 a v samotnom meste 41.624. Dejiny Sremskej Mitrovice sú dlhé a turbulentné, a aj keď najväčšiu slávu zažila počas rímskej vlády, jej začiatky datujú približne asi 7.000 rokov pred novou érou.

Rimania dobyli Sirmium koncom prvého storočia starej éry, a do polovice tretieho storočia sa mesto stalo hospodárskym centrom celej Panónie. Od roku 293, po zavedení tetrarchie cisára Diokleciána (284-305), je Sirmium jedným z hlavných miest Rímskej ríše. Mesto sa budovalo, skrášľovalo a rozširovalo, boli postavené početné budovy, ako sú fórum, amfiteáter, chrámy, kúpeľne, hipodrómy, súkromné vily a o význame mesta svedčí aj skutočnosť, že sa v ňom nachádzala mincovňa.

V samotnom meste alebo v jeho okolí sa narodili aj početní rímski cisári: Decius Traianus (249–251), Aurelianus (270–275), Probus (276–282), Maximilianus Herkulis (285–310), Constantinus (337–361), syn Konštantína I (Veľkého), ako aj Gracián (367–383), syn cisára Valentiana.

Sirmium bol cieľom rôznych dobyvateľov a bol zničený Hunmi v roku 441 a dobytý Avarmi a Slovanmi v roku 582, čo označilo koniec slávnej antickej histórie "matky všetkých miest", ako toto mesto nazýval Amian Marcelin, slávny historik v IV. storočí.

V IX. storočí bol celý Srieň súčasťou Bulharska a Sirmium sa stalo sídlom episkopie. V najbližších dvoch storočiach, o kontrolu nad mestom bojovali Byzantská ríša a Uhorsko a ten boj trval až po trvalé vyhostenie Byzantíncov z týchto priestorov v roku 1180. V ruinách Sirmia, vzniklo nové stredoveké mesto - Civitas Sancti Demetrii, totiž mesto Svätého Dimitrija, patróna mesta a menovca monastiera, okolo ktorého sa nové mesto začalo šíriť. Od roku 1526 bolo mesto pod osmanskou mocou a bolo známe ako "šeher Mitrovica". Do rúk dynastie Habsburgovcov sa Mitrovica dostala roku 1718, o niekoľko desiatok rokov neskôr sa stáva centrom Deviateho petrovaradínskeho hraničiarskeho pluku. Status slobodného hraničiarskeho pluku bol Mitrovici pridelený roku 1763. V meste sa vtedy usadili Nemci, Židia, Maďari, Chorváti, Rusíni. Status slobodného kráľovského mesta Mitrovica získala roku 1881. Vtedy nastáva náhly rast a rozvoj mesta, ktoré sa rozširuje k pobrežiu rieky Sávy, kde sú usporiadané nové ulice a sú postavené prvé malé továrne. Na základe údajov z roku 1888 bolo v meste 108 obchodných predajní. Obchod prebiehal aj na jarmokoch, ktoré sa konali päťkrát ročne. Najstaršie podniky v meste boli pivovary z roku 1830, závod so strojmi na pílenie a spracovanie dreva z roku 1891 a prvá parná píla Franz Gamiršek bola založená roku 1899. Továreň na výrobu nábytku bola otvorená roku 1909.

Veľká pozornosť sa venuje vzdelávaniu. V meste pracovali dve nemecké základné školy, Dievčenská, Matematická, Srbská národná škola a Maďarská národná škola. Reálne gymnázium bolo otvorené roku 1838. V tom období sa upravuje mestské námestie, zakladá sa mestský park a v ôkol neho sa budujú najprestížnejšie súkromné a verejné stavby. K pamätihodnostiam mesta patrí starý pravoslávny kostol Svätého Stefana ("malý kostol" alebo "kostolík"), nový pravoslávny kostol, katedrála Svätého Dimitrija (teraz Veľký alebo Saborna crkva) dokončený v roku 1794, ktorého ikonostas vypracoval Arsa Teodorović, rímsko-katolícky kostol z roku 1810, budova Srbského domu z roku 1895, budova Magistrátu, budova "Súdneho stola", gréckokatolícky kostol „Vaznesenja Gospodnjeg“, tiež známy ako Rusínsky kostol, a mnohé ďalšie súkromné a verejné budovy. Na prelome XX. storočia malo mesto viac ako 10. 000 obyvateľov.

Súčasťou Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov sa Sremska Mitrovica stala v roku 1918. V druhej svetovej vojne sa mesto nachádzalo v rámci Nezávislého chorvátskeho štátu (NDH) a obyvateľstvo bolo vystavené prenasledovaniu, deportáciám a likvidáciám, čo ovplyvnilo aj počet obyvateľov. Etnická štruktúra mesta sa menila, židovská komunita bola počas vojny zničená a po skončení vojny nemecké obyvateľstvo bolo vysťahované. Mesto sa rozvíja v druhej polovici XX. storočia, budujú sa nové priemyselné objekty, nové obytné budovy a počet obyvateľov rastie. Vyvíja sa mäsový a konzervársky priemysel, mliekarstvo, zakladajú sa cukrovary, začína sa výroba krmiva pre dobytok, ako aj výroba a spracovanie ovocia a zeleniny.

Ako mesto s bohatou históriou a tradíciou, Sremska Mitrovica má množstvo kultúrnych inštitúcií, ktoré zvyšujú jej turistický potenciál. Niektoré z nich sú: Múzeum Srieň, galéria Lazar Vozarević, divadlo Dobricu Milutinovića, ustanovizeň pre kultúru Sirmijumart ... Tiež, mesto je svojráznym múzeom pod holým nebom, pretože v ňom nachádzame pozostatky niekdajšieho Rímskeho hlavného mesta, barokové a

klasicistické budovy z XVIII. a XIX. storočia, Pamätný park postavený na pamiatku popravených spoluobčanov v roku 1942 a v blízkosti je špeciálna prírodná rezervácia Zasavica, tiež aj početné Fruškohorské monastieri.

SRIEMSKÉ KARLOVCE **(Sremski Karlovci/Sremski Karlovci)**

Mestečko na pravom brehu Dunaja, v blízkosti miest Nový Sad a Petrovaradin, s menej ako 9 000 obyvateľmi, vyznačuje sa svojou bohatou históriou, kultúrnym dedičstvom a barokovými stavbami, podľa ktorých je rozpoznateľné. Prvé záznamy o meste pochádzajú z roku 1308, kde sa spomína pevnosť menom Karom, postavená na pozostatkoch opevnenia z rímskeho obdobia. Počas stredoveku osada patrila uhorským šľachtickým rodinám Báhory a Morović. V roku 1521 Turci zbúrali pevnosť a až do Veľkej viedenskej vojny Karlovce zostali pod tureckou mocou. Veľká vojna vo Viedni bola skončená mierom podpísaným práve v Sremských Karlovciach 26. januára 1699. Na mieste uzavretia mierovej dohody postavená je v roku 1817 Kaplnka mieru. Po skončení vojny sa Sremske Karlovce stali súčasťou Habsburskej monarchie a významným obchodným sídlom, k čomu prispela aj blízkosť Dunaja a ciest, ktoré viedli do Turecka. Počet remeselníckych a obchodných predajní vzrastá a mimoriadny význam získava vinohradníctvo. V tom čase sa Karlovce stávajú náboženským a kultúrnym strediskom Srbov v Monarchii. V roku 1713 sa sídlo metropolitov presunulo z Krušedolského monastiera do Karloviec.

V roku 1726 bola v Karlovciach otvorená prvá škola, vďaka snahám metropolitu Mojžiša Petrovića. Prvým učiteľom bol Maxim Suvorov, ktorý priniesol prvé učebnice z Ruska. V roku 1733 prišla do Karloviec druhá skupina učiteľov vedená Emanuelom Kozáčinským. Rímskokatolícky kostol Svätej Trojice sa po prvýkrát spomína v roku 1735. V roku 1739 sa v Karlovciach usadilo 51 nemeckých rodín, ale mesto naďalej malo veľkú srbskú charakteristiku, keďže v roku 1753 z 3 843 obyvateľov bolo 3 110 Srbov. V tom istom roku získalo mesto status slobodnej pohraničnej komunity. Veľký význam pre rozvoj mesta mal metropolita Pavle Nenadović, ktorý podnecoval zveladenie osvetového a kultúrneho života, založil tlačiareň, fond na financovanie učiteľov a kňazov, vybudoval katedrálu venovanú Svätému Nikolajovi (1762), obnovil fruškohorské monastieri... Ikonostas katedrálneho chrámu (Saborna crkva), postavený v štýle typickej barokovej architektúry je dielom Jakova Orfelina a Teodora Kračuna a autorom malieb na stene je Paja Jovanović. Veľká časť mesta v roku 1788 bola zničená ohňom, ale aj rýchlo obnovená úspešnou organizáciou metropolitu

Stefana Stratimirovića. Vďaka jeho energii a oddanosti záujmom srbského národa, ako aj podpore posilneného srbského občianstva, v roku 1791 bolo otvorené prvé srbské gymnázium v Karlovciach. Krátko potom, v roku 1794 bola založená bohoslovecká vysoká škola „Bogoslovija“, podľa veku druhá vo svete, po Kyjevskej. Začiatkom XIX. storočia v Karlovciach pôsobil „Karlovački krug“, malá vedecká spoločnosť, ktorá zhromaždila rad významných osobností, ktoré sa zaoberali otázkami jazyka a histórie. Chýrečná fontána Štyroch levov, jeden zo symbolov mesta, bola postavená v roku 1799. Osobitný historický význam Karlovce majú ako miesto uskutočňovania chýrečného Májového zhromaždenia v roku 1848, na ktorom bola vyhlásená Srbská Vojvodina a Karlovská metropolia povýšená do hodnosti patriarchátu a tiež ako miesto, v ktorom sa uskutočňuje viac ľudovo-cirkevných zhromaždení.

Z iniciatívy žiakov Karlovského gymnázia v roku 1883, smrteľné pozostatky Branka Radičevića previezli z Viedne na Stražilovo. Podľa projektu maďarského architekta Gyulu Pártosa (Ďulu Partoša) a z podnetu patriarchu Germana Anđelića a jeho nástupcu Georgija Brankovića bola postavená nová budova gymnázia v Karlovciach. Patriarchálny palác s kaplnkou, ktorého ikonostas maľoval Uroš Predić bol postavený v roku 1894. Palác je dielom architekta Vladimira Nikolića, ktorý projektoval aj budovu Bohosloveckého semináru (1901), Cirkevno-ľudové fondy a Stefaneum. Po prvej svetovej vojne 31. decembra roku 1918, v Srijemských Karlovciach bolo vyhlásené zjednotenie srbských pravoslávnych eparchií, bol založený srbský patriarchát a mesto bolo zaplavené utečencami z Ruska, dôstojníkmi a kňazmi ruskej pravoslávnej cirkvi. Počas druhej svetovej vojny boli Karlovce spojené s Nezávislým chorvátskym štátom (NDH). Po vojne dodnes Karlovce aj vďaka svojej slávnej minulosti zostali významným kultúrnym a duchovným centrom srbského národa. To, po čom je mesto známe, sú predovšetkým početné vinárstva, ktoré lákajú turistov z krajiny a zo zahraničia. Existuje tradícia, ktorá hovorí, že vinič do Karloviec priniesol rímsky imperátor Marcus Aurelius, a že sa od tej doby tu vyrábajú kvalitné vína, ktoré dosiahli svetovú slávu.

KULTÚRNO-HISTORICKÉ PAMÄTIHODNOSTI VOJVODINY

KAŠTIEĽ STRATIMIROVIĆOVCOV V KULPÍNE

V Kulpíne sa nachádza komplex budov pozostávajúci z dvoch kaštieľov, postavených pre šľachtickú rodinu Stratimirović. Okrem týchto dvoch centrálnych budov existuje aj množstvo ekonomických zariadení.

Rodina Stratimirovićová bola jednou z najvýznamnejších srbských rodín v Habsburskej monarchii, ku ktorej patrili aj metropolita Stevan Stratimirović a Đorđe Stratimirović, prominentný účastník a vodca Srbskej revolúcie v rokoch 1848/49. Stratimirovićovci ešte v roku 1745 získali šľachtický titul za vojenské zásluhy v Ríši, a s titulom, rodina získala od Márie Terézie aj grant na nehnuteľnosť v Kulpíne. Komplex kaštieľov na krátke obdobie vykúpil Matej Semze, a potom v roku 1889 prešiel do rúk Lazara Dunđerského.

Kaštiele sú obklopené nádherným parkom rozlohy 4,5 hektárov. Menší kaštieľ ("starý kaštieľ"), postavený koncom XVIII. storočia, je prízemná budova s vysokým soklom a vyvýšeným vchodom, so symetrickou fasádou. Okná a vstupné brány sú vyzdobené mriežkami a ozdobami z kovaného železa. Väčší kaštieľ, postavený v polovici XIX. storočia, získal svoj súčasný vzhľad v období, keď sa stal majetkom Lazara Dunđerského. Obnova a rekonštrukcia kaštieľov sa uskutočnili v roku 1912 podľa projektu architekta Momčila Tapavicu.

Veľký kaštieľ je prízemná budova postavená v štýle klasicizmu. Na hlavnej fasáde dominuje portikus so schodiskom, prístupné rampy a štyri páry iónskych stĺpov.

Nehnuteľnosť bola odňatá rodine Dunđerskej v roku 1945 na základe zákona o znárodnení a od roku 1993 sa vo veľkom kaštieli nachádza Múzeum poľnohospodárstva.

PAMÄTNÍK VENOVANÝ BITKE PRI SLANKAMENE

Počas veľkej viedenskej vojny (1683-1699), jedno z najvýznamnejších víťazstiev rakúskej armády bolo zaznamenané v bitke, ktorá sa viedla na hore Mihaljevac pri Slankamene, 19.08.1691. Rakúsku armádu viedol Ludwig Baden a tureckú veľký vezír Mustafa Čuprilić, ktorý v tejto bitke zahynul. Významný príspevok k víťazstvu rakúskej armády dalo asi 10.000 príslušníkov srbskej polície, pod vedením Jovana Monasterliho. Miesto bitky, na úbočí Fruškej Hory, označené je roku 1892 pamätníkom vysokým asi 17 metrov, ktorý pozostáva z kamenného podstavca, štyroch polkruhových stĺpov a hornej časti v tvare ihlanu s dekoratívnym reliéfom v strede. Medzi stĺpmi sa nachádza kamenný blok s vyrezávaným textom o tejto udalosti v nemčine, a neskôr sú pridané verše Jovana Jovanovića Zmaja venované mŕtvym: „I hvala i slava junacima hrlim, padom uzdignutim, smrću neumrlim“.

KAŠTIEĽ SPITZEROVCOV V BEOČINE

Kaštieľ významnej a bohatej rodiny Spitzer bol postavený v rokoch 1890-1892 v Beočíne. Ede Spitzer bol jedným z majiteľov továrne na cement v Beočíne. Na budove sú viditeľné charakteristiky rôznych štýlov, od románskeho, gotiky, renesancie a baroka až po secesiu. Táto budova je v kultúrnom dedičstve Vojvodiny jedinečným príkladom eklektickej architektúry. Zvláštnu hodnotu objektu dáva interiér centrálnej haly, zdobenej v duchu maďarskej secesie, s naplno vyzdobenými tvarmi, medzi ktorými dominuje krb z chýrečnej Zsolnay keramiky z mesta Pécs (Pečuj). Dnes je kaštieľ opustený a už dlhú dobu bez účelu.

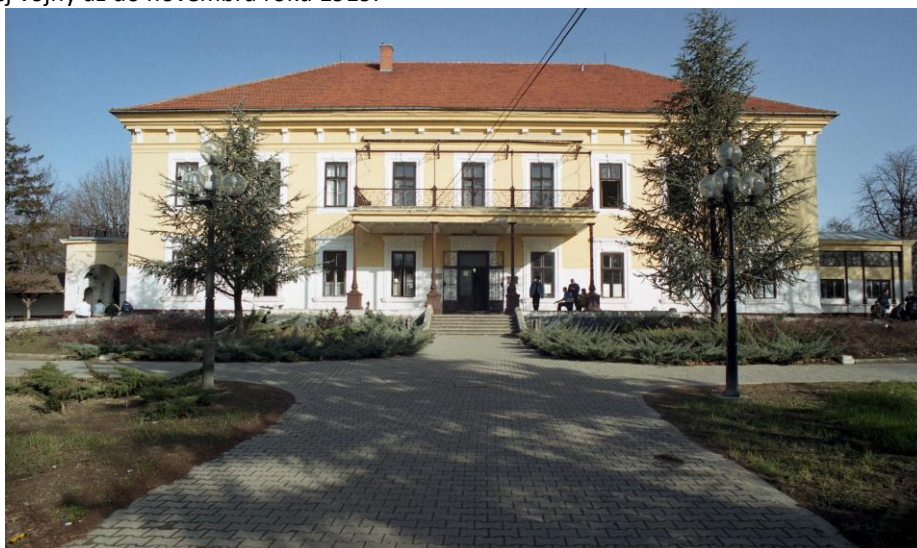

KAŠTIEĽ GRÓFA HADIKA VO FUTOGU

Jedno z najväčších panstiev v Báčke, v polovici XVIII. storočia, bolo futocké panstvo, ktoré vlastnila rodina Čarnojevičovcov (od roku 1744 do 1770). Panstvo odkúpil a na ňom v roku 1777 postavil reprezentačný kaštieľ, gróf Andras (Andreas) Hadik, rakúsky feldmaršal a predseda Dvorskej vojnovnej rady vo Viedni. Vlastníctvom grófskej rodiny Kotekovcov sa kaštieľ stáva v roku 1805 a zostáva až do roku 1922, kedy sa majetok podstatne zmenší. V nasledujúcich rokoch, až do konca druhej svetovej vojny, kaštieľ menil majiteľa, ale nie aj výhľad, ktorý sa výrazne neodchyľoval od toho z obdobia, v ktorom vznikol.

Napriek menším zmenám kaštieľ zachoval svoju pôvodnú barokovo-klasicistickú koncepciu. Bol vyhlásený za kultúrnu pamiatku v roku 2001 a dnes sa v ňom nachádza Poľnohospodárska škola.

S touto nehnuteľnosťou sú spojené mnohé atrakcie. Totiž, verí sa, že vo vtedajšom kaštieli Kotekovcov Johann Strauss mladší v roku 1867 zložil svoj najslávnejší valčík Na krásnom modrom Dunaji. Len niekoľko dní pred atentátom v Sarajeve kaštieľ navštívil arcivojvoda František Ferdinand s manželkou Sofiou a najznámejší väzeň v pivniciach kaštieľa, bol nemecký feldmaršal August von Mackensen, ktorý tu bol uväznený pred koncom prvej svetovej vojny až do novembra roku 1919.

PAMIATKOVÝ KOMPLEX SRIEMSKY FRONT

Pamiatkový komplex Sriemsky front je postavený neďaleko dediny Adaševci, v blízkosti Šídu, ako spomienka na vojakov, ktorí stratili životy počas prerazenia Sriemskeho frontu v apríli roku 1945. Ťažké boje na tomto území sa viedli v jeseň roku 1944, kedy v súlade s rozhodnutím Vrcholného štábu došlo k mobilizácii, predovšetkým srbských mladíkov bez žiadnej vojenskej skúsenosti, ktorí hromadne hynuli v ťažkých a vyčerpávajúcich bojoch proti nepriateľským vojakom.

Pamiatkový komplex pozostáva z troch častí: Zberného miesta, Čestnej aleje a Múzea. Na Zbernom mieste sú vypísané mená všetkých jednotiek účinkujúcich v bojoch a priebeh bojov. V Čestnej aleji sú mená obetí a v Múzeu sa, okrem rôznych autentických predmetov z tohto obdobia, nachádzajú aj skulptúry sochára Jovana Soldatovića.

Pamätný park bol postavený v roku 1988 a autorom existujúceho komplexu je architekt Miroslav Krstonošić.

VRŠACKÁ VEŽA

Dnešným symbolom mesta Vršac, je Vršacká veža (Vršačka kula), postavená v roku 1439. Predpokladá sa, že ju postavil srbský despota Đurađ Branković, po páde Smedereva, aby ochránil svoj majetok na území dnešnej Vojvodiny. Pozostatky bývalého kaštieľa sa nachádzajú na nadmorskej výške 399 metrov, na Vršackej hore, nad mestom. Z celého opevnenia je najzachovanejšia Donžon veža, vysoká 20 metrov, ktorá je teraz úplne obnovená. Veža má obdĺžnikovú základňu, niekoľko poschodí a skladovacie priestory pre jedlo a zbrane. Vstup do veže je na asi 10 metrov od podlahy a prístupuje sa k nemu pohyblivými drevenými schodami, ktoré mohli byť ľahko odstránené v prípade nebezpečenstva. Na základe pozostatkov krbov a komínov sa dospelo k záveru, že najvyššie poschodie veže sa používalo na bývanie. Bývalá pevnosť mala predĺžený tvar, bola široká 18 a dlhá 46 metrov. Po Karlovskom mieri bola veža zničená, takže sa už nemohla používať na vojenské účely.

KAŠTIEĽ DUNĎERSKOVCOV V ČELAREVE

Komplex tohto kaštieľa vznikol v druhej polovici XVIII. storočia a tvorí ho niekoľko objektov umiestnených v priestranom parku. Menší kaštieľ postavil Leopold Marfi, na prelome XVIII. a XIX. storočia a Veľký kaštieľ šľachtic Nikola Bezeredi, medzi rokmi 1834 a 1837. Budova slúžila výlučne ako letné sídlo, altánok, a v roku 1882 bola predaná Lazarovi Dunďerskému. Po druhej svetovej vojne kaštieľ bol rodine Dunďerskej odňatý.

Kaštieľ je prízemná budova, s obdĺžnikovým pôdorysom, so schodami a verandou na východnej strane, štyrmi dórsnymi stĺpmi a tympanómom, postavený v duchu klasicizmu. Od konca XIX. storočia až po prvú svetovú vojnu ho navštevovali významné osobnosti z oblasti politiky a kultúry tej doby. Medzi inými, boli tu Nikola Tesla, Paja Jovanović, Stevan Todorović. V tomto kaštieli sa Laza Kostić stretol s Lenkou Dunďerskou, ktorej venoval svoju známu báseň Santa Maria della Salute. Až donedávna bolo v kaštieli zariadené múzeum Vojvodiny s výstavou úžitkového umenia, autentického nábytku a interiéru bývalých majiteľov rodiny Dunďerskej. Kaštieľ je pod ochranou štátu, ako kultúrneho dobro mimoriadneho významu.

KAŠTIEĽ SERVIJSKOVCOV V NOVOM KNEŽEVCI

Marko Servijski, bohatý a uznávaný občan Nového Sadu, kúpil v roku 1782 majetok Tureckú Kanjižu a potom na tomto majetku, v roku 1793, postavil kaštieľ. Jeho syn Đorđe, testamentom z roku 1855 kaštieľ nechal neteri Kataríne, ktorá ho svojím vydajom za Emila Schulpeho priniesla venom do rodiny Schulpeovej. Počas obývania kaštieľa pôvodnými majiteľmi, v kaštieli bola zariadená veľká knižnica s asi 3000 kníh, boli tu početné predmety z porcelánu, striebra, medi, drahý nábytok a zbierka portrétov a ručných zbraní. Vydajom dedičky Kataríny a Emila Schulpeho, Wilhelminy za Andora Talliána, kaštieľ sa stáva majetkom tejto rodiny, ktorá vlastnila dva ďalšie objekty v meste Novi Kneževac. Kaštieľ je jedným z väčších a luxusnejších vo Vojvodine. Bol postavený ako samostatne stojaca budova obklopená parkom, budova je poschodová a má predĺženú obdĺžnikovú základňu. Vďaka svojim rozmerom, symetrii, spracovaniu fasády a vnútornému usporiadaniu, patrí k zriedkavo zachovaným profánnym barokovým stavbám tohto typu. Po druhej svetovej vojne zmizli všetky hnutelné veci z kaštieľa. Dnes je táto budova kultúrne dedičstvo s veľkým významom, v nej sídli Obecný súd a administratívne úrady obce Novi Kneževac.

KAŠTIEĽ KARÁCSONYI V NOVOM MILOŠEVE

Postavil ho v rokoch 1842-1846 šľachtic a župan Torontálskej župy Lajos Karácsonyi (Lajoš Karačoni) na svojom panstve v Beodre (dnes zlúčené s Novým Miloševom). Bol postavený v priestranom parku ako reprezentatívny rezidenčný objekt v štýle klasicizmu. Obdĺžniková základňa kaštieľa je predĺžená a kaštieľ má prízemie a poschodie. Hlavná fasáda je vyriešená symetricky a v strednej časti je vyklenutá hlboká terasa. Horizontálnym rozdelením korunou je poschodie oddelené od prízemie. Okná na prízemí sú v iónskom a na poschodí v korintskom štýle. Kaštieľ Karácsonyi je považovaný za typ vidieckeho kaštieľa, ktorý je spravidla obklopený hospodárskymi budovami, ktorých úlohou bolo umožniť fungovanie majetku počas celého roka. Preto sú v

objekte aj stajne, sklady a miestnosti pre služobníctvo. Ku koncu prvej svetovej vojny bol kaštieľ opustený a okradnutý. Počas XX. storočia bola budova využívaná na rôzne účely (škola, nemocnica, továreň). Kaštieľ bol niekoľkokrát reštaurovaný, v roku 1997 bola budova vyhlásená za kultúrny majetok veľkého významu. V posledných rokoch je kaštieľ opustený.

CITADELA KRAI V BÁČSKEJ TOPOLE

Múzeum a galéria v Bácskej Topole sa nachádzajú dnes v budove bývalej citadely, ktorú postavil Ferenc Krai v prvej dekáde XIX. storočia. Jeho otec, Pál Krai, dostal Topolu ako dar od cisára Franza I. ako uznanie za zásluhy vo vojne. Neexistujú žiadne podrobnejšie informácie o výstavbe citadely. Citadela bola prvým poschodovým domom v obci, s výnimkou katolíckej cirkvi, v blízkosti ktorej sa nachádza.

Svojím balkónom, ktorý smeruje k hlavnej ceste, budova zdobila mesto. Pozemok, na ktorom bola postavená, vynikal reprezentatívnym anglickým parkom, ktorý vznikol vďaka manželke Ferenc Kraia, Borbále Gessellovej. V dnešných dňoch sa zachovala iba malá časť parku, známa ako "Park Ziči".

BUDOVA ŽUPNEJ SPRÁVY V SOMBORE

Mesto Sombor zohralo dôležitú úlohu v histórii a v ňom sa nachádza veľký počet dôležitých objektov. Jedným z nich je budova správneho a administratívneho strediska Báčsko-bodrožskej župy. Keď sa Sombor stal župským sídlom v roku 1786, bolo rozhodnuté postaviť novú budovu, ktorá bola postavená v rokoch 1805-1808 podľa projektov mestského architekta Jozefa Bauera. Pôvodný výhľad Budovy župnej správy je zobrazený na zachovanej štylizovanej vedute Somboru z roku 1818, a tiež aj na obraze Pavla Keriniča z roku 1825, ktorý zobrazuje slávnostné dosadenie na trón župana Báčsko-bodrožskej župy (zachované v múzeu mesta Baja). Obrazy zobrazujú dnešnú prednú časť budovy so skromnejšou fasádou, bez dvoch bočných veží, s barokovou kupolou. Dnešná podoba budovy pochádza z roku 1882, keď bola architektom Gyulom Partosom navrhnutá, a potom i vykonaná rekonštrukcia a úprava fasády. Stará fasáda bola kompletne nahradená novou, dekoratívnejšou, v štýle eklekticizmu, vybudované sú dve bočné veže a pridaná je zadná časť budovy, ktorá

dostala konečný obdĺžnikový tvar. Vo dvore bola postavená fontána. Monumentálna dvojposchodová budova vdýchla Somboru nový urbanistický výhľad európskeho mesta. Okolo budovy je zariadený park, v ktorom dominujú ihličnany, sadenice tisy pred samou budovou Župnej správy, a rad sadeníc platanu a australského brestovca vo vnútri parku. Po dokončení prístavby mala budova Župnej správy 200 rôznych miestností, izieb a salónov. Vo veľkej slávnostnej sieni župného snemu, vystavený bol vo februári 1898, imponantný obraz Ferenc Eisenhuta Boj pri Sente, maľovaný olejovými farbami na jednom kuse plátna vo veľkosti 7x4 metrov, v bohatom pozlátenom ráme. Na strope siene sú erby krajín, ktoré boli pod jurisdikciou Uhorska a v strede je erb mesta slobodného kráľovského mesta Sombor. Dnes v budove sídli Zhromaždenie mesta, mestská správa, obecná správa a štátne inštitúcie.

BUDOVA ŽUPNEJ SPRÁVY V ZRENJANINE

Budova bývalej Torontálskej župy je najreprezentatívnejším palácom v starom jadre mesta Zreňanin a nachádza sa na hlavnom námestí. Pôvodná baroková stavba postavená v rokoch 1816-1820 podľa projektu Josefa Fischera bola menšia, dostavali ju medzi rokmi 1885-1887 podľa projektov architektov Gyulu Pártosa (Ďulu Partoša) a Ödöna Lechnera (Edena Lechnera). Vtedy boli k budove dostavané dve neobarokové krídla. Budova mala dvojaký účel: správno-administratívny a obytný, pretože v nej až do roku 1918 žili vedúce osobnosti mesta. Strecha je pokrytá glazovanými „biber“ škridlami v niekoľkých farbách, vyrobenými v továrni Zsolnayi v meste Pécz. Na centrálnom schodisku sa nachádzajú vitráže s alegorickými postavami Múdrosti, Spravodlivosti a Moci. Od výstavby až do dnešného dňa stavba nezmenila svoje pôvodné účely a takmer úplne zachovala svoj autentický vzhľad. Od roku 1950 v budove sídli Zhromaždenie obce Zreňanin.

ARCHEOLOGICKÉ SÍDLO GRAD V DUPLJAJI

Lokalita Grad, najznámejšie archeologické náleziská vo Vojvodine, sa nachádza 1,5 km juhozápadne od dediny Dupljaja, v blízkosti Belej Crkvy. Nachádza sa na vysokom zalesnenom pobreží, nad riekou Karaš. Mesto je viacúrovňové, od neskorej bronzovej doby až po neskoré stredoveké obdobie. Z lokality Dupljaja pochádzajú dva slávne kultové vozy z pálenej zeme, majstrovské dielo predhistorického umenia, veľmi dôležitého pre výskum spoločenského a náboženského života vtedajších ľudí. Sú to vozy vo forme dvojkolesových vozov, s primitívne zobrazeným božstvom. Dvojkolesové vozy a božstvo sú ozdobené koncentrickými kruhmi a rovnobežnými čiarami naplnenými inkrustáciou.

Vozíky s tromi kolesami ťahajú vtáky žijúce pri močiaroch, kačice alebo labute. Dva vtáky sa nachádzajú na okrajoch dvojitej rudy a tretí na prednom kryte voza. Na podlahe voza je vkreslený disk slnka. Socha je zvonovitá, veľmi štýlová. Predstavuje postavu muža, mužského božstva. Jeden kultový vozík sa nachádza v Národnom múzeu vo Vojvodine a druhý v Národnom múzeu vo Vršci.

RÍMSKE PRILBY Z BERKASOVA

Najdôležitejšie exponáty v Múzeu Vojvodiny z rímskeho obdobia sú tri paradné rímske prilby zo IV. storočia. Dve pochádzajú z dediny Berkasovo pri Šíde a boli nájdené v roku 1955, a tretia, v kúskoch, sa našla v dedine Jarak v blízkosti Srijemskej Mitrovice. Neskorší výskum ukázal, že prilby tvorili časť pozostatkov, spolu s dvoma striebornými opaskami, jednou trubičkou zo strieborného plechu, jedným strieborným zapínadlom, niekoľkými fragmentami železa a pozláteným strieborným plechom. Prilby sú vyrobené z kovaného železa, oblečené do tenkého strieborného pozláteného plechu a predpokladá sa, že majú koženú podložku. Rozkošnejšia z dvoch prilieb obsahuje nadpis: "Dizon, v zdraví nosil - dielo Avitusa", dodatočne je ozdobená imitáciou drahokamov smaragdov a polodrahokamov ónyxu a chalcedónu. Nadpis naznačuje, že prilba je prácou majstra Avitusa. Menej rozkošná prilba z Berkasova nesie nadpis VICIT [LIC] INIANA, ktorý pomohol archeológom datovať ho na začiatok IV. storočia, do času, keď o rímsky trón bojovali budúci cisár Konštantín Veľký a jeho súper Licinius.

KARLOVSKÉ GYMNÁZIUM

Karlovské gymnázium je najstaršie srbské gymnázium, založené roku 1791, v Sremských Karlovciach, na iniciatívu metropolitu Stevana Stratimirovića, s finančnou podporou obchodníka Dimitrija Atanasijević Sabova. Sabov poskytol 20.000 forintov strieborných na otvorenie školy a k nemu sa pridali aj ďalší bohatí Srbi z Karloviec a zozbierali ďalších 13.100 forintov. Metropolita Stratimirović 15. augusta 1791 informoval kancelára o praniach Srbov, aby otvorili svoje gymnázium, o zozbieraných finančných prostriedkoch a žiadal, aby Sabova vyznamenali za svoju dobročinnosť. Karlovské gymnázium sa čoskoro stalo strediskom srbského školstva, kultúry a duchovnosti. Počas prvých sto rokov gymnázium pracovalo v starej budove Latinskej školy, ktorá bola zničená roku 1890. Súčasná budova bola postavená roku 1891, ako nadácia patriarchu Anđelića a jeho brata Stefana a podľa projektu architekta z Budapešti Gyulu Partosa (Đula Partoša), v srbsko-byzantskom štýle, s bohato vyzdobeným hlavným vchodom. Od roku 1907 výučbu mohli sledovať aj dievčatá. Prácu gymnázia podporovali samotní občania a po prvej svetovej vojne bolo znárodnené. Osobitný význam pre srbskú kultúru na týchto priestoroch má aj Pamätná knižnica, ktorá sa nachádza v reprezentatívnej miestnosti Karlovského gymnázia, s knižným fondom, ktorý siaha až do XVIII. a XIX. storočia.

PATRIARCHÁLNY PALÁC V SRIEMSKYCH KARLOVCIACH

Dnešný komplex bol postavený v rokoch 1892 až 1895 počas pôsobenia patriarchu Georgija Brankovića a podľa projektu architekta Vladimira Nikolića. Základ paláca je v tvare písmo Š v cyrilike a na strednom ramene sa nachádza vstup s príjazdom. Vedľa budovy je kaplnka venovaná Svätému Dimitrijovi a ikonostas namaľoval Uroš Predić roku 1896. V paláci sa nachádza pokladňa (Riznica) s početnými drahokamami, umeleckými predmetmi, ikonami, portrétmi metropolitov, nachádza sa tu aj knižnica, ktorá uchováva vzácne a cenné rukopisy a staré tlačené knihy. Dnešná budova je trvalým bydliskom biskupa Sremskeho a letným bydliskom srbského patriarchu. Palác je kultúrnou pamiatkou mimoriadneho významu.

KATEDRÁLNY CHRÁM V SRIEMSKYCH KARLOVCIACH

Stavba katedrálneho chrámu (Saborna crkva) Svätého Nikolu v Sremských Karlovcích sa začala v roku 1758 z iniciatívy metropolitu Pavla Nenadovića podľa plánov vypracovaných vo Viedni, na mieste starého kostola z tureckých čias. Podľa projektu Zaharija Orfelina bola postavená veža a kupola v roku 1760 a chrám bol úplne dokončený v roku 1762. Po veľkom požiari roku 1799 bola prvýkrát zrekonštruovaná a významné zmeny na fasáde boli vykonané v roku 1909 podľa plánov architekta Vladimira Nikolića, ktorý vniesol prvky neoklasicizmu. Ikonostas je dielom Teodora Kračuna a Jakova Orfelina a predstavuje vyvrcholenie barokovej maľby vo výtvarnom umení vo Vojvodine. Chrám má tiež veľký kultúrny a historický význam, pretože sú v ňom okrem mimoriadne cenných fresiek a relikvií aj obrazy známeho maliara Paju Jovanovića.

FRANTIŠKÁNSKE GYMNÁZIUM V RUME

Budova bola postavená v roku 1772 pre potreby františkánskeho gymnázia, ako mohutná rohová budova na poschodie. Postaviť ju dal barón Marko Pejačević, ktorý si po reorganizácii Vojenských hraníc vybral Rumu za svoje bydlisko. Bola to prvá poschodová budova v Rume. Od roku 1962 je v nej umiestnené národné múzeum so zbierkou a stále expozície maliarov Milivoja Nikolajeviča a Romana Soretića. Dnešná budova predstavuje jedinečný príklad "hraničiarkej architektúry" v Rume a ako taká tvorí jedinečný celok s rímskokatolíckou cirkvou a župným palácom. Budova je chránená štátom ako nehnuteľný kultúrny statok veľkého významu.

PATRIARCHÁLNY PALÁC VO VRŠCI

V rokoch 1750 až 1757 palác postavil biskup Jovan Georgijević ako reprezentačný poschodový objekt a tiež ako rezidenciu banátskych episkopov. Súčasťou stavby je kaplnka Svätých archanjelov Mihaila a Gabriela vybudovaná v tom istom čase. Významné zmeny vo vnútri a na vonkajšej fasáde paláca sa uskutočnili v roku 1904. Pôvodný barokový vzhľad budovy, rekonštrukciou získal neobarokové a neorenesančné prvky. Dominantné barokové prvky sú prítomné aj na reprezentatívnej železnej ohrade, ktorá sa rozprestiera vďaka paláca a nádherne upraveného nádvoria. Ikony z ikonostasu, usporiadané do polkruhu, vďaka ústrednej kompozície Narodenia Krista, maľované olejovými farbami na stene, medzi rokmi 1761 a 1765, sú dielom maliara Nikolu Neškovića. V paláci sú cenné zbierky ikon, portréty najvýznamnejších biskupov vršackej eparchie, archív, veľká knižnica, ba aj zázračná ikona Panny Bezdinskej (Bogorodice Bezdinske).

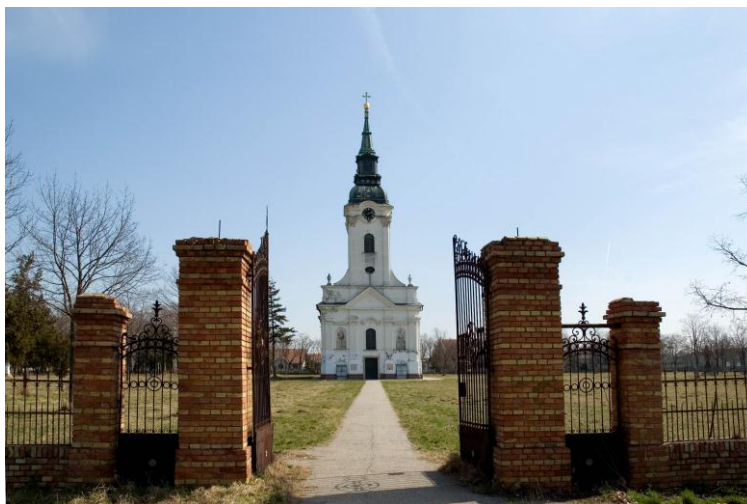

GRÉCKOKATOLÍCKY CHRÁM V RUSKOM KERESTÚRE

Gréckokatolícky kostol venovaný telesným pozostatkom Svätého otca Nikolaja (Prenos mostiju Svetog oca Nikolaja) v Ruskom Kerestúre, bol postavený v duchu klasicizmu v období rokov 1772-1784. Cisárovná Mária Terézia pomohla pri stavbe kostola, a na tento účel pridela 4 000 forintov. Ikonostas, kazateľnicu, biskupský stolec (trón) a vyvýšené miesto v kostole na spevácky zbor urobil drevorezbár Arsenije Marković v roku 1791, maliarske práce vykonal Arsenije Teodorovič-Pantazić v roku 1794. Kostol bol prestavaný v roku 1836. Dnes je Ruský Kerestúr strediskom gréckokatolíckeho apoštolského exarchátu v Srbsku, a preto sa chrám stal katedrálou (saborna crkva).

RUMUNSKÝ PRAVOSLÁVNÝ CHRÁM V UZDINE

Rumunský pravoslávny chrám Svätého Georgija v Uzdine bol postavený v roku 1801 a je jedným z najrozkošnejších chrámov rumunskej pravoslávnej cirkvi vo Vojvodine. Je postavený v barokovom štýle a zdobený klasicistickými architektonickými prvkami. Ikonostas so sedemdesiatimi dvoma ikonami od r. 1833 do r. 1836 maľoval Konstantin Danil, najvýznamnejší maliar z doby Biedermeiera. Jeho dielom sú tiež nástenné maľby, ako aj maľované časti Kristovho hrobu. Celý interiér chrámu omaľovali v rokoch 1907 a 1908 maliari Filip Matej a Joan Zajku. Chrám je chránený štátom ako kultúrny statok mimoriadneho významu.

SRBSKÝ PRAVOSLÁVNÝ CHRÁM SVÄTÉHO ĎORĎA V BEČEJI

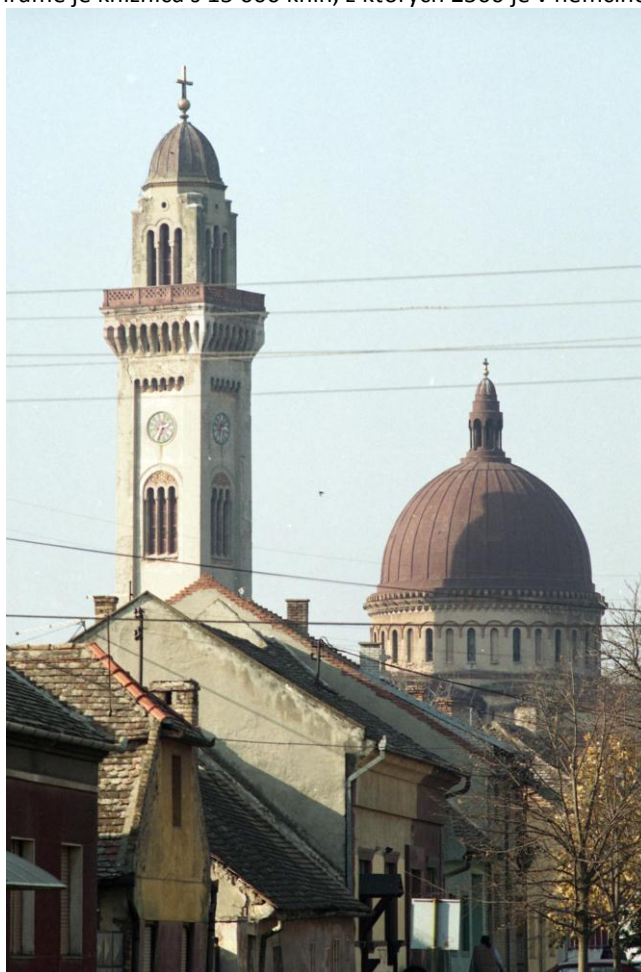
Srbský pravoslávny chrám v Bečejí je venovaný Svätému Ďorđovi. Na mieste dnešného chrámu bol menší chrám, postavený z blata, koncom XVII. alebo začiatkom XVIII. storočia, ktorý bol zničený v jednom z pochodov Osmanov. Neskoršie bol postavený chrám z pevného materiálu, ktorý bol počas revolúcie v rokoch 1848/49 tiež zničený. Dnešný chrám bol postavený v rokoch 1851-1858 ako monumentálna reprezentatívna budova v klasicistickom štýle. Dôraz je na západnom priečelí, ktoré je reprezentatívne vďaka trom vežiam, z ktorých je tá stredná dvojposchodová, zatiaľ čo sa bočné, spodné, opierajú o západnú časť chrámu. V interiéri dominuje ikonostas, vytvorený v barokovom štýle, dielo majstra Johanna Kistnera z Viedne. Medzi rokmi 1889-1893, Uroš Predić namaľoval ikony so stojacimi postavami svätcov, nad nimi sviatočné ikony, ikonu Svätej Trojice nad kráľovskými dvermi a v najvyššom pásme Ukrižovanie a oválne ikony s obrazmi apoštolov, prorokov a evanjelistov. Uroš Predić napísal o ikonostase chrámu v Bečejí, že jeho ikony sú "upokojujúce, aj keď nemajú nárok byť zázračné." Svojimi rozmermi je tento chrám jedným z najväčších pravoslávnych chrámov vo Vojvodine.

CHRÁM PREMENENIA KRISTA V PANČEVE

Srbský pravoslávny Chrám Premenenia Krista (Crkva Preobraženja Hristovog) v Pančeve bol postavený na mieste starého kostola z XVIII. storočia. Začiatok prác na dnešnom kostole datuje z roku 1873, podľa projektu architekta Svetozara Ivačkovića. Kostol bol postavený v neobyzantskom štýle, s prvkami románskeho a moravského štýlu. Je prvou budovou tohto druhu vo Vojvodine, vytvorenou s myšlienkou nadviazania spojitosti so stredovekou srbskou stavbou. Základňa chrámu je vo forme kríža, s kupolou monumentálnej veľkosti a vysokou zvonovou vežou oddelenou podľa vzoru na stredoveké mólo. Špecifickosťou tejto budovy je aj unikátny lantern (malá veža, cez ktorú preniká svetlo) na kupole vysoký 7 metrov s pozláteným krížom. Stavba chrámu bola dokončená v roku 1878. Vnútna výzdoba chrámu sa začala roku 1906 a trvala do roku 1911. Štýl dekorácie je moravský, s motívmi pripomínajúcimi motívy z kláštorov Hilandar a Kalenić.

Na ikonostase je 37 ikon, ktoré namaľoval Uroš Predić. Steny sú omaľované s historickými témami zo života srbských vladárov - svätcov a sú dielom Stevana Aleksića z roku 1908. Medzi jeho diela patrí "Spaljivanje moštiju Svetog Save". V chráme je knižnica s 15 000 kníh, z ktorých 2500 je v nemčine a v latinčine.

CHRÁM SVÄTÉHO LUKU V KUPINOVE

V blízkosti pozostatkov stredovekého mesta Kupinika, nachádza sa chrám Svätého Luku, ktorý bol postavený despotom Đurađom Brankovićom v období rokov 1453 až 1456. Prvé písomné záznamy o chráme pochádzajú z roku 1486, kedy despotka Angelina so synmi Đorđom a Jovanom sem preniesla pozostatky svojho manžela despota Stefana Brankovića. Mesto Kupinik, pravdepodobne aj kostol, zničili Turci v roku 1521, keďže sa nespomína od konca XVI. storočia a počas XVII. storočia. Obnovený bol v prvých dekádach XVIII. storočia. V druhej polovici XVIII. storočia dostala táto malá, jednoduchá stavba luxusný ikonostas s rezbárskymi dielami,

ktoré sa pripisujú tesárovi z Osijeku Jacobovi Gerstnerovi. Ikonostas je dielom známeho umelca Jakova Orfelina.

FRUŠKOHORSKÉ MONASTIERY

V týchto krajoch sú srbské pravoslávne monastieri stavané už od XV. storočia. V roku 1455 pápež Nikola V. povolil despotovi Đorđovi Brankovićovi postaviť v kráľovstve Uhorska deväť monastierov pre srbských pravoslávnych mníchov. Na svahoch Fruškej Hory existuje veľký počet monastierov, ale pre mnohé sa nemôže spoľahlivo určiť čas výstavby, ani ktítor. Podľa tradície, pri výstavbe monastierov veľké zásluhy majú príslušníci rodiny Brankovićovej.

V priebehu nasledujúcich storočí, v dôsledku tureckých invázií a svetových vojen, mnohé monastieri boli vyplienené, zničené a zapálené, čo viedlo k strate dôležitých dokumentov o pôvode monastierov.

MONASTIER ĐIPŠA – DIVŠA

Záznamy z minulosti hovoria, že Đipšu (Đipša) postavil despota Jovan Branković koncom XV. storočia. Monastier je venovaný Svätému Nikolovi. Prvé spoľahlivé údaje o tomto monastieri v tureckých prameňoch pochádzajú z druhej polovice XVI. storočia. Od začiatku prvej svetovej vojny až do roku 1922 bol monastier opustený, ale život v ňom bol obnovený v roku 1923, kedy sa stal ženským monastierom. Pred druhou svetovou vojnou v ňom žilo päť mníchov. Počas druhej svetovej vojny pod vedením Nezávislého Chorvátskeho štátu (NDH) Đipša bola zrovnaná so zemou, monastier bol veľmi ťažko poškodený a ikonostas bol demontovaný a odcudzený. Od roku 1980 je monastier znova obývaný a postupne sa obnovuje. Dnes monastier pozostáva z chrámu Svätého Nikolu a poschodovej rezidencie umiestnenej smerom na sever.

MONASTIER JAZAK

Monastier sa nachádza na južných svahoch Fruškej Hory. Venovaný je sviatku Zoslania Ducha Svätého (Najsvätejšej Trojice). Vo vzdialenosti asi jedného kilometra od monastiera nachádzajú sa zvyšky pôvodného monastiera s rovnakým názvom, ktorý sa od výstavby nového monastiera nazýva Starý Jazak, a bol venovaný sviatku Vstupu presvätej Bohorodičky do chrámu (Vavedenje Bogorodice). Podľa zápisov monastier Starý Jazak založil despota Jovan Branković. V písaných dokumentoch sa monastier Jazak po prvýkrát spomína v roku 1522. V roku 1705 mních Hristifor preniesol telesné pozostatky cisára Uroša z Nerodimlja do Jazku. Nový, súčasný kostol a rezidencie boli postavené v rokoch 1736 až 1758, vďaka príspevkom bohatších Srbov. Nový kostol je tiež venovaný Najsvätejšej Trojici. Kostol bol postavený v tradičnom štýle srbskej stredovekej architektúry, ale s barokovými prvkami.

Ikonostas kostola v Novom Jazku omaľoval v roku 1769 Dimitrije Bačević s Teodorom Kračunom a Dimitrijom Popovićom. Rezidencia tohto monastiera patrí k najkrajším rezidenciám na Fruškej Hore.

Počas druhej svetovej vojny, pod autoritou Nezávislého Chorvátskeho štátu (NDH) boli zničené rezidencie monastiera. Monastier je čiastočne zrekonštruovaný a tvoria ho kostol so zvonovou vežou, trojstranné rezidencie a ohrada s vysokými múrikmi, ktoré uzatvárajú portu.

MONASTIER KRUŠEDOL

Po smrti svojho manžela, Stefana Slepého, despotka Angelina, ktorá nejaký čas pobudla na Západe, prichádza v roku 1487 do Sriemu, nesúc so sebou aj jeho telesné pozostatky (mošty). Od prominentnej srbskej rodiny Jakšičovej získava pozemok, na ktorom zakladá ženský monastier (dnešný dedinský kostol venovaný „Sretenju gospodnjem“) v meste Krušedol a jej syn, biskup Maksim (Đorđe Branković), v období medzi rokmi 1509 až 1514, s finančnou podporou svojho príbuzného, vlašského vojvodu Jovana Njagoja, zakladá mužský monastier Krušedol. Vytvorí sa tak monastier, ktorý stáročiami bude kultúrnym a náboženským strediskom Srbov v južnom Uhorsku. Biskup Maksim zomrel v roku 1516 a Angelina v roku 1520. Krátko po ich smrti boli vyhlásení za svätých a ich telesné pozostatky (mošty) boli uložené v Krušedole. Monastiersky kostol je venovaný Zvestovaniu Panny Márie (Blagoveštenje Bogorodice).

Tento monastier aj so svojím majetkom, ktorý bol oveľa väčší ako majetok iných fruškohorských monastierov, je uvedený v tureckom súpise z roku 1546. Majetky monastiera sú podľa tureckých spisov z rokov 1566/67 výrazne rozšírené a pomoc pochádza aj z Ruska, kam po ňu často odchádzajú krušedolskí „igumani“ (mnísi, ktorí riadia život v pravoslávnom monastieri). Po bitke pri Petrovaradíne, v roku 1716, Turci počas svojho ústupu vyplenili a vypálili monastier a Brankovićove „mošty“ posekali a zapálili. V priebehu prvej polovice XVIII. storočia bol monastier obnovený: vymurované sú rezidencie, ktoré obklopujú chrám so všetkých štyroch strán a kostol bol rozšírený. Veľká zvonica bola postavená vedľa západného krídla rezidencie. Autormi nástenných malieb boli Jov Vasilijevič a Stefan Tenecki, a v roku 1763 ikonostas maľovali Dimitrije Bačević a Teodor Kračun. Hodnota krušedolského ikonostasu je obrovská, je to jeden z najstarších a najkrajších ikonostasov v Srbsku, majstrovské dielo maliarstva a drevorytu. Majstri krušedolských fresiek boli pravdepodobne Gréci zo Svätej Hory. Aj monastier bol jedným z najvýznamnejších literárnych stredísk, v ktorom sa prepisovali a písali knihy a veľmi bohatá bola aj monastierska pokladňa.

Kostol kláštora Krušedol je i mauzóleum mnohých srbských cirkevných a iných známych osobností, v ktorom sú uložené telesné pozostatky svätých Brankovićovcov, despota Đorđa Brankovića (mních Maksim) a jeho rodičov Angeliny a Stefana, tiež pozostatky patriarcha Arsenija Čarnojevića, grófa Georgija Brankovića, vojvodu Stevana Šupljikca plukovníka Atanasija Raškovića, princeznej Ljubice a kráľa Milan Obrenovića.

Počas druhej svetovej vojny, monastier nebol zničený, ale bol okradnutý, zvlášť monastierska pokladnica. Po vojne, monastierske rezidencie boli zmenené na detský domov a iba v sedemdesiatych rokoch minulého storočia bol vrátený mníchom. Dnes monastiersky komplex tvoria kostol a štvorstranné rezidencie v oplotenom parku.

MONASTIER GRGETEG

Stavba monastiera Grgeteg v roku 1471, súvisí s despotom Vukom Grgurevićom (Zmaj Ognjen Vuk). Prvé materiálne dôkazy o existencii tohto monastiera pochádzajú z roku 1545, z tureckých daňových dokladov. V priebehu XVII. storočia bol monastier opustený a prestavaný bol začiatkom XVIII. storočia, keď rakúsky cisár Leopold I. v roku 1691 daroval Isajovi Đakovićiovi pozemok v Srijeme s kláštorom Grgeteg. Monastier bol niekoľkokrát zrekonštruovaný. Nový, barokový kostol bol postavený v roku 1770, kedy bola postavená aj zvonica. Starý ikonostas maľoval Jakov Orfelin v rokoch 1774/75 a dnešný je dielom Uroša Predića, z roku 1902. Jeden zo zakladateľov historickej vedy medzi Srbmi, Ilarion Ruvarac, žil v tomto monastiere od roku 1874 až do roku 1905.

Počas druhej svetovej vojny bol monastier veľmi poškodený, zvonica a veľká časť rezidiencií sa zrútila. Dnes sa v areáli kláštora nachádza hlavný kostol venovaný telesným pozostatkom Svätého otca Nikolaja (Prenos mostiju Svetog Oca Nikolaja), ako i dve kaplnky, rezidencie a ekonomické budovy.

MONASTIER VELIKA REMETA

Monastier Velika Remeta je jedným z najstarších fruškohorských monastierov. Založený bol kráľom Dragutinom, ktorý po páde z koňa odovzdal moc svojmu bratovi Milutinovi. Z roku 1509 existuje písomný záznam, v ktorom sa píše, že vyslanec despotky Angeliny Brankovićovej navštívil monastier venovaný Svätému Dimitrijovi (monastier Veľká Remeta je venovaný tomuto svätcovi). Informácie o monastiere možno nájsť aj vo fermane (písaný dekrét vládára v niektorých islamských štátoch) sultána Sulejmana I. z roku 1543, v ktorom sú definované pozemkové vzťahy medzi monastierom a susedných spahijov.

Dnešný monastiersky komplex je veľmi starý a predpokladá sa, že jeho stavba sa začala v XV. storočí. V roku 1735 k monastieru bola dostavaná baroková zvonica so šiestimi poschodiami a plytkou kupolou. V prvej polovici XVIII. storočia boli vytvorené nové ikony pre ikonostas. Avšak, ikony boli staršie, a maľovali ich v roku 1687 ruskí maliari Leontije Stefanov, Joan Maksimov a Spiridon Grigorev.

Počas druhej svetovej vojny, až do jari roku 1943, v monastiere sa nachádzali ustašovské jednotky a veľa majetku bolo od cudzené alebo zničené. Keď opúšťali monastier, ustašovci ho spálili. Velika Remeta bola prestavaná v roku 1982. Zvonica hlavného kostola venovaná Svätému Dimitrijovi je najvyššou zvonickou v Srijeme.

MONASTIER STARO HOPOVO

Monastier Staro Hopovo sa nachádza vo východnej časti Fruškej Hory, vzdialený dva kilometre od monastiera Novo Hopovo. Monastier postavil v rokoch 1496 až 1520 Ďorđe (Maksim) Branković. V tureckých spisoch sa spomína niekoľkokrát, od roku 1546. Pôvodný kostol zrubovej klenby, zasvätený Svätému Nikolovi, bol zničený v zemetrasení v roku 1751. Už nasledujúceho roku sa začala výstavba nového kostola venovaného Svätému Pantelejmonovi a tento kostol stále existuje. V jednostenovom kostole s kupolou, bohato vyrezávaný ikonostas maľoval v priebehu rokov 1793 až 1800 Jevrem Isajlović, maliar z Irigu.

MONASTIER VRDNIK

Monastier bol postavený na južných svahoch Fruškej Hory v osade Vrdnik. Jeho zakladateľom bol sriemsky metropolita Serafim. Starý kostol monastiera Vrdnik bol postavený pred tureckou nadvládou v Srieme a bol

venovaný Svätému Jánovi Krstiteľovi. V tureckých dokumentoch z rokov 1566 až 1569 existujú údaje, ktoré hovoria o tomto monastieri. V roku 1697 sem utiekli mníši z kláštora Ravanica pri Čupriji, a ako najvyššiu hodnotu so sebou priniesli telesné pozostatky (mošty) Svätého kniežaťa Stefana Lazara I. Hrebeljanovića a monastierske pokladnice. Tu položili telo Svätého kniežaťa Lazara, v kostole, ktorý, ako spomienku na starú Ravanicu, venovali Nanebovstúpeniu Pána (Vznesenje Gospodnje). Od tej doby Vrdnik nazývajú aj Ravanicu. Vzhľadom na veľký počet pútnikov, ktorí prichádzali do tohto kostola, v roku 1801 bola zahájená výstavba nového, väčšieho kostola, so zvonnicou na štyroch podlažiach. Rezidence boli postavené v prvej polovici XVIII. storočia, prestavované a budované sú až do začiatku XIX. storočia. Ikony na ikonostase starého kostola vypracoval Stanoje Popović v roku 1743 a ikonostas a maľby v novom kostole Dimitrije Avramović od roku 1851 do roku 1853. Drevenú časť ikonostasu vytesal karlovský rezbár Marko Vujatović. Na strope sú zobrazené portréty srbských panovníkov. Všetky tieto obrazy boli zničené počas prvej a druhej svetovej vojny. V monastierskej pokladnici sa uchovávalo mnoho pokladov, akými boli oblečenie kniežaťa Lazara a červená hodvábná prikrývka na tvár kniežaťa Lazara, na ktorú mníška Jefimija v roku 1399 zlatou niťou vyšila Pochválenie kniežaťa Lazarovi. Hoci je kostol venovaný Nebovstúpeniu Pána (Vznesenje Gospodnje), kostol oslavuje ako svoj národný sviatok Vidovdan.

MONASTIER ŠIŠATOVAC

Monastier Šišatovac s kostolom venovaným Narodeniu Panny Márie sa nachádza v západnej časti Fruške Hory, pri prameni Remety. Zakladateľom monastiera bol „iguman“ Teofil, ktorý spolu s mníchmi zo Žiče v roku 1520 na mieste malého kostola Svätého Nikolu postavili monastier. Prvé písomné záznamy o Šišatovci sú z roku 1545 a vzťahujú sa na platbu daní tureckým orgánom. Dnešný kostol bol postavený v roku 1778 vďaka úsiliu vršackého biskupa Vičentija Popovića. Ikonostas bol maľovaný Grigorijom Davidovičom Opšičom v roku 1794. Určitý čas igumenom v monastieri bol úctyhodný archimandrita a spisovateľ Lukijan Mušicki. Tento monastier bol počas druhej svetovej vojny zničený a jeho rekonštrukcia sa začala v roku 1970.

MONASTIER PRIVINA GLAVA

Monastier sa nachádza na západnej časti Frušskej Hory, na ceste Šíd-Ilok, v blízkosti dediny Berkasovo. Stavba monastiera sa pripisuje miestnemu panovníkovi Priva alebo Priba v XII. storočí. Bol prestavaný v roku 1496, vďaka Jovanovi a Maksimovi Brankovičovcom. Počas rakúsko-tureckej vojny bol manastier opustený a mníši sa sem vrátili po uzavretí Karlovskeho mieru v roku 1699. Na mieste staršieho stredovekého kostola, v rokoch 1741-1760 bol vybudovaný nový kostol, venovaný svätým archanjelom Gavrilovi a Mihajlovi. Ikony na ikonostase sú dielom maliara Andreja Šaltistu. Počas druhej svetovej vojny bol monastier okradnutý a mníšky boli vyhostené. Rekonštrukcia monastiera začala v roku 1987. Dnes sa v monastierskom komplexe nachádzajú aj tri kostoly, postavené v rokoch 2004, 2006 a 2010.

MONASTIER RAKOVAC

Tento ženský monastier sa nachádza na úpätí severnej časti Frušskej Hory, blízko pri Rakovskom potoku, bezprostredne vedľa hlavnej cesty, ktorá tiahne cez Rakovac. Je venovaný Svätému Kuzmovi a Damjanovi. Podľa legendy, postavil ho istý Raka, komorník despota Jovana Brankovića koncom XV. storočia. Prvé spoľahlivé údaje o existencii monastiera sa nachádzajú v tureckých daňových dokladoch z roku 1546. Fresky z roku 1533 boli zachované len vo fragmentoch, pretože monastier bol niekoľkokrát spálený a zničený počas búrlivej histórie týchto regiónov. Baroková zvonica bola postavená v roku 1735 a rezidencie v roku 1771. Ikonostas monastiera namaľoval v roku 1763 novosadský maliar Vasilije Ostojić.

HASIČSKÝ DOM V SENTE

Budova hasičského domu v Sente bola stavaná v rokoch 1903/04 podľa projektu maďarského architekta Béla Lajta. Účelovo stavaná budova kasárne, s tromi po funkcii rozdielnymi pavilónmi, bola postavená v štýle secesie. Z čelnej strany, sa nachádzajú dva symetrické architektonické tvary, ktoré sa v centrálnej časti postupne sťahujú do vnútra, kde sa nachádza prísnejšie koncipovaná budova. Vo vnútri sa nachádza garáž so štyrmi boxmi. Charakteristikou budovy sú srdcovité a kvetnaté ozdoby, prebrané z národného staviteľského dedičstva, ako aj dekoratívna ornamentika. Rôzne elementy budovy predstavujú jedinečné remeselnícke diela. Budova bola v roku 1975 vyhlásená za kultúrnu pamiatku a od roku 1991 je na zozname kultúrnych pamiatok osobitného významu.

GRASALKOVIČOV PALÁC V SOMBORE

Výstavba budovy – ktorá dostala meno podľa grófa Antona Grasalkoviča, správcu uhorskej kráľovskej komory, šľachtica Baje a vysokého cisárskeho úradníka v Sombore – sa začala v roku 1750. Palác slúžil ako administratívne centrum plánovaného osídľovania podunajských Nemcov (Švábov) na toto územie. Prvotne táto budova slúžila ako karanténa pre prisťahované nemecké obyvateľstvo. Neskôr sa menil účel tejto budovy, tak sa od konca XIX. storočia tu nachádzala telegrafická stanica, potom daňový úrad, pošta. Základy budovy sú v tvare slova P, s dvoma bočnými ramenami v barokovom štýle. Dátum ukončenia budovy (1763) je zapísaný na vnútornej strane schodiska a dlhé bočné rameno je dobudované v roku 1891, keď aj omietka dostala nový vzhľad. V prízemí budovy sa nachádza široká klenutá ajnfortová brána, nad ktorou je balkón s masívnymi konzolami a ohradou z kovaného železa. Grasalkovičov palác je chránená kultúrna pamiatka veľkého významu a predstavuje jedno z rozpoznateľných znakov mesta Sombor.

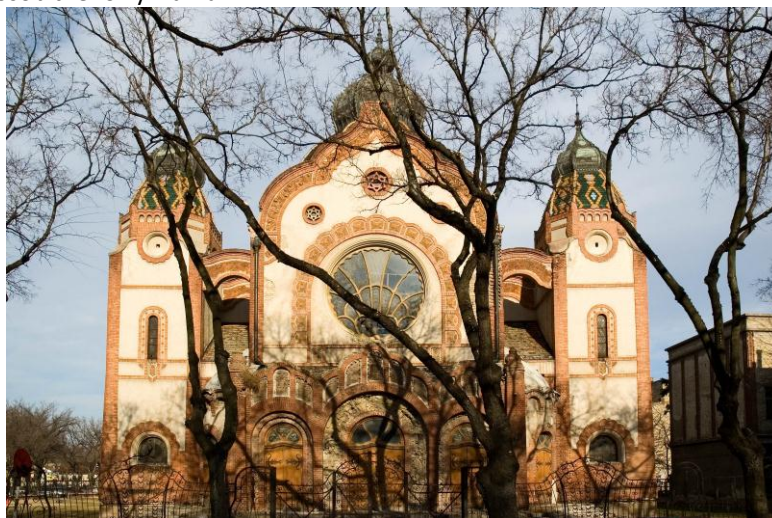
SYNAGÓGA V SUBOTICI

Subotická synagóga, jedna z najkrajších náboženských stavieb vo Vojvodine bola postavená v roku 1902 v secesnom štýle. Stavaná bola podľa projektu budapešianskych architektov Marcela Komora a Dezső Jakaba, spolupracovníkov architekta Ödöna Lechnera, tvorca maďarskej varianty secesie. V architektonickom ponímaní pre túto stavbu sú charakteristické smelé a moderné riešenia, ozdoby z vitráže, ako aj štylizácie prevzaté z maďarského folklóru, ako sú štylizované lupienky ruží, ľalií, karafiátov a pávieho peria. Použitá bola tehla a farbená Žolnai keramika, s gýčovými ozdobami, ktoré spočívajú na maďarských národných motívoch .

Na štyroch menších kupolách – ktoré symbolizujú štyri strany sveta- opretá je veľká kupola, ktorá symbolizuje univerzum a opiera sa na železnú konštrukciu, ktorú nesie osem železných stĺpov.

Na vrchole ústrednej kupoly sa nachádza šesť-cíповá hviezda. Vnútro synagógy je osvetlené denným svetlom cez vitráže okien, múry sú bohato vymalované florálnymi motívmi. V prízemí je 850 sedadiel pre mužov, a na galérii 550 pre ženy.

Synagóga je jedno z najhodnotnejších stredoeurópskych diel tohto druhu sakrálnej architektúry, a predstavuje kultúrnu pamiatku osobitného významu.

VETERNÝ MLYN V MELENCIACH

Bošnjakov mlyn bol postavený v roku 1899 na okraji dediny, na ceste smerom do Bašaidu. Stavaná je kombináciou tehly a adoby (nepálené sušené tehly z hliny, alebo odpadových materiálov), v tvare skrúteného kužeľa, na ktorom je kužeľovitá strecha zo šindľa. Cez ohybnú strechu kedysi prechádzala masívna osnova s krídlami na chytanie vetra, čo bol zároveň aj pohon pre štart mechanizmu. Vnútorň priestor je rozdelený na prízemie, dve poschodia a podkrovia, poviazaný je vnútorným schodiskom. Na povale a hornom poschodí sa nachádzala konštrukcia a na prvom poschodí – tri páry kameňov na mletie pšenice. V prízemí sa nachádzali debny do ktorých sa cez odkvapy dostávala múka. Veterný mlyn predstavuje zriedkavý príklad niekdajších početných objektov tohto druhu vo Vojvodine. Kompletná rekonštrukcia veterného mlyna sa začala roku 1971, lebo sa táto kultúrna pamiatka osobitného významu nachádzala v zlom stave.

BISKUPSKÉ SÍDLO (VLADIČANSKI DVOR) V NOVOM SADE

Biskupské sídlo je ústredie a rezidencia báčskeho biskupa (episkopa) a zaraďuje sa medzi najreprezentatívnejšie budovy v Novom sade. Postavený je v roku 1901 počas biskupa Mitrofana Ševića, podľa projektu architekta Vladimira Nikolića, na mieste soľany v samom centre mesta. Rezidencia je vybudovaná v eklectickom štýle a predstavuje syntézu rozkoše východu, duchovnosť srbskej stredovekej architektúry a monumentálnych západných rezidenčných objektov. Približne na rovnakom mieste sa nachádzalo staré biskupské sídlo, ktoré vybudoval biskup Visarion Pavlović. Táto budova bola zničená počas bombardovania Nového Sadu z pevnosti 12. júna 1849. Tri erby biskupstva sa nachádzajú na budove - na omietke na múre smerom k porte a k dvoru. V dolnej časti sa nachádza Biskupský cirkevný súd, Biskupská správna rada, knižnica, archív, pokladňa a kabinet na prijímanie stránok. V knižnici sa ochraňujú cenné knihy vytlačené v nemeckom, latinskom a gréckom jazyku. V hornej časti Dvora sa nachádzajú súkromné priestory biskupa.

SNEMOVÝ KOSTOL SV. ĐORĐA V NOVOM SADE

Snemový kostol Svätého Ďorđa sa nachádza vedľa Biskupského dvora - sídla a vybudovaný je v barokovom štýle. Prvé údaje o výstavbe kostola pochádzajú z roku 1734. Strádal počas bombardovania Nového Sadu v roku 1849, preto bol obnovený v rokoch 1851 a 1853 podľa projektu peštianskeho architekta Gustava Šaiba. V roku 1902 bol kostol dôkladne obnovený podľa projektu Michala Harminca, architekta z Budapešti. Popri obnoveného mobiliáru, nástenné maľby Stevana Aleksića a ikony Paju Jvanovića, vitráže na oknách urobil Imre Želer z Budapešti. Vo dvore snemového kostola sa nachádza najstarší verejný pomník v Novom Sade - pravoslávny kríž z červeného mramoru z XVIII. storočia. Kedysi bol na rohu Zmaj Jovovej a Miletićevoj ulice. Tento kríž obnovila dobrodinka Marija Trandafil, odtiaľ bol v roku 1910 vzdialený, keď začala premávať električka, ktorá prechádzala touto ulicou. Kríž sa nachádza na dvore snemového kostola od roku 1957.

NIKOLAJEVSKÝ KOSTOL V NOVOM SADE

Nikolajevský kostol je najstarší pravoslávny chrám v Novom Sade, venovaný presunu telesných pozostatkov Svätého Nikolu (22. máj). Vybudovaný je v roku 1730. Známy podľa pozlátených kupol, ktoré boli urobené v ruskom cárskom štýle. Kostol je zakreslený v pláne Nového Sadu z roku 1745. Ikonostas a ikony v klasicistickom štýle urobil maliar Pavle Simić. Pozornosť návštevníkov láka aj ikona čiernej Bohorodičky, ktorá sa nachádza v oltárnej časti. Predpokladá sa, že je ikona dar nejakého gréckeho veriaceho, lebo bola koncom XVIII. storočia daná na používanie gréckym a ruským veriacim, ktorí tu žili. Až do roku 1848 sa bohoslužby vykonávali okrem na cirkevno-slovanskom jazyku aj v gréckom jazyku. Ako aj všetky kostoly v Novom Sade,

Nikolajevský kostol taktiež strádal v roku 1849, obnovila ho novosadská dobrodinka Marija Trandafil, ktorá je tu pochovaná aj so svojim manželom.

RADNICA V NOVOM SADE

Budova radnice v Novom Sade je vybudovaná podľa nákresu novosadského architekta Đerđa Molnára v neorenesančnom štýle. Budova bola ukončená v roku 1895. Podľa nákresov, priestor pred radnicou, na centrálnom mestskom námestí, mal byť vysadený rastlinami s fontánou v strede. Na budove dominuje vysoká veža s balkónom, ktorá slúžila pre požiarnu stráž. Na omietke vynikajú krásne alegorické figúry gréckych bohýň. V ústredí budovy sa nachádza slávnostná sieň na prvom poschodí, ktorú maľovanými kompozíciami ozdobil novosadský dekoratívny maliar Pavel Ružička. Budovu vybudovali novosadskí stavebnícky podnikatelia Karl Lehrer a Jozef Cocek. V tejto sále sa 3. januára 1895 uskutočnilo prvé zasadnutie zhromaždenia v novom paláci, tu sa uskutočňovali aj známe novosadské plesy.

MARIÁNSKY KOSTOL V NOVOM SADE

Na mieste dnešného katolíckeho kostola Mena Marijinho v centre Nového Sadu, ktorý mnohí nazývajú aj katedrálou, podľa prístupných údajov už v roku 1100 existoval kostol s cintorínom v ôkolo neho. Po oslobodení od Turkov, v Petrovaradínskom šianci bola roku 1702 založená katolícka župa a v roku 1719 bol postavený dočasný kostol na mieste župného dvora. Kostol bol venovaný pomocníčke Márii, symbolu bojov proti Turkom, čo sa oslavuje 12. septembra, keď je cirkevná oslava chrámu (slava). Tento prvý kostol v roku 1725 bol schátraný. Po páde Belehradu do tureckých rúk, roku 1739 do Nového Sadu sa prisťahoval väčší počet bohatých katolíkov, ktorí podporili výstavbu nového kostola a posvätili ho roku 1742. Počas bombardovania roku 1849 bol zapálený a veža zrúcaná. Dnešný kostol bol postavený v rokoch 1892 a 1895 podľa nákresov novosadského architekta Đerđa Molnára. Vybudovaný je v neogotickom štýle s vežou vysokou 72 metrov. Oltár vyrezávali tirolskí majstri a okná kostola sú ozdobené vitrážmi urobenými v Budapešti.

KOSTOL MÁRIE SNEŽNEJ NA TEKIJACH

Kostol Márie Snežnej je najväčšia mariánska svätyňa v Srbsku. Arabské slovo „tekija“ označuje pokojné miesto odpočinku, zvyčajne vedľa cesty a vždy vedľa vody. Nachádza sa na východe z Petrovaradínu v smere do Sremských Karloviec. Podľa tradície, na mieste dnešného kostola sa nachádzal stredoveký chrám venovaný Blaženej Panne Márii, ktorý zručili Turci v roku 1526. Turci na tomto mieste rada trávili čas a vystavali tu drevenú džamiju s minaretom a to miesto nazvali tekije. Kostol Márie Snežnej bol postavený v znamení veľkého

víťazstva nad Turkami v Petrovaradíne (Vezirci) 5. augusta roku 1716 keď podľa legendy - napadal sneh v auguste. Rakúske vojsko pod velením princa Eugena Savojského porazilo početnejšie turecké vojsko. Presvedčení, že je víťazstvo nad Turkami vybojované zásluhou panny Márie, princ Eugen Savojský daroval petrovaradínskemu kostolu obraz Bohorodičky s Ježišom v náručí. Tekijskej Pani katolícky veriaci pripisujú zázračnú moc, preto sa dnešný kostol vybudovaný v roku 1881 stal pútnickým miestom. Kostol bol postavený v zmiešanom neoromantickom a neogotickom štýle s dvoma vežami. Na kupole kostola sa nachádza aj polmesiac, nad ktorým je postavený kríž, ako symbol kresťanského víťazstva nad Turkami.

MONASTIER MESIĆ

Monastier Mesić sa nachádza v juhovýchodnej časti Banátu, východne od mesta Vršac. Monastiersky kostol sa venuje narodeniu Svätého Jána Krstiteľa. O vzniku monastiera existuje niekoľko dokumentov: v jednom z nich sa píše, že monastier bol postavený v prvej polovici XI. storočia, presnejšie v roku 1033, študentom Svätých Cyrila a Metoda. V ďalšej sa hovorí, že monastier založil Arsenije Bogdanović, ktorý prišiel zo Svätej Hory Atonskej, z monastiera Hilandar v roku 1225, keď ho Svätý Sava vymenoval za igumena kláštora. Tretí hovorí, že monastier postavili a prestavali despoti Brankovičovi koncom XV. storočia. Kostol kláštora bol postavený v rašskom štýle so základňou vpísaného kríža, z lámaného kameňa. Prvá vrstva fresiek pochádza z XI. a XII. storočia, kedy bol monastier založený a postavený študentom vierozvestcov Cyrila a Metoda. Druhá vrstva fresiek je z XIII. a XIV. storočia, kedy mních Arsenije obnovil monastier Mesić, zatiaľ čo tretia vrstva pochádza z obdobia rokov 1493 až 1502, keď bol monastier prestavaný despotom Jovanom Brankovičom a jeho matkou Angelinou. V období od roku 1522 do roku 1738 Turci niekoľkokrát vypálili monastier. Po tom, čo sa to stalo poslednýkrát, igumen monastiera Mojsije Stefanović v roku 1743 obnovil monastier a duchovný život bratstva a dovedol majstrov maliarov, príslušníkov školy ikonostosu, ktorá udržala tradíciu byzantskej fresky. Títo maliari (zografi), Petar, Andrej a Jovan Andrejevičovi, dokončili fresky monastiera v roku 1743 v takzvanom "postbyzantskom" štýle. Avšak, na konci XVIII. storočia boli podľa návrhu nemeckého architekta Blobergera vykonané nové práce na chráme. Pri tejto príležitosti sa uskutočnila tzv. "barokizácia" chrámu a okrem iného bola pridaná baroková zvonica a barokový ikonostas. V pokladnici monastiera sa zachováva viac hodnotných rukopisov a tlačených kníh a tiež séria obrazov známych maliarov. Od roku 1952 je monastier Mesić ženským monastierom.

BIBLIOGRAFIA

- Andrašić, O. Male jevrejske zajednice u Bačkoj tokom XVIII veka.
<http://www.makabijada.com/dopis/gradovi/backa.htm> (navštívené 08.12.2018)
- Bara, B.; Žigmanov, T. (2009). *Hrvati u Vojvodini*, Subotica: Ústav pre kultúru vojvodinských Chorvátov
- Biljana, V. (1987). *Rusini u Vojvodini*. Nový Sad: Dnevnik
- Bosić, M. (1985). *Božićni običaji Srba na Balkanu*. Beograd: Kultura
- Bosić, M. (1996). *Godišnji običaji Srba u Vojvodini*. Nový Sad: Muzeum Vojvodiny
- Veličina malih jezičkih, književnih, kulturnih i istorijskih tradicija* (2012). Zborník prác z Medzinárodnej konferencie, Andrevlje 20.-21. apríla 2012, Nový Sad: Filozofická fakulta Univerzity v Novom Sade
- Skupina autorov (2008). *Vojvodina 1-2*. Nový Sad: Prometej
- Skupina autorov (2010). *Ime i prezime Novi Sad*. Nový Sad: Prometej
- Dragović, S.; Maksimović, L.; Radojević, V.; Pantelić, S. (2005). Istorijski razvoj uređenja vodnog režima zemljišta promenom odvodnjavanja i navodnjavanja u Vojvodini. *Vodohospodárstvo* 37, str. 287-298
- Duranci, B. (2002). *Vojvodina, bogatstvo različitosti*. Nový Sad: Pčesa
- Evetović, M. (2010). *Kulturna povjest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*. Subotica: Hrvatska riječ
- Etnološka građa o Romima* (1979). Nový Sad: Vojvodinské múzeum
- Janjetović, Z. (2009). *Nemci u Vojvodini*. Beograd: Inis
- Komšija, pa bog*. (1996). Nový Sad, Pčesa
- Kovačević, V.; Mladenović Kljajić, B. (2015). *Geografija 3, Udžbenik za treći razred gimnazije*. Beograd: Klet
- Kulturno nasleđe Vojvodine* (2008). Nový Sad: Ústav pre kultúru Vojvodiny
- Kulić, B. (2012). *Dvorci i letnjikovci u Vojvodini*. Nový Sad: Pokrajinski ústav pre kultúru Vojvodiny a Pokrajinski ústav pre ochranu kultúrnych pamiatok
- Kurtović-Folić, N. a kol. (2008). *Kulturno nasleđe Vojvodine*. Nový Sad :Ústav pre kultúru Vojvodiny a Pokrajinski ústav pre ochranu kultúrnych pamiatok
- Maran, M. (2013). Rumuni u Banatu. Osobnosti identiteta. *Kulturna prožimanja: antropološke perspektive*, Zborník prác Etnografického inštitútu SAVU 28, str. 229-238
- Marković, D. (2017). *Srpski svadbeni običaji u Vojvodini*. Nový Sad: Muzeum Mesta Nový Sad
- Mikavica, D. (2011). *Miletićevci na putu formiranja stranke 1860–1869*. Nový Sad: Filozofická fakulta
- Popović, D. J. (1990). *Srbi u Vojvodini 1-3*. Nový Sad: Matica srbská
- Ristović, M. (prír.) (2007). *Privatni život kod Srba u dvadestom veku*. Beograd: Klio
- Rokai, P.; Đere, Z.; Pal, T.; Kasaš, A. (2002). *Istorija Mađara*. Beograd: Klio
- Savković, N. (2003). *Vojvodina kulturna baština*. Nový Sad: Pokrajinski sekretariát pre kultúru
- Hardi, Đ. (ur.) (2013). *Srednjevekovna naselja na tlu Vojvodine, istorijski događaji i procesi*. Sremska Mitrovica: Historický archiv „Sriem“ a Filozofická fakulta v Novom Sade, úsek histórie
- Hrvati u Vojvodini: identitet, procesi i društvene aktivnosti* (2012). Subotica: Ústav pre kultúru vojvodinských Chorvátov
- Ćorović, V. (1989). *Istorija Srba*. Beograd: Bigz
- Šajti, E. A. (2011). *Mađari u Vojvodini 1918-1947*. Nový Sad: Forum

Internetové stránky:

- Múzeum Vojvodiny <https://www.muzejvojvodine.org.rs/>
- Pokrajinská vláda AP Vojvodiny <http://www.vojvodina.gov.rs/>
- Národnostná rada rusínskej národnostnej menšiny <http://www.rusini.rs/sr/static/28>
- Národnostná rada chorvátskej národnostnej menšiny – Hrvatsko nacionalno vijeće u Republici Srbiji http://www.hnv.org.rs/hrvati_u_vojvodini.php
- Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov <http://www.slovackizavod.org.rs/sr/kultura-i-sira-javnost/12948>
- Židovská obec Nový Sad <https://www.jons.rs/>
- Pokrajinski ústav pre ochranu kultúrnych pamiatok <http://www.pzzzsk.rs/>
- Eparchia sriemska <http://www.eparhija-sremska.rs/>
- Turistická organizácia Vojvodiny <https://vojvodinaonline.com/>
- Pamätníky kultúry v Srbsku <http://spomenicikulture.mi.sanu.ac.rs/list.php>
<https://www.poreklo.rs>

Oficiálne internetové prezentácie miest:

Nový Sad <http://www.novisad.rs/>
Sriemske Karlovce <http://sremskikarlovci.rs/>
Zreňanin <http://www.zrenjanin.rs/>
Sombor <https://www.sombor.rs/>
Subotica <http://www.subotica.rs/>
Pančevo <http://www.pancevo.rs/>
Sriemska Mitrovica <http://www.sremskamitrovica.rs/>
Kikinda <http://www.kikinda.org.rs/>

OBSAH

PREDSLOV AUTOROV	2
ÚVOD	3
PŮVOD NÁZVU VOJVODINA	3
VOJVODINA DNES	4
ZEMEPISNÉ CHARAKTERISTIKY A KLÍMA VOJVODINY	5
VODY VOJVODINY	6
OBYVATEĽSTVO VOJVODINY	8
NÁBOŽENSKÉ SPOLOČENSTVÁ	9
NÁRODNOSTNÉ RADY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN	9
KRÁTKY PREHĽAD VOJVODINSKÝCH DEJÍN - RÁMEC POROZUMENIA ŠPECIFICKOSTI SPOLUNAŽÍVANIA NA ÚZEMÍ VOJVODINY-	9
DÁVNA MINULOSŤ - NAJSTARŠIE OSÍDLENIA NA ÚZEMÍ VOJVODINY	10
NÁRODY NA ÚZEMÍ VOJVODINY PO RÍMSKU DOBU	10
VOJVODINA POD RÍMSKOU NADVLÁDOU	11
ÚLOMKY Z OBDOBIA STREDOVEKU	12
ŠÍRENIE OSMANOV – SPOLOČNÉ NEBEZPEČENSTVO A POKUS O ODPOR	12
KOLONIZÁCIA A MIGRÁCIE	13
SŤAHOVANIE JEDNOTLIVÝCH NÁRODOV	14
RUSÍNI	14
SLOVÁCI	15
NEMCI	16
CHORVÁTI	17
BUNJEVCI	18
ŽIDIA	18
MAĎARI	19
RÓMOVIA	20
RUMUNI	21
SRBI	22
KRÁTKY PREHĽAD ĎALŠÍCH HISTORICKÝCH DIANÍ	24
DVADSIATE STOROČIE	24
VOJNY A ĎALŠIE MIGRÁCIE	25
KOLONIZÁCIA POČAS XX. STOROČIA	25
DNES	26
KULTÚRNE CHARAKTERISTIKY VOJVODINY	26
ARCHEOLOGICKÉ LOKALITY A KULTÚRNO-HISTORICKÉ PAMIATKY	26
FRUŠSKOHORSKÉ MONASTIERI	28
VOJVODINSKÁ ARCHITEKTÚRA	31
VOJVODINSKÉ PEVNOSTI	33
KAŠTIELE A LETOHRÁDKY	35
SRIEMSKÉ KARLOVCE	36
MATICA SRBSKÁ	36
MÚZEÁ, GALÉRIE, ARCHÍVY	38
VÝTVARNÉ UMENIE	40
LITERATÚRA VO VOJVODINE	51
LITERATÚRA VOJVODINSKÝCH MAĎAROV	66
SLOVENSKÁ VOJVODINSKÁ LITERATÚRA	70
RUMUNSKÁ LITERATÚRA VO VOJVODINE	72
LITERATÚRA RUSÍNOV VO VOJVODINE	74
LITERATÚRA CHORVÁTOV VO VOJVODINE	77
LITERATÚRA VOJVODINSKÝCH RÓMOV	79
DIVADLO NA ÚZEMÍ VOJVODINY	79
HUDOBNÁ TVORBA VO VOJVODINE	82

ROZVOJ ŠKOLSTVA NA PRIESTOROCH DNEŠNEJ VOJVODINY	84
UNIVERZITA, VEDCI A VYNÁLEZCOVIA.....	86
KULTÚRNA IDENTITA VOJVODINSKÝCH ETNICKÝCH SPOLOČENSTIEV	93
SRBI VO VOJVODINE	93
MAĎARI VO VOJVODINE	96
SLOVÁCI VO VOJVODINE.....	99
RUSÍNI VO VOJVODINE	101
RUMUNI VO VOJVODINE	103
CHORVÁTI VO VOJVODINE.....	104
BUNJEVCI VO VOJVODINE.....	106
RÓMI VO VOJVODINE	107
ŽIDIA VO VOJVODINE	110
NEMCI VO VOJVODINE	112
HISTORICKÝ VÝVOJ MIEST VO VOJVODINE	114
NOVÝ SAD	114
SUBOTICA.....	115
SOMBOR	117
PANČEVO	118
ZREŇANIN	120
KIKINDA.....	121
SRIEMSKA MITROVICA	123
SRIEMSKÉ KARLOVCE	124
KULTÚRNO-HISTORICKÉ PAMÄTIHODNOSTI VOJVODINY	125
KAŠTIEĽ STRATIMIROVIČOVCOV V KULPÍNE	125
PAMÄTNÍK VENOVANÝ BITKE PRI SLANKAMENE.....	126
KAŠTIEĽ SPITZEROVCOV V BEOČINE	127
KAŠTIEĽ GRÓFA HADIKA VO FUTOGU	128
PAMIATKOVÝ KOMPLEX SRIEMSKY FRONT.....	128
VRŠACKÁ VEŽA.....	129
KAŠTIEĽ DUNĎERSKOVCOV V ČELAREVE	130
KAŠTIEĽ SERVIJSKOVCOV V NOVOM KNEŽEVCI	131
KAŠTIEĽ KARÁCSONYI V NOVOM MILOŠEVE	131
CITADELA KRAI V BÁČSKEJ TOPOLE	132
BUDOVA ŽUPNEJ SPRÁVY V SOMBORE	132
BUDOVA ŽUPNEJ SPRÁVY V ZRENJANINE	133
ARCHEOLOGICKÉ SÍDLO GRAD V DUPLJAJI	134
RÍMSKE PRILBY Z BERKASOVA.....	134
KARLOVSKÉ GYMNÁZIUM	135
PATRIARCHÁLNY PALÁC V SRIEMSKYCH KARLOVCIACH	136
KATEDRÁLNY CHRÁM V SRIEMSKYCH KARLOVCIACH.....	136
FRANTIŠKÁNSKE GYMNÁZIUM V RUME	137
PATRIARCHÁLNY PALÁC VO VRŠCI.....	138
GRÉCKOKOKATOLÍCKY CHRÁM V RUSKOM KERESTÚRE	138
RUMUNSKÝ PRAVOSLÁVNÝ CHRÁM V UZDINE	138
SRBSKÝ PRAVOSLÁVNÝ CHRÁM SVÄTÉHO ĎORĎA V BEČEJI	139
CHRÁM PREMENENIA KRISTA V PANČEVE.....	140
CHRÁM SVÄTÉHO LUKU V KUPINOVE.....	140
FRUŠKOHORSKÉ MONASTIERY	141
MONASTIER ĎIPŠA – DIVŠA	141
MONASTIER JAZAK.....	141
MONASTIER KRUŠEDOL	142
MONASTIER GRGETEG	143
MONASTIER VELIKA REMETA.....	143
MONASTIER STARO HOPOVO	144
MONASTIER VRDNIK	144
MONASTIER ŠIŠATOVAC	145
MONASTIER PRIVINA GLAVA	145

MONASTIER RAKOVAC.....	146
HASIČSKÝ DOM V SENTE	147
GRASALKOVIČOV PALÁC V SOMBORE	147
SYNAGÓGA V SUBOTICI	148
VETERNÝ MLYN V MELENCIACH	148
BISKUPSKÉ SÍDLO (VLADIČANSKI DVOR) V NOVOM SADE	148
SNEMOVÝ KOSTOL SV. ĎORĎA V NOVOM SADE	149
NIKOLAJEVSKÝ KOSTOL V NOVOM SADE	149
RADNICA V NOVOM SADE	150
MARIÁNSKY KOSTOL V NOVOM SADE	150
KOSTOL MÁRIE SNEŽNEJ NA TEKIJACH	150
MONASTIER MESIĆ	151
BIBLIOGRAFIA.....	153
OBSAH	155